تۇرسۇنئوغلى مەمەت ئىمىن

لالە

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

تۇرسۇنئوغلى ھەمت ئىمىن

لالە

(رومان)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

ئاپتور ھەققىدە

يازغۇچى تۇرسۇنمۇھەممەت ئىمىن 1941 - يىل 10 - ئاينىڭ 5 - كۇنى ئىلى ژۇلايىتىنىڭ قورغاس (سۇيدۇڭ) ناھىيە-سىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۇزۇن مۇددەت ئوقۇتقۇچى بولغان، مەدەنىيەت - ماۋارىپ تارماقلىرىدا رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلىگەن. 1978 - يىلدىن 1980 - يىلىغىچە تەكلىپ بىلەن مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تىل فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى ھەم ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، چاپچال ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، ئىلى ژۇلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، ئىلى ئوبلاستلىق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، «ئىلى دەريا‌سى» ژۇرنىلى نەشرىياتىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ھازىرغىچە ئۇنىڭ «باھار تۇيغۇلىرى»، «ئانا تۇپراق»، «ندا» قاتارلىق شېئىرلار توپلاملىرى، «قىساسنى ئۇنتۇغان ئادەم»، «دېلىغۇل ئەدىب» قاتارلىق ھېكايە - پوۋېستلار توپلاملىرى نەشر قىلىنغان. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ يەنە ئەدەبىي ئوبزور، پېداگوگىكا ۋە پسىخولوگىيىلىك مەسىلىلىرى بويىچە ئوتتۇز پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. قولىڭىزدىكى «لالە» ئۇنىڭ

تۇنجى رومانى.

تۇرسۇنمۇھەممەت ئىمىن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. ئۇ ئالمي دەرىجىلىك لېكتور.

مۇقەددىمە ئورنىدا

لالە، ئۆز رەڭگى بىلەن كىشى قەلبىنى سۆيۈندۈرىدىغان گۈل، ئۇنىڭ توق قىزىل رەڭگى قانىنىڭ رەڭگىگە ئوخشايدۇ.

باھار قۇياشىنىڭ نۇرى بىلەن جۇلالىنىپ ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرىدىغان بۇ گۈل ئۆز ۋۇندىن - ئۆز ۋۇنغا سوز ۋۇلغان ھەيۋەتلىك تاغلارنىڭ قاپتاللىرىنى، شۇ كۇنگەي قاپتاللارغا تۇتىشىپ كەتكەن ئېدىرلارنى ماكان قىلىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ توق قىزىل رەڭگى بىلەن بۇ مۇقەددەس زېمىننى كۈلدۈرۈپ، مۇھەببەتلىك ھاياتنى سۆيۈندۈرىدۇ. شۇڭا كىشىلەر ئۇنى باھارنىڭ ئەلچىسى دەيدۇ، باھار بىلەن تەڭ كۈلگەن بۇ گۈل گۈزەللىككە تەشنا كۆڭۈللەرنى تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىدىن زوقلاندۇرىدۇ.

باش باھارنىڭ قۇياشى ئۇنى ئويغىتىپ ئۇنىڭ نازۇك نوتىلىرىغا سۇ يۇگۈرتىدۇ، ئۇنىڭ ئاقۇچ يۇمران تۇكچىلىرى يېتىلگەن غوللىرىدا پەيدا بولۇشقا باشلىغان تۇگۈنچەكلەر باھار قۇياشىنىڭ ئىللىق نۇرى بىلەن سۆيۈشكەندىلا، ئاندىن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى توختىماي ئېچىلىپ، شۇئاق رەڭگىدە تاۋلىنىپ تۇرغان تۆپىلىكلەرگە تولىمۇ گۈزەل رەڭدار كەشتە سىزىدۇ. ئانا تەبىئەتنىڭ قولى بىلەن سىزىلغان بۇ گۈزەللىك ئىچىدە كۈل رەڭگە مايىل شۇئاق رەڭگى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن بايىقى توق قىزىل رەڭلىك لالە بەزىدە ئۇلۇغ زېمىننىڭ بىر قىسمىغا ئىلاھىي قىسمەت بىلەن رەڭدار گىلەملەرنى ئېچىپ تاشلاپ قويغاندەك كۆرۈنسە، بەزىدە باھار قۇياشىنىڭ نۇرىغا تويۇنغان سېرىق چېچەكلەر بىلەن گىرەلىشىپ ئېچىلىپ گويا مېھرىبان ئانىنىڭ

گۈلۈەر كۆڭلىكىنىڭ ئېتىگىدەك يەلپۈنۈپ، ئىختىيارسىز ھالدا كىشى قەلبىنى ئۆزىگە رام قىلىدۇ.

لالە، ئۇ باھار ئەلچىسى. ئۇ يەنە گۈزەللىك ئەلچىسى. چۈنكى ئۇ باھار قۇياشى بىلەن تەڭ كۆلىدۇ. ئۇ كۆلۈپ - ئېچىلىپ زېمىنىمۇ كۆلدۈرىدۇ، ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىتى ئىنسان روھىغا گۈزەل دۇنيانى سۆيۈندۈرگۈچى نازاكەت ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ ئۆتىدۇ. بۇ ئۇرۇقلار روھىيەت ئالىمىنىڭ يۈلتۈزلىرى بولۇپ چاقنايدۇ - دە، سۆيگۈ دۇنياسىنىڭ تىلسىم يوللىرىنى يورۇتۇپ مۇھەببەتكە تەشنا كۆڭۈللەردە غۇلغۇلا پەيدا قىلىدۇ، سۆيگۈنىڭ ئىلاھىي قۇدرىتى ئەنە شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ چەكسىز كۈچىنى نامايان قىلىدۇ.

لالە ھەم گۈزەل نازۇك گۈل. باھارنىڭ ئۆزگىرىشچان كەيپىياتىدا ئۇ پەرۋىشكە موھتاج... دۇنيادىكى نازۇك نەرسىلەر ھامان پەرۋىشكە موھتاج. ئەگەر بۇ پەرۋىش ۋايىغا يەتكۈزۈلگىنىدە، ئۇ ھالدا سۆيگۈ دۇنياسىنىڭ ھەربىر بوسۇغىسى خۇش پۇراق گۈللەر بىلەن چۈمكەلگەن بولاتتى...

بىرىنچى باب

بۇگۈن ئۇنىڭ كۆڭلى بۇلۇتلۇق ئاسماندەك خىرە. بىر كۈن- دىلا ۋۇجۇدىدا بولۇۋاتقان بۇ ئۆزگىرىشتىن ئۇ ئۆزىمۇ ھەيران، كېچىدىن بېرىقى بىئارامىلىق ئۈنى ئۈيقۇسىز قويغانىدى. ئۇ ئور- نىدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن تۇردى ـ دە، چېكە ـ چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ تۇزەشتۇرۇپ ئىشىكنىڭ يان تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان تىكلىمە ئەينەككە يۈزلەندى. ئۇنىڭ چىرايى بىر كېچىدىلا ئۆزۈن يىل كېسەل تارتقاندەك زەئىپلىشىپ ئىككى مەڭزىدە قان دىدارى قالمىغانىدى. ئۇنىڭ قىزارغان كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقىدىكى ئىنچىكە قورۇقلار مىدىرلاۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ قوللىرىنى كەڭ يېيىپ كېرىلگەندەك بىر ھەرىكەت قىلدى ـ دە، بارماقلىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ «قاس» چىقارماقچى بولدى. بىراق سول قولىنىڭ نامسىز بارمىقىغا سىلىنغان تىللا ئۈزۈك ئۇنىڭ نازۇك بارماقلىرىنىڭ ئۇستىخىنىغا پېتىپ ئاغرىتمۇەتتى. ئاغرىق ئۇنىڭ سول بىلىكىنى زىڭىلدىتىپ، سول كۆكسىنىڭ ئەتراپىدا يېنىك ئاغرىق پەيدا بولدى. ئۇ گىرەلەشكەن بارماقلىرىنى بوشا- تىپ تىللا ئۈزۈكىگە قادالغىنىچە خىيالغا چۆمدى، ئۇنىڭ خىيال- لىرى ئۇچ تارتقانسېرى. كۆز ئالدىدا رەڭگارەڭ ھەسەن ـ ھۈسەن پەيدا بولماقتا ئىدى. ئۇ ئەينەك ئالدىدىن شۇنچىلىك ئېھتىياتچاڭ- لىق بىلەن قايتتىكى، گويا يەرنى قاتتىقراق دەسسەشكە ماجالى قالمىغاندەك بىر ھالەتتە كرېسلوغا چۆكتى ـ دە، ئاندىن چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىۋېلىپ دېرىزىدىن ئوچۇق ئاسمانغا قارىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى رەڭگارەڭ ھەسەن ـ ھۈسەن تاڭ قۇياشى نۇرىدا جۇلالانىدى، ئىسسىق بىر ئېقىم بوغۇزىغا كەپلەشكەندەك

بولۇپ دېمى سەمىلىپ، كۆكسى ھېلىدىن - ھېلىغا كۆتۈرۈلۈپ، ئازابلىق بىر تۇيغۇ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يېرىنى سانجىپ ئۆتتى، كۆڭلى ئېلىشىپ بىئارام بولۇشقا باشلىدى، خىياللىرى تېخىمۇ چىگىشلىشىپ كەتتى، ئۇ شۇنچە قادىلىپ قاراپ تۇرغان بارمىقىدىكى تىللا ئۈزۈك كۆرۈنمەي قالدى، كۆز ئالدىدىكى ھەسەن - ھۈسەن بارمىقىدىكى تىللا ئۈزۈكنى يۇتۇۋەتكەندى. ئۇ ئاخىر ئۇن سېلىپ يىغلۇۋەتتى. ئۇ شۇنچىلىك ئازابلىق يىغلىدىكى، ئۇنىڭ بۇقۇلداپ ئېسەدەشلىرى نېرىقى ئۆيدىكى ئانىسىنىڭ ئارامىغا تەگدى. ئانا ئاستا مېڭىپ لالەنىڭ ھۇجرىسىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلدى - دە، ئىشكىنى يېنىك ئىتتەردى ۋە:

— لالە، بولدى قىل، قىزىم، ئۆزۈڭنى ئاسرا، ئۆزۈڭنى ئايا.

ئىشكىنى ئىتتەرگەنسېرى ئېچىلمىدى. ئانىنىڭ كۆڭلى سا-راسىمىگە چۈشتى، قەيەردىندۇر ئاچقۇچنى تېپىپ كېلىپ ئىشكىنى ئاچماقچى بولدى. ئىشىك يەنىلا ئېچىلمىدى. ئانا ئەنسىزلىكە چۈشۈپ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپرەك چاقىردى:

— لالە، ئىشكىنى ئاچ دەۋاتىمەن، مېنى ئەنسىرەتمە، قىزىم، سېنىڭ ھايات مۇساپەڭ تېخى ئۇزۇن. بىز زىلال ئۇچۇن بەردەمرەك تۇرۇشمىز كېرەك، بىز ئۇنىڭ سۇنىنەت تويى ئۇچۇن تەييارلىق قىلىۋاتىمىزغۇ، غەيرەتلىك بول، قىزىم، يىغىدىن ھېچنېمە پۈتمەيدۇ...

ئانا يەنە نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولدى، ئۇنىڭ مۇشۇ پۇر-سەتتە كۆڭلىدىن چىقارماقچى بولغان گەپلىرى جىق ئىدى. بىراق ئۇنى غاراڭ - غۇرۇڭلىشىپ، تىترەك ئولىشۋاتقان پۇتلىرى ھەپسىلىسىنى قويمىدى. ئانا تۇنۇگۈن لالەنىڭ ئېرى رەخمىدىن كەلگەن خەتنى كۆرگەن بولسىمۇ بىراق ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن تېخى خەۋەرسىز ئىدى. لالە بولسا كېچىچە ئۇ خەتنى نەچچە يېنىشلاپ ئوقۇپ باشقىچىلا بىر ئادەم بولۇپ قالغاندەك ئىدى.

ئۆي ئىچىدىكى ئۆكسۈش ـ ئېسەدەش ئانىغا ئۇزۇنغىچە ئاڭ-لىنىپ تۇردى. ئانا قىزىغا تەسەللى بېرىش ئۈچۈن قايتا ئېغىز ئاچماي، يېقىندىن بېرى، بولۇپمۇ نەۋرىسى زىلالنىڭ سۈننەت تويىنىڭ تەييارلىقىغا تۈتۈش قىلغاندىن بېرى، لالەگە ھەرقانداق بىر تەسەللى بېرىشنىڭمۇ ئۇنۇم بەرمەيۋاتقانلىقىدىن ئانا ئۆزىمۇ شۈكلەپ كەتكەندى. لالەنىڭ مۇشۇ تۇرقىدىكى ھەربىر ئېسەدەش-لىرى ئانىنىڭ باغرىنى تىلىپ ئۆتكەندەك قىلاتتى. ئۆزىنىڭ تېخى ئاتمىش ياشىنىڭ قارىسىنى ئالماي تۇرۇپ ئېرىدىن تۇل قالغانلىقىنى ئاز دېگەندەك، ھاياتىنىڭ ئۆزلىرىگە سالغان جاپا ـ مۇشەققەتلىك يىللىرىدا يولدىشى ئەسپەر بىلەن ۋۇجۇدىنى ئېزىپ تۇرغان زۇلۇم، قەلبىنى پاراكەندە قىلىۋاتقان كۆڭۈل دىشۋارچە-لىقىغا قارىماي كۆز قارىچۇقىدەك ئاسراپ چوڭ قىلغان قىزىنىڭ-مۇ تېخى ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇرۇپلا بەختسىز بولۇپ قېلىۋاتقىنىدىن بەكمۇ بىئارام ئىدى. گويا بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئېرى ئەسپەردىن ئايرىلىپ قېلىشىدەك بەختسىزلىكنىڭ داۋامىدەك بىلىنىپ، ئۆزىنى گۇناھكاردەك ھېس قىلاتتى. ئانا تۇرۇپلا: «دادىسىغۇ بۇ دۇنيادا تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنىڭ دەردىدىن پەيدا بولغان يۈرەك كېسىلى بىلەن قازا قىلدى... بىراق بۇنىڭ ئېرى... ھەي قىزىمغا، نەۋرەمـ-گە قىلغان ۋاپاسىزلىقى ئۈچۈن تېگىشلىك جازاسىنى يەر، خۇدا-يىم...» دەپ ئويلاپ قالاتتى.

* *

نېمىلا دېگەنبىلەن لالە ئېرىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك ئىدى. يەنە كېلىپ ئوماق بىر ئوغلىنىڭ ئانىسى بولۇپ، ئۆزىنىڭ ھەممە تەرەپتىن يېتىلگەن چوكان مەزگىلىدە، ھاياتلىقتىكى ئۆز نېسـ-ۋىسى بولغان بەخت ـ سائادەتنىڭ پەيزىنى سۈرىدىغان مەزگىلدە

ئېرىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتاتتى. ئوغلى زىلال ئەمدىلا ئىككى ياشـ
نىڭ قارىسىنى ئالغان يىلى دادىسى ئۇنى تاشلاپ كېتىپ قالدى.
شۇڭا ئۇ تىرىك يېتىملار ئارىسىغا قوشۇلغانىدى. لالە ئۇنى ئويلـ
سا يۈرىكى پىچاق سانجىغاندەك ئېچىشاتتى.

گۈلجۇ، شاڭخەيلەردە قاتراپ يۈرۈپ راسا پۇل تاپقان يىـ
گىتىنىڭ پۇلىنى تازا كۆپەيتكىسى كەلدى. جانلانغان چېگرا سودىـ
سى ئۇنى قىزىقتۇردى. دۆلەت ھالقىپ قىلىنغان سودىنىڭ كىرىـ
مى تېخىمۇ زور بولدى. ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئۇنىڭ قەدەملىرى
تېخىمۇ يىراق جايلارغا تاشلاندى. ئەنە شۇ كەتكەنچە مانا بەش يىل
بولدى...

لالە ھەر قېتىم بۇ ئىشلارنى ئويلىسا، بىر قېتىم دوزاخ
ئازابىدا پۇچىلانغاندەك زەخمەت چېكەتتى.

شۇڭا ئانا قىزى لالەگە بايىقىدەك تەسەللى بېرىشلىرىنىڭ
ئاخىرىنى دائىم دېگۈدەك «كىم بىلىدۇ، ئۇ ۋاپاسىزلىقى بىلەن
غايىب بولامدۇ» دېگەن سۆزلەر بىلەن تۈگىتەتتى. بۇنداق چاغلار-
دا لالە «رەخىم ئۇنچىۋالا رەھىمسىز بولۇپ كەتمىگەندۇر...، ئۇ
ھېنىي ئەمەس زىلالنىي بولسىمۇ ئويلار» دەپ كۆڭلىنى
ئاۋۇندۇراتتى.

بىراق بۇگۈن لالە ئۆز ھۇجرىسىدا ئۇن - تىنسىز. ئۇ
ئانىنىڭ ۋايسىشلىرىغىمۇ ئېرەنسىز ئىدى. ئۇ ئەلدەم - ھەسرەت
ئوتىدا كۆيمەكتە. كېچىدىن بېرى ئىشلار باشقىچىلا بولۇپ كەتـ
تى. چەت ئەللىك مېھمان ئەكەلگەن خەت لالەنىڭ دۇنياسىنى
قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ئىش لالە ئويلىغاندەك بولمىدى.
ئۇنىڭ ئېرى رەخىم راستىنلا رەھىمسىز چىقىپ قالغانىدى.
ئىز - دېرەكسىز يوقالغان بەش يىلدىن كېيىنكى بۇگۈنكى
كۈندە — ئوغلى زىلال يەتتە ياشنىڭ قارىسىنى ئېلىپ لالە ۋە
ئۇنىڭ ئانىسى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بالىنىڭ سۈننەت تويىغا
تەييارلىق قىلىۋاتقان، لالە بولسا ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىن -

يورۇقلىرى بىلەن تويغا كېرەكلىك نازۇ نېمەتلەرنى تەييارلاۋاتقان كۈنلەردە، يەنى ئۇزۇن ۋاقىت تىمتاسلىقتا چۆككەن بۇ ئائىلىدە ئاران - ئاران دېگەندە شادلىق كۈلكىسى ئاڭلىنىشقا باشلىغاندا، رەخمىنىڭ خەۋىرى كەلدى. تۇنۇگۈن كېچىدىكى بۇ خەۋەر پۈتۈن شەھەر ئۇچۇنمۇ يېڭى خەۋەر ئىدى، چۈنكى بۇ بەش يىل دېرەك-سىز يوقالغان ئادەمنىڭ خەۋىرى - دە!

خەۋەر بەكمۇ تۇيۇقسىز بولدى، خەۋەر بىلەن تەڭ لالەنىڭ بالىپىرەنىكنى شاپىلاقلاۋاتقان قوللىرى تىترىدى، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ شۇنچە غەيرەت قىلغان بولسىمۇ رەخمىنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزگۈچى كىشىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقالمىدى. پۈتۈن ۋۇجۇدى تىترەپ ئاران - ئاران دېگەندە ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرالىدى. كەچكى شەپەقنىڭ ئەينەكتىن قايتقان قىزغۇچ شولىسى ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ئەتراپىدا ھەسەن - ھۈسەن پەيدا قىلىشقا باشلىدى، ئىككى تامچە ياش تارامىلاپ مەڭزىدە توختاپ قالدى. ئەتراپىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا رەڭگارەڭ بىر دۇنياغا ئايلانغانىدى.

— رەخمە، — پىچىرلىدى ئۇ، — ھە، تېخى ئۇ ھايات ئىكەن - دە!

— ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، ئاداش، — دېدى لالەنىڭ يېقىن دوستى ھىلالبۇۋۇي، — بەردەمرەك بول، ئۇ كىشى بىلەن تېخى كۆرۈشمىدىڭغۇ!

— بىلمەن، مەن بىلمەن، ئۆزۈمنى تۇتۇشنى بىلمەن، بىراق، ئاداش، بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىنى بىلمەپتىمەن...

— يۈر، مەن سېنى يۆلەۋالاي، ھەي... نېمانچە تىترەيسەن خۇددى تويۇڭ بولغان كېچىسى تىترىگەندەك. مەن ساڭا قولداش بولغان شۇ كېچە ھېلىمۇ ئېسىمدە. ھەي... ئەجەبمۇ تاۋى نازۇك ئىكەنسەن - دە...

— چاقچىقىڭنى قوي، ئاداش، بۇ بەش يىل ئىچىدە مېنىڭ

ئىلىكلىرىم ئۇزۇلگەن، روھىم ئۆلۈشكە باشلىغان. زىلالغا ئاتا كېرەك - دە، بۇ كۈنلەرنىڭ ئازابىنى سەن بىلەمسەن. مەن زىلال ئۈچۈن جىق قۇربان بېرىدىغان ئوخشايمەن.

ھىلالبۇۋى چىرايلىق نەقىشلەنگەن پېشايۋانلىق ھويلىنىڭ چېتىدىكى سوقا ئۆيدىن لالەنى يېتىلەپ چىقىپ خەۋەر ئەكەلگەن مېھمان بار سارايغا باشلاپ كىردى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم لالە ھەدە، ياخشىمۇسىز!...

خەۋەر ئەكەلگەن كىشى تولىمۇ ياش يىگىت ئىدى، ئەگەر ئۇنىڭ تەكشى قىرقىما قىلىپ ياسىۋالغان بۇرۇتى بولمىغاندا ئىدى، بىر كۆرگەن كىشى ئۇنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان كۆزلىرى، قويۇق قوشما قاشلىرى، يۈملاققىنە كەلگەن يۈزىگە قاراپ ئۇنىڭ قۇرامىغا يېتىپ قالغان بەرنا يىگىت ئىكەنلىكىگە جەزم قىلمىقى تەس ئىدى. يىگىت «بالا» چىراي ئىدى.

— ئولتۇرۇڭ، بالام، رەھمەت. بىز مانا تىنچ - ئامان ياخشى تۇرۇۋاتىمىز، — دېدى لالە بىلەن ھىلالبۇۋىگە بىر قارىۋالغان ئانا.

«بۇرۇتلۇق» يىگىت پۈتۈن دىققىتى بىلەن لالەنىڭ ئانىسى جۆھەربۇۋىگە قارىدى. ئانا قىزىدەكلا سۈزۈك، چىرايلىق ئىدى. يىگىتنىڭ ئەقلى لال بولغانىدى. «توۋا، — دېدى يىگىت ئىچىدە، — دۇنيادا مۇنداقمۇ ئوخشايدىغان ئانا - بالا بولىدىكەن - ھە.» ئۇ خۇددى رەخىم ئۈچۈن لالە ۋە ئۇنىڭ ئانىسىدىن ئۆزىرە سوراۋاتقاندەك تېخىچىلا قول قوشتۇرغان پېتى يېرىم ئېگىلىپ ئۆرە تۇرماقتا ئىدى.

— ئولتۇرۇڭ، ئوكام، تىنچ كەپسىز، ھارمىغايسىز.

لالەنىڭ ئاۋازى ئۆزىگە ياراشمىغان ھالدا غاراڭ - غۇرۇڭ چىقىپ كەتتى. ھىلالبۇۋى «ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال» دېگەندەك قىلىپ لالەنىڭ گىلەم ئۈستىگە يېيىلغان كەڭ يوپكىسىنىڭ بىر چېتىنى تارتىپ قويدى. مېھمان باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى - دە، ئاستە-

ەنكى كۆرپىنىڭ بىر چېتىنى تۇزەتكەندەك بولۇپ لالەگە قارىدى ۋە تولىمۇ بىر مىسكىن ئاھاڭدا:

— مەن رەخىم ئاكامنىڭ قېشىدىن كەلدىم.

— بىلدىم، سىز رەخمىنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى ئەكېلىپ-سىز.

— شۇنداق، رەخىم ئاكام ھازىر بىز بىلەن بىللە تۇرىدۇ.

— سىلەر بىلەن بىللە تۇرىدۇ؟!

— شۇنداق.

— شۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى سىلەر بىلەن بىللە تۇرۇۋاتامدۇ؟!

— ياق، كېيىنكى ئىككى يىلدىن بېرى، ئۇنىڭ ئالدىدا مەن ئوقۇشتا ئىدىم. مەن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن رەخىم ئاكامنىڭ شىركىتىدە ئىشلىدىم. ئەنە شۇنىڭدىن بېرى بىز بىلە. لە. ئۇ كىشى ھازىر ئايرىم داچىدا تۇرىدۇ... ھە راست، رەخىم ئاكا سىلەرگە پۇل ۋە خەت ئەۋەتكەنىدى، مەن شۇنى ئەكەلدىم، مەن ساياھەت ئۆمىكى بىلەن كەلدىم، بۇ تەرەپتە بىزنىڭ تۇغقانلىرىمىز يوق، شۇڭا بىر ھەپتىلىك ۋاقىت بىلەن ساياھەت ئۆمىكىگە تىزىملاتقانىدىم.

— رەخىمچۇ؟ ئۆزى كەلمەمدىكەن...

— بىلمىدىم، ھازىرچە كېلەلمىسە كېرەك، ئەنە ئۇ خەتتە ھەممىنى يازدىم دېگەن.

«بۇرۇتلۇق» يىگىت چاقماقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ تاپ-سىغا قويۇپ قويغان سومكىنىڭ ئىچىدىن قولدا ياسىلىپ ھىم چاپلانغان قېلىن بىر پارچە لېپاپنى ئېلىپ لالەگە تۇتقۇزدى، لالەنىڭ لېپاپنى ئالغان قولى تېخىمۇ تىترەپ كەتتى. ئۇ لېپاپنى ئېچىشقا تەڭشەلدىيۇ، مىڭ تەسلىكىتە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۆز - ئۆزىنى تىنچلاندۇرۇشقا تىرىشتى، ھىلالبۇۋۇى تولىمۇ سەزگۈر قىز ئىدى، شۇ دەقىقە ئۇ يەنە شۇ سەزگۈرلۈكى بىلەن

چاقچاق ئارىلاش كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئالدىرىما، دوستۇم، قەدىرلىك كىشىگىنىڭ بۇ قىممەت-لىك خېتىنى خالىيراق جايدا ئېچىپ پىنھانە ئوقۇپ، كۆڭلۈڭنى تىنچلاندۇرغىن، — دېدى - دە، چاققانلىق بىلەن لاگېنىڭ قول-دىكى لېپاپىنى تارتىپ دېگۈدەك قولىغا ئېلىۋالدى، لاگېنىڭ ئۈي-چان كۆزلىرى ھىلالبۇۋىنگە تىكىلدى، ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرى ھېچنېمىنى كۆرمىگەندەك بىر خىل ئىنكاسسىز ھالەتتە لېپاپقا تىكىلگەنىدى، جۆھەربۇۋى ھەدە بولسا تەڭ قىسىلىق ئىلكىدە قال-غان ئادەمدەك گىرۋەكلىرى قىرچىلىپ بىر تەرىپى سارغىيىپ كەتكەن لېپاپقا كۆز تىكمەكتە ئىدى.

مېھمان ئۇچۇن تەييارلانغان سىنچاينىڭ تاتلىق - تۇرۇملە-رى كەم - كۈتىسىز ھازىرلانغان داستىخان يېغىلىپ تاماق تار-تىلدى. تاماقتىن كېيىن دەملەنگەن چايدىن «بۇرۇتلۇق» يېگىت قىزىق - قىزىق ئوتلىدى ۋە ئاندىن ئەتە - ئۆگۈنگىچە كېلىدىغان-لىقىنى ئېيتىپ خوشلاشتى.

لاگېنىڭ كۆڭلى پەرىشانلىققا چۆمدى، ئۇنىڭ خىيالىدىن ئوغلىنىڭ سۈننەت تويىنىڭ جەددىي تەييارلىقى ۋە كېيىنكى ئىش-لارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. ئۇ ھىلالبۇۋىگە:

— ئەمدى مېنى يالغۇز قوي، مەن خەتنى...، — دېدى - دە، گېپىنىڭ ئاخىرىدا چۈشىنىكسىز پىچىرلاپ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى، ئىشىكنى ھەم ئېتىپ، بىخەتەرلىك قۇلۇپىنى تەتۇرىگە ياندۇرۇۋەتتى، ئەمدى ھېچكىم ئۇنىڭغا دەخلى قىلمايت-تى. ئۇ خەتنى باغرىغا باسقىنىچە ئۆزىنى توي بولۇپ ئىككىنچى ھەپتىسىدىن باشلاپلا يېرىمى ئىسسىپ، يېرىمى ئىسسىمىغان قوش كىشىلىك كارىۋاتقا تاشلىدى. چۈنكى ئۇ تويىنىڭ تۇنجى ئاخشىمىنى رەخىم بىلەن مۇشۇ كارىۋاتتا ئۆتكۈزگەنىدى. لاگە بۇ دۇنيادا تۇنجى قېتىم ئۆز ۋۇجۇدىغا يات بولغان بىر خىل كىشىنى بىھوش قىلغۇچى غەيرىي سېزىمنى مۇشۇ كارىۋات ئۈستىدە ھېس

قىلغانىدى.

لېكىن، كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلىغۇچى تولىمۇ شېرىن، شېرىن بولغاندىمۇ بىر ئىپپەتلىك قىز ئۇچۇن ئۆز ھاياتىدا مەڭگۇ - مەڭگۇ شېرىن ئەسلىمە بولۇپ قالىدىغان ئۇنتۇلغۇسىز بۇ سېزىم لالەگە مەڭگۇلۇك بەخت تۇيغۇسىنى ئاتا قىلالمىدى. ئەسلىدە تويىنىڭ تۇنجى ئاخشىمى ئۆزى ياخشى كۆرگەن يىگىت بىلەن ئۆتكۈزگەن بۇ كارىۋات لالەنىڭ نەزىرىدىلا ئەمەس، رەخمەنىڭ نەزىرىدىمۇ مۇقەددەسلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈشى كېرەك ئىدى. ئەپسۇس، لالەنىڭ تەقدىر قىسمىتى تەتۇر كەلدى. توي بولۇپ ئاران بىر ھەپتە ئۆتكەندە تۇيۇقسىزلا خۇددى كىشىلەرنىڭ «بۇ بالا - قازا ئاياغ ئاستىدىنلا چىقتى» دېگەندەك بىر ئىش بولدى. شەھلا ئىسىملىك قىزدىن لالەگە قارىتىپ يېزىلغان بىر پارچە خەت، لالەنىڭ بايىقى شېرىن سېزىمگە بۆلەنگەن ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە پەرىشانلىق ئۇرۇقىنى تەردى، رەخمەنىڭ شەھلادىن ئىبارەت بۇ كىچىككىنە «چۇۋۇنتقىسى» لالەنىڭ يۈرىكىگە زەھەر بولۇپ ئورنىدى - دە، ئۇنىڭ نېرۋا ھۈجەيرىلىرىنى چارچىتىپ لالەنى ئارامسىزلىقنىڭ ئۆمۈرلۈك چۇشىكىگە تاشلىغانىدى. ئەنە شۇ كۈندىن باشلانغان ئاچچىق ھەسرەت، تولدۇرۇۋالغۇسىز پۇشايمان، كىشىگە بولۇپمۇ ئاتا - ئانىسىغا تىنغۇسىز دەرد - ئەلەم، لالەنىڭ روھىي ئالىمىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ تاكى بۇگۈنكى كۈنگىچە چوڭلارنىڭ دېگىنىدەك «كىشىگە دېسە گەپ بولىدىغان، دېمىسە دەرد بولىدىغان» بىر ئەلەملىك قىسمەتنى تەقدىر پېشانىسىگە تاڭغانىدى.

شەھلادىن كەلگەن ئاشۇ سىرلىق خەت لالەنىڭ رەخمىگە قارىتا ئەمدىلەتىن يېتىلىۋاتقان قىزغىن مۇھەببىتىنى سوۋۇتتى. ئىككىسىنىڭ ئەر - خوتۇنچىلىقى شۇ بىر ھەپتىلىكلا بولدى. ئانا تەربىيىسىدە ئانا سۈتى بىلەن ۋۇجۇدىغا سىڭگەن ئەخلاق تەربىيىسىنىڭ رامكىسى ئىچىدە يېتىلگەن لالەنىڭ نازۇك تەبئىتى ۋە بۇ تەبئىتىگە يارىشا قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا يىلتىز تارتقان ۋىجدان تۇيغۇسى رەخمەنىڭ ھەرقانداق يالۋۇرۇشلىرىنى رەت

قىلدى.

ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ بايىقى سىرلىق خەتنىڭ مەزمۇنى ئوڭاي يېشىلمەيدىغان شۇنداق بىر تۈگۈن بولۇپ تۈگۈلدىكى، بۇ سىرلىق تۈگۈن رەخمىنىڭ كېيىنكى يىللاردىكى شەرمەندىلىكلىرى چۈۋۈلغانغا قەدەر ھېچكىم، ھەتتا لالەنىڭ ئۆمۈرلۈك سىرداش ۋە قەدىناس دوستى ھىلالبۇۋىدەك سەزگۈر قىزمۇ سېزىۋالمۇسىز دەرىجىدە بولدى. شۇنداق بولغاچقا لالە كېيىنكى قىسمەتلىرىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالمادىس ئۆز تۇرمۇشىغا قىستۇرۇلۇپ كىرگەن باشقىلارنىڭ بۇ كارىۋاتنى ئىشلىتىشىنى راۋا كۆرمەي، بۇ قوش كىشىلىك كارىۋاتنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەلگەنىدى. بۇگۈن كېچىچە بۇ كارىۋات ئۇستىدە لالەنىڭ كۆز ياشلىرى بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپەيگەنىدى. ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا ئۆكسۈپ يىغلاشتىن لالە بىرئاز تىنچلانغاندەك بولدى.

راست، ئايالار كۆپىنچە ئىشلاردا ئۆزىنى يىغىغا زورلايدۇ، ئۇلار شادلىق ئۇچۇنمۇ يىغلايدۇ، تارتقان ئەلەم ـ ھەسرەتلىرى ئۈچۈنمۇ يىغلايدۇ، بەزىدە يىغلاش ئۇلارغا يېنىكلىك ئەكېلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن تارتقان ئۇھلىرى ھېسابىغا ئۇيۇدى يېنىكلەپ قالغاندەك بىلىنىدۇ، ئۇلار بېشىغا كەلگەن دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئۇيۇدىدىن سىرغىپ چىققان كۆزياشلىرى بىلەن يۇغۇرۇپ، بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن تۆكۈلگەن چەشمىلەرگە قوشۇپ ئازابتىن خالاس بولۇشقا تىرىشسا كېرەك ۋە بەلكى كۆپ ئىشلاردا كۆز يېشىغا زورلاش ئاللاتائالا ئىنسانغا ئاجىز بەندىلىرىگە ھەسرەت ـ نادامەتتىن يېنىكلەش ئۈچۈن ئىلتىپات قىلغان پەقەت ئاياللارغىلا خاس ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك. شۇڭا كۆپىنچە ھاللاردا كۆز يېشىغا زورلايدۇ. بۇگۈن لالە، ھە دېمەيلا كۆز يېشىغا زورلىدى. ئۇ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا ئۆكسۈپ يىغلاشتىن بىرئاز يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى ـ دە، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئېلېكتر چىرىغىنىڭ يېنىنى تارتىۋەتتى. قىرىق ۋاتلىق كۈن نۇرلۇق ئېلېكتر لامپىسى ئۆي ئىچىنى كۈندۈزدەكىدەك يورۇتۇ-

ۋەتتى «بولمىدى، ئۆي بەك يورۇپ كەتتى» دەپ ئويلىدى. لالە ئۇ يەنە ئاستا، ئاجىزانە ئىلتىجالىق ھەركەتلىرى بىلەن يېزىق ئۈستىلىگە يېقىنلاپ ئۈستەل چىرىغىنى ياقتى - دە، چوڭ چىراغنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىنى تارتىۋەتتى، ئۆي ئىچى غۇۋالاشتى، پەقەت ئۈستەل ئۈستىدىلا چىراغنىڭ نۇرى كۆچلۈك ئىدى، لالە تىترىگەن قوللىرى بىلەن لېپاپىنىڭ قىرچىلىپ كەتكەن گىرۋەكلىرىنىڭ بىر تەرىپىنى شۇنچىلىك ئېھتىيات بىلەن ئاچتىكى گويا يىرتىلىۋاتقان قەغەز بىلەن ئىچ - باغرىنىڭ قەيەرىدۇر بىر يەرلىرىگە باشقىدىن دەز كېتىۋاتقاندەك ئىدى. سۈننەت تويىنىڭ تەييارلىقىغا ياردەملىشىۋاتقانلار بالدۇرلار قايتقانىدى. پەقەت ھىلالبۇۋىلا لالەنىڭ ئاپىسى جۆھەربۇۋىگە ھەمراھ بولۇپ لالەنىڭ ئوغلى زىلال ئۈخلاپ قالغۇچە ئولتۇردى. ئۇ خوش ئېيتىپ ئۆيدىن چىققاندا لالەنىڭ ھۈجرىسى غۇۋا يورۇق تۇراتتى. لالەنىڭ خەتنى ئېلىپ ئۆز ھۈجرىسىغا كىرىپ كېتىپ شۇنچە ۋاقىت چىقمىغىنى ئانا ۋە ھىلالبۇۋىنىڭ كۆڭلىدىمۇ خۇددى ئاشۇ ئۆيدىكى غۇۋالىقتەك غۇۋا بىر ھالەت پەيدا قىلماقتا ئىدى. ھىلال بۇۋى چىقىپ كەتتى. ئانا يالغۇز قالدى. لالەنىڭ ئوماق ئوغلى زىلال تېخىمۇ ئوماقلىشىپ مومىسىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويغىنىچە تاتلىق ئۇيقۇغا بۆلەنگەنىدى.

* *

ئانا كېچىدىن بېرى نەچچە قېتىم ھويلىغا چىقىپ لالەنىڭ ھۈجرىسىغا قارىدى، ئۆي غۇۋا يورۇقلۇق ئىچىدە تىمتاسلىققا چۆمگەنىدى. ئانا بامدات نامازنى تەرتىنى ئېلىپ بولۇپ شۈكۈر - سانا ئېيتقاچ لالەنىڭ ھۈجرىسىنىڭ دېرىزىسىگە قارىغىنىچە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى: «رەھىم ئۇنىڭغا شۇنچە ئۇزۇن، بىر كېچىدىمۇ ئوقۇپ تۈگىتەلمىگۈدەك خەت يازغانمىدۇر؟» شۇ تاپتا مېھرىبان ئانىنىڭ نازۇك قەلبى شۇ ئارزۇلۇق قىزنىڭ پەرىشان لىقى تۈپەيلى پۈچىلانماقتا ئىدى.

«شۇكرى، ئاخىر تاڭ ئاتتى» دېدى ئانا خۇرسىنىپ.

لاله ئۈي ئىچىده تىكلىمه ئەينەك ئالدىدا ئۆزىنىڭ سولغۇن چىرايىغا قارىماقتا. ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى، قانسىز چىرايى، كۆز قۇيرۇقى ئەتراپىدىكى ئىنچىكه قورۇقلار، كېچىچه ئۇخلىماي ئازابلانغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ ئاپىسىنىڭ ئىشكىنى ئىتتىرىپ، ئىچ - ئىچىدىن ۋايسىشلىرىغا ئىنكاس قايتۇرمىدى. ئۇنىڭ قويۇق كىرپىكلىرى يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان بىر جۈپ كۆزىدىكى ياشلىرى هېلىدىن - هېلىغا مارجان بولۇپ تۆكۈلمەكته ئىدى. لاله ئېغىر ئۇهسىندى. ئۇ دېرىزىنى ئېچىۋېتىپ ئوچۇق ئاسمانغا قارىدى. ئاسمان تاڭ قۇياشى نۇرىدا نۇرلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ هۇجرىسىنىڭ شەرقكه قارىتىلغان بۇ دېرىزىسىنى يېڭى بىر تاڭنىڭ قۇياش نۇرى سۆيۈپ ئۆتمەكته ئىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا رەڭگارەڭ هەسەن - هۈسەن پەيدا بولۇشقا باشلىدى.

راست، بىز ياشاۋاتقان بۇ دۇنيا ئادەمنى ئېزىقتۇرغۇدەك دەرىجىده شۇنداق رەڭدار ئالەم. ئۇ ئۆزىنىڭ راست هەم يالغان بويياقلىرى بىلەن ئادەملەرنىڭ چىرايىغا رەڭ بېرىدۇ، ئۇنى قۇياش نۇرىدا نۇرلاندۇرىدۇ. بۇ نۇرلار كىشىنىڭ قەلب ئەينەكلىرىدىن ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ هەر خىل غەرەز يوشۇرۇنغان يۈرىكىنى نىقابلايدۇ. رەڭگارەڭ هاياتتا ئەنه شۇ نىقاب تۇپەيلى نۇرغۇنلىغان ئادەملەر ئالدىنىدۇ، ئازدۇ، كىشىلەرنىڭ «ئازماس ئاللاه» دېگەنلىرى مۇشۇنىڭغا قارىتىلغانمىكىنتاڭ.

بۇگۈن لاله‌دىن كۆره ئانىسىڭ كۆڭلى تېخىمۇ پەرىشان بولدى، ئۇنىڭ خىياللىرى يىراق ئۆتمۇشته قانات قاقماقتا ئىدى، سۆيۈملۈك يولدىشى كۆز ئالدىغا كەلدى. لاله‌نىڭ مۇشەققەتلىك قىسمەت ئىسكەنجىسى ئىچىده چوڭ بولغان كۈنلىرى كۆز ئالدىغا كەلدى، يالغۇز قىزى لاله خۇددى ئۆزىنىڭ ياش ۋاقتىدىكىده‌كلا چوڭ بولغانىدى.

ئىككىنچى باب

لالەنىڭ دادىسى ئەسپەر ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن، چەت ئەلدە كۆپ ئوقۇغان، كۆپ كىتاب كۆرگەن، ئۆز كەسپى بويىچە تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۇنۇملۇك ئىشلارنى قىلغان ئادەم ئىدى. بىراق هايات ئۇنىڭغا كۈلۈپ قۇچاق ئاچمىدى. ئەينى زامانىدىكى سىياسىي هەرىكەتلەر ئۇنى نابۇت قىلغانىدى، شۇ يىللاردا ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتى دەپسەندە قىلىنىدى، يىغقان كىتابلىرى كۆيدۈرۈلدى. تەتقىقات تېمىلىرى بىكار قىلىنىپ، ئىلمىي ماقالىلىرى تەنقىد قىلىنىدى. ئايىغى چىقماس كۈرەش قىلىش، پىچەن قىلىشلاردىن كېيىن ئۇنىڭ هايات يولىدىكى ئەركىن پائالىيىتى چەكلەندى. قاتتىق نازارەت ئاستىدىكى ئۇزۇن مۇددەتلىك خورلىنىش ئۇنىڭغا تولدۇرۇۋالغۇسىز جىسمانىي ئازابلارنى ئەكەلدى. ئىلمىي ئەمگەكلىرى خارلاندى، شۇنداق تىمۇ ئۇنىڭ روهى بەردەم ئىدى. دەسلىپىدە ئۇ بۇ خىل ئازابلارغا — قىيناشلارغا پىسەنت قىلمىدى. لېكىن ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئۇنىڭ يۈرىكى ئازابلىق سىرقىراپ گويا يۈرىكىنى قۇرت يېگەندەك ئارامسىزلىنىشقا باشلىدى. هەممە دەرد - ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتقان بۇ ئادەم كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشتە خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ، بىراق ئېغىر يۈرەك كېسىلى هاياتىغا خەۋپ ئەكەلىمەكتە ئىدى. كىشىلەرنىڭ «تەقدىر رەهىمسىز كېلىدۇ» دېگەنلىرى شۇ بولسا كېرەك.

بۇ كۈنلەردە لالەنىڭ يۈرىكى سۇ بولۇپ يۇردى. لالە

كۆندىن - كۆنگە سالامەتلىكى ناچارلاپ كېتىۋاتقان دادىسىدىن ئەنسىرەيتتى. بۇ دەل لالەنىڭ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئۆزى سۆيۈپ ئۆگەنگەن بىئولوگىيە كەسپى بويىچە دادىسى ئىشلەۋاتقان ئالىي مەكتەپنىڭ بىئولوگىيە فاكۇلتېتىدا ئوقۇتۇش ۋە تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشنى باشلىۋەتكەن كۈنلەر ئىدى.

* *

لالە بۇ ئائىلىنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. لالەنىڭ ئانىسى جۆھەربۇۋى توي قىلىپ تۇغماي - تۇغماي سەككىز يىلدىن كېيىن خۇددى مۆجىزىدەك لالەگە قورساق كۆتۈرگەنىدى، بۇ ئىش يالغۇز ئەسپەرنىلا ئەمەس قولۇم - قوشنا، يېقىن - يورۇقلارنىڭ، ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ هەممىسىنى هەيران قالدۇرغانىدى. خۇدى يەنە شۇنداق مۆجىزىدەكلا جۆھەربۇۋى لالەنى تۇغقاندىن كېيىن قايتا تۇغمىغانىدى. شۇڭا بۇ يالغۇز قىز بۇ ئائىلىنىڭ ئەتىۋارلىق گۆھىرى سۈپىتىدە چوڭ بولۇۋاتاتتى.

ئەسپەرنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، ئەسپەر، جۆھەربۇۋى ۋە ئۇلارنىڭ سۆيۈملۈك قىزى لالە، مەكتەپ بىلەن ئۆز ئۆيى ئارىسىدىكى يولنى بىرلىكتە ماڭىدىغان بولدى. بۇ يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى هەربىر بىنا، هەربىر تېرەك، هەتتا هەربىر گىياھ ئۇلارغا تونۇش ئىدى. بۇنىڭدىن خېلى يىللار ئىلگىرى ئەسپەر بىلەن جۆھەربۇۋى مۇشۇ يول — ئۇزۇن سەپەر داۋاملىشىۋاتقان مۇشۇ يول ئۈستىدە تونۇشقانىدى. ئۇ چاغدا جۆھەربۇۋى ئىچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ قايسىبىرىدە ئاخىرقى يىللىق ئوقۇشىنى ئوقۇۋاتقان چاغلار ئىدى. ستۇدېنتلىق هاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ئۇنى تولىمۇ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى. جۆھەربۇۋىنىڭ ئاتا - ئانىسى بۇ گۈزەل قىزىنىڭ تاتلىق قىلىقلىرىدىن، ئەدەپ - ئەخلاقىدىن، تىرىشچانلىقىدىن سۆيۈنەتتى. شۇ

سەۋەب بۇ ئائىلە بۇ سۆيۈملۈك قىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ يېنىدا — يېڭى زامان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى دەپ ئاتالغان مۇشۇ شەھەردە خىزمەت قىلىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

— ئاپا، — دېدى بىر كۈنى كەچقۇرۇن تونۇر بېشىدىن ئەمدىلا چۈشكەن ئانىسىنىڭ قولىدا كۆتۈرۈۋالغان تەڭنىدىكى نان-نى ئېلىپ، — مەن ئەتە پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا بېرىپ كۆرۈ-شۈپ باقاي. كېلەر يىلى ئوقۇشۇم تۈگىگەندە ئۆز يۇرتۇمغا قاي-تىپ كەلسەم مۇشۇ مەكتەپتىن بىر كىشىلىك ئىش تېپىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— نېمە دەيسەن، جۆھەربۇۋى، سېنىڭ ئۇرۇمچىدە قالغۇڭ يوقمۇ؟

— شۇنداق، ئاپا، مەن ئۆينىڭ چوڭى بولغاندىكىن دادام بىلەن سىلەرگە ھەمراھ بولىمەن، ئۆكىلىرىم ئۇرۇمچىدە ئوقۇ-سۇن.

— بۇ ئويۇڭنى دادىڭغا دېدىڭمۇ؟

— ھېچ ۋەقەسى يوق. دادام كۆڭلۈمنى چۈشىنىدۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندىلا جۆھەربۇۋى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى مە-مۇرىيەت ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. باشلىقلارنى بىرەم كۈتۈش جۆھەربۇۋىنى تاتلىق سېزىمغا بۆلىدى. ئۇنىڭ ئۇدۇلىدە-كى ياغاچ كرېسلودا ئولتۇرغان كېلىشكەن بىر يىگىتنىڭ كۆزى جۆھەربۇۋىگە تىكىلگەنچە قېتىپ قالغانىدى. جۆھەربۇۋى ئوڭايسىزلاندى. يىگىتنىڭ قاڭشارلىق بۇرنى بەكمۇ چىرايلىق ئىدى، كەڭ ماڭلىيىدا ئەقىل نۇرى پارلايتتى. قويۇق قاپقارا بۇدۇر چاچلىرى قۇلاق يۇمشاقلىرىنى ئوراپ تۇراتتى. ئاق يۇزلۇك بۇ يىگىتنىڭ قويۇق قاش - كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى بىر جۈپ كۆزى جۆھەربۇۋىگە چوغلىنىپ كەتكەندەك كۆرۈندى. جۆھەربۇ-ۋى ئوڭايسىزلاندى. يىگىت تەمتىرىگەندەك بىر ھەركەت قىلدە-يۇ، كۆزىنى جۆھەربۇۋىدىن ئۈزەلمىدى. ئوڭايسىزلانغان جۆھەر-

بۇۋى:

— سىز مۇشۇ يەردە ئىشلەمسىز؟ — دەپ جىلۋىلىك تەبەسسۇم بىلەن يىگىتكە سوئال نەزىرىدە تىكىلدى.

— ھەئە، ياق، بۇ يەردە ئەمەس، مەن تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئىشلەيمەن. باشقارما باشلىقىدا ئىشىم بار ئىدى. شۇنى ساقلاپ...

يىگىتنىڭ چىرايلىق قىز ئالدىدا ھودۇققانلىقى بىلىنىپلا قالدى، قىزنىڭ زىننىخلىرى قىزىل رەڭ ئالدى، چىرايلىق كۆزلىرى تېخىمۇ نۇرلىنىپ كەتتى...

— ھە، مۇنداق دەڭ. دېمەك، مۇشۇ مەكتەپتە ئىشلەيدىكەنسىز ـ دە؟

— شۇنداق، بۇلتۇر ئالىي مەكتەپنى تۈگىتىپ مۇشۇ مەكتەپكە ئورۇنلاشقان.

— قەيەردە ئوقۇغانىدىڭىز؟

— تاشكەنت ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىدا، كىشىلەر ئادەتتە «ساگۇ» دەپ قويىدۇ.

— چەت ئەلدە ئوقۇغانكەنسىز ـ دە!

— شۇنداق، چەت ئەلنىڭ يېقىنراقىدا، سىزچۇ بىرەرىنى ئىزدەمسىز؟

يىگىت قىزغىن كۈلۈپ قويدى.

— شۇنداق، مەن مەكتەپ كادىرلار باشقارمىسى بىلەن كۆرۈشۈپ باقسام دېگۈدەك.

— مۇشۇ مەكتەپكە ئورۇنلاشماقچىمۇ؟

— ياق، ئەدىكىنى، مېنىڭ ئوقۇشۇم كېلەر يىلى پۈتىدۇ.

— قايسى مەكتەپتە ئوقۇيسىز؟

— تېەنجىن ئەنكەي ئۇنىۋېرسىتېتىدا.

— سىلەر خەنزۇچە ئوقۇيسىلەر ـ دە. قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تازا ئەسقاتىدۇ. بىز رۇس تىلىنى ئاساس قىلىپ ئۆگەنـ

گەن، دۆلەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بۇ يەردە يەنە خەنزۇ تىلىنى ئىگىلەشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ.

— نېمىدېگەن ياخشى، — جۆھەربۇۋىنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى، — تىل دېگەن ئالتۇن ئاچقۇچ - دە، قانچە كۆپ تىل بىلگەنسېرى بىلىم دائىرىسىمۇ شۇنچە كەڭ بولار...

ئائىلىدە ئەركىن چوڭ بولغان بۇ قىز سىرتلاردا ئۆزىنى تولىمۇ ئازادە تۇتاتتى. قىزنىڭ خىياللىرى قاناتلاندى. يىگىتنىڭ تەقى - تۇرقى، ئەھۋالى ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاتاتتى.

— مەن بۇ يىل شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەييارلىق فاكۇلتېتىغا خەنزۇ تىلى ئۆگەنگىلى بارماقچى بولۇپ ئىلتىماس قىلغان. ئىلتىماسىم تەستىقلاندىمۇ، يوق، شۇنى بىلەي دەپ ئىلمىي مۇدىر بىلەن كۆرۈشمەكچىدىم.

— نېمىدېگەن ياخشى، سىز...

— شۇنداق، تەستىقلانغان بولسا ياخشى بولار ئىدى. ئىسمىڭىزنى سورىسام بولامدىكەن؟

— بولىدۇ، بولىدۇ، ئىسمىم ئاددىيلا، ئاپام جۆھەرگۈلنى ياخشى كۆرىدىغان چېغى، شۇڭا دادام ئاپامنىڭ رايى بويىچە ماڭا جۆھەر دەپ...

— ياق، جۆھەرگۈل دەڭا.

— جۆھەرگۈل ئەمەس جۆھەربۇۋى، مومام مېنى شۇنداق ئاتايتتى. ساۋاقداشلىرىم، يېقىن دوستلىرىم جۆھەر دەيدۇ. سىزنىڭ ئىسمىڭىز؟

— ئەسپەر. بوۋام - مومامىلارنىڭ ئۆمرى يېزىدا ئۆتكەن، مېنىڭ ئىسمىمنى بوۋام قويغانكەن. سەھراچە ئىسمىم، ئىسمىمدىن سەھرا پۇراپ تۇرىدۇ.

— ئۇنداق دېمەڭ، سەھرا ياخشى. سەھرادىكى كىشىلەر ياخشى، ئاق كۆڭۈل، مەن سەھرانى ياخشى كۆرىمەن...

قىز تازا ھاياجانلىنىپ سۆزلەۋاتقاندا، كادىرلار باشقارمىسى-

ئىشكى ئېچىلىپ ئورۇق، ئېگىز بىر ئادەم بىلەن پاكار، شۇنچە پاكارلىقىغا باقماي دۆپدۆگىلەك سېمىز بىرەيلەن چىقىپ كەلدى. ئەسپەرنى كۆلكە قىستىدى. ئۇنىڭ خىيالىغا رۇس يازغۇچىسى چېخوفنىڭ «سېمىز ۋە ئورۇق» ھېكايىسى كەلدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ شۇنچە چاقچاقلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ـ دە، قىزنىڭ تەبەسسۇملۇق چىرايىغا بىر قارىۋالغاندىن كېيىن ئىشخانىدىن چىقىۋاتقانلارغا قاراپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دېدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، نېمە ئىش، ئەسپەر مۇئەللىم، ھە راست، ئېسىمگە كەلدى، سىزنىڭ ئىلتىماسىڭىزنى تەستىقلاپ قويدۇم. كاتىپقا يولۇقۇڭ، — دېدى سېمىز كىشى.

— رەھمەت.

— رەھمەتنى مۇنۇ ئىلمىي مۇدىرغا دەڭ، ئۇنىڭ ئېھتىياجى بىزنى ئالدىرىتىپ قويۇۋاتىدۇ، — دېدى سېمىز ۋە يېنىدىكى ئورۇقنى ئىما قىلىپ قويدى.

— ئىككىڭلارغا رەھمەت.

— بايىقى گېپىنى قىلغان ئەسپەر مۇشۇ ـ ھە؟!

— شۇنداق، مۇشۇ بالا، ھە ئەسپەر، بۇ قىزچۇ؟ كىم بولىدۇ؟

— ھېچكىم...

— ھېچكىم بولمىسا...

— ياق، جۆھەرىۋۇزى بولىدۇ، نەنكەي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيدىكەن. كېلەر يىلى ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ مۇشۇ مەكتەپكە كەلسەم، مۇشۇ مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى بولسام، دەيدۇ.

ئەسپەر بۇ گەپلەرنى شۇنچىلىك تېز دېدىكى، شۇنچە تېز سۆزلىگىنىگە ئۆزىمۇ ھەيران قالدى.

— بولىدىغان گەپكەن، ياخشى گەپكەن، ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ

مەكتىپىمىزگە كېلىپ ئىشلەڭ. سىزنى قارشى ئالىمىز. مەكتەپىمىز يېڭىدىن ئالىي مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى، شارائىتى ئانچە ياخشى ئەمەس، ئىشلار ئوڭۇشلۇپ كېتىدۇ. بىزنىڭ ئىختىساسلىق كىشىلەرگە ئېھتىياجىمىز كۆپ، سىز بىلەن بىللە كېلىدىغانلار بولسىمۇ باشلاپ كېلىڭ، ئىككىڭلارنى قارشى ئالىمىز.

باشلىق قىزغا قاراپ مەنىلىك كۈلۈپ قويدى. چېۋەر قىز گەپنىڭ ئورانىغا يەتتى.

— ياق، مەن ئۆزۈم يالغۇز كېلىمەن.

— ھە، مۇنداق دەڭ، بىزنىڭ ئەسپەر مۇئەللىم بىلەن تونۇشىدىكەنسىز — دە! ؟ بولىدۇ، بولىدۇ، سىز ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ كېلىڭ.

بۇ قېتىم سېمىز بىلەن ئورۇق تەڭلا ئەسپەرگە مەنىلىك قاراپ قويدى. ئورۇق بولسا قىزنىڭ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرىدىغان چىرايىنى، كېلىشكەن غۇنچە بويىنى باشتىن — ئاياغقىچە تاماشا قىلماقتا ئىدى.

— رەھمەت سىزگە، باشلىق.

جۆھەربۇۋىنىڭ ئۇنى زال ئىچىدە تۇش قوڭغۇراقتەك ئەكس سادا قايتۇردى.

— ئەمسە شۇنداق بولسۇن، كەچۈرۈڭ، سىڭلىم، بىز ئىشخانىغا كىرمەي زالدىلا پاراڭلىشىپ قالدۇق. كەچۈرۈڭ، بىز ئىككىمىز بىر ئىش بىلەن ئالدىرايمىز.

— ھېچ ۋەقەسى يوق.

ئورۇق بىلەن سېمىز زالدىن چىقىپ پەلەمپەي بىلەن چۈشۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان بىر جۈپ ياشنىڭ قەدەملىرى ئوخشاشلا ئېغىرلىشىپ كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئىككى قەۋەتلىك بۇ بىنانىڭ سىرتقى ئىشىكىدىن چىققۇچە ئۆزئارا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشمىدى. ھەر ئىككىلىسى ئۆزلۈكىدىن شۇكلەپ كېتىۋاتاتتى. ھەر ئىككىلىسى

ىنىڭ ۋۇجۇدى ئۆزلىرى ھازىرغىچە ھېس قىلىپ باقمىغان بىر خىل تاتلىق سېزىمگە بۆلەنمەكتە ئىدى.

— سىلەرنىڭ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلار ھازىر تەتىلدە ئىكەن - دە؟

جۆھەربۇۋىنىڭ جۈرئىتى ئازىلىقتىكى جىمجىتلىققا جان بەردى.

— ئوقۇتقۇچىلار تەتىلدە، — يىگىتنىڭ لەۋلىرى تىترىگەندەك بولدى، — بۈگۈن مەن ئالايىتەن بايىقى ئىشنى سۈرۈشتۈرۈپ كېلىۋىدىم.

— ھە، مۇناق دەڭ.

— شۇنداق، بىزنى خۇدا ئۇچراشتۇردى.

— بەلكىم...

— ياق، بەلكىم ئەمەس، دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ تولىسى ئەنە شۇنداق تاسادىپىيلىققا ھەمراھ...

— شۇنداقمۇ؟

— بىز تەتىل جەريانىدا ئۇچرىشىپ تۇرساق بولارمۇ؟

يىگىت ئىلتىجالىق قاراشلىرى بىلەن قىزنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى، قىز خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى ئەسىرەنىڭ كۆزلىرىدىن قاچۇردى ۋە ئاستاغىنە قىلىپ:

— ئۇچرىشىپ تۇرساق بولمايدىغان نېمىسى بار. بىز بەلكىم خىزمەتداش بولۇپ قالارمىز.

— سىزگە رەھمەت، جۆھەربۇۋى...

يىگىتنىڭ يۈزلىرى ھۇپپىدە ئوت ئېلىپ نەپىسى قىسىلغاندەك بولدى.

— نېمىگە رەھمەت... سىز مېنى جۆھەر دەپ ئاتاۋېرىڭ. مېنىڭ يېقىنلىرىمنىڭ ھەممىسى مېنى شۇنداق دەپ ئاتايدۇ.

— ئۇنداقتا مەنمۇ سىزنىڭ شۇ يېقىنلىرىڭىز ئارىسىدىن ئورۇن ئالالايدىكەنمەن - دە!؟

— سىز ئۆزىڭىز «بىزنىڭ خۇدا ئۇچراشتۇردى» دېدىڭىزغۇ!؟

— شۇنداق دېدىم. دېمەكچىمەنكى، بىزنىڭ ئۇچرىشىپ قېلىشىمىز مۇنداقلا تاسادىپىيلىق ئەمەس... بىز يەنە ئۇچرىشىپ تۇرايلى.

— بولىدۇ، خەير خوش.

يىگىت، قىز تاكى مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ كەتكۈچە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالدى، ئۇنىڭ تومۇرىدىكى قانلىرى داۋالغۇپ، يۈرىكىنى تېزلەتمەكتە ئىدى.

راست، دۇنيادىكى نۇرغۇن ئىشلار ئەنە شۇنداق تاسادىپىيلىقتىن باشلىنىدۇ. نېۋتون ئالمىنىڭ تارتىش كۈچىنى ئەنە شۇنداق تاسادىپىيلىق ئىچىدىن بايقىغان. بىراق بۇ خىل تاسادىپىيلىقلارنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ سەزگۈلىرىڭىزنىڭ ئويغاقلىقىغا باغلىق. پەقەت ھوشيار، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ سەزگۈرلۈكىلا ھاياتتىكى نۇرغۇنلىغان مۇرەككەپ ئىشلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى نازۇك چېقىنلىرىنى ئەنە شۇنداق تاسادىپىيلىق ئىچىدىن كۆرۈۋالالايدۇ. روھىيەت ئالىمىنىڭ نازۇك ئاسمىنى بۇ خىل چېقىنلارنىڭ ئۇچقۇنلىرىدىن نۇرلىنىدۇ. بۇ خىل نۇر كىشىلەرنىڭ كۆڭۈللىرىنى ئويغىتىپ يۈرەكلىرىنى جانلاندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كۆز قارىچۇقلىرىدا ئەكس ئېتىدۇ. چۈنكى نۇر پەرىشتىلەرنىڭ ئىپتىداسى ـ دە. بۇنداق كۆزلەر ئالدىدىن ئۆتكەن ھەرقانداق تاسادىپىيلىقنىڭ دەقىقە ئارىلىقىنىمۇ بوش ئۆتكۈزۈۋەتمەيدۇ.

بۇگۈنكى تاسادىپىيلىقتىن ئەسپەرنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنى يورۇدى. شۇڭا كېيىنكى سۆزلىرىنى قىزغا دېيىشكە شۇنچە ئالدىراپ كەتتى. قىسقىغىنە ۋاقىتلىق ئۇچرىشىش، قىسقىغىنە سۆھبەت ئىككى ياشنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىنى يورۇتۇپ، مۇھەببەتكە تەشنا ئىككى يۈرەكنىڭ ئارىسىنى خېلى ئازادە قىلىپ قويغانىدى. بۇ خىل ئازادىچىلىك ئىككى كۆڭۈلنى بېقىنلاشتۇردى. تەتىل

جەريانىدا تېپىچەكلەپ تۇرىدىغان يۈرەكلەر بىر - بىرىگە تەلپۈنىدىغان بولۇپ قالدى، ئىزدىشىپ كۆرۈشىدىغان بولۇپ قالدى. كۆزلەر كۆزلەر بىلەن ئۇچراشسا يۈرەكلەر تىنچ تۇرمايدۇپلا. ئىدىغان ھەم بۇ دۇپۇلدەشلەر بىر - بىرىنىڭ ئاغلاش سەزگۈلىرىنى غىدىقلايدىغان بولدى. بىر ئىللىق سېزىم بۇ بىر جۇپ يۈرەكنى ئويغاتماقتا ئىدى. بۇ ھال قىز بىلەن يىگىتنىڭ روھىي ھالىتىدە قىزغىنلىق پەيدا قىلدى. قىزنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى. يىگىتنىڭ بولسا، خىياللىرى كەسكىنلىشىپ قارار چىقىرىشقا ئالدىرىدى. بۇنىڭغا يارىشا قىزنىڭ مىجەزى تەمكىنلىككە يۈزلەندى. بىر ئوتلۇق ئېقىم ھەر ئىككىلسىنىڭ تومۇرلىرىدىكى قانلىرىنى ئۇرغۇتۇپ، تۇنجى مۇھەببەت دېگىزىنىڭ رومانتىك شاۋقۇنلىرى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىنى زىلزىلىگە سېلىۋاتماقتا ئىدى. بۇ كۈنلەردە قىزنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىنىڭ كەڭ بوشلۇقىدىمۇ ئۇچقۇن چاقنىدى. «دېمەك، بىزنى خۇدا ئۇچراشتۇردى... ئەجەب ئىش - ھە!... كېلەر يىلى بۇ مەكتەپكە كەلسەم ئەسپەر بىلەن...» ئۆز خىيالىدىن قىزنىڭ مەڭزى ئوت ئېلىپ ۋىللىدە قىزاردى.

* *

بۇ دەل 1959 - يىلنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرى ئىدى. كىشىلىك ھايات، بۇ بىر جۇپ ياشقا كەڭ قۇچاق ئېچىپ مۇھەببەت ئاتا قىلماقتا ئىدى. كېيىنكى يىلى جۇھەربۇۋى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ مۇشۇ مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا فاكۇلتېتىغا ئورۇنلاشتى. 1961 - يىلنىڭ ماي ئېيى بۇ بىر جۇپ ياشنى بەخت بۆشۈكىگە بۆلىدى. بىراق بۇ يىلنىڭ كەچ كۈزى بەكمۇ جۇدۇنلۇق كەلدى. كىشىلىك ھايات كۆڭۈل ئەنسىزچىلىكىنىڭ دىشۋارچىلىقىغا دۇچ كېلىۋاتقان شۇ ئاي كۈنلەردە بايىقى بەخت بۆشۈكى سىلىق تەۋرىتىشتىن مەھرۇم بولدى. كېيىنكى يىلنىڭ باھارى تېخىمۇ جۇدۇنلۇق

بولدى. قىشنىڭ ئايازلىرى ئىلى دەريا سىنىڭ سۈيىنى توڭلاتتى. دەريا يۈزىنى قاپلىغان مۇز يىللاردىكىدىن قېلىن ئىدى. گويا ئۇزۇن يىللارغىچە ئېرىمەيدىغاندەك... ئەمدىكى ئىشلار بەكمۇ ئاددىي داۋاملاشتى. ئۆزگىرىشچان تەبىئەت خاراكتېرىنى ئۆزلەشتۈرگەن كىشىلەرنىڭ ئىرادىسى بۇ زېمىندىكى ئادەملەرنىڭ رومانتىك ھېسىياتىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىشقا باشلىدى. يەر شارىنىڭ بىپايان كەڭلىكىگە نىسبەتەن تولىمۇ ئىنچىكە بولغان بىر سىزىق — چېگرا دەپ ئاتالغان سىزىق ئاپەتنىڭ بوسۇغىسىغا ئايلىنىپ قالدى. تارىختىكى ھەر خىل ئىجتىمائىي ئاپەتلەردە ئۇياقتىن بۇياققا، بۇياقتىن ئۇياققا كۆچۈپ يۈرگەنلەرنىڭ پۈشتى، بۇ تىنچسىزلىق ئىچىدە ئېزىقتۇرۇشقا ئۇچرىدى. چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتكەنلەر كەتتى، قالغانلار قالدى، لېكىن چېگرىنىڭ ئۇتۇرىدىكى تۇغقانلار چېگرىنىڭ بۇ تەرىپىدىكى تۇغقانلارنىڭ ئاپەت يىلتىزى بولۇپ قالدى. شۇ يىللاردا مۇقەددەس قىلىپ تەسۋىرلەنگەن سۇۋېت سوتسىيالىستىك سۇۋېتلەر رىسپۇبلىكىسىدىن ئىبارەت بۇ دۆلەتكە ئوقۇشقا چىقىپ قايتىپ كەلگەنلەر ئەمدىلىكتە شۇ دۆلەتنىڭ چېگرا ئىچىدىكى گۈماشتىلىرى دەپ قارىلاندى، تۇگمەس تەشۋىش، كىشى روھىنى ھالسىزلاشتۇرغان كۈرەش يىغىنلىرى، قىستاپ ئىقرار قىلدۇرۇش، يالغان دېلو ياساش... دېگەندەك ئىشلار زامانىنىڭ ھەقىقىتىگە ئايلىنىپ، بۇنىڭغا قايىل بولمىغانلارنىڭ ھەممىسى ھەقىقەتنى ئۆزگەرتكۈچىلەرنىڭ قارا تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلۈپ ۋەيران بولۇشقا باشلىدى. كۆكىرىپ تۇرغان بۇلۇتلۇق ئاسمان بۇ مۇقەددەس زېمىندا بولۇۋاتقان ئىشلارغا كۆزىنى يۇمۇۋالغاندەك قىلاتتى. كىشىلەر ئۇخلىسىمۇ ئوڭىدىكى ئەنسىزلىك تۇيۇيلى چۆچۈيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئەنسىزچىلىك ئاخىرى ئەسىرىنىمۇ ئۆز قارمىقىغا ئىلىۋېلىپ ئۇنى كاردىن چىقاردى. ئۇنىڭ دۆلەت ھالقىپ ئوقۇغانلىرى بېشىغا بالا بولدى. ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىلىم تەھسىل قىلىش

بىلەن ئۆتكەن ھايات‌ى قارىلاندى. ئىجتىھات بىلەن ئۆگەنگەنلىرى ئۇنىڭغا «ئاق مۇتەخەسسىس» تونىنى پىچىم قىلدى. خىزمەتتىكى ئاكتىپلىقى، خەنزۇچىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەنلىكى ئۈنى ئىككى يۈزلىمىلىكنىڭ ۋەكىلى قىلىپ قويىدى. شۇنداق قىلىپ 1963 - يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى «بۇيرۇق» لارنىڭ روھى بويىچە ئەسپەرگە شيۇجېڭجۇيىچى قالپىقى كىيدۈرۈلدى، جازالىنىپ ئىلمىي ئۇنۋانى ئېلىپ تاشلاندى، ئوقۇنقۇچىلىق سالاھىيىتى بىكار قىلىندى، خىزمەتتىن توختىلىپ مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدا نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىشقا تاپشۇرۇلدى.

ئەسپەرنىڭ ئايالى جۆھەربۇۋىمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق نېسىۋىگە ئىگە بولۇپ، بۇ زەھەر - زوقۇمنى كۆنلۈك روزىغارىغا ئامالسىز قوشۇۋالدى. ھەممىدىن ھەيران قالارلىقى مۇشۇ زەھەر - زوقۇم تۆپەيلى جۆھەربۇۋى توي قىلىپ تاكى 1968 - يىلىغىچە تۇغۇتىتىن مەھرۇم بولدى. جۆھەربۇۋىنىڭ تەبىئىتىدىكى بۇ ھالەت يوشۇرۇن ھالدا ئىنسان روھىنىڭ بەكمۇ نازۇك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ جەمئىيەتتىكى ھەر خىل غەلدى - غەشىلەرنىڭ توسالغۇسىنى كۆتۈرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. بۇ ھال ماددا بىرلەمچىمۇ، روھ بىرلەمچىمۇ دېگەن پەلسەپە مەستانىلىرىنى گاڭگىرىتىپ قويدى. ئەسلىي پەلسەپىدىكى تاشقى سەۋەب، ئىچكى سەۋەب مۇناسىۋىتى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىلىپ تاشقى سەۋەبنىڭ زورلۇق كۈچىنى نامايىش قىلدى. دېمىسىمۇ بۇ بىرقانچە يىلدىن بېرىقى روھىي ئەنسىزچىلىك يالغۇز جۆھەربۇۋىنىڭ نازۇك تەبىئىتىگە تەسىر قىلىپ قالماي، خېلى - خېلى كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىغا زەربە بەرگەنىدى. بۇ خىل زەربە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقىنى بۇزۇپ تاشلاپ، تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىنىڭ مۇخلىسلىرىغا ھاياتلىق ئىلمى ھەققىدە يېڭى سوئال قويدى. بۇ سوئال تەن ۋە روھنىڭ ھاياتلىق ئىلمىدىكى دەخلىسىز، بىخەتەر تەتقىقات ئوبيېكتى ئىكەنلىكىنى

ئىسپاتلاش ئۈچۈن قويۇلغان سوئال ئىدى. ئەگەر بۇ تەتقىقات تېمىسى ئىلمىي يوسۇندا ئۆز يولىنى تاپالمغان بولسا، ئىنسانىيەت-نى جاھالەت گىردابىدىن ساقلاپ قالاتتى. ئەپسۇس، كېيىنكى يىللاردىكى قالايمىقانچىلىق بۇ ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرنى ئىسپاتلاش ئەمەس، ئىنساندىن ئىبارەت بۇ ئالىي دەرىجىلىك مەخلۇقنىڭ ھاياتلىق قىممىتى — كىشىلىك ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىپ، ئۇنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش روھىنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۇپ قويدى. جۆھەربۇۋى دېگەن بۇ نازۇك تەبىئەتلىك چوكانىنىڭ جىسمانىي ۋە روھىيىتى تارتقان رەنج - بالالار تۈپەيلى ئۇنىڭ تۇغۇتىدىكى نورمالسىزلىق كېلىپ چىقتى. ئەسپەر بىلەن جۆھەربۇۋى توي قىلىپ سەككىز يىلدىن كېيىن، يەنى 1969 - يىلىنىڭ باش باھاردىكى جۇدۇنلۇق كۈنلەرنىڭ بىر كېچىسى ئىشىك - تۆشلۈك-لىرى يوق گەمە ئۆيدە ئۇلارنىڭ تۇنجى پەرزەنتى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچتى. بۇ كۈنلەردە زەي پۇراپ تۇرغان بۇ ئۆيلەرگە قۇياش نۇرى چۈشمەيتتى. ئۇنىڭ «تورۇس» دەپ ئاتالغان جايدىن ئېچىلغان كىچىككىنە تۆشلۈككە شالدىراق تارتىلغاچقا، قۇياشلىق ئاسماد-نىڭ ئەسلىي قىياپىتى كۆرۈنمەيتتى. نېمىلا دېگەنبىلەن شۇ كېچىسى كىچىككىنە بىر جان ساق - سالامەت بۇ دۇنيا بىلەن دىدارلىشىشقا مۇيەسسەر بولدى. بىراق ئۇ بۇ گەمە ئۆيدە قۇياش نۇرىدىن مەھرۇم ئىدى. كېيىنكى يىللاردىكى «مەسلىسى بار-لارنى نورمىدىن قىسىش» چارىسى بۇ نارەسىدىنى بۇغداي نېنىدىن مەھرۇم قىلغانىدى.

ئۇچىنچى باب

شىمال تاغ باغرىغا جايلاشقان مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدا-
نى ئەسلىدە بىر زامانلاردىكى «ئوقۇتۇش بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى
بىرلەشتۈرۈش» يولىورۇقىنىڭ روھىي بويىچە ئوقۇتقۇچى -
ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر ئىدى.
بىر مەزگىلگىچە نۆۋەت بىلەن چىقىپ ئىشلەيدىغان ئوقۇتـ
قۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى بىلەن جانلانغانىدى.
مەيداننىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى سايدا تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ شار-
قىراپ ئېقىپ تۇرىدىغان تاغ سۈيىدىن توما ئاجرىتىپ چىقىرىلغان
بىر ئېرىق سۇ مەيداندىكى سالا ئېتىزلارنى، كۆكتات چۆنەكلىرى-
نى سۇغىرىشقا يېتىپ ئاشاتتى. ئېتىز - ئېرىقنى سۇغىرىشتىن
ئاشقان ئاياغ سۇ تاكى مەيدانىنىڭ ئاخىرىدىن باشلىنىدىغان بۇككە-
دە بوستانلىقتىكى تېرەك، قارىياغاچلارغىمۇ يېشىللىق ئاتا
قىلاتتى.

مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ قارارى، شۇ مەزگىلدىكى خىزمەت
ئېھتىياجى بىلەن مەكتەپ خوجىلىق باشقارمىسىنىڭ ئارقا سەپ
تەمىناتىغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقى سونۇرنى «ئۆزى سەھرادا
چوڭ بولغان، دېھقانچىلىققا ئېپى بار» دەپ بۇ دېھقانچىلىق مەيدا-
نىنىڭ مەسئۇلى بولۇشقا بېكىتكەنىدى. سونۇر دەسلەپكى يىللاردا
مەكتەپ بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانى ئارىلىقىدا قاتناپ ئىشلىدى.
ۋاقىت ئۇزارغانسېرى تاغ باغرىغا قاراپ سوزۇلغان بۇ ئۇزۇن يول
ئېغىر كېلىشكە باشلىدى. ئەسلىدە يېزىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان
بۇ ئادەم، مەكتەپتىكى كىچىك بىر ئېغىز ئۆيدە ئىككى بالا بىلەن
تىقىلىپ، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ياشاۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە،

مەكتەپ مەمۇرىيىتى سونۇرنى چاقىرتىپ:

— يولداش سونۇر، مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىش ئارقىلىق يۇقىرىنىڭ «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچانلىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش» يولىورۇقىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن سىزنى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەپ، مەيدانىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇشقا بېكىتتۇق. بىز ئالدىمىزدا يەنە كالا نەسىللىرىنى ياخشىلاپ مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى سۈت بىلەن تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇرماقچى. شۇڭا سىز مەيدانغا ئائىلىڭىز بىلەن بىراقلا كۆچۈپ چىقسىڭىز... سىزگە يەنە مەيداندا دائىم تۇرۇپ ئىشلەيدىغان بىرنەچچە ئىشچى سەپلەپ بېرىمىز... قېنى ئويلىشىپ كۆرۈڭ، — دېدى.

ئەسلىدە مىجەزى چۈس سونۇر، قولىدىكى تاماكىسىنى ئاچچىق بىر شورۇغۇتكەندىن كېيىن:

— بۇنىڭ، ئويلاشقۇدەك يېرى يوق. مەن ئەسلىدە يېزىدا چوڭ بولغان ئادەم. پەقەت قاچان كۆچۈپ چىقىش مەسىلىسىنى ئۆيدىكىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كۆرەي.

— بولىدۇ. قالتىس گەپ بولدى - دە بۇ. ئايالىڭىز ئىشچىلارغا تاماق ئېتىپ بەرسۇن. بىز ماڭاش بېرىمىز.

— ئاش - تاماقنىڭ كارى چاغلىق، مۇھىمى دېھقانچىلىق مەيدانىغا «سەپلەيدىغان» يېگىتلىرىڭىزنىڭ بىلى چىڭراق بولسىلا بولىدۇ.

— بولىدۇ ئەمسە، شۇنداق بولسۇن.

* *

سونۇر ئۆيگە قايتىپ كىرىپ بولۇنغان گەپ - سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى ئايالىغا دېدى - دە:

— بۇنىڭغا سەن قانداق قارايسەن؟— دەپ سوئال نەزىرى

بىلەن ئايالىنىڭ قارىقۇمچاق، لېكىن مېھرى ئىسسىق چىرايىغا يەر ئاستىدىن قاراپ كۆزىتىپ تۇردى. ئايالى خېلى بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن:

— قېنى، مەيدانغا كۆچۈپ چىقتۇقمۇ دەيلى. سىزنىڭ قىرىق ئۈچ سوم ئەللىك ئۈچ تېيىنلىق مائاشىڭىز بىلەن شۇ يەردىكى كۈنىمىز كۈن بولارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بالىلارنى ئوقۇتۇش مەسىلىسىچۇ تېخى...

— ھازىرچە بالىلارنى ئوقۇتۇشنى قويۇپ تۇرايلى، ئۇلار تېخى كىچىكقۇ، ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ ئوقۇمايلا تۇرۇپ بىزنى چوڭ قىپتىكەنغۇ.

— ھوي سونۇر، سىز نېمىلەرنى دەپ يۈرىسىز، سىزمىچۇ ئوقۇغاچقا، ئانچە - مۇنچە ساۋاتىڭىز بولغاچقا ھۆكۈمەت سىزنى كادىر قىلدى.

— ھە، شۇنداقلىقى شۇنداق، بالىلارمۇ كېيىنچە ماڭا ئوخشاش ئانچە - مۇنچە ئوقۇپ...

— ھەي ئادەم، — سونۇرنىڭ ئايالىنىڭ چىرايى تېخىمۇ قىزىرىپ قارىداپ كەتتى، — مەن قارىتۇرۇك تۇرۇپ بالىلارنى ئوقۇتۇشنى ئويلايمەن، ئەجەب سىز...

— بولدى قىل، خوتۇن، ئىشنى بەكمۇ زىغىرلاپ كەتمەيلى. مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىشچىلار ئۈچۈن ئاشخانا قۇرۇپ سېنى ئاشپەزلىككە بېكىتىدىغاندەك... ھە... ساڭا مائاش كېسىپ بېرىمىز، دېدى... ئەمدى قارا، دېھقانچىلىق مەيدانى دېگەن قانداقلا بولمىسۇن ئاسمىنى كەڭ جاي دېگىنە، شەھەر يېرىدە بىر كىشىلىك مائاش بىلەن بار - يوقنىڭ دەردنى تارتىپ يۈرگۈچە ئۇ جايدا ئانچە - مۇنچە توخۇ - كەپتەر، قوي - كالا دېگەندەك بىرنېمىلەرنى باققىلى بولىدىغۇ.

— ھەي، باشلىقلارغا سىز نېمىدەپ جاۋاب بېرىدىڭىز؟ — دېدى ئاخىر ئېرىنىڭ كەسكىن مىجەزىنى بىلگەن ئايالى.

— ماقۇل دېدىم...

— ئۇنداق بولسا يەنە نېمە گەپ، نېمە مەسلىھەت ئۇ جىننى ئۇسسۇلغا سالغاندەك.

— ھەي قارەك...

— قارەك دېمەك. سىزچۇ مېنى سەھرالىق دېمەي مەھەللىدىكى قىزلار ئىچىدىن قارا بولسىمۇ مېھرى ئىسسىق ئىكەن دەپ نەچچە قېتىم يولۇمنى توسۇپ ماقۇل جاۋابىمنى ئالغاندىن كېيىن، خۇددى مېنى بىرى تارتىۋالىدىغاندەك ئالدىراپ گازىر - پۇرچاق بىلەنلا توي قىلىپ ئالغاچقا ئەمدىزە... ھە دېسىلا قارەك...

— بولدى قىل ھوي، مېنىڭ مەسلىھەتىمگە جاۋاب بەرمەي نېمە كونا خامانىنى سورۇپ كەتتىڭ.

— سورۇمايچۇ، كىچىككىنە بىر ئىش بولسىلا ئادەمنى كەمسىتىپ «ھەي قارەك... ھەي قارەكلا» دېگەن. مېنىڭ سىزگە ئوخشاشلا ئەزان توۋلاپ قويغان ھېنىپەم دەپ ئىسمىم بار. ھېچبولمىغاندا شەھەرلىكلەردەك «ھەي باللارنىڭ ئانىسى» دېگەننى بولسىمۇ ئۆگەنسىڭىزچۇ... ئۆتۈپ كەتكەن سوغۇق، توڭكەي ئادەم - دە بۇ!

— بولدى، بولدى، گەپ قىلمىسا ئەزۇيلەۋېرىسەنغۇ. بۇنىڭدىن كېيىن شۇنداق قىلاي، ھە... بار گەپنى دېگىنە، باشلىقلارغا مۇشۇ ھەپتە ئىچىدە كۆچۈپ چىقمىز دەيمۇ...

— ئەنە شۇ، ئۆزى ماقۇل بولۇپ بولغان ئىشنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئۆزى ئەزۇيلەيدۇ تېخى...

— شۇنداق.

— ئىزا تارتماي شۇنداق دەيدۇ تېخى.

قارا خوتۇن دومسايغاندەك بىر قىلىق بىلەن سونۇرنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى.

* *

ئەنە شۇ ئىشلارغىمۇ خېلى يىللار بولۇپ كەتتى. ئارىدىكى پولات ـ تۆمۈر تاۋلاش ھەرىكىتىدە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئەترا-پىدىكى قارىياغاچلار قىرىپ تاشلىنىپ مەكتەپنىڭ رۇدا ئېرىتىش پېچلىرىدە كۆيۈپ تۈگىدى. ئۇ يىللاردا سونۇر ئىشچىلار بىلەن قارىياغاچنىڭ يىلتىزلىرىنى كولاپ چىقىرىپ، يەرلىرىنى تۈزلەپ قاتار ـ قاتار قىلىپ مېۋە كۆچەتلىرى، كۆك تېرەك كۆچەتلىرىنى تىكىۋەتكەنىدى. «ئۇچ يىللىق تەبىئىي ئاپەت» مەزگىلىدە گەرچە بۇغداي، قوناقتىن مول ھوسۇل ئېلىنغان بولسىمۇ، بىراق يۇقىرىنىڭ «ئاشلىقنى نورمىلىق باشقۇرۇش» سىياسىتى بويىچە بىر تال داننىمۇ مەكتەپكە قالدۇرماي دۆلەت ئاشلىق سېتىغا تۆكتى. ئۇ يىللاردا ئاشلىقنىڭ نورمىلىق بولۇشىغا ئەگىشىپ پۈتكۈل جەمئىيەتتە بىر خىل جۇتلۇق، ئاچارچىلىقنىڭ ۋەھىمىسى يامراشقا باشلىدى. بۇ كۈنلەردە مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى «يوقلايدىغان» لارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. بىرلىرى سونۇردىن كاۋا سوراپ چىقسا، يەنە بىرلىرى ئاتلارنىڭ بوغۇزى ئۈچۈن تەييارلىغان ئارپا يارمىسى سوراپ چىقاتتى.

— ھەي ئادەم، مۇئەللىملەر ئارپا يارمىسىنى نېمە قىلىدۇ، ھوي؟! — دېدى بىر كۈنى سونۇرنىڭ خوتۇنى ھېنىپەم.

— ئاشلىق ئورنىدا يەيدۇ.

— نېمە بولۇپ كەتتى بۇ جاھان، كونىلارنىڭ «ئارپا ـ پۇرچاق ئاش ئىكەن، ئۈنچە ـ مارجان تاش ئىكەن» دېگىنىدەك كۈنلەر كەلدىمۇ نېمە؟

— ئاغزىڭنى يۇم، ھۇ قارا...

— ھە، دەڭە، قارەك دەڭە...

— بولدى، بولدى، ھەي بالىلارنىڭ ئانىسى، راست گەپنى دېسەم بۇنىڭدىن كېيىن سەن ئېغىزىڭغا بېقىپ سۆزلە. بىز بۇ

ئاسمىنى كەڭ يەردە ھېچنېمە كۆرمىگىنىمىز بىلەن شەھەردىكى-
لەر ئاچارچىلىقتا نېمە قىلارىنى بىلمەي قېلىۋاتىدۇ. ساڭا ئوخ-
شاش «نېمە بولۇپ كەتتى بۇ جاھان» دەپ ھۆكۈمەتكە سوئال
قويۇپ سايرىغانلارنىڭ ئىككى پۈتى بىر ئۆتۈككە تىقىلىپ
ئوڭچى دەمدۇ، ئىشقىلىپ، بىرنېمە بولۇۋاتىدۇ.

— ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ. مەن دېگەن ئۆي خوتۇنى...
ۋىيىەي، ئىشچىلارغا ئاشپەزلىك قىلساڭ مائاش بېرىدۇيەي، دەپ
كېتىۋىدىڭىز، ئىشچىلار مەيداندىن كېتىپ مانا ئۆزىمىزلا قال-
دۇقتۇ. قېنى باشلىقلارنىڭ ماڭا ۋەدە قىلغان مائاشى...
ھۆكۈمەتچۇ ئوبدان بىلىدۇ. مۇشۇ مائاش ئالغان كادىر خەقنى
ئوبدان بىلىدۇ. ئەنە شۇنداق ئۇ ھەربىكەت، بۇ ھەربىكەت بىلەن
پات - پات ئۇچۇقداپ تۇرمىسا قۇيرۇقىنى دىڭگايتىۋالىدىغان
خەق...

— بولدى، ھوي، قاينىپلا كەتتىڭغۇ. ئاغزىڭنى يۇم دېگەن-
دىن كېيىن ئاغزىڭنى يۇم. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە تام - تورۇس،
دەل - دەرەخلەرنىڭمۇ قۇلىقى بار. ئېھتىياتچان، كەم سۆز بول-
غان ياخشى. «بازار ۋەزىيىتىنى مۇھاكىمە قىلىڭلار» دېسە،
بەزىلەر كۆزىنى يۇمۇپلا «بازارلار ئاۋات، تۇرمۇش پارا-
ۋان...» دەپ ياخشىچاق بولۇشقا تىرىشىۋاتىدۇ. راست گەپ قىلە-
دىغان ۋىجدانلىق كىشىلەر «سايراپ - سايراپ» ئاغزىدىن ئىلە-
نىپ قېلىۋاتىدۇ...

— ھە، بوپتۇ. بولدى قىلاي. بالىلارنىڭ چوڭىنى مەكتەپكە
بېرىش ۋاقتى بولۇپ قالدىغۇ...

— قەيەردىكى مەكتەپكە بېرىسەن؟

— شەھەردىكىچۇ، بولدى قىلىڭ. شەھەرگە كۆچۈپ كىرىپ
كېتەيلى.

— مەن قانداقسىغا ئۆزۈملا بولدى قىلالايمەن، باشلىقلارنىڭ
ھەممىسىنىڭ پاچىقىدا پىت.

— ئەمسە بۇ تاغ، بۇ دالىلاردا بالىلار ئوقۇشسىز قالىدىكەن — دە!

— سەنمىغۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرنى تۇغۇۋەردىڭ...

— مەنمىش تېخى... مەنلىما؟! نېمە ئېچىمنى سىقىپ...

— ھەي، سەن بولماي، مەن تۇغاتتىممۇ، گالمۇس.

— ھوي كىشى، چاۋاك دېگەنچۇ ئىككى قولدىن چىقىدۇ... دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئاسمىنى كەڭ دەۋاتاتتىڭغۇ...

— شۇنداق بولسىمۇ، ئەمدى...

خىجىل بولغانلىقتىنمۇ ئەيتاۋۇر سونۇرنىڭ ئاۋازى خىرىداپ ئاڭلىنار — ئاڭلانماس چىقتى.

— ھە، مۇشۇ ئاسمىنى كەڭ يەردە تۇغۇۋېرىمەن تازا. تاكى قېرىز بالا يۈزى كۆرگىچە تۇغۇۋېرىمەن. رىزقىنى ئاللا بېرىدۇ...

* *

1962 — يىل 5 — ئاينىڭ ھاۋاسى تولىمۇ ئۆزگىرىشچان بولدى. ئۇزۇنغا سوزۇلغان تەبىئىي ئاپەتتىن كېلىپ چىققان ئاشلىق مەسىلىسىدىكى جىددىيلىكتىن باشقا يەنە نۇرغۇنلىغان تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىڭ نورمىلىق باشقۇرۇلۇشى كىشىلەرنى گاڭگىرىتىۋەتتى. دەل كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتىدە داۋالغۇش بولۇۋاتقان بۇ كۈنلەردە تاشقى كۈچلەرنىڭ يوشۇرۇن ھەرىكىتى بۇ رايوندا نېمە قىلارىنى بىلمەي قايمۇقۇش ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان ئاتمىش مىڭدىن كۆپ ئاھالىنىڭ چېگرا ئاتلاپ سىرتقا قېچىشىغا سەۋەب بولدى...

تارىختىن بۇيان چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ تەرەپكە، بۇ تەرىپىدىن ئۇ تەرەپكە نەچچە قېتىم تەكرارلانغان «كۆچ — كۆچ» لەردىكى ئەجدادلارنىڭ ئىزى بىلەن سىرتقا قاراپ كۆچكەن خەلق-

لەرنىڭ بۇگۈنكى دەۋردىكى ھەربىرىنى باشقىچە سىياسىي تۈس ئالدى... بىر مەزگىللىك شىۇجېڭجۇيىغا قارشى كۈرەشنىڭ پىلانىسىغا ئوت ياقتى. زېمىندىكى ئىشلار بولسا كىشىلەرنىڭ رايىغا باقماي داۋاملىشىۋەردى...

*　　*

بىر مەزگىللىك تىمتاسلىققا چۆمگەن تاغ باغرىدىكى بۇ دېھقانچىلىق مەيدانى ئەمدى ئۆزىنىڭ يېڭى - يېڭى «مېھمانلىرى»نى كۈتۈۋالدى. شۇڭا مەيدان باشلىقىنىڭ ۋەزىپىسى ئېغىرلاشقانىدى. ئۇ يۇقىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە بۇ «مېھمانلار»نىڭ كۈندىلىك ئىش - ھەرىكىتىنى نازارەت قىلىشتىن ئىبارەت مۇھىم سىياسىي ۋەزىپىنىمۇ ئۆز زىممىسىگە ئالغانىدى.

— بۇ بىر تارىخىي سىناق، يولداش سونۇر، — دېدى يۇقىرىدىن سونۇرنى ۋەزىپىگە تەيىنلىگىلى كەلگەن باشلىقلاردىن بىرى، — بۇ يەردىكى ئىشلاردا سىزنىڭ سىنىپىي مەيدانىڭىز مۇستەھكەم، سىياسىي كۆزقارىشىڭىز ئېنىق بولۇشى كېرەك...

ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ «يېگىرمە توققۇزىنچى ماي» ۋەقەسىدىن كېيىنكى قوشۇن تازىلاشنىڭ دەسلىپىدىلا «تارتىپ چىقىرىلغان» شىۇجېڭجۇيىچى ئۇنسۇرلاردىن «سېمىز بىلەن ئورۇق» نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىپ، ئىدىيىنى ئۆزگەرتىش تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن بالا - چاقىلىرى بىلەنلا دېھقانچىلىق مەيدانىغا كۆچۈرۈپ كېلىندى. ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىق ۋەزىپىسىدىن بوشىتىلغان ئېگىز، ئورۇق ئادەم، ئۆزىنىڭ چەت ئەل پۇقراسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاسپورتىنى كۆرسىتىپ دېھقانچىلىق مەيدانىدىن غايىب بولدى. «قوش يۈرەك»، «چەتكە باغلانغانلار»نىڭ باش تىزىملىكىدىكى كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى «سېمىز» دېھقانچىلىق مەي-

دائىدا ئۇزۇنغىچە مەسىلە تاپشۇرۇش بىلەن بولدى...

ئەسپەر بىلەن جۆھەربۇۋى دېھقانچىلىق مەيدانىغا كۆچۈپ چىقىپ يېڭىدىن كولانغان گەمە ئۆيگە ئورۇنلاشقاندا، مەيدان باشلىقى سونۇر بولۇۋاتقان ئىشلارغا ھەيران قالغىنىدىن ياقىسىنى تۇتتى. چۈنكى ئۇ ئەسپەر بىلەن جۆھەربۇۋىنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان يۇقىرى دەرىجىلىك زىيالىيلار ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. «ئەمدىلا يىگىرمە يەتتە - يىگىرمە سەككىز ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان بۇ ياشلاردا نېمە گۇناھ باردۇر - ھە...» دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە.

— توۋا، خاتالاشقانلارنىڭ ھەممىسىلا ئوقۇغان ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر! — دېدى سونۇر خۇددى بىرى ئاڭلاپ قالمىغاندەك پىچىرلاپ.

— پىچىرلىماي ئېنىق سۆزلەڭە.

— دەيمىنا.

— نېمىنى دەيسىز؟

— مۇنۇ خاتالىشۇاتقانلارنى دەيمىنا.

— ئەسپەر ئەپەندىنىڭ ئايالى جۆھەربۇۋىمۇ خاتالاشتىمىكەنە؟! بارغانسېرى ئادەم چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر ئىشلار بولۇۋاتىدىغۇ خۇدايىم...

يىللار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتمەكتە. بىر كۈنلەرگە كەلگەندە سونۇرنىڭ بىر قوللۇق باشقۇرۇشى بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئەتراپى دەرەخلەر بىلەن چۈمكىلىپ قايتىدىن بۇككىدە بوستانلىققا ئايلاندى. بۇرۇنقى قارىياغاچلىقنىڭ ئورنىدا رەت - رەت كۆك تېرەكلەر، مەيدانىنىڭ غەرب تەرىپىدىكى كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان ھەرخىل سورتتىكى مېۋىلىك دەرەخلەر، دېھقانچىلىق مەيدانىنى كەم - كۈتىسىز گۈزەل بىر جايغا ئايلاندۇرغانىدى. بىراق دېھقانچىلىق مەيدانىدا سونۇرنىڭ رايىغا

باقمىغان، يۇقىرى بەلگىلەپ بەرگەن نازارەت ئاستىدىكى ئېغىر ئەمگەك ۋەزىپىسى يەنىلا داۋاملاشماقتا. بىر كۈنى تۈيۈقسىز سو-نۇرنى مەكتەپ رەھبەرلىكى چاقىرتىپ شەھەرگە ئەكىرىپ كەتـ-تى. ئۇ كۈنى سونۇرنىڭ خوتۇنى ھېنىپەم بەكمۇ ئەنسىزچىلىك ئىچىدە قالغانىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن «ۋىيەي، بىزنىڭ ئادەممۇ خاتالىشىپ قالغانمىدۇر...» دېگەن ئەنسىز خىيال كەچتى. چۈنـ-كى ئۇ كۈنى سونۇرنى چاقىرىپ چىققانلارنىڭ يېڭىدە قىزىل بەلگىسى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ تەلەتى ئادەم قورقۇدەك سۆرۈن ئىدى.

سونۇر يېرىم كېچىدە دېگۈدەك قايتىپ چىقتى.

— ئەجەب ئەنسىرەتتىڭىزا ئادەمنى.

— نېمىگە ئەنسىرەيتتىڭ؟

— نېمە ئىشلار بولمايۋاتىدۇ بۇ جاھاندا. بالىلارنىڭ دادىسى بولغاندىكىن ئەنسىرىدىم شۇ.

— يوقىلاڭ ئىشلار. مەكتەپنىڭ رەھبەرلىكىلىرى خىزمىتـ-دىن توختىلىپتۇ. ھەممىلا يەردە يېڭىگە قىزىل بەلگە تاقۇۋالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ چۈقان - سۈرەنلىرى، ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ چىرايلىق تاملىرىغا چوڭ خەتلىك گېزىتلەر چاپلىنىپ رەسۋا قىلىنىپتۇيۇ، بۇنى سورايدىغان ئادەم يوق. تونۇمايدىغان بىرنە-مىلەر بىز خىزمەت گۇرۇپپىسى، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ خىز-مىتىدىن دوكلات قىل دېدى. مەن بۇ يىللىق دېھقانچىلىق ئەھۋال-لىرىنى تونۇشتۇردۇم. ئاردىدا مەمەدانىراق بىرى بار ئىكەن. ئۇ «ھەي يولداش سونۇر، مەيداندىكى سىنىپىي دۈشمەنلەرگە بولغان نازارەتنى كۈچەيتىڭ، بىز ئاڭلىغان گەپلەرگە قارىغاندا ئۇلارنى تۇغقانلىرى يوقلاپ چىقىپ تۇرارمىش» دېمەمدا. ئاچچىقىم شۇنـ-داق كەلدى. ئۆزۈمنى بېسىۋالدىم. مۇشۇ ئاردىدا بىرى مېنى چې-قىپ كىرمىسە، مەكتەپكە يېڭى كەلگەن ئۇ بىرنېمىلەر بۇ يەردە-كى ئىشلارنى نەدىن بىلىدۇ. ھەي، بىز خەقمىزە... ئەمدى مەن

مۇشۇ مەيدانغا باغلاپ قويغان ئىت بولۇپ كۆرگەنلا ئىشلارغا قاۋاپ بەرسەم بولغۇدەك ـ دە! ھەي... ھە راست، خوتۇن، تېخى مەدەنىيەت ئىنقىلابى دېگەن بىر ئىنقىلاب باشلىنىپتىمىش...

— نېمە؟

ھېنىپەم تۆت ئوغۇلنىڭ كەينىدىن تۇغۇلغان ئەمدىلا ئىككى ئايلىق بولغان قىزى ھىلالبۇۋىنى نېمىدىندۇر بىرنېمىدىن ئەنسىرىگەندەك باغرىغا چىڭ باستى.

* *

ھويلىدا ھىلالبۇۋىنىڭ ياڭراق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ ئاۋازىزىدىن سەھەر ھاۋاسىى بىلەن جىمجىت ھويىلا ھاياجانلانغاندەك بولدى.

— لالە.

— كىرىڭ، قىزىم.

ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزىگە جۆھەرىۋۇى بىر كېچىدىلا مۇكچىيىپ كەتكەندەك كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئاۋازى بەكمۇ زەئىپ تىترەڭگۈ ئىدى.

— لالەچۇ؟

ھىلالبۇۋىنىڭ ئاۋازى ھويلىدا يەنە بىر قېتىم ياڭرىدى. لالەنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىدىن «تىرىدىق» قىلغان ئاۋاز چىقتى ـ دە، ئىشىك ئېچىلىپ لالەنىڭ سولغۇن چىرايى كۆرۈندى. ئاننىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. ھىلالبۇۋىنىڭ كۈلگۈن چىرايى ھەيرانلىق بىلەن ئېسەنگىرەش تۈپەيلى ئىپادىسىز بىر ھالەتكە كۆچتى. ئۇ تېڭىرقاپ قالغاندى. ئىككى مەڭزىدە قان قالمىغان لالە سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىپ كەتكىلى تاس قالدى.

— ۋىيەي، جېنىم بالام...

ئانا كېلەڭسىز بىر ھەرىكەت بىلەن لالە تەرەپكە يۈگۈردى.

بۇ چاغدا پىشايۋانغا ئوقتەك يۇگۈرۈپ چىققان ھىلالبۇۋى لالەنى قۇچاقلاپ ئۇلگۈرگەنىدى. لالەنىڭ كالپۇكلىرى ھالسىز مىدىرلايتتى، ئۇلار ئىككىسى لالەنى يۆلەپ ئۇنى ئۆز كارىۋىتىغا ياتقۇزدى. ھىلىراقتا بولۇپ ئۆتكەن ئوپۇر - توپۇردىن ئويغىنىپ كەتكەن زىلال نەرىقى ئۆيدىن يۇگۈرۈپ چىققاندا تامدەك تاتىرىپ كەتكەن لالە كارىۋاتتا ياتاتتى. زىلال «ئاپا» دەپ ئەنسىز ۋارقىراپ ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى. جۆھەرىۋۇى قىزىنىڭ بېشىدا پەرىشان ئىدى. ھىلالبۇۋى بولسا بىر تەرەپتىن زىلالنى «يىغلىما، قوزام، ئاپاڭغا ھېچ ئىش بولمايدۇ...» دەپ بەزلىگەچ، يەنە بىر تەرەپتىن كارىۋات بېشىدىكى تېلېفون نومۇرلىرىنى بېسىپ دوختۇر چاقىرماقتا ئىدى. بىردەمدىلا جىددىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسىدا كەلگەن دوختۇر، سېستىرالار ھالقىلىق پەيتتىكى جىددىي چىرايلىرى بىلەن لالەنىڭ كارىۋىتىنىڭ يېنىدا تەخ بولدى. سەمىز كەلگەن ئايال دوختۇر بىر جۈپ كۆزىنىڭ قارىچۇقلىرىنى قايسىبىر نۇقتىلارغا تىكىپ لالەنى بەكمۇ ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ چىقتى - دە:

— قورقماڭ، ھەدە، قىزىڭىز ياخشى. چوڭ كېسەل يوق. بىراق تېنى بەك ئاجىز ئىكەن. ئۆزىمۇ بەك چارچاپ كەتكەن چېغى. ئۆيدە ئوبرانراق كۈتۈڭلار، بالىنتىسىدا يېتىش ھاجەتسىز، — دېدى.

— رەھمەت سىزگە، دوختۇر. راست، سىز ئېيتقاندەك قىزىمنىڭ تېنى ئاجىزراق.

ئاننىڭ كۆز ئالدىدىن ھېلىقى مۇشەققەتلىك يىللاردىكى يېرىم ئاچ ھالەتتىكى تۇرمۇش غىل - پال ئۆتكەندەك بولدى. ھىلالبۇۋىنىڭ چانقىدىن چىقىپ كېتەيلا دەپ قالغان كۆزقارىچۇقى ئارامىغا چۈشتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئوراپ تۇرغان تال - تال كىرپىكلىرىگە خاتىرجەملىك قونماقتا ئىدى. سېستىرالار لالەنىڭ بىلەكلىرىنى ئېچىپ ئوكۇل سالدى، كىيىم ئاسقۇچقا ئېسىل-

غان بوتۇلكىدىكى سۇزۇك سۆيۈقلۇق تامچىلاپ لالەنىڭ تومۇرى ئارقىلىق ئۇنىڭ چاچقىغان ۋۇجۇدىغا سىڭمەكتە ئىدى.

دوختۇرلار جۆھەربۇۋىنىڭ بىر چىنە چاي ئىچىپ، تاماق يەپ كېتىشلار دېگىنىگە قارىماي: «رەھمەت، بىزنىڭ ئىشلىرىمىز بار. خەير خوش، ئۆزگىرىش بولسا «120» گە تېلېفون بېرىڭلار» دەپ خوشلاشتى. ئۇي ئىچى جىمجىتلىققا چۆمدى. سېنتەبىر قۇياشىنىڭ يېپەك تالالىرىدەك ئالتۇن نۇرلىرى دېرىزە كۆزەنەكلىرىنى يورۇتتى. لالەگە تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرۇشتىن ئانىنىڭ كۆزلىرى تالدى. ھىلالبۇۋىدىكى ئەنسىزلىك كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندى. ئۇنىڭ بايىقى ئەنسىزچىلىكىدىن ھېلىدىن - ھېلىغا كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان كۆكسى ئەمدى ھەركەتلىرىگە ماس ھالدا ئۆز ئەكسىگە قايتقانىدى.

زىلال ئاپىسى لالەنى سۆيۈپ قويۇپ، مومىسىنىڭ ئېتىكىگە يۆگەشكىلى تۇردى.

— بولدى قىل، زىلال، مومانىڭ بەك چارچاپ كەتتى، كەل مېنىڭ قۇچىقىمغا.

— سەن ياخشى جۇمۇ، ھىلال ئاپا، ئەتە مېنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويامسەن؟

— ياق، سۇننەت تويۇڭدىن كېيىن ئاپىرىپ قويىمەن.

— ئەمىسە بۇگۈن كېچە بىزنىڭ ئۆيدە قونۇپ قالامسەن؟

— بولىدۇ. مانا بۇ گېپىڭ بولىدۇ.

— سەن قونۇپ قالساڭ مومام ساڭا «تۆتۇ قوزام» نىڭ چۆچىكىنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

— مومانىڭ بۇ چۆچەكنى ئاپاڭ بىلەن ئىككىمىزگە سەندىن بۇرۇن — بىز خۇددى سەندەك ۋاقتىمىزدا ئېيتىپ بېرىپ بولغان.

— ياق، مومامنىڭ چۆچىكى تۇگىمەيدۇ، مومام كۈندە ئېيتىپ تۇرىدۇ.

— موماڭ بۇ چۆچەكنى بىزگەمۇ كۆندە ئېيتىپ بېرەتتى. بۇ شۇنداق تۆگىمەيدىغان چۆچەك.

— ئەمىسە ئاپام نېمىشقا چۆچەك ئېيتىشنى بىلمەيدۇ؟

— ئاپاڭ بىلىدۇ.

— ئەمىسە، ئاپام ماڭا چۆچەك ئېيتىپ بەرمەي، موماملا ئېيتىپ بېرىدىغۇ؟!

— ئاپاڭ ياخشى بولغاندا ساڭا چۆچەك ئېيتىپ بەرسۇن جۇمۇ، ئاپاڭنىڭ يانچۇقىدا «چىن تۆمۈر باتۇر»، «ئېچىل داستىخان»، «ئۇر توقماق»... دېگەندەك چۆچەكلەر جىق، ماڭ، قوزام، موماڭ ئارام ئالسۇن، چىقىپ ئوينىغىن. جۆھەر ھەدە، سىزمۇ چىقىپ... مەن بۇگۈن لالەگە ھەمراھ بولىمەن.

بۇگۈنكى كۈن بەكمۇ ئەنسىزچىلىك ئىچىدە ئۆتتى. كۈن قايرىلغاندا تالادىن يۇگۈرۈپ كىرگەن زىلال مومىسىنىڭ ئېتەكلىرىگە يۆگەشتى.

— موما، بۇگۈن كەچ چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسەن؟

— ئېيتىپ بېرىمەن، قوزام، ئېيتىپ بېرىمەن.

جۆھەرىۋۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ياشقا تولدى. ئۇنىڭ كۆز ئوڭىدا ھېلىقى قاراڭغۇ، زەي گەمە، گەمىدە ئۆتكەن ساناقسىز تۈنلەر... ئەمدىلا تىلى چىققان لالە: بەزى كۈنلىرى نارەسىدە ئاچلىقتىن يىغلايتتى، كېچىلىرى ئاچلىقتىن ئويغىنىپ كېتەتتى — دە، توختىماي يىغلايتتى. يىغلاپ — يىغلاپ ھېرىپ بىردىنلا شۇكلىشىپ قالاتتى — دە، ئاندىن يەنە:

— ئاپا، چۆچەك ئېيتىپ بىمە، — دەيتتى.

ئۇ كۈنلەردە ئەسىپەر بىلەن جۆھەرىۋۇنىڭ تامىقى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ چوڭ قازىنىدا ئىدى. ئۇلار كەچلىكى لالە ئۈچۈن بىر چىنە قوناق ئۈمىچىنى ئارانلا تېجەپ قالاتتى. ئاچلىقتىن ئاننىڭ سۈتى ئاللىبۇرۇنلا تارقىلىپ كەتكەنىدى. بەزىدە ئامال تاپالمىغان ئانا ئىككى ياشقا كىرىپ قالغان بالىسىنىڭ ئاغزىغا

قۇرۇق ئەمچەكنى سېلىپ بەزلەيتتى. قۇرۇق ئەمچەكنى شوراپ - شوراپ زېرىككەن گۆدەك ئاخىرى ئەمچەك توپچىسىنى قاتتىق بىر چىشلەيتتى - دە، ئاندىن ئۇنىنى قويۇۋېتىپ راسا يىغلايتتى. كۆنلەر شۇنداق قاتتىقچىلىقتا ئۆتتى. ئاستا - ئاستا چوك بولۇۋاتقان لالەنىڭ تېنى بەكمۇ ئاجىز ئىدى. ئەسپەرنىڭ نەزىرىدە قايسىبىر كۈنى بۇ قىز ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالىدىغاندەكلا ئىدى. بۇ ھال ئېھتىياتچان، ئالىيجاناب زىيالىي ئەسپەرنى تەۋەككۈلچىلىك قىلىشقا قىستايتتى. ئاخىرى بۇ تەۋەككۈلچىلىك ھېسسىياتى ئەسپەرگە غەيرەت ئاتا قىلدى. بىر كۈنى كېچىسى بالىسىنىڭ ئاچلىقتىن ئاچچىق - ئاچچىق يىغلىشىغا چىدىمىغان ئەسپەر كېچىلەپ كالا قوتىنىغا كىرىپ يېڭىلا تۇغقان كالىنىڭ ئەمچەك توپچىلىرىنى چىمداپ - چىمداپ كېچىككىنە بىر كۇ-رۇشكا سۈت ساغدى. ئۇ گەمىگە قايتىپ كەلگەندە ئاغزىنى جۆ-ھەربۇۋىنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكېلىپ «ئامال تاپتىم، ئامال تاپتىم» دېدى - دە، ئايالىنىڭ مەڭزىگە تاتلىققىنە بىرنى سۆيۈپ قويدى. ھاياتتىكى كۆڭۈلسىز ئىشلار تۇيۇقسىز ئېرى تەرىپىدىن سۆيۈلمىگىنىگە ئۇزۇن بولغان گۈزەل چوكانىنىڭ ۋۇجۇدى لەرزە-گە كەلدى.

— ئوھ جېنىم، سۈت تېپىپ كەپسىز - دە، سۈت!

جۆھەربۇۋى ئەسپەرنى تاتلىققىنە، تاتلىق بولغاندىمۇ شۇنداق تاتلىق سۆيۈپ قويدىكى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا ئۇنتۇلغان سۆ-يۈش - سۆيۈلۈش شۇ كېچىسى سوغۇق، زەي گەمە ئۆيگە ئىللىق بىر ئېقىمنى تارقاتتى. جۆھەربۇۋىنىڭ بەللىرى تولغاندى. ئەس-پەرنىڭ تىنىقلىرى تېزلىشىپ ۋۇجۇدى ھاياجاندىن تىترىدى. نېمىلا بولمىسۇن ئەسپەرنىڭ شۇ بىر قېتىملىق قورقۇمسىزلىقى كېچىككىنە بىر جاننىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىشىنىڭ مۇقەددىمىسى بولۇپ قالدى...

* *

— موما، يۇره چىقىپ كېتىمىز، ھىلال ئاپام ئاپامغا قارايمەن دېدىغۇ.

جۆھەربۇۋى بايىقى ئېغىر خىيالدىن ئويغاندى. بۇگۈنكى بىر كۈن جۆھەربۇۋى ئۈچۈن بەكمۇ تەستە كەچ بولدى. ئۇ «خۇداغا ئامانەت» دەپ ياتاق ئۆيگە چىقىپ كەتتى. ھىلالبۇۋى لاەنىڭ قېشىدا قېپقالدى. بۇ چاغدا لاە خېلىلا ئوڭشىلىپ قالغانىدى.

— لاە، خەتنى ئوقۇدۇڭمۇ؟

— ھەئە، ئوقۇدۇم.

— ئەكىلە مەن ئوقۇپ باقاي.

— ياق. ئەتە ئوقۇغىن، ئاداش، بۇگۈن ئوقۇساڭ، كېچىدە ئۇخلىيالمايسەن. سېنى قارا بېسىپ قالىدۇ.

— مەيلى، ئۇخلىمىسام ئۇخلىمىدىم، مېنى قارا باسمايدۇ، مېنىڭ سەندەك تاۋى نازۇك ئەمەسلىكىمنى بىلىسەنغۇ!

— بولدى قىل. ئەتە ئوقۇ دېگەندىكىن ئەتە ئوقۇ. ئىككىمىز بىر - بىرىمىزدىن نېمىنى يوشۇرغان.

خىجىللىقتىن لاەنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. چۈنكى ئۇ «شەھلا» مەسىلىسىنى ھېلىغىچە ھىلالبۇۋىگە ئېيتمىغانىدى.

— مەن خەتنى ئوقۇپ بەكمۇ ئازابلاندىم. كېچىدىن بېرى پۈتۈن بەدىنىم ئوتتا كۆيگەندەك پۈچىلىنىۋاتىدۇ. يۈرىكىم سىرقىراپ ھېچ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ... مەن خەتنى يېنىشلاپ - يېنىشلاپ نەچچە رەت ئوقۇپ چىقتىم. ئوقۇغانسېرى كۆڭلۈم ئەنسىزلىككە چۈشۈپ، ئەقلىمگە سىغدۇرغىلى بولمايدىغان بىر خىل ئىشلاردىن گۇمان قىلىۋاتىمەن.

— رەخىم ساڭا كۈندەش تېپىۋاپتىمۇ يا، شۇنىڭغا چىدىمايقالدىڭمۇ نېمە!؟ ئۇ تەرەپتە ئوقەت قىلغانلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق قىلارمىش.

— ياق، ئاداش، مېنىڭ ئويلىغانلىرىم ئۇنداق ئاددىيلا كۆز-
دەشلىك ئىشى ئەمەس. خەتنىڭ مەزمۇنىدا بىر قارا كۆلەڭگە
لەيلەپ يۈرىدۇ... كۆندەشلىكنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ.
— ئۆزۈڭ ئىنچىكە ئويلاپ كېتىۋاتقانسەن. ھازىرچۇ بەزى
ئىشلارغا ئۇنچىۋالا ئىنچىكىلىك بىلەن زىغىرلاپ كەتمىسەڭمۇ
بولىدۇ. چېگرا ئاتلاپ سودا قىلىپ يۈرگەن بايۋەچچىلەر نېمە
ئىش قىلمايۋاتىدۇ دەيسەن، ھەر ھالدا رەخىم ئۇنچىۋالا ئىشەنچ-
سىز ئادەم ئەمەسقۇ!
— ئۇغۇ شۇنداق، — لالەنىڭ يۈرىكى يەنە بىر قېتىم
بولدى. چۈنكى ئۇ رەخمگە بولغان ئىشەنچسىنى ئاللىبۇرۇن
يوقاتقانىدى، — مەن ئويلىغاندەك بولسا بولاتتى. بىراق...
لالە چوڭقۇر ئۇھ تارتتى، ھىلالبۇۋى شۇكلەپ كەتكەنىدى.
ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى. سۈكۈت ئۇلارنىڭ خىياللىرىنى
ھەر تەرەپكە ئۇچلاندۇرماقتا ئىدى. لالەنىڭ بوگۈنكى ئەھۋالى
بەكمۇ سولغۇن ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى بىر كۈندىلا مىڭ يىل دەرد
تارتقان ئادەمدەك سارغىيىپ كەتكەن بولۇپ، ئادەتتە قويۇق كىر-
پىكلەر ئارىسىدا نۇرلىنىپ تۇرىدىغان بىر جۈپ كۆزى ئولتۇرۇ-
شۇپ كەتكەنىدى...

تۆتىنچى باب

ھىلالبۇۋى بىلەن لالە ھېلىقى قارا يىللاردىكى نازارەت ئاستىغا ئېلىنغان كىشىلەرنى ئۆزگەرتىدىغان تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىدا بىللە چوڭ بولغانىدى. ھىلالبۇۋى مەيدان ئاشلىقىنى قىزى ئىدى. كەينىدىن تۇغۇلغان تۆت ئوغۇلغا ئەگىشىپ چوڭ بولغان بۇ قىزنىڭ مىجەزى ئوغۇل بالىدەكلا يېتىلدى. ھىلالبۇۋىنىڭ بەزى چاغلاردىكى قورقۇمسىزلىقى ئۇنىڭ ئاكىلىرىنىمۇ ھەيران قالدۇراتتى.

— ئاپا، — دەپ ئەنسىز ۋارقىرىدى بىر كۈنى ئاكىلىرىنىڭ چوڭى، — چاپسان چىق، بولمىدى، بولە، مۇنۇ قىزنىڭغا قارىغىنە...

ئەنسىزچىلىككە چۆمگەن ئانا يۈگۈرۈپ قىزنىڭ قېشىغا كەلگەندە، قىزى ھىلالبۇۋى بىر تال قىزىل قولتۇق ياقىنى مىجىپ تۆتۈپ كىچىك ئاكىسىنىڭ ئالدىغا كېلىۋېلىپ «بۇجۇ» دېسە، «بۇجۇ» دەپ ئۇنى قورقۇتۇۋاتاتتى. بۇ ھىلالبۇۋىنىڭ ئەمدىلا تۆت ياشقا كىرگەن يىلى ئىدى. كېيىن بۇ قىز ئاكىلىرى بىلەن بىللە جاڭگالدىن ئوتۇن كېسىپ كېلىدىغان، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ چېتىدىكى تېرەكلىكتە ئېگىز تېرەكلەرگە يامىشىپ چىقىپ كۆكۈنەك قاغا بالىلىرىنى ئېلىپ «كو...مە... كو... مە...» دەپ بىرەمدىلا قولغا كۆندۈرۈۋالىدىغان، ھەتتا بەزىدە مەيدانىنىڭ ئېشەك، موزاي ـ تورپاقلىرىنى ئاكىلىرى بىلەن تالىشىپ مىنىپ ئويناپ ھېرىپ ـ ئېچىپ يۈز ـ كۆزلىرى مەينەتلىشىپ قايتىپ كېلەتتى. بۇنداق كۈنلەردە ھىلالبۇۋىنىڭ قاپىقى يامان دادىسى:

— هەي خوتۇن، مۇنۇنى سەن قىز دەپ تۇغقانمۇ ياكى...، — دەيتتى.

— ئۆزىڭىز قاراپ باقمىغانمۇ؟

— ۋۇ سېنىڭ شۇ قارا تەلەتتىگە، ئۇنىڭ نېمىسىگە قارايدۇ.

— كۆزىڭىزگە باشقا بىرنېمە كۆرۈنمىگەن بولسا ئۇ دېگەن قىز ئەمىسە...

بۇنداق ۋاقىتلاردا مەيدان باشلىقى خوتۇنىنى راسا تىللىماقچى بولاتتىيۇ، بىراق نېمىدۇر بىرنېمىنى ئويلاپ توختاپ قالاتتى. ئېھتىمال ئۇ قارا خوتۇننىڭ مېھرى ئىسسىقلىقىدىن بولسا كېرەك. مەيدان باشلىقىنىڭ خوتۇنى بولسا ئاپتاپتا كۆيگەن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

— بۇ قېتىم شەھەرگە كىرگەندە مەكتەپ باشلىقلىرىغا، ھەربىي ئىدارە قىلغۇچىلارغا دەڭ، قىزىڭىزغا ھەمراھ بولىدىغان بىرقانچە كىچىك قىزغىمۇ قالپاق كىيدۈرۈپ سىزنىڭ نازارىتىڭىزگە چۈشۈرۈپ بەرسۇن، بولمىسا ئوغۇل بالا بىلەن ئويناپ چوڭ بولغان قىز نېمە بولماقچىدى، — دەپ تەنە قىلاتتى.

دائىم قاپىقى تۇرۇكلۇك، ئاچچىقى يامانەك كۆرۈنىدىغان مەيدان باشلىقى بۇ قېتىم «غىڭ» قىلمىدى. ئەكسىچە ئۇ ئۇزۇنغىچە شۇك ئولتۇرۇپ كەتتى، ئۇ نېمىدۇر بىرنېمىنى ئويلاۋاتاتتى. «راست، ئوغۇل بالا بىلەن بىللە ئوينىغان قىز... ھە، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، تازا ئەركەكزەدەك بىرنېمە بولىدۇ ـ دە بۇ» دەپ ئۆزى ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى ۋە مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. دائىم تەلەتى سۆرۈن يۈرىدىغان ئېرىنىڭ چىرايىدىكى كۈلكىنى خوتۇنى سېزىپ قېلىپ، ھەيران بولدى. چۈنكى بۇ ئادەم دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى «بۇزۇق ئۇنسۇرلار» بىلەن چەك ـ چېگرىنى ئېنىق ئاجراتقاچقا، يۇقىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن «بۇزۇق ئۇنسۇرلار»نى تۇتقىن ئۆزگەرتىشكە مەسئۇل بولغاچقا، ئەمدىلىي

خىزمىتى، ئالاھىدە جىددىي ۋە كەسكىن، تۇرمۇش شارائىتى ئۇنى شۇنچىلىك سۆرۈن تەلەت قىلىۋەتكەنىدى. بەزىدە تالا - تۇزدە باكى ئېرىق بېشىدا بىرەر ئىشقا ئاچچىقلانسا، ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ ئېشىپ قالغان ئاچچىقىنى ئۆيگە كۆتۈرۈپ كېلەتتى - دە، خوتۇنىنى، بالىلىرىنى ۋە ھەتتا ئۆيدىكى ئىت، مۈشۈكلەرگىچە ئاغزىغا كەلگەننى دەپ تىللايتتى. ئۇ ئۆزىنى دائىم دېھقانچىلىق مەيدانىغا باغلاپ قويغان بىر كۆزەتچى ئىتتەك ھېس قىلىپ، ئىچ - ئىچىدىن بىئارام بولاتتى، ئاچچىقى كېلەتتى. ئېرىنىڭ بايىقى سىيىقىدا كۆلۈپ قويغىنىنى كۆرگەن خوتۇنى:

— ھە، كۆلىسىزغۇ، ئىچىڭىزدە كۆلمەي بىرەر قېتىم تېشىڭىزدا كۆلۈپ بېقىڭ. سىزنىڭ كۆلكىڭىزگە قاراپ بىزمۇ بىرەر قېتىم ئېچىلىپ - يېيىلىپ كۆلۈپ باقايلى. دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ قائىدە - نىزام، بەلگىلىمىلىرىنى يۈقىرى بەلگىلىسە ئىجرا قىلماي سىزدە نېمە چارە. يۈقىرى دېگەن يۈقىرى. ئۇلار سىزنىڭ كۈندىلىك ئىشىڭىزغا قاراپ تۇرمىغاندىن كېيىن سىزمۇ ئۇنچىۋالا ئەنسىزچىلىككە چۆكۈپ كەتمەڭ. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇلار ئۆزگەرتىلىۋاتقان ئادەملەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇمۇشلۇق، بىلىملىك زىيالىي ئادەملەر دەيدىغۇ. ئۇلارغا سىزنىڭ سۆرۈن تەلەتىڭىز دورىمىدى...

— بولدى قىل، قارەك، — مەيدان باشلىقى بۇ قېتىم راستىنلا ئايالىغا قاراپ كۆلدى. ئايالنىڭ قارامتۇل چىرايىدا جىلۋىدارلىق پەيدا بولدى.

— قارەك، دەيدۇ تېخى، — دېدى خوتۇنى ۋە دەرھال دومسايغاندەك بىر قىلىق قىلدى.

— بولدى، خوتۇن، تاپتىم، ئامال تاپتىم. ئەسپەرنىڭ قىزى بارغۇ؟

— ئوھوش، نېمە دەيدۇ مۇنۇ ئادەم، ئۇ قىز تېخى ئەمدىلە-

تىن ئۇچ ياشقا كىردى، مۇنۇ موزىيىگىز ئالتە ياشتا، بىلەمسىز ئالتە ياشتا...

— ئالتە ياشتا بولسا نېمە بوپتۇ، كىچىك بولسۇن، چوڭ بولسۇن بەربىر قىز بالا - دە!

— ئۇغۇ شۇنداق.

— ئۇغۇ شۇنداق دەيدۇ تېخى، ئاۋۇ كۆنى كۆرۈپ قالدىم. جۆھەربۇۋى دېگەن ھېلىقى خوتۇن كىچىككىنە قىزنىغا يەرگە سىزىپ تۇرۇپ ھەرپلەرنى، سان - سىپىرلارنى ئۆگىتىۋاتىدۇ.

— ۋاھ... زىيالىيلارنىڭ بالىلىرى نېمىدېگەن ئەقىللىق - ھە!

قارا خوتۇننىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى.

— ئەتىدىن باشلاپ مۇنۇ ئەركەكزەدىكىنى شۇلارنىڭ قىزنىغا يېقىنلاشتۇر.

— خەق نېمە دەيدۇ، ھوي...

— نېمە دېسە دېمەمدۇ. سەن چوڭلىرى بىلەن چەك - چېگرىنى ئاجرىتىۋەر، ھىلال ئۇنىڭ قىزنىغا يېقىنلىشىۋەرسۇن، كېيىن بىر گەپ بولسا «بالىدا نېمە گۇناھ» دېمەمسەن. مېنىڭ بۇ خىل «كۆزەتچىلىك» كە ئاشىق ئەمەسلىكىمنى بىلىدىغانلارغۇ باردۇر، ئۇلارنىڭ ئىچىدىمۇ قىلنى قىرىق يارىدىغانلىرى بار، بولدى، بىرەر گەپ بولسا سەن شۇنداق دېگىن.

— تېخى مەن دەمدىم، سىز نېمە قىلىدىغان ئادەم؟

— ھە، سەن دەيسەن، مەن دېگەن «پرىنسىپال» ئادەم، — سونۇرنىڭ چىرايىدا ئۆز - ئۆزىنى مەسخىرە قىلىدىغان سوغۇق كۈلكە جىلۋىلەندى.

— مەنچۇ؟

— سەنما، — باشلىق بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ: «ساڭا پرىنسىپ دېگەننى كىم قويۇپتۇ، سەن دېگەن بەربىر ئۆي ئايالى...» دېمەكچى بولدىيۇ، لېكىن بۇ قېتىم نېمىشقىدۇر ئايا-

لىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىشقا ئاغزى بارمىدى.

— بىلدىم.

قارا خوتۇن ئېرىنىڭ دېگىنىچە ئىش كۆردى. دېمىسىمۇ ئالتە ياشقا كىرەي دەپ قالغان قىزنىڭ چىرايىمۇ بارغانسېرى ئوغۇل بالا چىراي بولۇپ كېتىۋاتاتتى، ئۇنىڭ ھىلال ئايدەك ئىنچىكە قاشلىرى، نېپىز لەۋلىرىگە قاراپ «قىز» دەپ گۇمان قىلمىسىڭىز، قىلىقلىرى بەئەينى ئوغۇل بالا...

— ھېنىپەم، — دېدى بىر كۈن جۆھەربۇۋى قىزىنى يېتەلەپ لالە ئويناۋاتقان تەرەپكە كېتىپ بارغان قارا خوتۇننى چاقىرىپ، — قىزىڭىزنى ئەتىدىن باشلاپ ئوغۇلچە كىيىندۇرمەڭ. لالە سەل ياتسىراپ، يېتىرقايدىكەن.

ئەقىللىق جۆھەربۇۋى گەپنىڭ بەكمۇ ئىنچىكە يېرىنى دېگەنىدى.

— شۇنداق قىلاي، مەن ئويلىماپتىمەن، بىزنىڭ ئۆيدىكى لەرمىچۇ بىر قىسىملا ئادەم، ھەر قېتىم شەھەردىن بالىلارغا كىيىم ـ كېچەك ئاچىققاندا ئۆيدە بىر قىزنىڭ بارلىقىنى ئېسىگە مۇ ئالمامدىكەن، ھەممىسىگە ئوخشاشلا ئوغۇلچە، تېخى بۇ قىزغىمۇ شەپكە...

قارا خوتۇن ئىچ ـ ئىچىدىن كۈلۈپ كەتتى. قارا خوتۇن ئۆزىنى ئوڭشاپ يەنە بىرنېمە دېمەكچى بولدى. ئاڭغىچە جۆھەربۇۋى:

— سونۇركامغا دەك، مېنى شۇنداق دېدى دەك، ئۇ ئادەمنىڭ ئاچچىقى يامان بولغىنى بىلەن كۆڭلى ياخشى، بۇ مەيداندىكى ئىشلارغا ئۇمۇ ئامالسىز ـ دە، بىز ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىمىز...

جۆھەربۇۋىنىڭ گېپىدىن قارا خوتۇن بۆلەكچىلا خۇش بولۇپ كەتتى. ئايرىشقا تېگىشلىك چەك ـ چېگرا ئۇنتۇلدى. تۇنجى

قېتىم بۇ ئىككى ئايال ئۆزئارا ئۇرۇشۇپ كەتكەن ـ ئۆزئارا مۇشتلىشىپ كەتكەن ئىدى. قارا خوتۇن ئارىدا بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەرنى، بولۇپمۇ ئېرى سوتۇر ھەققىدە دېيىلگەن ياخشى گەپلەرنى ئېقىتماي ـ تېمىتماي ئېرىگە دېدى. كۆنلەر ئۆتكەنسېرى «ياخشى سۆز تاشنىمۇ ئېرىتىدۇ» دېگەندەك ئىشلار بولۇشقا باشلىدى.

كېيىنكى يىلى ھىلالبۇۋىنىڭ ساۋاتى ئوبدانلا چىقىپ قالدى، بىردىن يۇزگىچە سانىيالايدىغان، ئەمەلنىڭ ھېسابلارنى ئىشلىيەلەيدىغان بولدى، بۇنىڭ ئەكسىچە ھىلالبۇۋىنىڭ تۆت ئاي كىسى بولسا تېخى «I» (ئېلىپ) نى «تاياق» دېيىشتىن باشقىنى بىلمەيتتى، بۇ ئىش مەيدان باشلىقىنى ئويلاندۇرۇپ قويدى.

بىر قېتىملىق ئايلىق باھالاش يىغىنىدا مەيدان باشلىقى ئاجايىپ سەنئەتلىك سۆزلىدى. بۇ كۈنى ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئانچە تۇرۇلۇپ كەتمىدى، كەيپىياتى قىزغىن بولدى، ئۇنىڭ سۆزلىرى كەلگۈسى تەرەققىياتنىڭ ئىگىلىرى ئۈستىدە توختالدى، بىراق ئۇنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرى چىگىش ئىدى.

— بىزنىڭ بۇ بىر ئايلىق زەيكەش چېپىش ۋەزىپىمىز ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، بولۇپمۇ جۆھەرخان (مەيدان باشلىقى جۆھەربۇۋىنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى) گەرچە بېشىدا قالپىقى بولمىسىمۇ، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ دۇنيا قارىشىنى ئۆزگەرتىش يولىدا... ئۇنىڭ ئىپادىسى ياخشى بولدى...

مەيدان باشلىقىنىڭ سۆزى داۋاملاشماقتا:

— شۇڭا ئەتىدىن باشلاپ جۆھەرخان مەيدانىدىكى چوڭ ـ كىچىك بالىلارنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ ئوقۇتىدۇ، بىزنىڭ بالىلىرىمىز ساۋاتسىز قالمىسۇن... ھازىرچە بۇغداي قويغان ئىسكىلات رەتلىنىپ سىنىپ قىلىنىدۇ. بىز مۇشۇ ئولتۇرغانلار ئۈچ كۈن ئىچىدە كېسەكتىن پارتا ـ ئورۇندۇق ياساپ ئوقۇشنىڭ ۋاقتىدا باشلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىمىز...

ئەسپەر كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا جۆھەربۇۋىگە قاراپ قويدى.

جۆھەربۇۋى ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك تىرىشقىنى تاتلاپ ئولتۇراتتى. «ئىچى پىشىشىق خوتۇن - دە بۇ». ئەسپەر شۇ تاپتا خوتۇنىنىڭ ھېچنېمىنى بىلمەيدىغاندەك تەمكىن چىرايىدىن سۆيۈنمەكتە ئىدى.

ئەنە شۇ تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئۆتكەن يىللار لالە بىلەن ھىلالبۇۋىنى ئىناق دوستلاردىن قىلىپ يېتىشتۇردى. ھىلالبۇۋى — نازۇك قىز لالەنىڭ بىردىنبىر يۆلەنچۈكى — قەدىردان دوستى بولۇپ قالدى، ئاچچىقى يامان، سۆزلىرى قوپال مەيدان باشلىقىنىڭ مىجەزى، خوتۇنى توشۇپ ئەكەلگەن ھېلىقى بىر قېتىملىق گەپتىن كېيىن ئاستا - ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلىدى. شۇنداق قىلىپ مەيدان باشلىقىنىڭ بىر قېتىملىق چوڭقۇر ئويلىنىشى ۋە ھېلىقى ئورۇنلاشتۇرۇشى بولمىغىنىدا ئىدى، بۇ چەت - ياقا تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىدا لالەگە ئاتا - ئانىسىدىن باشقا يۆلەنچۈك تېپىلماس ئىدى. ھىلالبۇۋىنىڭ مۇ ئەبجەش مىجەزى ئۇنىڭ قىز بالىلىق تەبىئىتىگە زىت ھالدا باشقىچە بولار ئىدى. لېكىن كېيىنكى ئىشلار باشقىچە بولدى. جۆھەربۇۋىنىڭ تەربىيىسىگە ئۆتكەن ھىلالبۇۋىنىڭ «ئەركەكزەدەك» مىجەزى ئاستا - ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلىدى، تېنى ئاجىز، نازۇك لالەنىڭ قىزلارغا خاس تاتلىق، نازاكەتلىك خۇلقلىرى ھىلالبۇۋىنىڭمۇ يۇقۇشقا باشلىدى، بۇ ھال مەيدان باشلىقىنىڭ يەنە بىر خىيالىنى ئويغاتتى. بۇ يىل بىر قىسىم كىشىلەر گەمە ئۆيلەردىن يېڭىدىن قاتار قىلىنىپ سېلىنىۋاتقان يېڭى ئۆيلەرگە كۆچمەكچىدى، «قارا خوتۇن»نىڭ ئەقلىمۇ ياكى «پرىنسىپال» باشلىقىنىڭ كىشىگە تىنىپ بولمايدىغان ئىچكى سىرىنىڭ مەھسۇلىمۇ، ئىشقىلىپ، باشلىقىنىڭ يېڭى «تەدبىرى» پۈتۈن مەيدانىدىكىلەرنى ھەيران قالدۇردى، ئۇ مەيدان بويىچە مەسلىسى ئەڭ ئېغىر، قالپىقى ئەڭ چوڭ ئەسپەرنى ئۆزىگە تام قوشنا قىلىۋالغانىدى، مەيدان باشلىقى ئەمدى ئەسپەرنىڭ ئوغرىلىقچە كالا ساغ-

دىغان، غاز - توخۇلارنىڭ تۇخۇمىنى ئوغرىلايدىغان. سايدىكى تۇگمەنگە بېرىپ قوناق يارمىلىرىنى ئەكېلىدىغان «يامان ئىشلەرى» نى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سالىدىغان بولدى. ئەسپەرنىڭ شۇ «يامان ئىشلىرى» نىڭ ئاشۇ نىمجان، نازۇك قىزى لالە ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى مەيدان باشلىقىمۇ چۈشىنىپ قالغانىدى. شۇ تاغ قاپتىلىدىكى ئىسسىق - سوغۇق ھاۋادىمۇ پەرىشتىلەردەك چوڭ بولۇۋاتقان لالەگە مەيدان باشلىقىنىڭمۇ ئاتىلىق مېھرى قوزغالغا- نىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ بىر جۈپ قىز بۇ ئىككى ئائىلىنى ئىچكى جەھەتتىن بىر - بىرىگە يېقىنلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. لالە يەنىلا شۇنداق نازۇك، شۇنداق ئاجىز ئىدى، «ئوغۇز سۈتىگە قانمىغان - دە، بۇ بىچارە قىزىم» دەيتتى ئەسپەر بەزىدە قىزىنىڭ ئاپئاق، ئىنچىكە بارماقلىرى، ئورۇقتىن ئورۇق بوي - بەستىگە قاراپ، بىراق نازۇك تەنىنىڭ نازۇك قىلىقلىرى بۇ قىزىنىڭ زىبا- لىقىنى ئاشۇرماقتا ئىدى. ئۇ تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق بۇ مەيداندا سېخىي تەبىئەتنىڭ ھەممە نېمىسىدىن بەھرىمەن ئىدى، ئېرىق بويىدىكى يالپۇزلار ئۇنىڭ دىماغلىرىنى غىدىقلايتتى. بۇل- جۇرگەنلەرنىڭ شەربىتى ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە رەڭ بەرمەكتە ئىدى، نازۇك ئۆسۈۋاتقان قىياقلار ئۇنىڭ بەستىگە ئەنداز ئىدى. پىشقان قارىقاتلار ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقىدا ئوينايتتى، ھەر يىلى باش باھاردا ئېدىر - قاپتاللارنى رەڭدار گىلەمگە ئوخشىتىۋېتىدە- غان قىزىل لالىلەر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا رەڭدار تەبىئەتنىڭ نۇرلىرى- نى سىڭدۈرەتتى، قۇياش نۇرىغا چۆمگەن تاغ باغرىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ئۇنىڭ قەلب ئەينىكىدىن ئورۇن ئالاتتى.

ھىلالبۇۋى بولسا بوي - بەستى تولۇق كەلگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان ھىلال ئايدەك ئىنچىكە قاشلىرىنى ئوينىتىپ سۆزلىگىنىدە نېپىز لەۋلىرى ئۇنى خېلىلا گۈزەل كۆرسىتەتتى. شۇنداق قىلىپ لالە بىلەن ئوخشاش تەربە- يىگە ئېرىشكەن ئوغۇل بالا مىجەز بۇ قىز ئەمدى سۈباتلىق ھەم

هايالىق قىز بولۇپ چوڭ بولماقتا ئىدى. ئۇ كېيىنكى ۋاقىت-لاردىكى شەھەر هاياتىدىمۇ، بولۇپمۇ ئوتتۇرا مەكتەپ هاياتىدا «مەنمەن» دېگەن «نوچى» ئوغۇل ساۋاقداشلىرىنىڭ قىلىقسىز-لىقلىرىغا تېتىپ دېگۈدەك ئۆتتى، هەتتا بەزىدە ئۇلارنىڭ بۇرنى-نىڭ «بېزى»نى ئېلىپ قوياتتى. ئۇ ئاچچىقى كەلگەندە خۇددى ئوغۇل بالىلاردەك غۇلاچ كېرىپ مۇشت ئاتالايتتى. شۇ مىجەزى بىلەن لالەنىڭ كەينىگە كىرىۋالغان «ئاشىق»لارنىڭ ئەدە-پىنى بېرەتتى ـ دە، لالەنى «مۇهەببەت» تۇيغۇلىرى ئويغىنىپ، بۇرۇنلىرى كۆيۈشۈپ قالغان تەلۈلەرنىڭ كاشىلىلىرىدىن قوغ-دايتتى، بەزى شوخ يىگىتلەرنىڭ يەنىلا لالەنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ چاقچاق قىلغۇسى كېلەتتىيۇ، لېكىن قىزلارنىڭ ئاچچىقى يامان ئاكىسىدىن ئېھتىيات قىلغاندەك هىلالبۇۋىدىن ئېھتىيات قىلىشاتتى. شۇنداق قىلىپ هىلالبۇۋى چىرايلىق چوڭ بولماقتا ئىدى، ئۇنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق خاراكتېرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تۇرمۇش يولىغا جۆهەرىبۇۋىنىڭ ئەجرى سىڭگەنىدى. ئاق كۆ-ڭۈل، كۆپ تەرەپلىمىلىك بىلىمگە ئىگە بۇ ئاياللىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەقىل تامچىلىرى ئۇنىڭ يۈرەك قېنى بىلەن قوشۇلۇپ لالەنىڭ تومۇرلىرىغا ئاققان بولسا، ئۇنىڭ ئەقىل بىلەن ئېيتقان هەربىر سۆزى هىلالبۇۋىنىڭ ئەقىل نۇرىنى جۇلالاندۇرغانىدى.

تاغ باغرىدىكى كەڭ جىلغىنى بويلاپ كەتكەن دېهقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئەتراپىدىكى تەبىئىي گۈزەللىك بىلەن مەيدانىدىكى مۇ-رەككەپ ئىجتىمائىي هەرىكەتلەر گىرەلىشىپ مۇشۇ مەيدانغىلا خاس بولغان بىر خىل كىشىلىك مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرگە-نىدى. چوڭلارنىڭ بېشى كۆنده ئۆزگىرىپ تۇرۇۋاتقان دەبدەبىلىك شوئار ۋە مىسلى كۆرۈلمىگەن تەڭداشسىز قەسىدىلەر بىلەن بەند بولغان كۈنلەردە، بالىلارنىڭ — نارەسىدىلەرنىڭ نازۇك قەلبى يەنىلا سېخىي تەبىئەتنىڭ ئالقىنىدا ئىدى. ئۇلارنىڭ تېپىرلاپ تۇرغان كىچىككىنە يۈرەكلىرى تەبىئەتنىڭ بېپايان ئېتەكلىرىگە

تەلپۈنەتتى. تەبىئەت قانداقتۇر بىر ئىلاھىي قۇدرەت بىلەن ئۇلار-
نى پەپلەپ ئۆستۈرمەكتە ئىدى.

* *

لالە كېچىكىپ ئويغاندى، ئالدىنقى ئاخشام ئېغىر ئۇيقۇسىز بولغاچقىمۇ، ئۇ بۇگۈن ھېچنېمىنى تۇيماي دېگۈدەك ئۇخلىدى، كېچىدىن بېرى كۆڭلى ئارامسىغا چۈشمىگەن ھىلالبۇۋىنىڭ نەچچە قېتىم ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆرۈلگەنلىرىنىمۇ، ھەتتا ئۇنىڭ قۇلـ-
قىغا پىچىرلاپ «مۇشۇ تۇرقىدا مەن بىر ئوغۇل بالا بولۇپ قالـ-
سام، سەن قانداق قىلاتتىڭ» دېگەن چاقچاقلىرىنىمۇ تۇيمىدى، بىچارە لالە ھەقىقەتەنمۇ بۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى ھەم جىسما-
نىي، ھەم روھىي جەھەتتىن بەكمۇ چارچىغانىدى. ئوغلىنىڭ سۈننەت تويى ئۈچۈن يىراق - يېقىنغا كەم - كۈتىلەر ئۈچۈن ماڭغىنى، تۈغقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە مەسلىھەتكە بارغانلىرى، ئوغـلى ئۈچۈن كىيىم - كېچەك ھەم تويدا بولىدىغان ئادەمگەر-
چىلىكلەر ئۈچۈن ھە دېسىلا بازارغا يۈگۈرۈپ، دۈكان ئارىلىغاڭ-
لىرى ئۇنىڭ نازۇك جىسمىنى چارچاتقانىدى. ئالدىنقى كۈنى كەچتىكى ھېلىقى «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكەلگەن خەت بولسا، بىر كېچىدىلا ئۇنىڭ روھىيەت ئالىمىنىڭ ئاسمىنىدا چاقماق گۈلدۈر-
ماما دەك شىددەتلىك دولقۇنلارنى پەيدا قىلىپ ئۇنىڭ نېرۋىلىرى-
نىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى كاردىن چىقارغانىدى. ئۇ تولىمۇ ئىشتىھا-
سىزلىق بىلەن ئورنىدىن تۇردى، ئەسلىدىلا تامىقى ئاز لالە بۇ-
گۈنكى ناشتىلىقى ئۈچۈن چىنىگە قۇيۇلغان ئەتكەنچايىنىڭ يېرىمـ-
ىنىلا سۈمۈردى، بىر چىشلەم نانىنى بەكمۇ تەسلىكتە گىلىدىن ئۆتكۈزدى، بۇنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ ئولتۇرغان ئانـ-
نىڭ چىرايىغا ئەنسىزلىكنىڭ بۇلۇتلىرى قوندى. بۇ چاغدا ھىلالـ-
بۇۋى تەمتىرەپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ چىرايىغا زوربغا

كۆلكه يۇگۈرتۈپ:

— چاينى ئىچ، لاله، يەپ تۇر، بىرەك تۇر دەپتىكەن، — دېدى.

— بىردەم تۇرۇپ ئىچىمەن، — دېدى - دە، لاله بىر پەس بىرنېمىنى خىيال قىلغاندەك بولدى ۋە، — ئاپا، زىلالنى ئېلىپ ماشىنىچى ئۇستىغا بېرىپ كېلەمسەن، كىيىملىرى پۈتتىمىكىن؟!

— بارايلى، موما، بازارغا بارايلى.

گۈزەك زىلالنىڭ خىيال كەپتەرلىرى قاياق بازارغا ئۇچتى. ئۇ سۈننەت توي مۇناسىۋىتى بىلەن ئالدۇرىدىغان بىرقانچە ئويۇنچۇقلار ئىچىدىكى قوش ئىستوۋۈللۈق، لازىر نۇرلۇق قورالغا تەقلىد قىلىنغان قوراللارنىڭ ئاۋازى ئۇنى ئۆزىگە رام قىلىۋالغانىدى. ئۇنىڭ خىيالىدا يەنە نۇرغۇن رەسىملىك چۆچەك كىتابلىرىمۇ بار ئىدى.

— تۇرۇپ تۇر، بالام، ھىلالبۇۋى ئاپاڭ ئۆيىنى بىر يوقلاپ چىقسۇن.

ئانا بىر پۇرسەت ئىزدەۋاتاتتى، لاله يالغۇز قالغاندا ھېلىقى «بۇرۇتلۇق يىگىت» ئەكەلگەن خەتنىڭ ئۇچۇرىنى سوراپ بىلگۈسى كېلەتتى. ھىلالبۇۋى بولسا ھېچنېمىگە باقماي ئەتكەنچاينىڭ چىنىسىنىڭ ئاستىغا تىنىپ قالغان قايماقلىق شامىنى چىمدىپ - چىمدىپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىۋالدى. ئۇ ئەتكەنچاينىڭ شامىسىنى چاياشنى ئاپىسىدىن ئەمەس، دادىسىدىن ئۆگەنگەندى. جۆھەربۇۋىنىڭ كۆز ئالدىغا مەرھۇم مەيدان باشلىقىنىڭ سۆرۈن تەلەتى كەلدى. مەيدان باشلىقىنىڭ ئەتىگەنلىك چاينىڭ شامىسىنى چاينىغانچە كۈننى چاشگاھ قىلىدىغان ئادىتىنى ئويلىدى ۋە ئىچىدە: «ھەي رەھمەتلىك، ئۆزى قوپال بولغان بىلەن كۆڭلى يۇمشاق ئادەم ئىدى - دە» دەپ ئويلىدى.

— ھىلالبۇۋى، ئەختەم ئۆيدە يوقمىدى، بالىلىرىڭىز...

— ۋىيىيەي، جۇھەر ھەدە، ئەختەم بالىلارنىڭ چېيىنى بېرىپ، ئۆزى ئىشقا كەتكىلى نەۋاخ، ئاخشام مەن شۇنداق قىلىڭ دەپ يېنىپ چىققان. بىرەمدىن كېيىن چىقىپ قاچىلارنى يۇيۇۋەتسەم بولدى.

لالەنىڭ كۆز ئالدىغا ساۋاقدىشى ئەختەمنىڭ مۇلايىم چىرايى كەلدى. ئۇنىڭ ھىلالبۇۋى بىلەن توي قىلغان كۈندىن باشلاپ، ئۆي ئىشلىرىغا قارىشىدىغان ھەتتا بەزىدە ھىلالبۇۋى بولمىسا تاماقلارنىمۇ بىر ئەپلىكلا ئېتىۋېرىشكە ئادەتلىنىپ قالغىنىنى ئويلىدى.

— ھىلالبۇۋى ئاداش، سەن نېمىدېگەن بەختلىك!

— ھە، شۇنداقمۇ؟!

لالە ئېغىر ئۇھسىنىپ قويدى، ھىلالبۇۋىنىڭ سۆزى بىلەن ئانىنىڭ لالە بىلەن بىرەم يالغۇز قېلىپ خەتنىڭ مەزمۇنىنى بىلىپ بېقىش خىيالى بوشلۇقتا لەيلەپ قالدى. ھىلالبۇۋى جۆھەربۇۋىنىڭ نەزىرىدە لالەنىڭ قېشىدىن ئايرىلمىغانىدەك ئەمەس ئىدى. ھىلالبۇۋى ئاللىبۇرۇن جۇھەربۇۋىگە «تاقابىل تۇرۇش»، لالەنى «ئارامىغا قويۇش» تاكتىكىسىنى ئويلاپ قويغانىدى. بۇ تۇيغۇن قىز خەتتىكى كۆڭۈلسىزلىكنى جانجان دوستى لالەنىڭ بۇگۈنكى سولغۇن چىرايىغا بىر قاراپلا بايقاپ بولغانىدى، ھىلالبۇۋىنىڭ دوستلۇققا بولغان ساداقەت بىلەن جانلانغان يۈرىكى لالە ئۈچۈن سەدپارە ئىدى.

— بوپتۇ، مەن زىلالنى ئېلىپ بازارغا بېرىپ كېلەي، — دېدى ئاخىرى ئامالسىز قالغان ئانا.

— شۇنداق قىلىڭ، جۆھەر ھەدە... لالەنىڭ قېشىدا مەن...

— شۇنداق، شۇنداق، شۇڭا دادىڭىزمۇ بىزنى قىيامەتلىك قوشنىلار دەپ دېھقانچىلىق مەيدانىدىن شەھەرگە قايتىپ كىرگەنىدە

دىن كېيىنمۇ ئىزدەپ - سوراپ بۇ مەھەللىدىن قورۇ - جاي ئېلىپ يەنە بىز بىلەن قوشنا ئولتۇرغان - دە! — ئانا دەسلىپىدە قانداقتۇر تەنە ئارىلاش گەپ قىلىپ قويغىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. بىر پەستىن كېيىن خىجىل بولۇپ قالدى.

لالەنىڭ كۆز ئالدىغا ھىلالبۇۋىنىڭ دادىسىنىڭ جىددىي چىرايىنى كەلدى، باشلىقنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن مىس رەڭ چىرايىنى لالەمۇ، ھىلالبۇۋىگە ئوخشاشلا ياخشى كۆرەتتى، قانتىق قول، سۆرۈن تەلەت لېكىن كۆڭلى يۇمشاق بۇ ئادەم لالەنىڭ بالىلىقى ئۆتكەن دېھقانچىلىق مەيدانىدا لالە ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە كۆپ ياخشىلىق قىلغانىدى، ئۇ ئەسپەرنىڭ بىلىملىك، ئالىم ئادەملەكىنى بىلەتتى، ئالىم ئادەملەرنىڭ ھەرگىزمۇ بىھۇدە خاتالىق ئۆتكۈزمەيدىغانلىقىنى ئەسپەرنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدىن، گەپ - سۆزلىرىدىن پەملەپ قالغانىدى.

— ئەسپەر ئۇكام، ئۆزىڭىزنى ئايابىراق ئىشلەڭ، بۇ دۇنيادا سىز قىلىدىغان ئىشلار كۆپ...

جىلغىنىڭ قاپتىلىدا زەيكەش چېپىۋاتقان ئەسپەرگە چۇشلۇك چاينى ئېلىپ ئاران دېگەندە يېتىپ كەلگەن، ئەمدىلەتىن يەتتە ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغان لالە ئۆز ۋاقتىدا مەيدان باشلىقىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغانىدى.

لالە تۇيۇقسىز ئۇھ تارتىۋەتتى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ھېلىقى يىللاردىكى ئېغىر چىلىقلار...

— ۋاي سېنىڭ ئۇھ... تارتىشلىرىڭ، تاۋى نازۇك خېنىم، بەردەمرەك بول، ھەر قېتىم بىر ئۇھ... دېسەڭ يۈرىكىڭىنىڭ بىر ھۇجەيرىسى ئاغزىڭدىن ئۇچۇپ چىقىپ كېتىدۇ، تولا ئۇھ تارتىۋېرىپ يۈرەك كېسىلى بولۇپ قالمىغىن يەنە، بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ئۇھ... تارتىۋېرىپ يۈرەك كېسىلى بولۇپ ئىچىدىن تۇگىشىپ كېتىپ بارىدۇ. سەن بولساڭ-مۇ تىرىكرەك تۇر، زىلالغا ئانا كېرەك، بايا تىنجۇھەر ھەدەمنى

ئاياپ ئوشۇق گەپتىن ئاغزىمنى يىغدىم. ئەمدى بولدى قىل، ئەكەل خەتنى، سېنى بۇ ساراسىمگە سالغان شۇ خەتنى مەن بىر كۆرۈپ باقاي.

ھىلالبۇۋىنىڭ سۆزلىرى تۇگىمەيلا لالە يەنە «ئۇھ...» تارتىۋەتتى.

— نېمانچە كۆپ ئۇھ بۇ، نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ، ئالمۇتا، بېشكەك دېگەنلىرىڭ قانچىلىك يىراق يەر ئىدى... يامىنى كەلسە ئۆزۈم بېرىپ رەخىم بىلەن سۆزلىشىپ ئۆردەكنى ئۆرەك، غېزىنى غاز قىلىپ كېلەرمەن. ئەتىدىن كەچكىچە ئۇھ تارتقىلى تۇردۇڭ، شۇنىڭ ئورنىغا چىشىڭنى يېرىپ گەپ قىلساڭچۇ...

— ھېچنېمىنى ئويلىمىدىم، پەقەت دېھقانلىق مەيدانىدىكى ئىشلار كۆز ئالدىمغا كەلدى، ئۇ چاغدا بىز شۇنچە غەمسىز ئىدۇق - ھە! ھەتتا ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ كىم ئۇچۇن، نېمە ئۇچۇن ئۆزىنى شۇنچە خار قىلىپ جاپا تارتقانلىرىنى، كۆڭۇل ئازارى يېگەنلىرىنى چۈشەنمەپتىكەنمىز.

ھىلالبۇۋىنىڭ خىيال كەپتىرى تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۇچتى، ئۇ ئېتىزدا سۆرەم سېلىۋاتقان ئەسپەرنىڭ قېشىغا خۇددى ئالدىراش ئىشى بارەك ئاختارمىدىكى داڭگالاردىن ئاتلاپ - ئاتلاپ يۇگۇرۇپ كەلدى - دە:

— ئەسپەر دادا، لالە دېگەن لەيلىقازاق گۇلمۇ؟

— ھە شۇنداق، قىزىم، نېمە بولدى سىزگە شۇنچە ھاسىراپ كېتىپسىز؟

— ھە، بىلدىم، مەن بايا لالەدىن سېنىڭ ئىسمىڭنىڭ مەنىسى نېمە دەپ سورىسام، ئۇ، سېنىڭچۇ دەپ سورىدى، مەن... مەن ئىسمىمنىڭ مەنىسىنى دادام دەپ بەرگەنەك دېدىم.

— دادىڭىز نېمە دېگەن؟

— دادامۇ، دادام سېنىڭ ئىسمىڭ ئەگمە قاشلىرىڭنىڭ ئۇچلىرىنىڭ ھىلال ئايغا ئوخشايدىغانلىقىغا قاراپ... دېگەندەك قىلىۋىدى.

— توغرا، قىزىم، بۇ ئىسىم ئۆزىڭىزگە، قېشىڭىزغا شۇنچە ماس كەلگەن چىرايلىق ئىسىم.

— ئۇنداق بولسا، لالە دېگەنچۇ؟

— لالەمۇ، ئەنە قاراڭ، قىزىم، ئاۋۇ ئېدىرلارنىڭ قاپتاللىرىغا قىپقىزىل ئېچىلىپ كەتكەن نېمە ئۇ؟

— لەيلىقازاق، ئاۋۇ سېرىقلىرى سېرىقچېچەك، يەنە كاكىكۇكگۈلىمۇ بار تېخى.

— لالەنىڭ ئىسمى ئاشۇ قاپتالدىكى گۈللەرگە قاراپ قويۇلغان.

— قايسى گۈلگە قاراپ؟

— ئاشۇ قىزىللىرىغا قاراپ بولىمامدۇ، ئەخمەق قىز.

— ئۇنى لەيلىقازاق گۈلى دەيمىز دېدىمغۇ.

— ئۇنداق دېسىمۇ بولىدۇ، لېكىن بىز ئۇنى ئەسلىي قىزىل لەيلى دەيمىز. قەدىمكى تىلىمىزدا ئۇ گۈل «لالە» دەپمۇ ئاتالغان. شۇڭا بىزنىڭ شائىر ـ يازغۇچىلىرىمىزنىڭ قەلىمى ئاستىدا ئۇ قىزىل رەڭلىك گۈل «لالە» دەپ يېزىلىدۇ، بىزمۇ ئادەتتە ئۇنى لالە دەپ ئاتىشىمىز كېرەك.

ئۇنىڭ خىياللىرى يەنىلا ئاشۇ تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى تەرەپكە ئۇچ تارتىپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا دادىسى سونۇرنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن مىس رەڭ چىرايى...

نېمىشقىدۇر بىردەمدىلا ئۇنىڭ خىيالىغا ئەختەم كىرىۋالدى. ئۇ ئۇنۇېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان چېغىدا ھەممە ساۋاقداشلىرىنىڭ: ھىلالبۇۋى ئۆزىنىڭ شوخ، تېتىكلىكىگە ماس كەلمەيدىغان تازا بىر «مۆرىمەس»نى تېپىۋاپتۇ دەپ ھەيران بولۇشقانلىرىغا قارىماي، ئەختەمنىڭ پېشىگە چىڭ ئېسىلغانىدى.

ئەختەم يىراق يېزىدىن شەھەرگە كىرىپ ئوقۇغان، ئاتا - ئانىسىدىن كىچىك يېتىم قېلىپ مومىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولغان، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن تاغىسىنىڭ ھامىيلىقىدا ئوقۇغان يېتىم بالا ئىدى. ئەختەمنىڭ شەھەردىكى ھاياتى باشقا ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۆتكەچكە، لالە، ھىلالبۇۋىلەر بىلەن تونۇش-مايتتى. دۇنيادىكى بارلىق يېتىم بالىلاردا دىل سۇنۇقى بولغىنىغا ئوخشاش ئەختەمنىڭمۇ دىلى سۇنۇق ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۇنىۋېرسىتېت ھاياتىدا باشقا ستۇدېنتلاردەك ئويۇن - تاماشىنىڭ پەيزىنى سۈرمىدى. ئۇنىڭ ئەس - يادى مومىسى بىلەن تاغىسىنىڭ مېھىر - شەپقىتىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشتا بولغاچقا، باشتىن - ئاخىر تىرىشىپ ئوقۇدى. يېتىملىكىنىڭ دىلىخەستىلىكى ئۇنىڭدا جىمغۇر، ئۆز ئىشىغا پۇختا، باشقىلارغا ئانچە ئارىلىشىپ كەتمەيدىغان، ئوقۇشتىن باشقا ھېچنېمىنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدىغان بىر خىل روھىي ھالەتنى يېتىلدۈردى. بىراق، شوخ، ئەركىن چوڭ بولغان ھىلالبۇۋىنىڭ يېقىنچىلىقى ئەختەمدىكى جىمغۇرلۇقنى ئۆزگەرتىۋەتتى. كۈنلەر ئۇزارغانسېرى ئەختەم ھىلالبۇۋىنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈكىنى ياقتۇرۇپ قالدى. ئەختەم بىلەن ھىلالبۇۋىنىڭ ئېجىل - ئىناقلىقى ئۇلارنىڭ ياش يۈرىكىگە مۇھەببەت ئۇرۇقلىرىنى چاچتى. ئەختەمنىڭ مىسكىن قەلبى ھىلالبۇۋىنىڭ دوستلۇق، مۇھەببەتىنىڭ مېھرىگە تولغان يۈرىكىدىن سۇ ئىچتى. ئەنە شۇ ئۇنىۋېرسىتېتتىن باشلانغان ساۋاقداشلىق، دوستلۇق، ھىلالبۇۋىگە ئوخشاشلا ئەختەمنىمۇ ئەسىرەر ئەپەندىنىڭ ئائىلىسىگە يېقىنلاشتۇرغانىدى.

بەشىنچى باب

— مە ئالە، ھىلال، بۇ خەتنى ئەمدى ئوقۇساڭ بولىدۇ. راستىمنى ئېيتسام، ئاپامنىڭ بۇ خەتنىڭ مەزمۇنىنى سۈرۈشتۈرۈشىدىن شۇنچە قورقتۇم. ئاپامنىڭ ئەمدى ئوشۇقچە دەرد كۆتۈرگىچىلىكى يوق.

ھىلالبۇۋى خەتنى قولىغا ئالدى. خەت قەغەزگە دانە ـ دانە قىلىپ يېزىلغانىدى. ھىلالبۇۋىنىڭ كۆز ئالدىدا رەخمىنىڭ تونۇش پوچېركىسىنىڭ ئەينى ئۆزى. ھىلالبۇۋى ئەينى يىللىرى، بولۇپمۇ رەخمىنىڭ لالەگە مۇھەببەت تەلپى قويغان يىللاردىكى لالە ئۈچۈن يازغان خەتلىرىنى كۆپ قېتىم لالە بىلەن بىللە ئوقۇپ، بىللە ھۇزۇرلانغانىدى. رەخمىنىڭ خەتلىرى، لالە ئۈچۈن، لالە بىلەن بولغان مۇھەببىتى ئۈچۈن يېزىلغان كۈندىلىك خاتىرىلىرى، تولىمۇ ھېسسىياتلىق، تولىمۇ يالقۇنلۇق يېزىلاتتى. رەخمىم ئۆز يازمىلىرىدا لالەنى يەنە قانداقتۇر گۈللەرگە ئوخشىتاتتى. «لالە، مەن سېنى دۇنيادىكى جىمىكى چىرايلىق گۈللەرگە ئوخشاتسام يەنىلا ئازلىق قىلىسەن...» دەپ يېزىلغان قۇرلارنى ئوقۇغاندا بىر ـ بىرىگە ئېچىل بولۇپ كەلگەن بۇ بىر جۈپ قىز ئىچ ـ ئىچىدىن ۋىلىق ـ ۋىلىق قىلىپ پىخىلدىشىپ كۈلۈشەتتى. راستىنى ئېيتقاندا، رەخمىنىڭ شۇ يالقۇنلۇق خەتلىرى لالەنى «ئىنەك» كە كەلتۈرۈشتە ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك بولغانىدى، خەت ۋە خاتىرىدىكى نازۇك تەسۋىرلەر رەخمىنىڭ قەلبىنى لالەگە چۈشەندۈرگەنىدى. لالەمۇ بۇ يالقۇنلۇق سۆزلەردىن تەسىرلىنىپ كېچە ـ كېچىلەرنى بىدارلىق ئىلكىدە ئۆتكۈزگەنىدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە دېگۈ-

دەك ھىلالبۇۋىگە ئېنىق ئىدى.
ھىلالبۇۋىنىڭ كۆز ئالدىدىكى بۇگۈنكى خەت شۇ ھېسسىياتـ
چان يېگىتنىڭ خېتى ئىدى. خەت مۇنداق باشلانغانىدى:

«قەدىرلىك لالە:
ياخشى تۇرۇۋاتامسەن؟ زىلال چوڭ بولۇپ قالدىمۇ؟ ئاپاڭنىڭ ساقلىقىچۇ؟ ئۇرۇق - تۇغقان، قوشنىلارنىڭ ھەممىسىگە سالام ئېيت. لالە، ئاڭلىسام پۇل، پۇل دەپ مېنى بۇگۈنكى ھالەتكە چۈشۈرگەن دادىمىز ئالەمدىن ئۆتكەن ئوخشايدۇ، بەلكىم دادام ئەل قاتارى تـۆت ماتا بـىلەن گـۆرگـە قويـۇلغانـدۇر، يىغقان - تۇققان دۇنيالىرىـ مىزدىن مىسقالچىلىكىنىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە ئەكېتەلمىگەنـ دۇر، دادامنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كلاسسىك شاـ ئىرلىرىمىزدىن قايسىنىڭدۇر بىرىنىڭ مۇنداق ئىككى مىسرا غەزىلى يادىمغا كەلدى:

جاننىغۇ بەردى خۇدايىم بىر كۈن ئامانەتنى ئالغۇدەك،
مىڭ مۇشەققەتلەر بىلەن سالغان ئىمارەت قالغۇدەك.

مەن ئاپامنىڭ ۋاپاتىنى، ئاپامنىڭ يەتتە نەزىرىدىن كېـ يىن بىلدىم. نەزىرىدىن كېيىن سېنىڭ بىزنىڭ ئۆيدىن ھېچنېمە ئالماي، دادامدىن ھېچقانداق نەرسە تەلەپ قىلماي، زىلال ئۇچۇن بولسىمۇ مىراس ھەققىدە چىش يېرىپ بىر ئېغىز سۆز قىلماي كېتىپ قالغىنىڭنى ئاڭلاپ تازا يىغلىغاـ نىدىم، مەن مېھرىبان ئاپام ئۇچۇن يىغلىغانىدىم. سېنىڭ بىزنىڭ ئۆيدىن كەتكىنىڭ ئۇچۇن تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدىـ غان بۇ ئەڭ چوڭ زىيان ئۇچۇن يىغلىغانىدىم. بىراق بۇ قېتىم دادامنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلاپ گەرچە قايغۇرغان بولسامـ

مۇ. كۆز ياشلىرىم قېتىپ قالغان چېغى، كۆزۈمدىن مىت قىلىپ ياش چىقىپ قويمىدى، دادام ھەققىدىكى ھېسسىياتلىرىم مۇزلاپ قالغاندەك ئىدى، شۇ كۈنلەردە مەن ئويلىغان سېرى، مېنىڭ كۆز ئالدىمغا دادامنىڭ كېينىكى چاغلاردا «پۇل تېپىش»، «دۇنيا تېپىش» ھەققىدە ماڭا قادىلىپ تۇرۇپ تاپا ـ تەنە قىلغانلىرىدىكى ئاچچىق يۈتۈۋالغاندەك چىرايى كەلدى. مەن نېمىدېگەن ئەخمەق ئادەم، مېنىڭ دادامنىڭ پۇل ھەققىدە دېگەنلىرى بىلەن سېنىڭ دادامنىڭ پۇل ھەققىدە دېگەنلىرىنى نېمىشقىمۇ ئەقىل تارازامغا سېلىپ چوڭقۇر ئويلىنىپ، ئۆز ئىرادەم بويىچە ئىش قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم، نېمىشقىمۇ كىشىلەرنىڭ ئاتا ـ ئاناڭنىڭ دۇنيا دەپنەلىرى باقىمەندىمۇ، دېگەنلىرىنى چۈشەنمىگەندىمەن...

مەن ئەمدى ھەممىدىن ئايرىلغان — ئاتا ـ ئانامدىن، سېنىڭدىن، تاپقان ـ تەرگەن دۇنيالىرىمدىن ئايرىلغان چېغىمدا، چوڭقۇر ئازاب ئىچىدە، تولدۇرۇۋالغۇسىز پۇشايمان ئىلكىدە، ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ تۇرۇپ، ئۆز گۆشۈمىنى ئۆزۈم يېگۈدەك ھالدا بۇ خەتنى يېزىۋاتىمەن... مەن ئەمدى نىمجان مۇساپىرمەن... مەن يۈرتۇمنى سېغىندىم، سىلەرنى سېغىندىم، زىلالنى تېخىمۇ سېغىندىم. ھىلالبۇۋۇنىڭ مەن بىلەن يۈزتۇرانە تۇرۇپ ئاچچىق كىنايە قىلغانلىرىنى سېغىندىم...

مەن سىلەردىن ئايرىلغىنىمغا مانا توپتوغرا بەش يىل بوپتۇ، بۇ بەش يىل مېنى بىر ئەسرلىك ھىجران بالاسىغا مۇپتىلا قىلدى. راست، مەن ئەسىر ئالمىشىدىغان پەيتتە ھىجران بالاسىغا مۇپتىلا بولدۇم. بىزنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرىمىز — ھايات شېرىنلىكىگە تولغان دەقىقىلىرىمىز ھېسسىيات جەھەتتىن مېنى بەكمۇ يىراق ۋاقىت نېرىغا تاشلىۋەتكەن

كەندەك، بىز ئىككىمىزنىڭ بىر ياستۇققا باش قويغىنىمىز ئۆتكەن ئەسىرنىڭ بېشىدىكى ئىشلارەك بىلىنىدۇ. مەن سىلەردىن شۇنچىۋالا يىراقلاپ كەتتىممىكىنە!

يېقىندىن بېرى كۆپ ئويلىنىپ بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن، نېمە سەۋەبتىن شۇنداق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ قالدىم، ئادەم ئالدى بىلەن ھېسسىي جەھەتتىن قېرىيدىكەن، روھىيەت ئىلمى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئالىملار ئەمدىكى زامانداۋى ئادەملەرنىڭ ھېس - تۇيغۇلىرىنىڭ گاللىشىش ئەھۋالىغا قاراپ ئۇلارنىڭ ئۆمرىگە، ياش - قېرىلىقىغا باھا بېرىپ بولغۇدەك. چۈنكى سېنىڭ ئەمدىلا ئوتتۇز ياشتىن ھالقىغان رەخمىتىڭ روھى قېرىپ كەتتى. ھايات مۇساپىسىدىكى كېيىنكى داۋالغۇش، بولۇپمۇ كېيىنكى يىللاردىكى روھىي داۋالغۇش مېنى باشقىچىلا بىر ئادەم قىلىپ قويدى. مېنىڭ جىسمانىي جەھەتتىن يولۇققان پېشكەللىكلىرىم بەلكى سېنىڭ تەسەۋۋۇرۇڭغا سىغماس، ئەمدىكى جىسمانىي كەمتۈكۈلۈكۈم مېنى ئادەم قاتارىدىن چىقاردى، سېنىڭ ئەينى چاغدا «پۇلىنىڭ كويىغا كىرمەك، رەخىم، بىز تىنچ ئۆز خىزمىتىمىزنى قىلساقلا ئۆز روزغارىمىزنى قانائەتلەندۈرەلەيمىز» دېگەن سۆزلىرىڭنى كۆپ ئويلايدىغان ۋە ئۇنى تىلتۇمار قىلىپ بوينۇمغا ئېسىۋالمىغىنىمغا پۇشايمان قىلىدىغان، پۇشايمان ئىچىدە ئۆزۈمنى تېخىمۇ ئازابلايدىغان بولدۇم، ئاللا ئىگەم مېنى دوزاخ ئازابىنى مۇشۇ پانىي ئالەمدە تارتسۇن دېگەن چېغى...

مەن يېقىندىن بېرى كۆپ نەرسىلەرنى ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم، ئويلاش، سېلىشتۇرۇش، يەنە ئويلاش، يەنە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق شۇنى بىلدىمكى، سېنىڭ داداڭ بەك ئەقىللىق ئادەم ئىكەن. ئەسلىدە ئۇ ئادەم ئۆز ئەقلىنىڭ كارامەتلىرى بىلەن ئەل - يۇرت ئىچىدە يۇقىرى

ئابرۇيغا ئىگە بولغانىكەن. مەن سودا بىلەن شۇغۇللىنىش ھەققىدە مەسلىھەتكە بارغىنىمدا ئۇنىڭ «پۇلدارلىق — بەختسىزلىق ئەمەس، رەھىمجان بالام...» دېگەنلىرى ھېلىمۇ قۇلىقىمدا. شۇ كۈنى مەن داداڭنىڭ ئېغىر يۈرەك كېسىلىنىڭ بارلىقىنى ئويلاشمايلا، «خىزمەتتىن توختاپ، دېڭىزغا سەكرەش، ئويۇمنى ئېيتقانىدىم، بىراق داداڭ يۇقىرىقى بىر ئېغىز گەپتىن باشقا بىر ئېغىزمۇ ئوشۇق گەپ قىلمىغانىدى، پەقەت مېنىڭ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ ئىستىھزالىق بىلەن كۈلۈپ قويغان ۋە ئىتتىك دېرىزە تەرەپكە قارىۋالغانىدى. ئېھتىمال شۇ كۈنى مېنىڭ گەپلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭۈلدىكى كۆرگەن، ھەرقايسى دەۋرىنىڭ ئىسسىق - سوغۇقلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، كۆپ تەرەپلىمىلىك بىلىمگە ئىگە بۇ ئادەمنىڭ ماڭا قارىغۇسى كەلمىگەن چېغى، سۆزلىرىمگە ئاچچىقى كەلگەن چېغى، يەنە ئېھتىمالكى، بىزنىڭ بەختلىك تۇرمۇشىمىزنىڭ كەلگۈسىدىن ئاتا - ئانىلارغا خاس غەم يېگەن چېغى. مەن ئۇ زاتنىڭ شۇ ئىستىھزالىق كۈلكىسىنىڭ مەنىسىنى بەكمۇ كېچىكىپ چۈشەندىم، كونىلارنىڭ: «ئاقىللار ئاز سۆزلەيدۇ. كۆپ ئويلايدۇ» دېگەنلىرى دەل داداڭدەك كىشىلەرگە قارىتىلغان بولسا كېرەك.

لالە، سەن بىلەمسەن، مېنىڭ دادامنىڭ دەپ بېرىشىچە، بىزنىڭ ئائىلە نەچچە ئەۋلاد سودا ئىشى بىلەن شۇغۇللانغانىكەن، ۋۇجۇدىغا پۈلپەرەسلىك داۋراڭلىرىنىڭ چاڭ - توزانلىرى قونغان، ئۆز زامانىسىدا ئۆزىنىڭ دۇنيا دەپىنىلىرى تۈپەيلى ئۆزىگە تەمەننا قويۇپ ئەل ئىچىدە ساختا ئابرۇيغىمۇ، يەكلىنىشكىمۇ ئۇچرىغانىكەن. بۇ تەجرىبىلەرنى قاتتىق ساۋاق قىلغان ئادەم مېنىڭ دادام، ئۆزىنىڭ ئىشلىرىغا بەك پۇختا، ئىچى پىشىق، ئوڭايلىقچە باشقىلارغا سىر

بەرمەيدىغان ئادەم ئىدى. پۈل تېپىش تەس بولغان كېيىنكى يىللاردا دادامنىڭ تەبىئىتىگە ,خەسىس، لىكمۇ قوشۇلغانىدى. بۇنى مەن بىلىپ قالغانىدىم. ئىككىمىز ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ خىزمەت تەقسىماتىنى كۈتۈپ يۈرگەن كۈنلەردە، مەن بۇ دۇنيادا ماڭا هەممىدىن مېهرىبان، كۆيۈمچان، بالىلىرىنىڭ هەرقانداق ئىشىغا جان تەسەددۇق قىلالايدىغان ئاپامغا ئېچكى سىرىمنى — ئالىي مەكتەپ هاياتىدا سەن بىلەن چىقىشىپ قېلىپ، بىر - بىرىمىزگە كۆڭۈل بېرىشىۋاتقانلىكىمىزنى ئېيتقانىدىم. ئاپام سېنىڭ ئاپاڭنى تونۇيدۇ. كەن، دادامۇ هەققىدە ياخشى تەرەپلەرنى ئاڭلىغانىكەن، جېنىم ئاپام شۇ كۈنى مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئاڭلاپ بەكمۇ خۇشال بولغانىدى.

— ئاپا، لالە هەددى - هېسابسىز چىرايلىق هەم ئەقىللىق قىز، ئۇنىڭ زىلۋالىقى تاغ گۈللىرىگە ئوخشايدۇ، — دېگىنىمدە، رەهمەتلىك ئاق كۆڭۈل ئاپام (ئالالا يانقان يېرىنى جەننەتتە قىلغاي):

— بىلىمەن، بالام، جۆھەرىۋۇڭى دېگەن بۇ ئايالمۇ ياش ۋاقتىدا شۇنداق چىرايلىق قىز ئىكەندۇق، ئۆتكەندە بىر چايدا كۆرۈپ قالدىم، ئۇ ئايال هېلىمۇ شۇ گۈزەللىكى بىلەن تۇرۇپتۇ، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئائىلىسى ئاشۇ قارا يىللار-دا كىشىلەر دەپ يۈرگەن هېلىقى جاپالارنى تارتمىغان بولسا، قانچىلىك تۇرار ئىدىكى.

— ئاپا، — دېدىم مەن، ئاپامنىڭ مېهرىبانلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ قاراپ، — بىز كېلەر يىلى توي قىلىدىغان بولدۇق، ئەمما شۇنىڭغىچە... لېكىن...

— نېمە، تىلىڭنى چاينىماي دېمەمسەن، چوپچوك بالىمۇ تىتى - مىتى دەيدىكىنا، نېمە گېپىڭ بولسا دېگىن، ئاپاڭ بولغاندىكىن، مەن...

— باشقا گەپ ئەمەس، شۇنىڭغىچە ئۇنىڭ بېشىنى باغلاپ قولىغا بىر خاتىرە ئۈزۈك سېلىپ قويساقمىكىن، — دېگەنىدىم. ئاپام ئويلىنىپ تۇرمايلا:

— ئۇنداق پەزىلەتلىك ئائىلىنىڭ قىزىنى كېلىن قىلسام جام تەسەددۇق، بالام، ئۈزۈك دېگەن چاغلىق ئىش، — دېگەنىدى.

شۇ كۈنى مەن ئاپامنىڭ «چاغلىق ئىش» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ بەكمۇ خۇشال بولغانىدىم. ئارىدىن ئۈزۈن ئۆتمەي رەڭگى قىزغۇچراق كەلگەن ئىككى تىللانىسى ئاپام قولۇمغا تۇتقۇزدى ۋە:

— مۇنۇ بىرىنى كۆز ئورنىدا ئىشلەت، مۇنۇ بىرىنى بۈزۈپ يېرىمىنى ئۈزۈك گەردىشى قىلىدۇ. ئاشقىنىنى قايتۇرۇپ كەل، تىللا ئۈزۈك مانا مۇنداق بولىدۇ، — دەپ قاچاندۇر بىر چاغلاردا بارمىقىغا سالغان، كېيىن سانداۋقىنىڭ تېگىدە ساقلانغان تىللا ئۈزۈكىنى ماڭا كۆرسەتكەن ۋە «تويلۇق ئۈزۈكۈم بۇ» دەپ قوشۇپ قويغانىدى.

لالە، مەن ساڭا دادامنىڭ مال ـ دۇنيا ئۈستىدە تىڭ تۇرىدىغان نۇرغۇن مىجەزلىرىنى دېمىدىم تېخى، بىراق شۇ كۈنى ئۇ تىللا ئۈزۈك ۋەقەسىنى بىلىپ قېلىپ خېلى ئۇزۇنغىچە ئاپامغا كايىغانىنى ئاز دەپ مېنى:

— قاپاق باش، هېلىتىنلا تىللا ئۈزۈك سوۋغا قىلساڭ، كېيىن بىزنىمۇ سەدىقە قىلىپ بېرىۋېتىدىغان ئوخشامسەن، ئەبلەخ، — دەپ تىللىغانىدى. بىچارە ئاپام بۇ ئىشلار ئۈچۈن نەچچە كۈن يىغلىغانىدى.

مەن بۇ ئىشلارنى نېمىشقا يازدىم، پەقەت بىرلا مەقسەت، يەنە مېنى مۇشۇ پۇلپەرەسلىك كوچىسىغا سېلىپ قويغان دادامنى چۈشەندۈرۈش، ئەينى چاغدا سېنىڭ ئالدىڭدا خىجىل بولۇپ سەندىن سىر تۇتقان ئىشلارنى ئاشكارىلاش،

ئاندىن قالسا ئۆز ئەقىدىسىگە ئىگە بولالمىغان، ئىرادىسىز ئۆزۈمنى ئەيىبلەش ئۇچۇنلا...

قالغان ئىشلار ساڭا ئېنىق، مەن ئۇزۇك پۈتكەندىن كېيىن ھېلىقى ئىلى دەريا بويىدىكى «ئارزۇ» رېستورانىنىڭ خاس خانىسىدا ساڭا تېخىمۇ يېقىن ئولتۇرۇپ، سېنىڭ ئاپئاق، نازۇك بىلەكلىرىڭنى ئۇزۇنغىچە سىلاپ تۇرۇپ ھەلالبۇۋىنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن تىللا ئۇزۇكنى نامسىز بارمىقىڭغا سېلىپ قويدۇم ۋە ھاياجانلانغىنىمدىن:

— لالە، بىز ئۆز مۇھەببىتىمىزگە خىيانەت قىلماسلىق ئۈچۈن مۇشۇ ئۇزۇكنى گۇۋاھ قىلىپ قەسەم ئىچەيلى، — دېدىم. ئەزەلدىن بىزنىڭ ئارىمىزدا تۇيغۇن دەپ ئاتىلىپ كەلگەن ھىلالبۇۋى:

— ھەي، رەھىم، سەن نېمىدەپ يۇرىسەن، گۇۋاھچى ئەسلىي مەن ئىدىمغۇ، بىر دەمدىلا مەندىن يېنىۋېلىپ «مۇشۇ ئۇزۇكنى گۇۋاھ قىلىپ» دەپ يۇرىسەنغۇ، — دەپ ماڭا بىر ئالىيىۋالغانىدى. سەن بولساڭ تۇيۇقسىز بىرنېمىدىن چۆچۈگەندەك ماڭا «لاپ» قىلىپ قارىدىڭ — دە، ئۇزۇندىن — ئۇزۇنغا شۇكلەپ كەتتىڭ، نېمىلەرنى ئويلىغىنىڭنى تېشىڭغا چىقارمىدىڭ.

ئەمدى دېسەم، شۇ كۈنى ھەددىدىن ئارتۇق ھاياجانلىنىش ئىچىدە تاپقان چىرايلىق گېپىم شۇ ئىدى. مەن بۇ گەپنى پەقەت سەندىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپلا دېگەنىدىم، مېڭەمدە قانداقتۇر قىممەتلىك بىرنەرسە بىلەن سېنى ئۆزۈمگە رام قىلىۋېلىش، كۆزگە كۆرۈنگۈسىز يىپلار بىلەن يۇرىكىڭنى يۇرىكىمگە باغلىۋېلىش ئىدى. ئەمدى ئويلىسام مېنىڭ شۇ كۈنى دېگەن، ئەتكەنلىرىمنىڭ ھەممىسى ئائىلىمىزنىڭ نەسەبىدە داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان «مال — دۇنيا ھەممىگە قادىر» دېگەن قۇرۇق پەلسەپىنىڭ مېنىڭ روھىمغا

ەدىكى ئىپادىسى ئىكەن...

لاله، شۇ كۈنى سەن بەكمۇ شۇكلەپ كەتتىڭ، سەن شۇكلەپ كەتكەنسېرى سېنىڭ ئالدىڭدا ئىزا - نومۇستا ئۆلـ ەدۇم، مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا قان بىلەن سىڭگەن، مېنىڭ مائـ ھېيىتىمنى ئىپادىلىگۈچى روھىي ھالەت شۇ كۈنى سېنىڭ نەزىرىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. چۈنكى بىزنىڭ ئائىلە شۇنچە باي تۇرۇپ بەكمۇ ئەتىۋارلىق بىلگەن ھېلىقى ،تىللا ئۈزۈك، كە سەن نەزەر كۆزۈڭنىمۇ سېلىپ قويمىغانىدىڭ، بەلكى ئەنسىز قاراشلىرىڭ بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈمگىمۇ ئەنـ سىزلىك سالغانىدىڭ. مەيلى نېمىلا بولمىسۇن كېيىن مەن ھىلالبۇۋۇنىڭ گۈۋاھلىقى بىلەن ئاللاتائالا ئىگەمنىڭ مۇبا- رەك نامىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ:

— ئەگەر، لالەگە بولغان مۇھەببىتىمگە خىيانەت قىلـ سام، تۇرمۇشۇمدىكى ھەرقانداق ئىشتا لالەدىن سىر تۇتسام مېنى خۇدا ئۇرسۇن، — دەپ قەسەمىنى ئاخىرلاشتۇر- غانىدىم.

لاله، مېنى راستتىنلا خۇدا ئۇردى! »

ھىلالبۇۋى كۆزىنى خەتتىن بىر پەس ئېلىپ لالەگە قارىدى. لاله بولسا، دېرىزىنى يوغان ئېچىۋېتىپ كەڭ ئاسمانغا قاراپ تۇراتتى. ھىلالبۇۋۇنىڭ كۆز ئالدىغا بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇـ رۇنقى باھارنىڭ چىرايلىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە «ئارزۇ» رېستورا- نىنىڭ خاس خانىسىدا، بىرقانچە يېقىن دوستلارنىڭ، ساۋاقداش- لارنىڭ يىغىلىشى كەلدى. شۇ كۈنى لالە بىلەن رەخمىنىڭ مۇنا- سىۋىتى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ يېقىن كىشىلىرى ئىچىدە ئاشكارە- لانغانىدى، مېھمانلار ئۈزاپ بولغاندىن كېيىن، لالە:

— ھىلال، ماڭا بىرەەم ھەمراھ بولغىن، — دېدى.

— بىزگە گۈۋاھ بولۇڭ، ھىلالبۇۋى، — دېدى رەخىم ۋە

خاس خانىنىڭ كىيىم ئاسقۇچىدا ئېسىقلىق كاستۇمىنىڭ يانچۇقىدىن چىرايلىق بىر قۇتىنى ئالدى، رەخمىنىڭ ھەرىكىتى بەكمۇ چەبدەس ئىدى، ئۇ چاققانلىق بىلەن چىرايلىق قۇتىنى سېلىنغان، پارقىراپ تۇرغان ئۈزۈكنى ئېلىپ:

— ھىلالبۇۋى، بۇ مېنىڭ لالەگە تۇنجى سوۋغىتىم، مەن مۇشۇ ئۈزۈكنى گۈۋاھ قىلىپ...

ھىلالبۇۋىنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆزىنىڭ رەخمىنىڭ سۆزىنىڭ شېخىغا ئۈرۈۋەتكىنى كەلدى. شۇ چاغدا رەخمىن ئۆزىنى ئوڭشاپ باشقىدىن:

— ھىلالبۇۋى، مېنىڭ لالەگە بولغان ساداقىتىم ئۇچۇن قىلىدىغان قەسەمگە گۈۋاھ بولۇڭ، — دەپ قەسەمنى ئاخىرلاشتۇرغانىدى. ئاندىن لالەنىڭ نازۇك قوللىرىنى سىلاپ تۇرۇپ ئۈزۈكنى بارمىقىغا سېلىپ قويغانىدى. ئۈزۈكنىڭ كۆزى ئورنىدا ئەرەب تىللالىرىغا ئوخشىتىپ قۇيۇلغان «تىللا» ئۈزۈكنىڭ گەردىشى بەكمۇ چىرايلىق نەقىشلەنگەنىدى. «تىللا» نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاجايىپ زىل ۋە نەپىس نەقىشلەر ئوراپ تۇرغان «ئاللا» سۆزى ئەرەب ھۆسنىخەتچىنىڭ جەۋھەرلىرىنى نامايان قىلغان بولسا، بۇ خەتنى ئوراپ تۇرغان چەمبىرەك ۋە ئۈزۈك گەردىشىدىكى نەقىشلەر ئۇيغۇر زەرگەرلىق سەنئىتىنىڭ ئالىي نامايەندىسى سۈپىتىدە خاس خانىدىكى گۈڭگا يورۇقتىمۇ شۇنچە جۇلالىنىپ تۇراتتى...

ھىلالبۇۋى چوڭقۇر ئۇھ تارتىۋېلىپ خەتنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى:

«... لالە، جېنىم لالە، مېنىڭ لالەم، مەن پۇشايمان-لىرىمنى ساڭا چۈشەندۈرەلمەيمەن، مەن تولا كىشىلەرنىڭ ھايات ماڭا رەھىمسىزلىك قىلىۋاتىدۇ، دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ يۈرگەنىدىم. ئەمدى ئويلىسام مەن ھاياتقا رەھىمسىزلىك قىلىپ ساپتىمەن، مېنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىمنى

هایاتتىن ئىبارەت رەھىمسىز قايىنانىڭ ئىنچىكە تارازىسى-
نىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس ئۆلچىمى تاشلىرى كۆتۈرەلمىدى.
بەختسىزلىق (ئەگەر بايلىقات تۇرمۇشنى شۇ بەختسىزلىقنىڭ
بىر قىسمى دەپ چۈشەنگىلى بولسا) ئىچىدە چوڭ بولدۇم،
ئوقۇدۇم، مېنىڭ ئالىي مەكتەپ هاياتىم سېنىڭدەك بىر
گۈزەلنىڭ نۇرى بىلەن نۇرلاندى، سېنىڭ گۈزەللىكىڭ ماڭا
تېخىمۇ پۈتمەس بەخت ئاتا قىلغانىدى، كېيىن بىز ئوقۇشنى
پۈتتۈرۈپ داداڭنىڭ ئابرۇيى ۋە همايىتى بىلەن ئالىي مەك-
تەپكە خىزمەتكە ئورۇنلىشىپ ئۆزىمىز ئوقۇغان بىئولوگىيە
كەسپىنىڭ ئىرسىيەت ئىلمى بويىچە خىزمەتكە — ئوقۇتۇش
ۋە تەتقىقاتقا كىرىشىپ كەتكەنىدۇق. ياخشى خىزمەت شارا-
ئىتى مېنى تېخىمۇ بەختسىزلىق تۇيغۇسىغا چۆمۈلدۈرگەن-
دى، زىلالنىڭ تۇغۇلۇشى بىزنىڭ بۇ بەختلىك ئائىلىمىزنى
شادلىققا چۆمدۈرگەنىدى. ئۇنىڭ گۈڭراشلىرى، تەلپۈنۈش-
لىرى بىزنى پەرزەنت ئىشقىدا ئاتەشلىك يالقۇنلارغا هەمراه
قىلغانىدى. هېلىمۇ ئېسىمده، بالىغا ئىسىم قويۇشتىن بىر
كۈن بۇرۇن سېنىڭ ئوغلىمىزغا «زىلال» دەپ ئىسىم
قويايلى دېگىنىڭنى دادامغا ئېيتقانىدىم، دادام دەسلەپ بۇ
ئىسىمنىڭ مەنىسىنى ئاڭقىرالمىدى بولغاي «نېمانداق مۇ-
قامدا يوق ئىسىم بۇ ئادەم چۈشەنمەيدىغان» دەپ كايىغانە-
دى. كېيىن مەن سېنىڭ ئارزۇيۇڭنى، بالىنىڭ يېڭى تۇ-
غۇلغىنىغا قارىماي ئۇنىڭ تېرىسىنىڭ سۈزۈكلۈكىنى بىر
هازا چۈشەندۈردۇم، مەن سۆزلىگەنسېرى دادامنىڭ جەهلى
قاتتىمۇ بىر ئېغىز گەپ قىلماي ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كەتكە-
نىدى. مەن بۇ ئەهۋالنى ساڭا دېدىم، سەن بولساڭ بۇ
ئىسىمنى دادام تېپىپ بەردى دەپ كىتاب ئىشكاپىدىكى «ئە-
رەبچە - خەنزۇچە لۇغەت» نى ئالدۇرۇپ ئۇنىڭ بەش يۈز
يىگىرمە بىرىنچى بېتىنى ئېچىپ «زىلال» سۆزىنى

تاپتىكى - دە «رەخىم، ئاچچىقىپ دادىمىزغا كۆرسىتىپ بې-
قىكى، دېدىكى. شۇ كۈنى مەن دادامنىكى قېشىغا كىرگىنىمدە
دادام ئاپامغا كايىۋاتقانىكەن: «شۇمۇ ئىسسىم بولدىمۇ، مۇنۇ
بالىمۇزە...»، دادام مېنىكى كىرگىنىمنى كۆرۈپ گېپىنى
توختىتىۋالدى. ئاپام بايىقى ئۆزىنىكى مېھرىبانلارچە قارىشى
بىلەن بىر ماڭا، بىر دادامغا قارىغانچە سۆكۈتتە ئىدى.
شاڭخەيدە ئۇزۇن يىل تۇرۇپ سودا بىلەن شۇغۇللانغان ۋە
شۇ تۈپەيلى قادىرەم «شاڭخەي» دەپ نام ئالغان دادام خەنزۇ-
چە خەتنى خېلىلا ئوبدان بىلەتتى، شۇڭا مەن ھېچ ئىككىلەن-
مەي دادامنىكى ئالدىدىكى شىرەگە يېقىن كېلىپ: «دادا،
مانا ئۆزىڭىز قاراپ بېقىكى [زىلال] دېگەن ئەرەبچە سۆزنىكى
مەنىسى مانا مۇنداق يېشىلىدىكەن،— دېدىم ۋە،— بۇ ئە-
سىمنى قېينىناتاممۇ مۇڭاپىق تاپقان چېغى، دەپ قوشۇپ
قويدۇم. دادام كۆزەينىكىنىكى بېغىنى قولاقلىرىغا قىستۇر-
دى - دە، «زىلال» دېگەن خەتنىكى يېشىمىگە قارىدى ۋە
ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن «ھە،
بوپتۇ، شۇنداق بولسۇن» دېدى. ئىسسىم قويغان كۈنى بالە-
نىكى يۈزىنى ئېچىپ كۆرگەن دادام: «ھوي ئانىسى، مۇنۇ
نەۋرەكى راستىنلا سۇزۇكتىن سۇزۇك ئىكەنا» دەپ ھەيران
قالغانىدى. سۇزۇك دېگەن بۇ سۆز «زىلال» سۆزىنىكى ئۇي-
غۇرچە مەنىسى ئىدى. لالە، مەن نېمىشقا ئەزۇيلەپ يۇقە-
رىقى تەپسىلاتلارنى يېزىپ كېتىمەن، مەن سېنى، زىلالنى
شۇنچە سېغىنىدىم، زىلالنى كۆرگۈم كەلدى، باغرىمغا باس-
قۇم كەلدى. ئۇنى باغرىمغا بېسىپ ھىجران بالاسىنىكى
ھەسرەت - نادامەتلىرىدىن بىردەم بولسىمۇ قۇتۇلغۇم كەل-
دى. قىسقىسى، ھاياتىم سۆيۈنگەن سېنىكى قېشىڭغا، بىز-
نىكى مۇھەببەتلىكى كۈنلىرىمىزگە قايتقۇم كەلدى. ھېسابلاپ
باقسام زىلال يەتتە ياشقا كىرىپتۇ. ئۇ چوكى بولغانسېرى

ئۇنىڭ چىرايى ساڭا تارتىپ كەتتىغۇ دەيمەن، سېنىڭ چىرايىڭغا تارتقان بولسا ـ ھە! مەن سېنى تۇنجى كۆرگەندە سەن شۇنداق سۈزۈكلۈكۈڭ بىلەن مېنى ھەيران قالدۇرغانىدىڭ، سەن خۇددى رېۋايەتلەردىكىدەك «سۇ ئىچسە گېلىدىن كۆرۈنىدىغان» گۈزەللەردەك سۈزۈك ئىدىڭ، كېيىن مەن سېنىڭ داداڭ ۋە ئاپاڭ بىلەن تونۇشتۇم، شۇ چاغدىلا سېنىڭ بارلىق گۈزەللىكىڭ داداڭ ۋە ئاپاڭنىڭ گۈزەللىكىنىڭ سېنىڭ جىسمىڭدا نامايان بولغانلىقىنى ھېس قىلدىم ۋە بۇ سىرلىق ئالەمنىڭ، بۇ سېخىي تەبىئەتنىڭ مۆجىزىسىگە ھەيران قالغانىدىم، سەن گويا داداڭنىڭ قويۇق قاش ـ كىرپىكلىرىنى، ئويچان كۆزلىرىنى، قاڭشارلىق بۇرنىنى، ئاپاڭنىڭ زىلۋا بويىنى ئەندار قىلغاندەك تولىمۇ گۈزەل قىز ئىدىڭ. سېنىڭ نېپىز لەۋلىرىڭ ئاپاڭغا تارتقاندەك ئىدى. سېنىڭ ھۆسنۈڭدىكى جىمىكى گۈزەللىك گويا قاپقارا ئىككى كۆزۈڭدىن تۆكۈلۈۋاتقاندەك ئىدى.

يەنە، يەنە سورىغۇم كېلىدۇ، زىلالىنىڭ بىرەر يېرى ساڭا ئوخشىغانمىدۇر؟! لالە، مەن بۇ خېتىم بىلەن ساڭا بىر ئىشنى، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىشنى ئەمەس، دادام بىلەن مەن ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىشنى — دادامنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولغان بىر ئىشنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتەي: مەن ساڭا خىزمەتتىن توختاپ سودىگەرچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش پىكرىنى دېيىشتىن بۇرۇن دادام بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن سۆھبەتنى سەندىن سىر تۇتقانىدىم. مېنىڭ سەن كەچۈرگۈسىز گۇناھلىرىم ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغانىكەن، چۈنكى مەن شۇ چاغدىن باشلاپ ھېلىقى بارمىقىڭغا ئۈزۈك سېلىپ قويغان چاغدىكى قەسەملەرنىڭ ئىچىدىكى دەبدەبىلىك سۆزلەردىن ئائىلە تۈرمۈشىمىزدىكى ھەرقانداق ئىشتىن سىر ساقلىمايمەن، ئائىلە

لىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق ئىشنى مەسلىھەتسىز قىلمايمەن، مەڭگۈ ئائىلىگە، ئايالىمغا، بالىلىرىمغا سادىق ئەر بولىمەن. ساڭا مەڭگۈ سادىق پىكىرداش بولىمەن... دېگەندەك سۆزلەرگە خىلاپلىق قىلغانىدىم. ئەمدى ئويلىسام ساڭا بولغان خىيانەتكارانە تۇرمۇشۇمنىڭ دەسلەپكى قەدىمى ئەنە شۇ كىچىككىنە بىر ئىشنى سىر تۇتۇشتىن باشلانغانىكەن. سەن بىلىسەن، مېنىڭ دادام راستتىنلا پۇل دېسە ھەممىنى ئۇنتۇيدىغان ئادەم ئىدى. 90 - يىللارنىڭ بېشى غۇلجىلىق سودىگەرلەرگە ئامەت ئەكەلدى. جانلانغان چېگرا سودىسى نۇرغۇن كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. شۇ يىللاردا ھەتتا بەزىلەر ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ كوچىدىن پۇل سۈپۈرۈپ كىرگەندەك ھېسابسىز پۇل تاپقانىدى. شۇ چاغدىكى چېگرا سودىسى ھەقىقەتەنمۇ تىللا تۆكۈلىدىغان دەرەخ بولغانىدى. ئىككى دۆلەت ئارىسىدا ھەتتا ئۇنىڭدىن ھالقىپ مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى بىرقانچە دۆلەتلەر ئارا توختىماي قاتناپ «پۇللۇق» بولۇپ قالغان دادام، ئەتكەس مال — بۆكەن مۇڭگۈزى سودىسى بىلەن چېگرىدا تۇتۇلۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ چېگرىدىن ھالقىپ ئىككىنچىلەپ سودا قىلىشىنىڭ يولىنى بىراقلا توسۇۋەتكەنىدى. دادام گەرچە شۇ چاغدىكى كەڭچىلىك تۈپەيلى قانۇننىڭ جازاسىغا ئۇچرىمىغان بولسىمۇ، بىراق چېگرا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقىدىن تامامەن، ئۇزۇن مۇددەت مەھرۇم قىلىنغانىدى. شۇ كۈنلەردىكى دادامنىڭ روھىي ھالىتىنى ساڭا تىل بىلەن چۈشەندۈرەلمەيمەن. دادام قاينىاق قازان ئىچىگە چۈشۈپ قالغان چۈمۈلىلەردەك بىر جايىدا ئولتۇرالماي قالغانىدى، مىجەزىمۇ تۈيۈقسىز ئۆزگىرىپ تېرىككەك بولۇپ كەتكەنىدى. تاماكىسى تۈگەپ قالغان بەڭگىلەردەك بىكاردىن - بىكار تېرىكەتتى. كىملەرگىدۇر تاپا - تەنە

قىلاتتى، تۇرۇپ - تۇرۇپ كىنايىلىك گەپلەر بىلەن ماڭا دارتمىلايتتى. بەزىدە تۇرۇپلا يوقىلاڭ بىرنېمىلەرگە ئاچچىقلاپ نېمىدۇر بىرنېمىنى ئىزدەپ تاپالمايۋاتقاندەك ھەر تەرەپكە ئەلەڭلەپ قارايتتى... ئەمدى ئويلىسام، ئۇ شۇ ئاچچىق چىراي بىلەن مېنى ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدىلا سودىغا قىستىغانىكەن.

لالە، سەن مېنىڭ ئوقۇشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا دۆڭكۆۋرۈك بازىرىدا پايپاق ۋە ئېلېكترون سائەت قاتارلىق نەرسىلەرنى سېتىپ پۇل تاپقانلىرىمنى بىلمەيسەن. بىرەر قوشۇمچە ئوقەت بولمىسا دادام ئەۋەتكەن ئۇنچىلىك پۇل بىلەن ئۇنىۋېرسىتېت ھاياتىمدا شۇنچە بەتخەجلىك قىلالايتىممۇ؟ ئۇ يىللاردا نىلون پايپاق خېلى ئوبدان پۇل بولاتتى. دادام شاڭخەيدىن باھاسىنى قويۇپ ئەۋەتكەن ھالەتتىمۇ يەنە ئاشۇرۇپ پايدىسىغا ساتاتتىم.

رەخىم «پايپاس» لەقەمدىن باشقا يەنە رەخىم «پايپاق» دېگەن لەقەمگىمۇ ئىگە بولۇپ قېلىشتىن قورقىمغان بولسام، ئۇ چاغدىكى «ئوقەت» ماڭا خېلى ئارام بېرىپ كېيىنى تولۇقلىغانىدى.

ئويلىسام شۇ چاغدىكى پۇلپەرەسلىكىنىڭ خۇمارى دادامنى خېلىلا گاڭگىراتقانىكەن، شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە دادام تۇيۇقسىز:

— رەخىم بالام، ئەمدىكى تەنتەقاتىڭنى بازارغا قارات-قىن، ھازىرقى نۇرغۇن كادىرلار خىزمىتىدىن ئىستېپا بېرىپ، سودا بىلەن شۇغۇللانغىلى تۇردى. مېنىڭ قولۇمدىكى ئىشنى ئەمدى سەن ئالغىن، سەن داۋاملاشتۇرغىن، — دېدى.

ئېسىڭدە بولسا كېرەك. بۇ دەل ئىككىمىزنىڭ ئىرسىيەت ئىلمىنىڭ گېن قۇرۇلۇشى بويىچە يېڭى بىر تەنتەقات

تېمىسى ھەققىدىكى دوكلاتىمىزنى كۆتۈرۈپ خىراجەت ھەل قىلىش ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يۈگۈرۈپ يۈرگەن كۆنلىرىمىز ئىدى. دەسلىپىدە مەن دادامنىڭ گەپلىرىگە ماقۇل بولمىدىم. چۈنكى بىز تەتقىقات تېمىمىزنى خېلى بىر يەرگە ئاپىرىپ قويغانىدۇق. دەللەشلىرىمىزمۇ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ باھالىشىدىن ئۆتكەنىدى. مەن ئەسلىدە ئىككىمىزنىڭ بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىمىزدىن دادام خۇشال بولار دېگەن ئۈمىدتە ئۇنى خەۋەرلەندۈرگەنىدىم، بىراق ئۇ... شۇنداق، ئۇ مېنى خىزمىتىمنى توختىتىپ سودا بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى.

بىلەمسەن، لالە! مەن ھاياتىمدا تۇنجى قېتىم شۇ كۈنى ئىرادەمنىڭ ئاجىزلىقىنى بىلدىم، مەن دادامنىڭ پۇل توغرىسىدىكى «ھېكمەت» لىرىدىن جاق تويدۇم ـ دە، «زادى سودا قىلسام بولامدۇ» دەپ ئىشىكنى جالاقلىتىپ يېپىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتىم، چۈنكى دادامنىڭ گېپىگە كىرمەسەم، ئۇنىڭ دېگەنلىرى بويىچە ئىش قىلمىسام، ئاتا ـ بالىلىقتىن ئادا ـ جۇدا بولۇشقا، ماڭا قىلغان ئەجرىگە قەتئىي رازىلىق بەرمەيدىغانلىقىنى دەپ ماڭا بەكمۇ قاتتىق تەككەنىدى. شۇ كۈنى بىچارە ئاپام نېمە قىلارىنى بىلمەي پەقەت كۆز يېشىغىلا زورلايتتى ۋە مىڭ تەسلىكتە:

— بولدى قىلسىلىچۇ، دادىسى، — دەپ ئەمدى ئاغزىنى ئېچىشىغا، دادام:

— ھە، سەن نېمە دەيسەن؟ مېنىڭ تاپقانلىرىم قورسىقىڭغا تەپمىگەن بولسا، ئاغزىڭنى يۇم، خوتۇن كىشى دېگەنچۇ ئەرشىئەلاغا چىقىپ كەتسىمۇ ئەرنىڭ دېگىنىنى قىلىشى، ئەرنىڭ ئالدىدا ئۆز قۇللۇقىنى بىلدۈرۈشى كېرەك، — دەپ ئاپامغا دوق قىلىپ بولغاندىن كېيىن، — ھەي، تولا ئوقۇپ مېڭىسىنىڭ سۈيى قالمىغان مەتۇ، مەن

گەپ قىلمىسام ھېلىتىن سەن خوتۇنۇڭنىڭ تور سومكىسىغا چۈشۈپلا كەتتىڭ. زىيالىي خەق دېگەنغۇ ئاشۇنداق غورىگىل تۇرمۇشقا كۆنۈك، لېكىن بىزچۇ، بىز ئەۋلادتىن - ئەۋلاد پۈلنىڭ مېغىزىنى چېقىپ ھاياتىمىزنى قەنتەك ئۆتكۈزۈپ كەلدۇق...، — دەپ كايىپلا كەتتى. ئۇ كۈنى دادامنىڭ تەلەتى قارىغۇسىز دەرىجىدە ئۆزگىرىپ تاتىرىپلا كەتكەندى، غەزەپلىك كۆزلىرى ماڭا تىكىلگىنىچە قېتىپ قالغاندەك بولۇپ كەتكەنىدى. شۇ كۈنى دادامنىڭ سۆزلىرى يۈرىكىمگە ئوقتەك تەگدى. دادا تۇرۇپ ئۆز بالىسىغا قىلغان ئەجرىنى، يېگۈزگەن - ئىچۈرگەن، كىيدۈرگەنلىرىنى مىنەت قىلىپ بالىسىغا دوق قىلغىنىنى... مەن ئۇ كۈنى قېينالدىم. ئۇ ياقتا قارىسام سەن، بۇياقتا قارىسام دادامنىڭ قەھرلىك سۆزلىرى...

دادامنىڭ پۈل ھەققىدىكى گەپلىرى شۇ كۈنلەردە گويا كىشى روھىيىتىنى قاماللىغۇچ ئەرۋاھتەك ۋۇجۇدۇمنى ئەسىر قىلىشقا، مېنى گاڭگىرىتىشقا باشلىدى. مېنى ئازابلاپ تەپەككۇر مەنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى. شۇ كۈنلەردە مەن: «لاله، مېنىڭ بېشىمدا نۇرغۇن سەۋدالار بولۇۋاتىدۇ، مەن قانداق قىلىشىم كېرەك...» دەپ ساڭا بىر ئېغىز مەسلىھەت سالمىغىنىمغا بۇگۈنكى كۈندە ھەددى - ھېسابسىز پۇشايمان قىلىمەن. مەن ساڭا تۈيۈقسىزلا سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىمنى ئېيتقان ۋاقتىمدا، سەن تاڭ قالغانىدىڭ. شۇ كۈنكى سېنىڭ قويۇق كىرپىكلەر ئارىسىدىكى كۆزلىرىڭنىڭ يوغان ئېچىلىشى، قانسىز لەۋلىرىڭ، چىرايىڭدىكى تۈيۈقسىز تاتىرىش ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا. سەن ئەزەلدىنلا كەم سۆز ئىدىڭ، شۇ كەم سۆزلۈكۈڭ بىلەن مەيۈس ھالدا ماڭا تىكىلگىنىڭچە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدىڭ - دە، ئىتتىك ئۆرۈلۈپ بۆشۈكتە بۆلەكلىك زىلالىنىڭ قېشىغا بېرىپ تىز-

لىنىپ ئولتۇردۇق. بۇ چاغدا سېنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ تىترەۋاتاتتى، بىرقانچە قېتىم چوڭقۇر ئۇھ تارتتىڭىز. مېنىڭ مەسلىھەتىمگە يا ياق، يا ماقۇلمۇ دېمەي جىم بولۇۋالىدىڭ. مەن بىلىمەن، شۇ چاغدا سېنىڭ نازۇك قەلبىڭ ئازابلانغانىدى. بۇ ئازابلىنىش بىزنىڭ بەختىيار ئائىلىمىزنىڭ ئاقىۋىتى ھەققىدىكى ئەنسىرەشلىرىڭدىن كېلىۋاتقان ئازاب ئىدى. بۇ ئازاب پۈل بىلەن ئىنسانىي قەلب ئوتتۇرىسىدىكى گۈلدۇرماما سلىق چېقىنىنىڭ زەربىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەسلىكتىن كېلىۋاتقان ئازاب ئىدى. بۇ ئازاب بىزنىڭ قەسەم قىلىشقان چىن ئەقىدىمىزگە دەز كەتكەنلىكىدىن كېلىۋاتقان ئازاب ئىدى. بۇ دۇنيادا ئۆزۈمنىڭ ياخشى كۆرگەن، سۆيگەن ئادەمنىڭ قەلبىنى ئازابلاشنىڭ نېمىلىكىنى بەكمۇ كېچىكىپ چۈشەندىم، لالە، مەن شۇ ئاتالمىش «مەسلىھەتىم» بىلەن شۇ كۈنى سېنى بەكمۇ ئازابلىغان چېغىم...

مەن بۇ ئويلىرىم (ياق، مېنىڭ مەرتىۋە ياق، دادامنىڭ ماڭا تاڭغان پىكىرلىرى) نى داداڭغا ئېيتقاندا، داداڭ يۇقىرىدا يازغىنىمدەك، «رەخىمجان بالام، پۈلدارلىق بەختىيارلىق ئەمەس...» دەپ مېنىڭ ئالدىمدا تۇنجى قېتىم بىزنىڭ ئائىلىمىزنىڭ پۈلدارلىقىنى پىسەنتىگىمۇ ئالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى.

لالە، ئازماس ئاللا، مەن ئازغان بەندىمەن، يەنە كېلىپ ئۆز ئەقىدەمدىن ئېزىشىمغا ئاتا بولغۇچىسى يول كۆرسەتكەن ئازغۇنمەن!

بولدى قىلاي، خېتىم بەك ئۇزىراپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن بۇ خەتلەرنى يوشۇرۇن يېزىۋاتىمەن، ساڭىمۇ يوشۇرۇنچە ئەۋەتمەكچىمەن، ئەمدى مەيلى، بۇنىڭ ئۈچۈن قانداق بەدەل تۆلىسەم مەيلى... مەن نېمىشقا مۇشۇ ھالغا

چۇشۇپ قالدىم، بۇنى ساڭا دېيەلمەيمەن، دېسەم تىلىم كۆيمەيدۇ. پۈتۈن ۋۇجۇدۇم كۆيمەكتە... مەن ئەمدى ئانا ۋەتىنىمگە، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا يۇرتۇمغا، سېنىڭ زىلالىڭ يېنىغا قايتالمايدىغان ئوخشايمەن.

لالە، سېنىڭ مېنى مەڭگۈ كەچۈرمەيدىغانلىقىڭنى بەلىمەن، لېكىن يەنىلا سەندىن كەچۈرۈم سورايمەن. مەن شۇ كۈنلەردە پەرىشتىلەرنىڭ پىچىرلىشىدەك، ئېقىن سۇنىڭ شىلدىرلىشىدەك يېقىملىق ئۈنۈڭ بىلەن بىر قېتىم «كەچۈرمەن» دېگەن سۆزۈڭ يېزىلغان خەتلىرىڭنى كۆرسەم ئۆزۈمنى جەننەت ھۇزۇرىدىن بەھرىمەن بولغاندەك ھېس قىلاتتىم. مەن بىلىمەن، ئەمدى بۇ كۈنلەر ماڭا نېسىپ بولمايدۇ.

لالە، مەن خېتىمنى ئاخىرلاشتۇراي، مەن ساڭا ئەمدى راست سۆزلىمىسەم، قىيامەت كۈنى سېنىڭ ئالدىڭدا قارا يۈز بولۇپ كېتىمەن، مېنى قەسەم ئۈردى. شۇنىڭ ئۈزىمۇ يېتەر، مەن بىرقانچە قېتىم چېگرا ئاتلاپ سودا قىلىپ قايتقاندىن كېيىن سودامنىڭ يۇرۇشكىنىدىن، پۇلنىڭ پۇل تېپىۋاتقانلىقىدىن ئۆزۈمنى تۇتالماي قالدىم. بۇ كۈنلەردە ھەممە ئىشلىرىمنى ھەتتا تاپقان پۇللىرىمنىڭ سانىنىمۇ سەندىن سىر تۇتتۇم، مېنىڭ كۆزلىرىم يىراق - يىراققا، ياۋروپاغا، ئافرىقىغا تىكىلمەكتە ئىدى. چۈنكى خېلى كۆپ سودىگەرلەر پۇلغا تايىنىپ يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇپ ئەتەكەس ماللار بىلەن ھەپىلەشمەكتە ئىدى. مەنمۇ قەدەملىرىمنى ئۇلاردىن ئىتتىك قىلىپ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى سودا مەيدانلىرىدىن ھالقىدىم - دە، تۇرلۇك تائىپىلەر ئىچىدىكى سودىدا ئۆز زېرەكلىكىمنى نامايان قىلدىم، ۋاستە تاللىماي ناھايىتى كۆپ پۇل تاپتىم... كىشىلەرنىڭ «پۇل دېگەن ئۆزىگە دۈشمەن» دېگەنلىرى راست ئىكەن، مېنىڭ تاپقان

پۇللىرىم ئۆزۈمگە دۇشمەن بولدى. مەن ئازدىم. ئازغۇنلۇق تۇپەيلى باشقىلارغا قارام بولۇپ ياشاشقا مەجبۇر بولدۇم، ھەممىدىن قۇرۇق قالدىم. ھەممىدىن چىداپ بولمايدىغىنى سېغىنىش، زىلالدىن مەھرۇم بولدۇم.

لالە، قالغان ئىشلارنى ساقلا دېمەسلىك شەرتى بىلەن ئىشەنچلىك بىر ئادەمدىن بۇ خەتنى ئەۋەتتىم. يەنە سىلەرگە ئەللىك مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بېرىشنى ھاۋالە قىلدىم. مەن بۇنىڭدىن باشقا نېمىمۇ قىلالمايمەن. مەن بىلىمەن، سەن پۇلنى نەزىرىڭگە ئىلمايسەن، شۇنداقتىمۇ مۇشۇ خېتىم بىلەن سېغىنىڭدىن كەچۈرۈم سوراپ، سېغىنىڭدىن گۇناھلىرىمىنى تىلەپ مېنىڭ ئاقىۋىتىمنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىيىنەزەر قىيامەتلىك كۇنلىرىم ئۆچۈن رازىلىقىڭنى ئالالىغان بولسام ھەرقانداق بەختسىزلىك ئىچىدىمۇ ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلاتتىم، كۆڭلۈم ئازادىلىككە ئېرىشەتتى. لېكىن بۇنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە كۆزۈم يېتىدۇ.

لالە، ئاھ مېنىڭ نازۇك لالەم، ئەمدى مېنى ئىزدىمەڭلار، مەن ئۆز ئازابىمنى ھەمراھ قىلىپ بۇ ئالەم بىلەن خوشلىشاي، مېنى خۇدانىڭ قانداق ئۇرغىنىنى بىلمەيلا قېلىڭلار، مېنىڭ شۇنداق ئىز - دېرەكسىز بۇ ئالەم بىلەن خوشلىشىمغا رازىلىق بېرىڭلار.

سېغىنىش يالقۇنلىرىدا كۆيۈپ ۋەيران بولۇۋاتقان:

رەخمەدىن

2001 - يىل ئىيۇل

«ھۇ كاززاپ، — دېدى ھىلالبۇۋى ئىچىدە، — شۇنچە يالۋۇرۇپ - يېلىنىپ، گۇناھىنى تىلەپ يازغان مۇنۇ خېتىمدىمۇ

كاززاپلىق قىلسا - ھە! ،تاسما يېگەن ئىتنىڭ خوپى ئۆلگۈچە قالماپتۇ، دېگەن شۇنداق بولىدىغان چېغى. خۇددى ئۇ ھەممە قىلغان - ئەتكەنلىرىگە يەنە دادىسىنىڭ ئەرۋاھىدىن مەدەت تىلەگەندەك ھەممە ئىشنى دادىسىغا دوڭگەپ قوتۇلماقچى بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ... ،ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق، بولغاندۇ. مۇ بۇ تازا قۇيرۇقىنى تۇنقۇزغىلى قويمايدىغىدىن ئىكەن - ده!» ھىلالبۇۋىنىڭ ئىچى ئاچچىققا تولدى. ئۇ خەتنى تۇتقانچە ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا شۇكلەپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا لاله بىلەن بىللە ئۆتكەن تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نازۇك لالەنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى كالپۇكىغا تەككۈزۈپ كىتاب ۋاراقلاشلىرى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئوتتۇرا مەكتەپ ھاياتىدىكى ساۋاقداشلىرىنىڭ سىيماسى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا لالەنى «ئىنەك» كە كەلتۈرۈش يولىدا ئۆزئارا بىر - بىرلىرى بىلەن رىقابەتلىشىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ لالەنى يەپ قويغۇ- دەك ئەلپازدا كۆزلىرىنى يالقۇنغا تولدۇرۇپ ئوتلۇق قاراشلىرى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئالىي مەكتەپتىكى لاله، ئەنە رەخمىنىڭ لاله- نىڭ كەينىدىن تولا پايپاسلاپ، قايسى رەخىم دېسە «رەخىم پاي- چاس» دەپ «پايپاس» لەقىمى بىلەن ساۋاقداشلارنىڭ ئارىسىدىكى چاقچاقلارنىڭ ئاساسلىق تېمىسى بولۇپ قالغىنى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا رەخىم بىلەن لالەنىڭ تويىنى كۆچۈرگەن كەچقۇرۇنلۇقى كوچا چىراغلىرىنىڭ ئاستىدىكى چىرايلىق بېزەلگەن ماشىنا، يەنە ئەسىر ئاكىنىڭ بۇ تويغا ئانچە رازى بولۇپ كەتمىگىنىنى بىلدۇ- رىدىغان مەيۇس چىرايى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جۆھەربۇۋى ھەدىنىڭ لالەنىڭ شۇكلىشىپ كېتىشلىرىدىن ئەنسىرەشلىرى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا رەخمىنىڭ چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە — ھازىرغىچە ئىز - دېرەكسىز يوقالغان سەپىرىگە ئاتلانغان كۈنى...

ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرى چىڭقىلىپ بېشى ئايلانغاندەك بول- دى، ئۇ تەسلىكتە بېشىنى كۆتۈرۈپ لالەگە قارىدى. لاله شۇ

ئورنىدا گويا گۈزەللىك ئىلاھىنىڭ ھەيكىلىدەك تىك قېتىپ قالغان ھالەتتە تۇراتتى. قۇياش نۇرى ئاستىدا ئۇنىڭ قىزارغان كۆزلىرى، ياش بىلەن سۇنغان كىرپىكلىرى، ھىمىرىلگەن قويۇق ئەگمە قاشلىرى، يېرىم ئوچۇق ھالدىكى نېپىز لەۋلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان سەدەپتەك چىشلىرى تۆۋەنكى كالپۇكىنى قانتىق ئىزتىراپ بىلەن چىشلىگىنىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. لالە-نىڭ شۇ تۇرقىغا قارىغانسېرى ھىلالبۇۋىنىڭ نېرۋا ھۈجەيرىلىرى تامامەن تورمۇزلىنىپ قالغاندەك ئىنكاس قايتۇرۇشقا مادارسىز ئىدى. تۇنۇگۈندىن بېرى لالەنىڭ يېنىدىن بىر مىنۇتمۇ نېرى بولمىغان ھىلالبۇۋى روھىي جەھەتتىن بەكمۇ چارچىغانىدى، ئۇ-نىڭ كۆزلىرى غەزەپ ئوتىدا يانغانىدى، لالەنىڭ دىل مەيۇسلۇكى تۇپەيلى ھىلالبۇۋىنىڭ چىرايى سولغۇن ئىدى. ئۇنىڭ ئاللىقانداق خىياللار تۇپەيلى تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرى ئۇنىڭ ئىنچىكە قاشلىرىنى تىك ـ تىك قىلىۋەتكەنىدى.

بۇگۈن بۇ بىر جۈپ قەدىردان دوستلارنىڭ قەلبى ئاتەشلىك يالقۇنلار ئىچىدە بىرلىكتە پۈچىلانماقتا ئىدى.

* *

چۈشكە يېقىن «بۇرۇتلۇق» مېھمان كەلدى، ئۇ لالەنىڭ سولغۇن چىرايىنى كۆرۈپ ئوڭايسىزلاندى، ھىلالبۇۋىنىڭ جىد-دىي قاراشلىرى «بۇرۇتلۇق» يىگىتنى تەمتىرىتىپ قويدى. «بۇ-رۇتلۇق» يىگىتنىڭ گەپلىرى قولاشمايۋاتاتتى، ئالدىدىكى چاي، تاتلىق ـ تۇرۇلارغىمۇ ھەپسىلىسى قالمىغانىدى، گويا ئۇ نېمە-گىدۇر بىرنېمىگە ئالدىراۋاتقاندەك بىئارام ئىدى.

— سىز قاچان ماڭىسىز؟

ھىلالبۇۋىنىڭ ئاۋازى خىرىلداپ، تىترەپ كەتتى.

— ئەتە ماڭىمەن، مېنىڭ بۇياقلاردا تۇغقانلىرىمۇ يوق،

سودا ئىشىمىۇ يوق، مېنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىم پەقەت مۇشۇ ئىش ئۈچۈن.

«بۇرۇتلۇق» يىگىت بىر باغلام ئامبىرىكا دوللىرىنى شىرە ئۈستىگە قويدى ۋە:

— بۇنى چېگرىدىن ئۆتكۈزمەك بەك تەس ئىكەن، ئىشقەلىپ، يۈك توشۇيدىغان شوپۇرلارنىڭ يەنىلا ئامالى بار چېغى، بۇگۈن سالامەت قولۇمغا تاپشۇردى. ساناپ ئېلىڭلار، نەق ئەللىك مىڭ دوللار، ماڭا مۇشۇ پۇلنى تاپشۇرۇۋالغانلىقىڭلار ھەققىدە ئۆز پوچېركاڭلار بىلەن ئىككىلىك خەت بەرسەڭلار بولدى.

— بىز دوللارغا موھتاج ئەمەس، بىزنىڭ پۇلىمىز ئۆزىمىزگە يېتىپ ئاشىدۇ. مەن رەخمىنىڭ ئەھۋالىنى ئېنىق بىلمەي تۇرۇپ بۇ دوللارنى قوبۇل قىلالمايمەن...

بۇ چاغدا لالەنىڭ يۈزلىرى بەكمۇ تاتىرىپ كەتكەندى، ئۇ-نىڭ ياڭاق ئۈستىخانلىرى ئەتراپىدىكى تېرىلىرى لىپىلداپ، لەۋ-لىرى تىترىگەنىدى.

— ياق، ئۇنداق دېمەڭ، ھەدە، — «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئالدىراپ لالەنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — رەخمى ئاكام بەلكى... ھە بۇ رەخمى ئاكامنىڭ ئوغلىغا... ھەدە، بۇنى ئوغلىڭىز ئۈچۈن بولسىمۇ قوبۇل قىلىڭ، رەخمى ئاكا شۇنداق دېگەن.

«بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ گەپلىرى قولاشمايلا قالدى، ئۇ كۆز ئالدىدىكى لالەنىڭ ھېچنېمىنى چۈشەنگىلى بولمايدىغان، تېڭىر-قىغاندەك چىرايىغا قاراپ قېتىپلا قالغاندەك ئىدى. لالەنىڭ كۆز چاناقلىرى نەملىك ئىدى، ئۇنىڭ كۆز ئوڭىدا رەڭگارەڭ ھەسەن - ھۈسەن.

ھىلالبۇۋى لەۋلىرىنىڭ تىترىگىنىنى چىشى بىلەن باستى.

«بۇرۇتلۇق» يىگىت ئۆزرە ئېيتىپ:

— خەت بولسا، ئەتىگىچە مەن چۈشكەن مېھمانخانىنى «قار-لىق چوققا» دەيدىكەن، شۇ مېھمانخانىنىڭ تۆت يۈز تۆتىنچى

ئۆيىگە... ، — دېدى- دە، ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلاشقان بولدى.
دەل شۇ چاغدا لالەنىڭ ئاجىز ئىڭرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. لالە هوشىدىن كەتكەنىدى.
— سىز، سىز دوللارلىرىڭىزنى يىغىشتۇرۇپ كۆزۈمدىن يوقىلىڭ، — هىلالبۇۋىنىڭ ئاۋازى ئۆيۈ ئىچىنى چاڭ كەلتۈردى.
«بۇرۇتلۇق يىگىت» :
— كەچۈرۈڭ، هەدە، ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، مەن بۇ دوللارنى قايتۇرۇپ ئەكېتەلمەيمەن. بۇ سىلەرنىڭ ... زىلالىنىڭ... ، — دېدى - دە، دوللارنى شىرە ئۈستىگە قالدۇرۇپ تاپسىدىكى ئايىغىنى كىيىپ تالاغا يۈزلەندى.
هىلالبۇۋى غەزەپلىك ئاۋازىدىن، «بۇرۇتلۇق» يىگىتكە قاتتىق تەگكىنىدىن خىجىللىق هېس قىلىپ قالدى، «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ سۆزى ئورۇنلۇق ئىدى. راست، ئەلمىساقتىن بېرى ئەلچىدىن ياماللايدىغان ئىش يوق - دە! بىراق بۇ ئارىدا هىلالبۇۋىنىڭ ياڭراق ئاۋازى نېرىقى ئۆيدە پېشىن نامىزىغا تەرەددۇت قىلىۋاتقان جۆهەربۇۋىنى ئەنسىزلىككە سالدى، لالەنىڭ قېشىغا هاسىراپ - هۆمۈدەپ يېتىپ كىرگەن ئانىنىڭ ئۇمچەرەپ تۇرۇپ:
— قىزىم لالە، مېنىڭ لالەم، كۆزقارىچوقۇم، — دېگەن ئاجىزانە ئاۋازى ئۆيۈ ئىچىنى بەكمۇ مەيۈسلۇككە تولدۇردى. بۇگۈن يەنىلا هىلالبۇۋى غەيرەتلىك كەلدى، ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ئوغۇل بالىلارغا خاس غەيرىتى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى، شۇ تاپ ئۇ لالەنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈۋالغانىدى، ئۇ هاسىراپ تۇرۇپ:
— جۆهەرهەدە، سۇ سوغۇق سۇ... ، — تۇرۇبىنىڭ مۇزدەك سۈيى لالەنىڭ يۈز - كۆزلىرىگە، چاچلىرىغا تاكى كۆكسىگىچە پۈركۈلدى. لالەنىڭ تىنىقلىرى بارغانسېرى پەسلەپ كېتىپ باراتتى.

— بولمىدى، جۆھەر ھەدە، دوختۇرغا... دوختۇرغا تېزرەك بارايلى، خەۋەر قىلايلى...

ھىلالبۇۋىنىڭ ئەنسىز ۋە جىددىي ۋارقىراشلىرىدىن ئاننىڭ پۈت ـ قولىدا جان قالمىدى، شۇنداق بولسىمۇ غەيرىتىگە ئېلىپ «120» جىددىي قۇتقۇزۇش ئورنىغا خەۋەر قىلالىدى، بۇ چاغ ئۆيىنىڭ ئىچى يەنىمۇ تىمتاسلىققا چۆمگەن بولۇپ، لاله ئۇچۇن مېھىر ـ شەپقەت تىلىگۈچى ئىككى جۈپ كۆز لالەنىڭ بارغانسېرى كۆكىرىپ كېتىۋاتقان يۈزىگە، قانسىراپ كېتىۋاتقان لەۋلىرىگە تىكىلگەنچە شەپقەت پەرىشتىلىرىنى چاقىرماقتا ئىدى. ھايال ئۆتـ مەي جىددىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسىنىڭ كىشى كۆڭلىنى ئەنسىزـ لىككە سالغۇچى سىگنالى ياڭراپ، ماشىنا دەرۋازا ئالدىدا توختىـ دى، دوختۇر ـ سېستىرالارمۇ لالەنىڭ رەڭگىرويىغا قاراپلا ئەھـ ۋالىنىڭ ئېغىرلىقىنى پەملىدى بولغاي، شۇنچە تېز ۋە شۇنچە جىددىيلىك بىلەن لالەگە كىسلورودنى ماسكىرات قىلىپ بىلەك تومۇرىدىن قانداقتۇر بىر ئوكۇللارنى ئۇرۇپ، شۇمەيدىغان نىترو گىلتسىرىن تابلېتكىسىنى لالەنىڭ كۆكىرىپ، قېتىپ قالاي دېـ گەن كالپۇكلىرىنىڭ ئاستىغا باستى ـ دە، تەييارلانغان ناسولكىغا سېلىپ بالىنتسىغا ئەكەتتى.

* *

لاله شۇ ياتقانچە بالىنتسىدا توپتوغرا تۆت ئاي ياتتى، يۈرەكـ كە قان يېتىشمەسلىكتىن كېلىپ چىققان يۈرەك مۇسكۇل تىقىلما كېسىلى ئۇنى بەكمۇ ھالسىرىتىۋەتكەنىدى. ئەسلىدىلا تېنى ئاـ جىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە نازۇك تەبىئەتلىك بولۇپ ئۆسكەن بۇ قىزنىڭ ئۆست ـ ئۇستىلەپ كېلىۋاتقان دەرد ـ ئەلەمگە بەرداشلىق بەرگۈچىلىكى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئەڭ قەدىرلىك، ئەڭ سۆيۈمـ لۈك، ئەڭ مېھرىبان دادىسى ۋاقىتسىز كۆز يۇمدى. ئۇنىڭ

دادىسىنىڭ بۇ پانىي دۇنياسىدىكى ھەسرەت - ئەلەملىرى يەپ كەتكەنىدى، ئاندىن ئۆلگەنىنىڭ ئۈستىگە تەپكەندەكلا ئىشلار بولىدى. رەخىم سودا يوللىرىنى تېخىمۇ كېڭەيتىش ھەققىدىكى خىيالىرى بىلەن لالەنىڭ ناله - پەريادلىق كۈنلىرىگە ھەمدەم بولۇشنىڭ، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشنىڭ ئورنىغا تېخىمۇ كېڭەيتىش خىياللىرى بىلەن بەند ئىدى. بۇ كۈنلەردە رەخىمنىڭ كۆزىگە پۈلدىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالغانىدى، نە لالەنىڭ ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمى ۋە لالەنىڭ ھەسرەتلىك كۆز ياشلىرىغا پىسەنت قىلمىغاندەك چېگرا تەرەپكە ئاتلاندى. مانا بۇ ئىشقىمۇ ھايت - ھۈيت دېگۈچە بەش يىل بولۇپ قالدى، بۇ بەش يىلدىن بېرى دېرەكسىز يوقىلىپ كەتكەن ئېرى رەخىمدىن مانا ئاخىرى ئۈچۈر كەلدى، بىراق بۇ كەلگەن ئۈچۈرنىڭ تېگى - تەكتىدىن بىر خىل شۇملۇق، كىشى چۈشىنىپ بولمايدىغان ئەنسىزلىك بىلىنىپ تۇراتتى، لالەگە قانداقتۇر بىر مەشئۇم كۈچ رەخىمنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ لالەنىڭ، زىلالىنىڭ بەختىنى پايمال قىلىۋاتقاندەك بىلىنىدى.

لاله بۈگۈن كۈن چاشگاه بولغاندا ئويغاندى. كېسەلخانىنىڭ ئىچى قۇياش نۇرىغا چۆمگەنىدى. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئېغىرلاشقان قەدەملىرى بىلەن دېرىزە يېنىغا كېلىپ بىر پەس تۇردى، ئۇنىڭ باش باھارنىڭ ھاۋاسىدىن كۆكسىنى تولدۇرۇپ - تولدۇرۇپ سۈمۈرگىسى كەلدى - ده، دېرىزە قاناتلىرىنى كەڭ ئېچىۋەتتى، يىراقتا كۆرۈنگەن يېشىل تاغلار ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى، ئەنە ئۇنىڭ ئېتەكلىرىدە ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان دېھقانچىلىق مەيدانى، مەيدان ئەتراپىدىكى ئېدىرلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولۇشقا باشلىدى، ھازىرقى باھار قۇياشى ئۇ جايلارنى نۇرلاندۇرماقتا، ئېتىزلار، تاغ قاپتاللىرى، كەڭرى كەتكەن بوز دالىدا ئېچىلىشقا باشلىغان كۆك، قىزىل، سېرىق، سۆسۈن، ھال رەڭ يەنە قانداقتۇر گۈل - چېچەكلەر لالەگە

تونۇش، قىشچە قاياقلارغىدۇر كېتىپ باش باھار بىلەن تەڭ پەيدا بولىدىغان قارغۇجىنىڭ جاھاندىكى جىمىكى قۇشنى دوراپ سايراشلىرى، يېڭىلا ھەيدەلگەن ئېتىزدا يۇرۇزلارنى بويلاپ يەر تاتىلاپ قۇرت - قوڭغۇز تېرىۋاتقان ھەر خىل جانلىقلار، كۆككە ئوقچۇپ چىقىپ يەنە قاناتلىرىنى جۇپلەپ ئۆزىنى تاشلاپ ئەتىياز-نىڭ ھاۋاسىغا جان بېرىدىغان بوزتورغايلارنىڭ سايراشلىرى، يەر يۈزىنى سۆيۈپ ئۆتكەندەك پەسلەپ ئۇچىدىغان قارلىغاچلارنىڭ قىيغاچ قاناتلىرىنىڭ پەرۋازى...

ئېغىر خىيال لالەنى يەنە ئۆز ئىلكىگە ئالماقتا، ئىختىيار-سىز ھالدا ئۇنىڭ كۆزلىرى نامسىز بارمىقىدىكى تىللا ئۈزۈككە چۈشتى. ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچى ئېچىشقاندەك بولدى، كۆز چا-ناقلىرى ياشقا تولدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە بايىقى رەڭگارەڭ دۇنيا جىلۋىلەندى...

خىياللار، ئايىغى چىقماس خىياللار، كىشى روھىنى ئازاب-لىغۇدەك خىياللار. خىياللار كىشىلىك دۇنياسىنىڭ ئۇلانما كۆ-رۈنۈشلىرىگە زەنجىرسىمان باغلىنىپ كەتكەن بولىدۇ، كىشى ئۆزىنىڭ تاتلىق ئەسلىمىلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن خىياللىرى بىلەن قەلبىنى سۆيۈندۈرۈپ ھۆزۈرلىنىدۇ، بۇنداق ھۆزۈرلاڼ-دۇرغۇچى خىياللار ھەممە ئادەمگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدۇ، ئەگەر نېسىپ بولغىنىدا ئىدى، كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئەڭ گۈزەل خىيالىي دۇنياسىنى يارىتىپ ئۆزىنى جەننەت ھۆزۈرىغا بۆلىگەن بولاتتى، چۈنكى شېرىن خىيال جاننى ياشارتىدىغان غايىبانە تۇيغۇ! بىراق ئازابلىق ئەسلىمىلەرگە گىرەلىشىپ كەتكەن خىياللار بولسا، يەنىلا كىشى ۋۇجۇدىنى ئاچچىق - ئاچچىق غىدىقلاپ، قەلبىنى شۇركۈندۈرىدۇ، يۈرىكىنى يەيدۇ، قانلىرىنى سۇسلاشتۇرىدۇ، كۆز نۇرىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ھاياتلىقنىڭ ئايدىڭى چىقماس ئەگ-رى - توقاي يوللىرىغا تاشلايدۇ، تاشلايدۇ - دە، قىسمەت ئىسكەنجىسىدە قالغان بۇ ئالەمنىڭ دەردى بىلەن تويۇنغان تۇيغۇلار

ئارقىلىق كىشى ئۆز ئۆمرىنى خورىتىدۇ.

لاله يىراق تاغ چوققىلىرىغا تىكىلدى. ئۇنىڭ ئاچچىق - چۈچۈك ئەسلىمىلىرىگە ئاشۇ تاغلار گۇۋاھ ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئايىغى چىقماس، تۈگىمەس خىياللىرى بىلەن بۇ دۇنيانىڭ تۈگىمەس دەرد - ئەلەملىرىگە ھەمراھ بولۇپ ئازابلىق بىر تۈيغۇغا بۆلەنمەكتە ئىدى.

ئالتىنچى باب

1978 ـ يىلنىڭ باھارى بەكمۇ ئىللىق ئىدى، باھار قۇياشى ئانا زېمىننى ئۆزىنىڭ ئىللىق نۇرىغا بۆلىدى. زېمىستاندىكى قېلىن مۇزلار ئېرىشكەن باشلىدى. ئانا دەريا ساھىلى بولسا قۇياش نۇرىدا تېخىمۇ جانلىنىپ ھاياتقا باشقىچىلا كۆز ئاچماقتا ئىدى. تارام ـ تارام جىلغىلاردىن ئوقچۇپ چىقىپ دەريا‌غا قوشۇلۇپ ئېقىۋاتقان سۇلار مۇنبەت تۇپراقلىق بۇ مۇقەددەس زېمىننىڭ شادلىق كۈلكىسىدەك شاۋقۇن سېلىپ، تەبىئەتكە جان ئاتا قىلماقتا ئىدى. ئويغىنىۋاتقان تەبىئەت كۆڭۈللىرىنى مۇڭ باسقان كىشىلەرگە يېڭىچە سېزىم بەخش ئەتمەكتە ئىدى. بەختلىك بىر تۇيغۇغا تەشنا بۇ زېمىن كىشىلىرى باھار قۇياشىغا ئۈمىد بىلەن بېقىپ، تۇمانلىق ھاۋادا ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن بۇرۇقتۇرما بولغان قەلبلەر كەلگۈسىدىكى تاڭلارنىڭ تېخىمۇ نۇرلۇق بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى.

بۇ باھار شىمالىي تاغ ئېتىكىگە جايلاشقان دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىۋاتقان ھەر خىل «قالپاق»لار ئاستىدىكى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى بىر خىل ئىللىق سېزىمغا بۆلىدى. يۇقىرىدىن كەلگەن «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى كىشىلەر ئۇزۇن يىل ئىنسانىي مۇھىت-تىن چەك ـ چېگرىنى ئاجرىتىپ، ئۆزىنىڭ ئەسلىنى ئۇنتۇپ قېلىشقا ئاز قېلىۋاتقان بۇ بىر توپ كىشىلەرگە— «بۇزۇق ئۇندۇرسۇرلار» غا يېقىنلاپ ھېلىقى قاتتىق ئاجرىتىلغان چەك ـ چېگرىنىڭ تىكەنلىك قاشالىرىنى چۆرۈپ تاشلىدى. باھار قۇياشىنىڭ ئاپتىپىدا تاغ باغرىدىكى قاپتاللاردا ئېچىلغان قىپقىزىل لالە يۇر-

تىمىزنى زىلچا ـ گىلەمگە ئوخشىتىپ قويىدى. ئەسپەر ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا يېڭى باھارنىڭ بۇ گۈزەل مەنزىرىسىگە تويماي قارايتتى. ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرغان لاللەر ئۇنىڭ يۇرىكىنى سۆيۈندۈردى. بۇنىڭدىن توققۇز يىل مۇقەددەم قىزى تۇغۇلغان شۇ باھارنىڭ ئەتىگىنىدە ئۆز پەرزەنتىگە ئىسىم قويۇشنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. كىشىلەر قەلبىدىن شەپقەت كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن ئۇ كۈنلەردىكى ئەسىرلىك قەلبى ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلىك زۇلمىدىن پۈچىلانغانىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇغۇتلۇق ئورۇن تۈتۈپ ياتقان جۆھەرىۋۇي:

— ئەسپەر، بالىغا نېمىدەپ ئىسىم قويىمىز، — دېگەندىلا، ئۆز قىزىغا تېخىچە بىرەر ئىسىم قويمىغانلىقى يادىغا كەلدى. ئەمما ئۇ نېمىدەپ ئىسىم قويۇشنى بىلمەيۋاتاتتى. شۇ ئەسنادا جۆھەرىۋۇي:

— قىزىمىزغا بىر ياخشى ئىسىم قويايلى، ئۆزىڭىز دەڭ، ئەدەبىي كىتابلارنى جىق ئوقۇغان ئادەمغۇ سىز.

— سەن ئۆزۈڭ دېگىن.

— ياق، سىز دەيسىز. بىز ئۇيغۇرلاردا ئەلمىساقتىن كېلىۋاتقان بىر گەپ بار، ئۇ بولسىمۇ ئاتا بولغۇچى، ئۆز پەرزەنتىگە ياخشى ئىسىم قويۇشى، ياخشى ئوقۇتۇش، ياخشى نىكاھقا مۇشەررەپ قىلىشتەك مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك، دېگەندىن ئىبارەت. قېنى ئۆزىڭىز...

ئەنە شۇ باھار، ئەنە شۇ كۈنى، ئەنە شۇ گەمە ئۆينىڭ ئىشىكىدە مانا بۈگۈنكىدەك لاللەر ئېچىلغان قاپتاللارغا زوق بىلەن قارىۋەتكەندىن كېيىن:

— تاپتىم، جۆھەر، تاپتىم. قىزىمىزغا قويىدىغان ئىسمىنى تاپتىم، — دېگىنىچە ھاياجانلىنىپ كىچىككىنە جاننى باغرىغا باسقانىدى.

— ھە، نېمىدەپ ئىسىم قويىدىغان بولدۇق؟

— لاله، قارىغىنە، جۆھەر، ئاۋۇ قاپتاللاردا ھۇپپىدە ئې-
چىلغان لالىلەرگە قارىغىنا، ھەي... بۇ كۈنلەردە، بۇ يىراق جايدا
قىزىمىزنىڭ ئىسمىنى كىمنۇ قويۇپ بېرەر، ئىمام - مەزىنىنى
ئىزدەپ نەگىنۇ بارارمىز...

— نېمىلەرنى دەيدىغانسىز... ئۆزىڭىزچۇ، تەرەت ئېلىڭ،
ئاندىن ئاتا - بوۋىمىزدىن كېلىۋاتقان ئادەت بويىچە ئەزان توۋلاپ،
سۈرە پاتىھەنى ئوقۇيسىز - دە، «قىزىم، سىزگە ئاسماندىن لاله
دېگەن ئىسىم چۈشۈپتۇ» دەيسىز شۇ. شۇنىڭغىنۇ باش قاتۇرامدۇ
كىشى، ئۇنىڭسىزمۇ بېشىمىزنىڭ قېيتىۋاتقىنىنى ئازمىدى، «لا-
لە»! دېگەن بۇ ئىسىم نېمىدېگەن چىرايلىق، نېمىدېگەن سۆيۈم-
لۈك ئىسىم - ھە!

شۇ كۈنى ھاياجاندىن تىترىگەن ئانىنىڭ يۈرىكى ئۆز پەرزەد-
تىنىڭ ئىشقى بىلەن زۇلمەت ئىچىدە «يالت» قىلغان نۇردىن
سۆيۈنگەندەك سۆيۈنگەنىدى. چۈنكى ئۇ يىللار ھەممە ئادەمنىڭ
جېنى بۇ رەھىمسىز دۇنيانىڭ زۇلمەت ئىسكەنجىسىدە قىرچىلە-
ۋاتقان يىللار ئىدى. لالەنىڭ دۇنياغا كېلىشى بۇ گەمە ئۆيگە
شادلىق ئاتا قىلغانىدى. روھىي جەھەتتىن ئېغىر خورلۇققا ئۇچ-
رىغان بۇ ياش ئاتا - ئانىنىڭ قۇچىقىدا ئەلەم - ھەسرەتلەرنى
ئۇنتۇلدۇرىدىغان ئەرمەك بار ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىر - بىرىدىن
بەتتەر بولۇشىغا قارىماي، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى ئۈمىدلە-
رىنى ئاشۇ كىچىككىنە جان ئىگىسىگە بېغىشلىماقتا ئىدى. دېمە-
سىمۇ ياشاشتىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر بولىدىغان ئۇ كۈنلەردە
پەرزەنت ئىشقى ئۇلارغا يېڭى ئۈمىد ئەكەلگەنىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئەسىرىنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.
بىراق ئون يەتتە يىللىق جاپا - مۇشەققەتلىك ھايات ئۇنى جىسما-
نىي جەھەتتىن قۇرۇتۇپ قاقشال قىلىپ قويغانىدى. بۆرتۇپ چىق-
قان ياڭاق ئۈستىخانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى قاڭشارلىق بۇرنى تېخە-
مۇ قىرلىق بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ئاق پىشماق

چىرايى جۇدۇن - چاپقۇنلارىدا يېرىلىپ، ئاپتاپلىق كۈنلەردە كۆيگەنىدى.

بىراق، نازارەت ئاستىدىكى ئەمگەكلىرى تۈگىمەيدىغان، بەرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلىنىپ كېلىۋاتقان كۈرەش يىغىنلىرى ئۇنى روھىي جەھەتتىن قاتتىق چېنىقتۇرغان بولسا، بۇ دېھقانچىلىق مەيدانىدا يۈز بەرگەن قاتتىق قىستاشلار، زورلاپ ئىقرار قىلدۇرۇشتەك جازا ئەترىتى «يىگىتلىرى» نىڭ رەھىمسىزلىكى ئۇنى جىسمانىي جەھەتتىن چېنىقتۇرۇپ قاتتىق ئۇستىخانلىق كەشىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. بەزىدە مەيداننىڭ بىر چېتىدىكى يالغۇز ئۆي ئىچىدىن چىققان ناله - پەريادتىن كۆڭلى بىئارام بولىدىغان مەيدان باشلىقى، ئەتىگىنى ئىش مەيدانىدا پۈتلىرىنى ئاران يۆتكەپ مېڭىپ يۈرگەن ئەسىرنىڭ يېنىدىن ئۆتكەن بولۇپ، كىشى ئاڭلىماس دەرىجىدە: «كېچە بەك ئازابلاندىڭىز - ھە، ئۇكام، تۈما قېشىدىكى ئازگالنىڭ ئىچىدىكى كۆتمەك چىغىنىڭ قېشىغا تۇخۇم قويۇپ قويدۇم...» دەپلا ئۆتۈپ كېتىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ مەيداندا ھەممە ئادەم ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئىدى. مانا بۇ مۇھىت ئۇنى ئەسلىدىكى ئېھتىياتچان، ئالىيجاناب، يۇمشاق كۆڭۈل، سىپايە بىر ئادەمدىن، قورقۇمسىز، جاسارەتلىك، ناھەقچىلىكلەر ئۈستىدىن ئۆز ۋىجدانى بويىچە غالىب كېلەلەيدىغان بىر ئادەمگە ئايلاندۇرغانىدى. بۇ ئون يەتتە يىل جەريانىدا بولۇپ ئۆتكەن ئەسىر بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئەسىرنى خورلۇقلا ئىتتىرىۋاتقان ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇ ئىشلارغا پەقەت يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تاغلار، كەشى روھىغا ئىلھام بەرگۈچى ياپيېشىل قارىغايلار سۈكۈت ئىچىدە گۇۋاھ بولۇپ كەلدى. ئەسىرنىڭ بۇرۇنقى ئاپئاق، نۇرلۇق كۆرۈنىدىغان چىرايىنىڭ ئورنىغا ئەمدى بىر خىل تاتىراڭغۇلۇق قونغانىدى. تېخى ئەمدىلەتىن قىرىق بەش ياشنىڭ قارىسىنى ئالمىغان بۇ ئادەمنىڭ ئويچان كۆزلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كېتىپ

ۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى، چېكە چاچلىرى ئاقىرىپ قالماستىن، قو-
يۇق قاشلىرىنىمۇ ئاق ئارىلىغانىدى. بۇ ئون يەتتە يىل ئىچىدە
قۇياش نۇرى تولۇق چۈشمەيدىغان قاراڭغۇ گەمە ئۆي ۋە پىللىداپ
تۇرغان جىنچىراغ ئاستىدىكى يورۇقلۇقتا ۋە ياكى پەقەت ئىشتىن
چۈشكەندىن كېيىنكى «بوش» ۋاقىت — گۈگۈم ۋاقتىغىلا ئو-
رۇنلاشتۇرغان ئۇزۇندىن - ئۇزۇن يېزىلىدىغان مەسىلە تاپشۇ-
رۇش ماتېرىياللىرى ئۈنۈك نۇرلۇق كۆزنى يەپ كەتكەنىدى.

ئەسپەر خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كېلىپ باشقىلاردەك ئولتۇ-
راق ئۆي دەۋاسىنى قىلمىدى، تۇرمۇش تەمىناتى دېگەندەك ئىش-
لارنى ئويلاپمۇ كەتمىدى. ئۈنۈك مۇشۇ كۈنلەردە ئويلىغىنى بە-
رىنچى بولۇپ كۈندىن - كۈنگە قۇۋۋەتتى ئاجىزلاپ كېتىپ بارغان
كۆزنى تەكشۈرتۈپ كۆزەينەك ئېلىش بولدى. يەنە بىر قىلغان
ئىشى جاپا - مۇشەققەتتە، خېيىمخەتەر ئىچىدە ئارزۇلاپ بېقىپ
چوڭ قىلغان يالغۇز پەرزەنتى لالەنى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە
ئورۇنلاشتۇرۇش بولدى. ئون ئىككى ياشنىڭ قارىسىنى ئېلىپ
قالغان بۇ قىز ئېغىر شارائىت ئاستىدىمۇ شۇنچىلىك چىرايلىق،
شۇنچىلىك زىلۋا چوڭ بولغانىدى. ئۈنۈك قايرىما كىرپىكلىرى
ئاستىدىكى كېيىكتەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان بىر جۈپ قارا كۆزى
ئۈنۈك ئاق پىشماق يۈزىگە نۇر چېچىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. لالە-
نىڭ كىچىككىنە ۋۇجۇدىدىن سۆيۈنگەن ئەسپەر ئۆزىنىڭ بارلىق
ئۈمىدىنى ئۈنىڭغا بېغىشلىغانىدى. ئەسپەر قىزىنى مەكتەپكە تە-
زىملاتقىلى بارغان كۈنى، مۇتلەق كۆپ ئوقۇتقۇچىلار كىچىككىنە
لالەنىڭ ھۆسنىگە لال بولۇشقانىدى. ئۈنۈك تېرىسىنىڭ سۈزۈك-
لۈكى ئۇلارنى ھەيران قالدۇرغانىدى. ئوقۇتقۇچىلار لالەنىڭ تىت-
رەپ تۇرغاندەك بىلىنىدىغان ئاجىز - زىلۋا بويىغا قاراپ ئۈنىڭغا
بەكمۇ ئىچ ئاغرىتقانىدى. ئوقۇتقۇچىلار ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى
مەشھۇر ئادەم — ئەسپەرنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىك ھايات سەپىرە-
دىن تولۇق خەۋەردار ئىدى. ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ لالە ئاق

كۆڭۈل ئوقۇنقۇچىلارنىڭ مېھىر - شەپقىتىگە ئېرىشتى. ھەممە بۇ قىزغا كۆڭۈل بۆلدى. ھەممە ئۇنىڭ زېھنىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە، دەرسلەردىكى تىرىشچانلىقىغا قايىل بولدى. كىچىككىنە بىر قىزنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشلىرى، گەپ - سۆزلىرى، پەزىلىتى، گويا ئېغىر - بېسىق چوڭ ئادەمنى كىچىك قىلىپ قويغاندەك ئىدى. ئەسپەر لالەدىكى بۇ ئالاھىدىلىكلەردىن بەزىدە ئۆزىمۇ ھەيران قالاتتى.

نېمىلا بولمىسۇن ئەسپەر قىزدىن خاتىرجەم بولدى. مېھرىبان ئانا ئۆزىنىڭ بارلىقىنى مۇشۇ قىزغا بېغىشلىغاندەك ئىدى. جۆھەربۇۋى لالە كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ ئېيتىپ بېرىدىغان تۇگىمەس چۆچەكلىرى — «تۇتۇ قۇزام»، «چىن تۆمۈر باتۇر»، «ئۇر توقماق»، «قىزىل بۆكلۈك قىز» ... قاتارلىقلارنىڭ ئورنىغا ئەمدى كىچىك لالەنىڭ دەرسلىرىگە، قوشۇمچە چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىشىگە يېتەكچىلىك قىلىشقا قارايتتى.

ئەسپەر بىلەن جۆھەرنىڭ نەزىرىدە ھايات باشقىدىن ئۆز ئوقىدا دەۋرىي قىلىشقا باشلىغاندەك ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ۋە خىزمەتلىرى خېلى سەرەمجانلىشىپ، ئىشلارغا قىزغىن كىرىشىپ كەتكەنىدى.

* *

يىللار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قوغلىشىپ تېز ئۆتمەكتە. ئەسپەرنىڭ فاكۇلتېتقا كىرىپ ئوقۇتۇش مۇنبىرىگە چىققىنىغا مۇ، فاكۇلتېت كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات ئورنىنىڭ مەسئۇلى لۇقمىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغىنىغىمۇ مانا بىردەمدىلا ئون يىل بولۇپ قالدى. بۇ ئون يىل ئىچىدە ئىلىم - پەن ساھەسى ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىگە يۈقىرى باھا بەردى. ئۇ ئۆز ئىلمىي ئەمگەكلىرى

بىلەن ئۆزىنىڭ كىشىلىك قىممىتىنى يارىتىشقا مۇيەسسەر بولالىدى. بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا يۈكسەك ئابرۇي، ئىلىم ساھەسىدە نوپۇز ئاتا قىلدى. ئانا زېمىن ئۆز ئوغلىنى ئاستا - ئاستا مەشھۇر جامائەت ئەربابى سۈپىتىدە تونۇشقا باشلىدى.

شۇنداق، ئىرادەڭ كۈچلۈك بولمىسا، بۇ دۇنيانىڭ شەپقەتسىز ئىشلىرىغا تاقابىل تۇرماق تەس. رەزىللىك، پەسكەشلىك، ئىككى يۈزلىمىلىك ئەۋج ئالغان شۇ كۈنلەردە پەقەت ۋىجدان سورىقىنى ئويلىغان ئادەملەرلا ئۆزىنىڭ ھەربىر قەدىمىنى ئۆز تەقدىرى بىلەن باغلاپ، ئۆزى يول ئېچىپ ماڭماقچى بولغان يولغا ئىشەنچ بىلەن ئويلىشىپ مەزمۇت قەدەم باسالايدۇ. بۇ مۇقەددەس ئانا زېمىننىڭ ئۇزۇن زامانلاردىن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان تارىخى، ئۆزىنىڭ ئەنە شۇنداق جىگەرلىك ئوغلانلىرى بىلەن پەخىرلەندى. ئەكسىچە ئىككى يۈزلىمىچى زالىملارنىڭ، مۇناپىق خۇمسى، خائىن - ساتقۇنلارنىڭ، پەسكەش تەمەخورلارنىڭ قەبرىسىنىڭ توپىسىنى كۆككە سورۇدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ تارىخنىڭ سوردىقى ئىدى. بۇ ئىشلارنى چىن مەنىسى بىلەن ئويلىغان كىشىلەرلا، بۇ خىل سوراقنىڭ تارىخنىڭ شاللىشى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايدۇ. بۇ تارىخ ياخشىلارغا كىشىلەر قەلبىدە مەڭگۈلۈك ئابىدە تىكلەيدۇ. يامانلارنى بولسا، تارىخنىڭ ئىبرەتلىك چاقىنىڭ ئاستىغا تاشلايدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا تارىخچىلار بۇ دۇنيانىڭ ئىبرەتلىك ئىشلىرىدىن دەستۇر تۇزۇپ كېيىنكىلەرگە قالدۇرىدۇ. شۇنا تارىخ كېيىنكى ئەۋلادلار ئۈچۈن يېزىلىدۇ. ئەسىپەر باشتىن - ئاخىر ئۆز ئەقىدىسىدىن قايتمىدى. شۇ مۇدھىش يىللاردا ئۇ باشتىن - ئاخىرى ئۆزىنىڭ گۈناھسىزلىقىغا ئىشەنگەچكە، بۇ خىل ئىشەنچ يۈكسەك ئېتىقاد بىلەن بىرلىشىپ ئۇنى ھاياتىنىڭ قىستاڭ يوللىرىدىن ساق - سالامەت ئۆتكۈزۈپ كەلدى. بىراق ھەددى - ھېسابسىز جىسمانىي زۇلۇم بىلەن ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان روھىي ئازاب ئۇنىڭ يۈرىكىگە دەز كەتكۈزگەنىدى...

* *

ئەسپەر قىزى لالەنىڭ رەخىم بىلەن مۇھەببەتلەشكىنىدىن بەكمۇ كېچىكىپ خەۋەر تاپتى. تاغ باغرىدىكى ھېلىقى خىلۋەت جايغا جايلاشقان دېھقانچىلىق مەيدانىدا چوڭ بولغان بۇ قىز كىچىكىدىلا جىمغۇر ئىدى. ئۇ شۇ جىمغۇرلۇقى بىلەن ئۆزىنىڭ ھايات مۇساپىسىدىكى بۇ مۇقەددەس ئىشنى ئاتا - ئانىسىدىن سىر تۇتقانىدى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىئولوگىيە فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقان بۇ گۈزەل قىزنىڭ ئىشقىدا سەرسان بولۇپ يۈرگەن يىگىتلەرنىڭ لالەگە كۆڭۈل ئىزھار قىلىشلىرىنىڭ كەينى - كەينىدىن مەغلۇپ بولۇشلىرى ھەققىدىكى گەپ - سۆزلەردىن ئەنسىرىگەن جۆھەربۇۋى ئالدىنقى يىللار ئۆزىنىڭ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ساۋاقداش، دوستلىرى ئارقىلىق خەۋەردار بولۇپ، لالەدىن خاتىرجەم بولغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۆتكەن يىلقى يازلىق تەتىل كۈنلىرىنىڭ بىرىدە جۆھەربۇۋى ھىلالبۇۋىنى چاقىرتىپ:

— قىزىم ھىلالبۇۋى، لالەنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتتىكى ئەھۋالى قانداق؟ — دەپ سورىغاندا، ھىلالبۇۋى:

— جۆھەر ھەدە، قىزىڭىز لالە ئالتۇن. ئالتۇننى ئوخشايلىقچە چاقا - توزان بېسىۋالمايدۇ. ئاڭلىغانلىرىڭىز راست، لالەنىڭ گۈزەللىكى يىگىتلەر ئارىسىدا غوۋغا قوزغىدى. بىراق بىزنىڭ لالە پەقەت ئوقۇش بىلەن...

— ئېنىقراق دەڭە! قىزىم؟!

— ئېنىق دېدىمغۇ، ھەدە، سىزنىڭ بۇ جىمغۇر قىزىڭىز ئۆز ئىشىغا پىششىق، خاتىرجەم بولۇڭە...

— ئۆزىڭىزچۇ؟

— مەنما؟...، — ھىلالبۇۋى قىزارغىنىچە جۆھەربۇۋى

ھەدىنىڭ يېنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ لالەنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتكەنىدى. ئارقىدىنلا ئۆي ئىچىدىن ھىلالبۇۋى بىلەن لالەنىڭ جاراڭلىق كۈلكىسى ئاڭلاندى، ئانا بالىلارنىڭ كۈلكىسىدىن خاتىرجەم بولغانىدى.

ھىلالبۇۋىنىڭ سۆزىدىن ئەسىپەر ئەپەندى خەۋەر تاپتى. ئاتا ـ ئانا قىزىنىڭ ئۇنۇۋېرسىتېتىكى ھاياتىدىن كۆڭلى تىنغاندەك بولدى. ئەسىپەرنىڭ «قىز بالىغۇ بەربىر ياتلىق بولىدۇ، لېكىن مۇھەببەت سەۋداسى لالەنىڭ كۆڭلىنى چالغۇتۇپ ئۇنىڭ زېھنىنى چېچىۋېتەمدىكىن دەپ ئويلايمەن» دېگەن ئەنسىزلىكلىرى، جۆھەربۇۋى ھەدىنىڭ يەتكۈزمىسى بىلەن بىرئاز پەسكويغا چۈشكەندەك بولغانىدى. ئۇ كۈنلەردە ھىلالبۇۋى ئۆزىنىڭ ئەركىن مىجەزىگە يارىشا فىزىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدىغان بىر يۇرتلۇقى، تولىمۇ ياۋاش ئەخمەم دېگەن بالا بىلەن ئۆزىنىڭ مۇھەببەتلىك دۇنياسىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان رومانتىك تۇرمۇشىنى باشلىۋەتكەنىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە لالەگە تەكلىپ قويۇش نۆۋىتى خۇددى ئۆزىگە كېلىپ قالغاندەك لالە بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغان رەخىم لالەگە سۆز ئېچىپ قالدى. بۇ دەل رەخىم بىلەن لالە ئىككىسىنىڭ سىنىپتىكى كەچلىك مۇزاكىرىنى تۈگىتىپ ئوقۇتۇش بىناسى ئىشىكىدىن بىللە چىققان خالىي ۋاقىت ئىدى.

— لالە، ساڭا بىر گېپىم بار ئىدى.

— بىز كۈندە گەپ قىلىشىمىزغۇ؟! — دېدى لالە ۋە يالت قىلىپ رەخمىنىڭ كۆزىگە قارىدى. بۇ چاغدا رەخىم ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك دەرىجىدە لالەگە قاراپ تەلمۈرمەكتە ئىدى. رەخمىنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يانغان بولۇپ، لەۋلىرى نېمىدۇر بىرنېمىنى دەپ پىچىرلىغاندەك ئۇنسىز مىدىرلىماقتا ئىدى. يۈز مۇسكۇللىرى تارتىشقاندەك بولۇپ يۈزىنى يالقۇنلۇق بىر قىزىتما قاپلىغانىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ غەيرىتىگە ئېلىپ:

— لاله، بۇگۈنكى گېپىم باشقىچه... مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن. سەن بىلمەسكە سېلىپ يۈرۈۋەرمىگىن. مەن ساڭا تەلمۈرۈپ ئۆلىدىغان ئوخشايمەن. تېزرەك جاۋاب بەر...

رەخسەم يۈقىرىقى سۆزلىرىنى دېدى ـ دە، گويا ئاياغ ئاستىدىنلا ئۆز كۈشەندىلىرىنىڭ شەپىسىنى سەزگەندەك تېز ـ تېز قەدەم بىلەن يۈرۈپ كەتتى. دېمىسىمۇ لالەنىڭ كەينىدە يۈرگەنلەر قەدەمدە بىر دېگۈدەك ئىدى. لالەگە ئۆز كۆڭلىنى ئىزهار قىلىپ مەغلۇپ بولغانلارنىڭ هەر خىل خاهىشى بىلەن يانغان هەسرەتلىك يۈرىكى لالەگە يېقىنلاشقان هەربىر قەدەمنىڭ تەۋىشىنى سەزگۈر-لۈك بىلەن كۆزەتتى. بۇ ئىشلارنىڭ مەسلىھەتچىسى هىلالبۇۋاي بولدى. لالە رەخسەمنىڭ «تەكلىپ» قويغىنىنى هىلالبۇۋاغا دېگەن-دە، هىلالبۇۋاي خېلى كۆپنى كۆرگەن كىشىلەردەك سۈكۈتكە چۆمۈپ، يوغان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ چوڭقۇر ئويغا پاتتى.

— گەپ قىلساڭچۇ، هىلال...

— مېنىڭ مەسلىھەتىمگە تەقەززالىقىڭدىن بىر ئىشنى پەملەدىم، لالەجان!

— نېمىنى؟

— رەخسەمگە كۆڭلۈڭ بارلىقىنى.

— قوي ئۇنداق گېپىڭنى، ساڭا مەسلىھەت دەۋاتىمەنغۇ!

— بۇنىڭدىن بۇرۇنقىلىرىغا — ساڭا مەستانە بولغان مەستانىلەرگە ئۆزۈڭلا جاۋاب بېرەتتىڭغۇ؟!

— ئۇغۇ شۇنداق...

— بۇ قېتىمقىسى بۇرۇنقى «تەكلىپ» چىلەرگە ئوخشاشمايدۇ؟

— نېمىلەرنى دەيدىغانسەن، هىلال، رەخسەم، بىزنىڭ ئون نەچچە يىللىق ساۋاقدىشىمىز، يۈرتلۇقىمىز، شۇڭا باشقىلارغا جاۋاب بەرگەندەك مۇنداقلا...

— خوش مۇنداقلا جاۋاب بەرگىلى بولمايدۇ دېگىن، ئۇنداق جاۋاب بەرمىسەڭ، مۇنداق بەرگىن.

ھىلالبۇۋى لالەنى قۇچاقلاپ باغرىغا باستى ۋە يىگىتلەردەك بىر قىلىق قىلىپ:

— ئۇھ... ئەقىللىق جېنىم...، — دېدى.

— بېشىڭنى يە، ھىلال، سېنىڭ مۇشۇ مىجەزىڭ قاچان ئۆزگىرەر.

— ئۆزگىرىدۇ، جېنىم، ئۆزگىرىدۇ. ئەرگە تەگكىنىمدە ئۆزگىرىدۇ، ھا... ھا...

ھىلالبۇۋى قىزىقسىنىپ، تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلۈپ لالەنى قۇچىقىدىن بوشاتتى ۋە:

— بۇنى ئوبدان ئويلىشايلى، ئاداش، — دېدى.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن. رەخمىنىڭ كۆڭلى ئازار يېمەسلىك شەرتى بىلەن بۇ ئىشنى بىرەر يىل كېيىنگە تاشلاپ ئوقۇش پۈتتۈرۈشنىڭ ئالدىدا جاۋاب بەرسەم.

— دېمەك، سەن رەخمىگە ماقۇلمۇ؟!

— ھازىر ئەمەس كېيىنچە ماقۇل.

— نېمىشقا ئەمدى، رەخمىنى ئىشقى ـ پىراقىڭدا بىر مەزگىل كۆيسۇن دەمسەن!

— ئۇ، ئۆزىنىڭ ئىشى. بىراق مەن ئۆزۈمدىن ئەنسىرەيمەن. مەكتەپ پۈتتۈرۈشكە يەنە ئىككى يىل تۇرسا.

— ئىككى يىل بولسا بولۇۋەرمەمدۇ. مانا ئەختەممۇ مېنى يەۋەتكىنى يوققۇ!...

— گەپ ئۇنىڭدا ئەمەس. رەخمىنىڭ دەرسلەردە نېمىشقا چېكىنىپ كەتكىنىنى ئەمدى بىلدىم.

— بىلگەن بولساڭ ياخشىغۇ. ئۆزۈڭگە تارتىپ، كېيىن قالغان دەرسلەرگە ياردەم بەرمەمسەن.

— ياق، ھىلال، سەن رەخمىنى چۈشەنمەيسەن.

— چۈشىنىمەن. ئۇ خېلى ئىشەنچلىك، ئەقىللىق، ئون ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان تەمكىن بالا. ئۇنىڭ ئۈستىگە چىراي دېسەڭ چىرايى بار، پۇل دېسەڭ پۇلى بار. يەنە نېمە لازىم ساڭا.

— سەن گەپنى نەلەرگە ئەكەتتىڭ، ھىلال، مېنىڭ خىيالىم ئۇنداق نەرسىلەردە ئەمەس. ساڭا نېمىدەپ چۈشەندۈرسەم بولار.

— گەپىنى ئەگىتمەي ئۇدۇللا دېسەڭ مەن ئوڭاي چۈشىنىمەن.

— مەن گەپنى ئەگىتمەي، مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم رەخمگە مايىللىقىمىزدىن بېشارەت بېرىپ، بىرئاز ئارىلىق تاشلاپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ ئاندىن جاۋاب بەرسەك.

— جاۋاب بەرسەك دەيسەنغۇ، جاۋابنى ئۆزۈڭ بېرىسەن. بىر رەخمگە ئىككىمىز جاۋاب بېرىپ نېمە كېپتۇ. مەن ئەختەمگە جاۋاب بېرىپ بولغان، — ھىلالبۇۋاي شوخلۇق بىلەن لالەنىڭ كۆزىگە قارىدى.

— ھەي ھىلال...

— ھە، ماڭا نېمە بوپتۇ، گېپىڭنى ئەمدى چۈشەندىم. جانان.

ھىلالبۇۋاي لالەنىڭ كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى چۈشەندى. لالەنىڭ سۆزىدىن رەخمنى بىر مەزگىل كۆزىتىپ، سىناپ باقايلى دېگەن مەنىسىمۇ بارلىقىنى چۈشەنگەندەك بولدى.

ئەسپەر، رەخىم بىلەن لالەنىڭ مۇھەببەتلەشكىنىدىن پەقەت لالە ئۇنۇبرستېتنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىلا ئاندىن ھىلالبۇۋاي ئارقىلىق خەۋەر تاپتى ـ دە، بىرقانچە كۈنگىچە خۇددى بىرەر يېرى ئاغرىۋاتقان ئادەمدەك بىئارام بولۇپ يۈردى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە كەچكى تاماقتىن كېيىن جۆھەرىۋاي:

— نېمە بولدى سىزگە، ئەسپەر؟ — دەپ سوراپ قالدى.

— ھېچنېمە!

— بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى مەجەزىڭىز يوقىتەكقۇ

ئەمسە؟!

— ئۆزۈمنۇ بىلمەيمەن.

— شۇ، لالەنىڭ ئىشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن شۇنداقمۇ؟

— بەلكىم.

— بەلكىم ـ بەلكىملىرىڭىزنى قويۇڭە، ئەسپەر، ھېلىمۇ مېنىڭ قىزىم باشقىلاردەك...

— شۇنداق، سېنىڭ قىزىڭ باشقىلاردەك...

ئەسپەر ئاكا «ئالدىراپ كەتمىدى دېمەكچى بولۇۋاتامسەن» دەپ ئاخىرلاشتۇرماقچى بولغان سۆزىنى يۇتۇۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن سۆزنى يۇتۇۋېتىشى بىلەن ئۆزىنىمۇ ئايىدى، قەدىناس ھەمراھىنىمۇ ئايىدى، يېقىنقى بىر ـ ئىككى يىلدىن بېرى ئەسپەر بىرەر ئىشقا ئاچچىقلانسا ياكى بىرەر نەرسىگە بېرىلىپ ئويلانسا ئەنە شۇنداق كالپۇكلىرى كۆكىرىپ كېتىدىغان بولۇپ قېلىۋاتاتتى، ئارتۇقچە ھاياجانلىنىشنى ئەسلا كۆتۈرەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. چۈنكى ھېلىمۇ ئويلىسا تېنى شۇركۈنىدىغان ئىلگىرىكى ئوتتۇز يەللىق جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلىرىنى بىرلىكتە ئۆتكۈزگەن جۈھەرىۋۈى ئەسپەرنىڭ ھەربىر تىنىقىنىڭ رېتىمىدىكى ئۆزگىرىشنى بىلەتتى. بۈگۈنكى ھالەتتىن ئەقىللىق خوتۇن بىرنېمىنى سەزدى. ئۇ لالەنىڭ ئىشى توغرىسىدا ئەسپەرنىڭ كۆڭلىنىڭ تېگىنى بىلىپ قالدىيۇ، بىراق بۇ ئىشنى ئەسپەرگە نېمىدەپ، قانداق چۈشەندۈرۈشنى بىلەلمىدى. ئارىلىقنى سۈكۈت باستى. ئەسپەر چوڭقۇر ئۇھسىنىدى ۋە بىر ھازادىن كېيىن:

— ئەمدى بولدى. ئىشلارنى لالەگە چۈشەندۈرىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

— نېمە ئۇ چۈشەندۈرىدىغان ئىشلار، ھازىر دېسەكمۇ بولىدىغۇ!؟

— ياق، بولمايدۇ، بالىلار بىر ـ بىرىگە كۆڭۈل بېرىپ

بولدى. مېنىڭ دەيدىغىنىم كۆيئوغلۇڭنىڭ ئائىلىسى...

— ئائىلىسى نېمە بوپتۇ؟ شەھەر بويىچە خېلى نامى بار ئائىلىكەنغۇ؟!

— ھە، گەپ مۇشۇنىڭدا، قادىرەم «شاڭخەي»نى مەنمۇ بىلىمەن. ئۇ شەھەر بويىچە كاتتا بايلارنىڭ بىرى. يەنە شەھەر بويىچە تەڭدىشى يوق خەسىلەرنىڭ بىرى...

— خەسىس بولسا ئۆزىنىڭ ئىشى، بالىلار ئۆز يولىنى بىلەن...

— ھەي جۆھەر، پۈلپەرەسلىككە بېرىلگەن ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى تازا چۈشەنمەيسەن - دە! سەن شۇنچە ئەقىللىق ئايال، بۇگۈنكى كۈندە نېمىلەرنى ئويلايدىكەنسەنكىنتاڭ!

— لالەنى ئويلايمەن. لالەدىن باشقا ھېچنېمىنى ئويلىمايمەن. ئۇنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشىنى ئويلايمەن. شۇنى ياخشى بىر يەرگە بېرىپ خاتىرجەم بولسام... شۇنىلا ئويلايمەن.

— مەن باشقىچە ئويدا، جۆھەر، لالە ئېزىپتۇ. بىلەمسەن، جۆھەر، پۇل ئادەملەرنى ئاچ كۆز قىلىۋېتىدۇ. خەسىسلىك بولىسا، ئادەملەرنى پەسكەش قىلىۋېتىدۇ. مانا مۇشۇ سەۋەب تۇپەيلى لالەنىڭ قادىرەم «شاڭخەي»نىڭ ئالدىغا كېلىن بولۇپ بېرىشىدىن ئەنسىرەيمەن. لالەگە گاداي بولسىمۇ ئۆز خىلىمىز — ئوقۇمۇشلۇق زىيالىي ئائىلىسىنىڭ بالىلىرى چىقمىدىمىكىنە!

جۆھەربۇۋى چوڭقۇر ئويغا پاتتى. ئەسىرىنىڭ قويۇق قاشلىرى، كىرپىكلىرى ئوراپ تۇرغان بىر جۈپ قارا كۆزى كىمنىدۇر ئىزدىگەندەك ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىغا نۆۋەت بىلەن تىكىلمەكتە. ئەر - ئايال ئىككىسى دەتالاشتىن كېيىن ئەنە شۇنداق شۇكلەپ قالدى. ئۇيقۇسى قاچقان ئەسىر تاكى تۇن نىسپىدىن ئاشقۇچە ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا لالە ئۆسكەن جاپالىق شارائىت... ئەنە شۇ جاپالىق شارائىتتا تايتاڭلاپ مېڭىشلىرى، چۈچۈك تىللىرى بىلەن ئۆزىگە ئەرمەك

بولغان، ئۆزىگە ئۇمىد بېغىشلىغان لالە... ئۆزىگە غەيرەت - شىجائەت بېغىشلىغان لالە... چۈنكى ئاتا بولغۇچى ئۆز پەرزەنتى ئۈچۈن ئالدى بىلەن قۇربان بېرىش روھىنى يېتىلدۈرۈش كېرەك. لىكىنى ھەممىدىن ئوبدان چۈشىنىدىغان بۇ ئادەم شۇ ئېغىر يىللاردا لالە ئۈچۈن ياشىغان، لالە ئۈچۈن ھېچنېمىدىن قورقمىغانىدى... ئەسىپەر ئويلىغانسېرى خىياللىرى ھەر تەرەپكە ئۇچ تارقىتىشقا باشلىدى. ئاخىرى ئۇ ئېغىر بىر ئۇھسىنىدى - دە:

— بوپتۇ، لالەگە رازىلىق بېرەيلى، — دېدى.

ئۆز - ئۆزىنى تىكشاپ يانقان جۆھەربۇۋى:

— شۇنداق قىلمايمۇ بولماس، لالەنىڭ تاللىشىنىمۇ ئويلاش كېرەك.

— ياق، جۆھەر، بۇ يەردە لالەنىڭ تاللىشى يوق، ئېزىپ قېلىشى بار. باينىڭ بالىسى لالە ئۈچۈن جىق پۇل خەجلىۋەتتى بەلكىم. لالە نومۇسچان، بەلكىم شۇنىڭغا يۈز كېلەلمىگەندۇر.

— ئېھتىمال...

بۇ كېچە بەكمۇ جىمجىت بولىنىدى. بۇ قەدىناس ئەر - خوتۇن تاكى تاڭ ئاتقۇچە ئۆزلىرىنىڭ كۆز نۇرى، ئەتىۋارلىق گۆھىرى لالەنىڭ تەقدىرى ئۈستىدە ئېغىر - ئېغىر تىنىقلار ئارىسىدا ئۆز خىياللىرىغا بەند بولدى.

* *

دېمىسىمۇ رەخىم لالەگە نۇرغۇن - نۇرغۇن قېتىملاپ تەلمۈردى. لالە، رەخىمنىڭ مۇھەببەتلىك قەلبىنى بەك بالدۇر ئويغاتقانىدى. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن يىلى لالەنىڭ يوغان كۆزلىرىدە ئوتلۇق ئۇچقۇنلار چاقناشقا باشلىدى. قىزنىڭ مەسۇم قەلبى ئىلاھىي قىسمەت سالغان سەۋدا بىلەن ئويغىنىشقا باشلىدى. ياش ۋە مەغرۇر رەخىمنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرى، لالەنىڭ

كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا رەخسەم تىلدىن قالغاندەك لال بولاتتى. ئۇ مەيلى سىنىپ ئىچى ۋە مەيلى سىنىپ سىرتىدا لاگېگە ھەر قېتىم قارىغىنىدا زېھنى چېچىلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن سىنىپ بويىچە ئەلاچى سانىلىپ كەلگەن رەھىم ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا يۇقىرى نومۇر ئالالمىدى. نېمىلا بولمىسۇن تەقدىر ئۇنى ئۆز يۇرتىگە مۇھەببەت ئۇرۇقلىرى چاچقان شۇ گۈزەل قىز بىلەن بىر يولغا سېلىپ قويدى. رەخسەمۇ ئۆز نۆۋىتىدە كېلىشىكەن يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ قاتىشارلىق بۇرنى، قايرىلما كىرپىكلىرى ئاستىدىكى بىر جۈپ كۆزى كۈلۈمسىرىگەندە غىل - پالغىنە كۆرۈنۈپ قالىدىغان سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرى، قويۇق بۇدۇر چاچلىرى رەخسەگە ھەقىقىي يىگىتلەرگە خاس سالاپەت بەخش ئەتكەنىدى. ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرى ئۈستىدىكى ئىنچىكە بۇرتى، بۇدۇر چاچلىرىنىڭ قۇلاقلىرىغىچە چېچىلىپ تۇرۇشلىرى، رەتلىك كىيىنىشلىرى، روھىدىكى جۈشقۇنلۇقى ئۇنى ئۆز تەڭتۇشلىرى ئارىسىدا ئالاھىدە پەرقلەندۈرەتتى. ئۇ سۈكۈت، تاقەت، چىدام بىلەن پۈرسەت كۈتتى. رەخسەم پۈرسەت كۈتكۈچە ئىنسان روھىيىتىدىكى بۇ ئۇچ ئامىلنىڭ كەم بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى. ئارىلىقتا نۇرغۇن يىگىتلەر لاەدىن ئىبارەت بۇ نۇرلۇق چىراغنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىگە ئايلاندى. رەخسەم يەنىلا چىدام بىلەن پۈرسەت كۈتمەكتە ئىدى. رەخسەمۇ قادىرەم «شائېخەي» دەك باي ئائىلىنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى بولغاچقا، ساۋاقداشلىرى ئىچىدە مېھماندوست، قولىنىڭ ئوچۇقلۇقى بىلەن ئالاھىدە ئابرۇيغا ئىگە ئىدى. لالە داخىل بولغان سورۇنلاردا بولسا، رەخسەنىڭ بۇ خىل قولى ئوچۇقلۇقى ۋايىغا يېتەتتى، كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي دېگۈدەك پۇل خەجلەيتتى. بۇنداق كۈنلەردە دادىسىنىڭ ھەر قېتىملىق پۇل پېرىۋوت چېكىنىڭ كىچىككىنە بۇرجىكىگە «تېجەشلىك» بولۇشنى ئىشارە قىلىپ يازغان ئىبارىلىرى ئەستىن چىقىپ كەتتى - دە، پۇلنى بولۇشىغا خەجلەپ

ئوغۇل بالىچىلىقىنى نامايان قىلاتتى.

لاله رەخمەنكۇ تەلىپىگە ئۇنۇۋېرسىتېتنىڭ ئاخىرقى يىلى جاۋاب بەردى. شۇنىڭغىچە رەخىم لالەنىڭ ئارقىسىدىن ئاز پايپاس-لىمىدى، ھەر خىل ئىشلارنى باھانە قىلىپ، پۇرسەتنى بوش ئۆتكۈزمەي ئۆزى باش بولۇپ سورۇن تۈزۈپ خېلى كۆپ پۇلنىڭ بېشىغا سۇ قۇيدى ھەم ئۇ «ئەجرى» گە يارىشا «پايپاس» لەقىمى-گىمۇ مۇيەسسەر بولدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا لالەنىڭ كۆپ قېتىم «رەخىم، ئۇنداق بەتخەجلىق قىلمىڭ» دەپ ئەسكەرتىشلىرىگە «لاله، بۇلارنىڭ ھەممىسى سەن ئۈچۈن، سەن ئۈچۈن جېنىمنى ئاتىغان يەردە، بۇنچىلىك ئىش نېمىدى» دەپ جاۋاب بېرەتتى - دە، ئۆز خاھىشى بويىچە قىلىۋېرەتتى. نېمىلا بولمىسۇن لاله ئىنەككە كەلدى. رەخمەنىڭ چېچىكى چاي بولدى، ئۆزىنىڭ گۈزەل بەختىدىن ئارام تېپىپ كۆڭلى تىندى. شۇڭا ئۇنۇۋېرسى-تېتنىڭ ئاخىرقى يىلى ئۇنىڭ دەرسلەردىكى يۇقىرى نەتىجىسى، مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئالدىدىكى بىرقانچە قېتىملىق ئىلمىي ماقالە-لىرىنىڭ سەۋىيىسى ۋە ماقالىدىكى يېڭىلىقلار رەخمەنىڭ زېھنى ئۆتكۈر بالا ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردى. ئۇنۇۋېرسىتېتىكى ھاياتى ئۇنىڭ تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسى بىلەن ئۆز مەزمۇنىنى بېيىتتى.

ئەمدىلىكتە ئوقۇتقۇچىلار رەخىم بىلەن لالەنىڭ ئەقىل - ئىدراكىگە بىردەك قايىل بولۇشقانىدى. لاله ئۆزىنىڭ ئەقىللىق، چىرايلىقلىقى بىلەن ئۇنۇۋېرسىتېتىكى ھەرقايسى يۇرتلاردىن كەلگەن چىرايلىق قىزلارنىڭ ئارىسىدىمۇ ئالاھىدە پەرقلىنىپ، گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ كەم سۆز، جىمە-غۇرلۇقى بۇ گۈزەللىكنى تېخىمۇ تولۇقلاپ ھۆسنىگە ھۆسن قوشە-قاندەك بىلىنىپ گويا ئىچكى گۈزەللىك بىلەن تاشقى گۈزەللىك-نىڭ بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن غايىۋى كۆرۈنۈشى ئۇنىڭ بەكمۇ تاتلىق، نازلىق قىلىقلىرىدا پات - پات ئىپادىلىنىپ قالاتـ

تى. بۇنداق ۋاقىتلارنى سېزىپ قالغان رەخسم كېچە - كېچىلەپ ئۇيقۇدىن قالاتتى - دە، ئەتىسى سەھەردىلا مەكتەپ تەنتەربىيە مەيدانىغا چىقىپ يۈگۈرەيتتى. يۈگۈرۈش پەقەت تەنتەربىيە مەيدانىغا سەھەرلىك يۈگۈرۈش ئۇچۇن چىققانلارنىڭ ئارىسىدىن لالەنى بىر كۆرۈش ئۇچۇن ئىدى. چۇنكى ئۇ بۇ كۇنلەردە رەخمەنىڭ خىيالىدىن لالەنىڭ جەلپكارلىق قىياپىتى دەقىقە نېرى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەنە شۇنداق ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ يانغان كۇنلەرنىڭ بىرىدە، لالەدە بولۇۋاتقان ئۆزگە مايىللىقنى ئىپادىلەگۇچى كۆڭۇلدىكىدەك ئۆزگىرىشلەرگە ئۇمىدلىك نەزىرى بىلەن باققان رەخسم لالەنى تۇنجى قېتىم قۇچاقلاپ باغرىغا بېسىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ غۇنچە لەۋلىرىگە سۆيدى. ئاندىن يۈرىكىنىڭ پىژىلدىغان جايلىرى ئارام تاپقاندەك بولدى...

* *

ئۇلار ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ ئۆز يۇرتىدىكى ئالىي مەكتەپكە ئورۇنلاشتى. كۇنلەر ئۆتكەنسېرى بۇ ئىككى ياشنىڭ سۆيگۇ گۇللىرى ئۆز يۇرەكلىرىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغچە يىلتىز تارتتى. هايات ئۇلارغا ئۆزلىرىدىنمۇ گۇزەل بىلىنىشكە باشلىغان كۇنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇلارنىڭ تويى شەھەر بويىچە ئەڭ ئېسىل رېستوراندا، يەنى رەخسم لالەنىڭ بارمىقىغا تىللا ئۇزۇكنى سالغان ئورۇن «ئارزۇ» رېستورانىدا ئۆتكۇزۇلدى. ئۇلارنىڭ ئارزۇ گۇللىرى خۇش پۇراق چېچىشقا باشلىغانىدى. بۇ كۇنلەردە لالەنىڭ جانجىگەر دوستى هىلالبۇۋى ئالدىراش بولۇپ كەتتى. هېلى لالەنىڭ تويلۇق كىيىملىرى ئۇچۇن ماشىنىچى خانىملارنىڭ ئۆيىگە يۇگۇرۇپ كىيىملەرنىڭ لالەنىڭ بوي - بەستىگە چىپپىدە كېلىشىنى، تېزرەك بولۇشىنى دەپ بارسا، هېلى لالە بىلەن رەخمەنىڭ ئانىلىرىنىڭ ئارىسىدا يۇگۇرۇپ ئۇلارنىڭ توي كۇنى، هۇجرا

كۆرپىسى ھەققىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىغا ھەمدەم بولاتتى. بۇ-گۈنكى توي كېچىسىگە قىز قولداش بولغان ھىلالبۇۋى ئاپئاق كىيىملەر ئىچىدە پەرىشتىدەك مۇلايىم ئولتۇرغان لالەنىڭ قولىدىن ئېلىپ ئۇنىڭغا پىچىرلايتتى. لالەنىڭ ئىچ - سىر ئېلىشقان بۇ قەدىناس دوستى بەلكىم شۇ ھالەتتە ئۆزىنىڭ تويىنىڭ تۈنجى ئاخشىمىدىكى ئىشلارنى سۆزلەپ لالەنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇۋاتقاندۇر...

رەخىم بولسا، قەددىنى تىك تۇتۇپ قىزغىن كەيپىياتقا چۆمگەن ھالدا كەڭ سورۇنغا قاراپ مەغرۇرانە ئولتۇراتتى.

* *

يىراقتىن قىز كۆچۈرۈپ كەلگەنلەرنىڭ كۈلكە - چاقچاقلىرى ئاڭلاندى. قادىرەم «شاڭخەي»نىڭ بۇ چوڭ قورۇسى ئۆز تارىخىدا تۇنجى بولۇپ توي شادلىقىغا چۆمدى. لالە ئۇچۇن خەجلىگەن ھېسابسىز پۇل قادىرەم «شاڭخەي»نىڭ يۇرىكىنى ئېچىشتۇرغىنى بىلەن تويىنىڭ داغدۇغىسى پەلەككە يەتتى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يالقۇنلاپ يېنىۋاتقان گۈلخاندىكى ئوتۇنلارنىڭ چارسىلداپ كۆيۈشىدىن كۆككە ئۇچقان ھېسابسىز ئۇچقۇنلار قاپقاراڭغۇ باغ ئوراپ تۇرغان بۇ چوڭ قورۇنى بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە يورۇتۇۋەتكەنىدى. ھويلىنىڭ ئۆزۈن يىل ئېچىلمىغان قوش قاناتلىق چوڭ دەرۋازىسى ئېچىلدى. چىرايلىق بېزەلگەن پىكاپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى. لالە ئۆزىنىڭ نازۇك ھەربىكەتلىرى بىلەن پىكاپتىن چۈشۈپ ھىلالبۇۋىنىڭ قولتۇقلىشى بىلەن يەرگە سېلىنغان پايانداز‌نى يېنىك دەسسەپ گىلەم ئۈستىگە كەلگەندە ھىلالبۇۋى چاقچاقلىق بىلەن ئۆزىنى چەتكە ئالدى. قاۋۇل تۇتۇت يىگىت گىلەمنىڭ تۆت بۇرجىكىدىن قاماللاپ تۇتۇپ لالەنى يالقۇن ئۈستىدىن ئۆتكۈزۈپ خاس ھۇجرىنىڭ بوسۇغىسىدا

توختاتتى. يەڭگە بولغۇچى ئايال قىزنى ھىلالبۇۋىنىڭ قولىدىن تاپشۇرۇۋېلىپ ھۇجرىغا ئەكىرىپ كەتتى.

يىگىتلەر ئۆزىنىڭ قىزىق چاقچاقلىرى بىلەن رەخمىنى ھۇجرىنىڭ ئىشىكىدىن ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتكەندە، لالە تېخى ھۇجرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ ھەشەمەتلىك بېزەلگەن، ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان ئۆينىڭ تام - تورۇسلىرىغا، ئېسىل جابدۇقلار-غا، تەكچىلەرگە قويۇلغان چەت ئەللىنىڭ خرۇستال قاچا - قۇچە-لىرىغا ئەنسىزلىك ئىچىدە قاراۋاتاتتى. يەڭگە بولغۇچى ئايال لالەنىڭ سىرتقى كىيىملىرىنى يېشىندۇرگەندە لالەنىڭ ژۇجۇدىدە-كى ئەنسىزلىك ژايىغا يېتىپ بەدەنلىرى نېمىشقىدۇر شۇركۈنگەن-دەك بولدى.

رەخىم ئايىغىنى يېشىپ پۇتىغا ساپما كەش كىيدى ۋە ماڭغان-دىكى تۇنۇشنى ئۆزىمۇ بىلمىگۈدەك دەرىجىدە يېنىك قەدەملەر بىلەن تېخىچە ھۇجرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا داڭ قېتىپ تۇرغان، ئۆزە-گە يارىشا تولۇق ۋە زىلۋا گەۋدە تەرەپكە ماڭدى. رەخمىنىڭ كۆز ئالدىدىكى قىپقىزىل لەۋلىرى ئېچىلىش ئالدىدىكى غۇنچىنى ئەس-لىتىدىغان تولىمۇ گۈزەل بىر قامەت ئۆزىنىڭ ئاھۇلاردەك ئەنسىز قاراشلىرى بىلەن كۆز قارىچۇقلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇر-ماقتا ئىدى. بۇ ۋىسال دەملىرىدىكى رەخمىنىڭ مەستخۇش كۆز-لىرى لالەنىڭ كۆزىگە تويماستىن باقتى. يەڭگە بولغۇچى ئايال چوڭ چىراغنى ئۆچۈرۈپ ئىشىكنى ھىم يېپىپ چىقىپ كەتتى. ئەمدى بولسا تامدىكى چىراغ ئۆينى گۈڭگا يورۇتماقتا ئىدى. رەخمىنىڭ كۆز ئالدىدىكى لالەنىڭ نازۇك بىلەكلىرى ئادەتتىن تاشقىرى سۈزۈك بولۇپ خوتەن قاشتېشىدىن ياسالغان نازۇك سەنئەت بۇيۇمىنى ئەسلىتەتتى. يېرىم يالىڭاچ ھالەتتە تۇرغان بۇ نازۇك بەدەن ئاق رەڭلىك نېپىز يىپەكتىن تىكىلگەن نەپىس ئىچ كىيىمى ئىچىدە ئەينەن كۆرۈنگەندەك بولدى. ئۇنىڭ چىرايلىق بوينى، كۆكرىكى ۋە تولغان يوتىسى رەخمىنىڭ نەپسىنى تاقىل-

داتتى. رەخمەنىڭ كۆز ئالدىدا، ئويناپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان ئېغىر - بېسىق، قارا كۆزلەر، غۇنچە لەۋلەر بىلەن ئويماقتەك ئېغىز، شۇنداقلا سۆيۈش، لەززەتلىنىش ۋە ئەركىلىتىش ئۈچۈن يارىتىلغان گۈزەل بىر ۋۇجۇد رەخمەنى مەست قىلماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ھېسسىيات دولقۇنلىرى مەۋج ئۇرۇپ قەلب قەسىرىدىن تاشقىن ياساپ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى لەرزىگە كەلتۈرمەكتە ئىدى. رەخمەن لالەنى چىڭ قۇچاقلاپ قانغۇچە سۆيدى، ئاندىن ئۇنى ئىككى قوللاپ ئاۋايلاپ كۆتۈرۈۋالدى - دە، قوش كىشىلىك كارىۋاتقا يۇزلەندى. نازۇك بەدەن تېپىرلاپ يۇلقۇنۇپ باقتى...

بۇ كېچە رەخمەنىڭ سۆيگۈ ھېسسىياتلىرى ئۆز قۇياشىنىڭ تەپتىدە پەلەككە يەتتى. مىسلىسىز دەرىجىدە ئۆرلىگەن بۇ ھېسسىيات بىلەن پۈتكۈل ۋۇجۇدنى چىرمىۋالغان مۇھەببەت يالقۇنى بىر - بىرىگە تەشنا بولغان يۈرەكلەرگە ماغدۇر بېغىشلاپ تومۇرلاردىكى قانلارنى ئۇرغۇتتى. ئۇلارنىڭ ھارارەتلىك كۆكسىدىن چىقىۋاتقان نەپەسلىرى تېخىمۇ تېزلىشىپ بۇ بىر جۇپ نەۋقىرانىنى بەخت بۇشۇكىنىڭ نازۇك تۇيغۇسىغا چۆمۈلدۈرۈشكە باشلىدى.

* *

قادىرەم «شاڭخەي» چىللاق كۈنى يېڭى كېلىنىنى سالامغا ئەكىرگەندىلا رەخمەنىڭ پۈلنى بىمەۋدە خەجلىمىگەنلىكىنى ھېس قىلدى. قادىرەم «شاڭخەي»، بوي - بەستىدىن گۈزەللىك تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بۇنداق بەرنانى ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. تويىنىڭ ئەتىسى لالە تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. ئەسپەر كۆزلىرىنى كېلىنىنىڭ ئۇزۇلۇقىغا قاراپ، ھەيران قالغىنىدىن ئاغزىنى ئېچىپ قالغان قۇدىسى قادىرەم «شاڭخەي» گە يۆتكىدى ۋە ئۆزىمۇ كۆزلىرىنى سەل قىسىپ لالە بىلەن ھىلالبۇۋىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، بۇ بىر جۇپ قىزغا سىنچىلاپ

قاراپ كەتتى. نېمىشقىدۇر قىزلارغا قارىغانسېرى، ئۇنىڭ كۆڭلى پەرىشانلىققا چۆمدى. قىزلارنىڭ ئۆسۈش جەريانى يېتىلىش جەريانى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى. بۇ بىر جۈپ قىزنىڭ سەممىي دوستلۇقى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن قەلبلىرى ئەنە شۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن بەكمۇ ئۇزۇن، بەكمۇ جاپالىق بىر مۇساپىدە پىشىپ يېتىلگەنىدى. بايىقى پەرىشانلىق ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ شۇ تاپتا بۇ چوڭ قورۇدا قىزى لالە بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ يۇرىكىمۇ قېپقېلىۋاتقاندەك بىر تۇيغۇدا ئىدى. ئەسپەر چوڭقۇر ئۇھسىندى، ئۇنىڭ كۆزلىرى نەملەنگەنىدى...

* *

شەھەر بويىچە كاتتا ئۆتكۈزۈلگەن تويىنىڭ ھاردۇقى ھەممىگە يەتتى. قادىرەم «شاڭخەي» توي ئۇچۇن كەتكەن پۇلىنىڭ ھېسابىدىن ھېلىغا ئىزىپ چارچىدى. رەخمىنىڭ ئاپىسى ئەلچىلەرنىڭ «ماقۇل جاۋاب»نى ئەكەلگەن كۈنى شادلىق ئىلكىسىدە ھاياجاندىن يىقىلىپ چۈشكىلى ئاز قالغانىدى. بىراق شۇ كۈندىن باشلاپ ئېرىنىڭ مىجەزىدىكى تىرتەكلىك تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىپ بۇ بىچارە ئايالنى خېلى ئوبدانلا ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى. ئۇ قادىرەم «شاڭخەي»نىڭ بىردە چىقىمىنىڭ بەك كۆپ بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ۋايساپ غودۇڭشىپ تاپا - تەنە قىلىشىغا ئۆچىرىسا، بىردە ئېرىنىڭ ئورۇنسىز تېرىكىپ دوق قىلىشلىرىدىن كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ توي بىلەن كەلگەن كۆڭۈل شادلىقلىرىنىڭ ئورنىنى ئۆز - ئۆزىدىن ئەنسىرەش ئالاتتى.

نېمىلا دېگەنبىلەن ئانىنىڭ قەلبى ئالەم سىغىدىغان بىر كەڭرى دۇنيا - دە، ئانا ئۆز ئوغلىنىڭ بەختىنىڭ گۈلدەك ئېچىلىشىدىن بەكمۇ مەمنۇن ئىدى. بۇ كۈنلەردە ئۇ، ئۆزىگە

شادلىق بەخش ئەتكەن بالىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن قادىرەم «شاڭ-خەي» نىڭ بارلىق دۇنيا دەپنىسىنى سەدىقە قىلىشقا رازى ئىدى. چىللاق كۈنى سالامغا ئەكىرگەن كېلىننى تۇنجى كۆرگەندىلا، كۆڭلى نېمىگىدۇر بىرنېمىگە ئاغقاندەك بولدى ـ دە، شۇ كۈندىن باشلاپ قولىغا ئادىراسمان سېلىنغان گۈرجەكنى كۆتۈرۈپ بالىلار-نىڭ ئايىغىنى ئايلاندۇرۇپ ئىسرىق سالىدىغان بولدى ۋە ھەتتا كىرىپ ـ چىقىۋاتقان مېھمانلارنىڭ ئارقىسىدىنمۇ ئىسرىق سې-لىپ: «خۇدا، بالىلىرىمنى يامان كۆزدىن ساقلاپ بەختىنى مەڭ-گۈلۈك قىلغايسەن» دەپ ندا قىلاتتى. دېمەك، ھەددى ـ ھېساب-سىز ھاياجان ئىلكىدە ئانىمۇ چارچىغانىدى.

بۇ ئارىدا جۆھەربۇۋى ئەسپەرنىڭ «جۆھەر، پۇلپەرەسلىككە بېرىلگەن ئادەملەرنىڭ قەلبىنى تازا چۈشەنمەيسەن ـ دە!» دېگەن گەپلىرىنىڭ تېگىدىكى يوشۇرۇن مەنىلەردىن راستتىنلا ئەنسىرەپ قالدى. شۇڭا كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدى بىئارام بولۇپ چارچاپ قالدى.

بىراق ئەسپەرنىڭ چارچىشى باشقىچە بولدى. قىسمەت ئىس-كەنجىسىدە بەھۇدە ئۆتكەن يىللارنىڭ ئۆز ۋۇجۇدىغا قالدۇرغان ئاسارەتلىرىنىڭ بۇگۈنكى كۈندە جىسمىغا ئېغىر زەخمەت يەتكۈزۈ-ۋاتقانلىقىنى، كۆز ئالدىدىكى تەتقىقات پىلانلىرىنىڭ قەدەم ـ باسقۇچلىرى تېزلىشىۋاتقان شارائىتتا سالامەتلىكىنىڭ ئىزچىل ناچارلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرىمەكتە ئىدى. بۇ خىل ئەنسىرەش ئۈنىڭ سەزگۈلىرىنى غىدىقلاپ، ئۆز ئىشلىرىنى بال-دۇرراق تاماملاپ، كۆمۈلۈپ ياتقان مەدەنىيەت خەزىنىلىرىدىكى مىراسلارنى بالدۇرراق يورۇقلۇققا چىقىرىش تەقەززاسىغا پاتتى.

ئۈنىڭ بۇ ئون نەچچە يىل ئىچىدىكى ئەمگەكلىرى مول بولدى، بولۇپمۇ ئۈنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنۇمۇرسىتېتىدا رۇس ئالىملىرى رادىلوف، مالوفلارنىڭ بايقاشلىرىغا ئاساسەن تۇزۇل-گەن تۈركولوگىيە دەرسلىكىنى ئۆگەنگەنلىكى بۇگۈنكى كۈندە

ئۇنىڭ ئەملىي خىزمىتىدە تولىمۇ ئەسقاتتى. ئۆگەنگەنلىرى ئاساسىدا ئورخۇن - يەنسەي ئابىدىلىرى ئۈستىدە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب بىلەن تەتقىقات ئېلىپ باردى. ئۇنىڭ خىيالىدا ھامان «ئۆزىمىزنىڭ تارىخىي يادىكارلىقلىرىنى ئۆزىمىز تەتقىق قىلغانغا يەتمەدۇ...» دەيدىغان پىكىر يېتەكچىلىكىدىكى بىر خىل ئالغا ئىنتىلىش روھى، ئىزدىنىش روھى جۇش ئۇراتتى. شۇڭا ئەسىرىنىڭ قىسقىغىنە ئون نەچچە يىللىق ۋاقىت ئىچىدە بۇ ساھەدە نەچچە ئونلىغان ئىلمىي ماقالىلىرى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى نوپۇزلۇق ئىلمىي ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ ئۇنىڭغا يۇقىرى شۆھرەت ئاتا قىلدى.

ئەسىرنىڭ يېتەكچىلىكىدە تۈزۈلگەن نەۋائىدىن تارتىپ مولا بىلالغىچە بولغان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات ئوقۇشلۇقىنىڭ تۈزۈلۈشى ئالىي مەكتەپ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتلىرىدا بۇ ساھەدىكى ئوقۇشلۇق كەم بولۇشتىن ئىبارەت بوشلۇقنى تولدۇرىدى، ئۇ ھامان ئەمگەك بىلەن، ئىدىيە ئۆزگىرىتىش بىلەن بىھۇدە ئۆتۈپ كەتكەن ئون نەچچە يىللىق ھاياتىغا ئېچىنىاتتى. شۇڭا ئۇ جان تىكىپ ئىشلەپ شۇ بىھۇدە ئۆتۈپ كەتكەن يىللارنى ئەملىي نەتىجىسى بىلەن تولۇقلاشقا، ۋەتىنى، ئانا يۇرتى، ئۆز خەلقى قانائەتلەنگۈدەك ئىلمىي نەتىجىلىرى بىلەن ئىز قالدۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنلەردە قولىغا ئالغان موللا بىلالنىڭ «غازات دەرمۇلكى چىن» داستانىنىڭ مەيدانغا كېلىش تارىخىي شارائىتىنى يورۇتۇپ بېرىش ئارزۇسى ئۇنى خۇددى ھايات مۇساپىسىنىڭ ئاخىرقى قەدەملىرىنى تېزلىتىشكە قىستاۋاتقاندەك ئىدى. ئەگەر كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ئىشلىمىسە ھازىرغىچە ھېچكىم تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تېماتىك پىلانغا كىرگۈزۈلمىگەن بۇ زور ھەجىملىك ئىلمىي ئەمگىكىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا ئۇلگۈرەلمەيدىغانلىقىدەك بىر سەزگۈ ئۇنىڭغا بىردەمدۇ ئارام بەرمەيتتى.

شۇنداق، ئالىملاردىكى سەزگۈرلۈك كۆپ ئىشلاردىن بېشا-رەت بېرىدۇ. شۇڭا نۇرغۇن ئالىملار ئۆز سەزگۈسىگە تايىنىپ رېئال دۇنيانىڭ قانۇنىيەتلىك سىرلىرىنى ئاچقۇچى ئامىللارنى بايقايدۇ، ئۇنى يېشىدۇ. بۇ كۈنلەردە ئەسىرىمىزنىڭ ئەڭ-لىي تەپەككۇ-رى كىشىلەرگە ئورتاق بولغان بايىقى سەزگۈرلۈكتىن ھالقىپ ئۇنىڭدىكى ئالاھىدە بىر خىسلەت ۋە چېچەنلىكنى ۋايىغا يەتكۈز-مەكتە ئىدى. ئىنسان روھىيىتى ئالىمىنىڭ ئىختىراسىغا ھەرىكەت-لەندۇرگۈچ كۈچ بولغان بۇ چېچەنلىك ئەسىرىگە ئىلىم ساھەسىدە زۆرۈر بولغان تېماتىك مەسىلىلەرنى نۇرلاندۇرماقتا ئىدى.

توي كۈنلىرىدىكى ئەسىرىنىڭ خامۇشلۇقى دەل مۇشۇ سەۋەب-لەردىن ئىدى. ئۇ نېمىگىدۇر ئەنسىرەيتتى. ئۇ قانداقتۇر بىر غايىبانە ۋەھىمىنىڭ تەسىرىدىن ئۆز ئىشلىرىنى بالدۇرراق تامام-لاش تەقەززاسىدا بىئارام بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. شۇڭا ئۇ تويدىن كېيىنلا ئۆز ئىشلىرىغا ئالدىرىدى. ئۇ ئەمدىكى ئۆمرىنى كۆز ئالدىدىكى ئىشلەپ تاماملاش زۆرۈر بولغان تەنقىقات تېمىلە-رىغا يەتمەيدىغاندەكلا ھېس قىلاتتى. ئۇ روھ ۋە تەندىن ئىبارەت ئۆز ۋۇجۇدىنىڭ قۇرۇلمىسىدا پات - پات غەيرىي سېزىم ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇنداق كۈنلەردە ئۇنىڭ يۈرىكى بەكمۇ ئاجىز ئاستا سوقۇپ، يۈرەك رىتىمىنىڭ قېتىم سانى كۈندىن - كۈنگە تۆۋەنلەپ كېتىۋاتقاندەك، بەدەنلىرىدىن چىقىۋاتقان سوغۇق تەرلەر، پۇت - قوللىرىنىڭ ئۇيۇشۇپ قېلىشلىرى، تۇرۇپلا لەۋلىرىنىڭ كۆكىرىپ، سول كۆكسىنىڭ ئازابلىق سىرقىرىشى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا باشقا بىر دۇنيانىڭ كۆرۈنۈشلىرىنى نامايان قىلغاندەك بولاتتى - دە، يەنە دەرھال ئۆز ئەكسىگە قايتاتتى.

ئەسىر كۈندىن - كۈنگە ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئۆلۈم ۋەھىمىسىنى سەزگەندەك ئىدى. كونىلارنىڭ «ئەۋلىيالار ئۆز ئۆلۈمىنىڭ بېشارىتىنى ئالدىن بىلىدۇ» دېگەنلىرى بىكار گەپ ئەمەس چېغى، ئەۋلىيا سۈپەت ئالىم ئەسىرمۇ ئۆز ھاياتىنىڭ

ئانچه ئۇزۇن قالمىغانلىقىنى ئۆز جىسمىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن بىلىپ قالغانىدى. ئۇ ئالدىراپ ئۆز ئىلمىي ئەمگەكلىرىنىڭ نەتىجىلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرۇشقا باشلىدى. ئاردىلاپ - ئارىلاپ جۆھەربۇۋىگە لاله ھەققىدىكى ئەسىرەشلىرىنى دەيتتى.

بۇ قەدىناس ئەر - خوتۇنلارنىڭ قىزىنىڭ تويىدىن كېيىنكى كۈنلىرى ئەنه شۇ ئەسىرنىڭ تەتقىقات تېمىسى، ئەنه شۇ لالەنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشى ھەققىده ئىدى...

تويىنىڭ كېيىنكى يىلى لاله ئىككى ئائىله چوڭلىرىنى سۆيۈندۈرۈپ چىرايلىق ئوغۇلدىن بىرنى تۇغدى. ئەسىرنىڭ كۆز ئالدىدا كەلگۈسى ئەۋلادىنىڭ ئۈمىد چىرىغى ياندى. كىچىككىنه زىلال بوۋاي - مومايلارغا شادلىق بېغىشلاپ تايتاڭلاپ ماڭدى. ھاياتنىڭ ئەمدىكى مۇساپىسىنى تايتاڭلاپ مېڭىشتىن باشلىغان ئۆز نەۋرىسىگه قارىغانسېرى ئەسىرنىڭ جاراھەتلىك قەلبى بىئارام بولاتتى.

ھاياتنىڭ كۆپ قىسمى دېشۇارچىلىقتا ئۆتكەن ئەسىر بىر كۈنى سەھەرلىكى ئوڭايلا، بەكمۇ ئوڭايلا پەقەت بىر قېتىملىق بىئارام بولۇشتىن كېيىن تىنىقتىن قالدى. ئېغىر يۈرەك كېسىلى ئۈنىڭ جېنىغا زامىن بولغانىدى. خەۋەرنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەن لاله بىلەن رەخىم ئۆيگه كىرگەنده ئەسىر يالغۇز كىشىلىك كرېسلودا ئارقىغا يۆلەنگىنىچه كۆزلىرى يېرىم ئوچۇق ھالەتته ئىدى. ئۈنىڭ قويۇق قاش - كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى يېرىم ئوچۇق كۆزلىرى نېمىنىدۇر ئىزدىگەنده‌ك، يىراق ئۇپۇققا تىكىلگەنده‌ك بىر نۇقتىغا قادالغىنىچه قېتىپ قالغانىدى.

ئەسىرنىڭ نامىزى شەھەردىكى ئەڭ چوڭ جامائىده چۈشۈرۈلدى. ئۈنىڭ ئۆلۈم نامىزىغا شەھەرنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدىن سانسىزلىغان ئادەملەر داخىل بولدى. شەھەرنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىكى ھەر خىل كاسىپلار ئۆز دوئالىرى بىلەن ئالىمىنىڭ ئۇ ئالەملىكىنى تىلىدى. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېـ

سىپ ئۆتىدىغان چوڭ يولنىڭ شەرقىدىكى مەدىكار بازىرىدىكىلەر- مۇ بۇگۈنكى نامازغا خالىس نىيەتلىرى بىلەن قاتناشتى. ئۇلار ئۆز روزغارلىرىنىڭ كۈندىلىكىنى كۈندە تېپىپ يەيدىغانلىقىغا قارىماي بۇگۈنكى كۈننىڭ ئۆز ئالىمى ئۈچۈن ئاتىغانىدى. ئۇلار ھېچقانداق ھەق - تەلەپسىز نىيەتلىرى بىلەن ئالىمنىڭ جىنازە- سىنى ماشىنىلارغا سالدۇرماي، بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ قول- دىن - قولغا يۆتكىشىپ شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دۆڭ- لۈككە — ئاممىۋى زىراتگاھلىققا ئاچىقتى.

بۇگۈن شەھەر سۈكۈتكە چۆمگەنىدى. باش باھارنىڭ بۇلۇت- لۇق ئاسمىنى ئەسىرىنىڭ ھاياتىنىڭ خاتىمىسىنى ئۆزىنىڭ پاك سۈيى بىلەن يازدى. يېغىۋاتقان سىم - سىم يامغۇر ھازىدارلارنىڭ كۆز ياشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇلۇغ زېمىنغا سىڭىپ كەتتى. بىھېسىاپ ئېچىنىش، ھەسرەتلىك ئەلەمگە تىنىپ كەتكەن كۆزلەر بىر - بىرلىرىگە نادامەت ئىچىدە بېقىشماقتا ئىدى. تولغىنىپ ئېقىۋاتقان ئانا دەريانىڭ يىراقتىكى كۆرۈنۈشى، كۈمۈشتەك يال- تىراپ ئەسىرنى تۇغقان بۇ مۇقەددەس زېمىننى سۆيۈپ - يالاپ، شاۋقۇنلۇق دولقۇنلىرىنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىردىنى ئۇلاپ ئۇزاتماقتا ئىدى.

يەتتىنچى باب

شۇنداق، لاله شۇ ياتقانچه بالىنتسىدا توپتوغرا تۆت ئاي ياتتى. لالەنىڭ بالىنتسىدىن چىققان كۆنلىرى بۇ يۇرت گۈل - چېچەكلەرگە چۈمكەلگەن ماي ئېيىنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى ئىدى. بۇگۈن هاۋا سۈزۈك بولۇپ، باهار هاۋاسىدىن دىل سۆيۈنەتتى.

هويلىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن كىرگەنلا جايدىكى بۇك - باراقسان بىر تۈپ سېرىنگۈل شاخ - شېخىنى تولدۇرۇپ هۇپپىده ئېچىلغان بولۇپ، گۈللەر ئارىسىدا ئۇچۇپ يۈرگەن گۈل هەرىلىرىنىڭ غوڭۇلداشلىرىنى هېسابقا ئالمىغاندا هويلا ئىچى تىمتاسلىقا چۆمگەنىدى.

ئۆز ۋاقتىدا ئەسپەر ئەپەندىنىڭ قولى بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بۇ هويلىنىڭ بېغىدا مۇشۇ يۇرتنىڭ شېرىن - شەربەتلىك مېۋىلىرىنىڭ هەر خىل سورتلىرى تېپىلاتتى. ئۆزۈن كەتكەن پېشايۋانغىچە سايە تاشلاپ تۇرغان ئۆزۈم بارىگى بىلەن سېرىنگۈل ئارىلىقىغا تارتىلغان چۆنەكتە ئېچىلغان رەڭمۇرەڭ گۈللەر، باغ تېمىنى ياقىلىتىپ تىكىلگەن شاپتۇللار، جىنەستە، ئالۇچا، گىلاس قاتارلىق هەر خىل مېۋىلىك دەرەخلەر، ئەسپەر ئەپەندىنىڭ كۆچەت ئۆستۈرۈپ تەربىيىلەشكە هېرىسمەن ئادەم ئىكەنلىكىنى نامايان قىلاتتى. دېمىسىمۇ شۇنداق، ئەسپەر ئەپەندىنىڭ سىياسىتى ئەمەلىيلىشىپ خىزمىتى ئەسلىگە كەلگەنده، سېتىۋالغان بىر مودىن كۆپرەك، تۆت تەرىپى پاكارغىنا سوقما تاملار بىلەن قورشالغان قورۇق، ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇك - باراقسان بېغى

ۋە چىرايلىق سەرەمجانلانغان قورۇسى مەنزىرىلىك ئارامگاھقا ئايلانغاندى. ئەسپەر ئەپەندى هايات ۋاقتىدا خىزمەتتىن قايتىپ كېلىپ ئۆزۈم بارىكى ئاستىدا بىر پەس سالقىنداپ هاردۇقىنى چىقىرانتتى، ئاندىن رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن گۈللۈك-نى بىر ئايلىنىپ هەربىر تۈپ گۈلنىڭ ئۆزگىرىشىنى، ئۇنىڭ قانچىلىك غۇنچە تۇتقىنى، بۇگۈن قانچە غۇنچىسى پورەك بولۇپ ئەتە تاڭ بىلەن قانچىسى ئېچىلغانلىقىنى كۆزىتىپ چىقاتتى، ئاندىن هەربىر تۈپ مېۋە كۆچەتلىرىنىڭ هەر كۈنلۈك ئۆزگىرىش-لىرىنى سىنچى كۆزلىرىدىن ئۆتكۈزەتتى، بىهۇدە شاخلاپ كەتكەن هارام پۇتاقلارنى چاتايتتى، مېۋىسىنى كۆتۈرەلمەي يېرىلىپ كېتىش ئېهتىمالى بولغان شاخلارنىڭ ئاستىغا تىرەك قويايتتى.

بۇنداق كۈنلىرى جۆهەربۇۋىنىڭ:

— ئەپەندىم، ئەمدى بولدى قىلسىڭىزچۇ. چارچاپ كەتكەندە بىر پىيالە قىزىق چاي ئوتلىۋېلىڭا، — دەپ مېهرىبانلىق بىلەن كايىغان ئاۋازى باغ ئىچىگە سىڭىپ كېتەتتى.

بۇگۈن جۆهەربۇۋى ئۆينىڭ بوسۇغىسىغا قويۇلغان ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ جىمجىت باغ ئىچىگە قاراپ چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەنىدى. ئۇنىڭ ئاچچىق - چۈچۈك ئارىلىشىپ كەتكەن شۇ ئەسلىمىلىرى كۆز ئالدىدىن ئۆتمەكتە ئىدى. ئېهتىمال شۇ تاپتا بۇ باغدىكى هەربىر تۈپ مېۋە، هەربىر گۈل ۋە هەتتا هەربىر تۈپ گىياھ يېنىدا ئەسپەر ئەپەندىنىڭ سېيماسى نامايان بولۇپ، جۆهەربۇۋىگە جىلۋە قىلىۋاتقاندۇر ۋە ياكى ئەسپەرنىڭ ئورا كولاپ، جۆهەربۇۋىنىڭ كولىغان ئورەكچىلەرگە تىكىلىدىغان كۆچەتلەرنى تۇتۇپ بەرگەن چاغدىكى يۇمۇرلۇق ئەسلىمىلەر بارغاندەسېرى ئىلىكى قۇرۇپ كېتىۋاتقان بۇ ناتىۋان ئايالغا روھ - ماغدۇر بەخش ئېتىۋاتقاندۇر...

— موما، هەي موما...

زىلالنىڭ ئىنچىكە ئاۋازى ھويلىدىكى جىمجىتلىققا جان كىرگۈزدى.

— ھە نېمە، قوزام؟

— سېرىنگۈلدىن ئۈزۈپ بەر، مۇئەللىمگە ئالغاچ بارىمەن. ھەر كۈنى مەن ئاپارغان سېرىنگۈلنى مۇئەللىم ئۆزى دەرس سۆزلەيدىغان شىرەنىڭ ئۈستىدىكى لوڭقىغا چىلاپ قويىدۇ. مەن ئۇنىڭغا قاراپ بەكمۇ خۇش بولىمەن...

— ئوبدان، تولىمۇ ئوبدان، قوزام، ماڭا، مانا ھازىر...

جۆھەرىۋۈى بايىقى ئولتۇرغان جايىدىكى خىيال يىپلىرىنى ئۈزگىنىچە قانداقتۇر تەمتىرەش ئىچىدىكى ئالدىراش قەدەملىرى بىلەن پەلەمپەيدىن چۈشۈپ سېرىنگۈل تەرەپكە يۈزلەنگەنىدى.

— زىلال، موماڭنى ئاۋارە قىلمىساڭچۇ!

— ئۇنداق دېمە، قىزىم، گۈلدەستىنى يەنىلا مېنىڭ ياساپ بەرگىنىم تۈزۈك. بۇنىڭ ئۈزگە قويۇپ بەرسەڭ سېرىنگۈلنىڭ نوتىلىرىنى يىرتۈۋېتىدۇ.

جۆھەرىۋۈى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سېرىنگۈلدىن گۈلدەستە تەييارلىماقتا. ئۇ سېرىنگۈلنىڭ يۈمران شاخلىرىنى رەتلەپ ئىكىكىلىك كەڭلىكتىكى قىزىل لېنتا بىلەن چىڭ بوغۇپ زىلالنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. زىلال خۇشاللىقى ئىچىگە پاتمىغان ھالەتتە ئىككى تەرەپكە تاشلىنىپ يۈگۈرۈپ دېگۈدەك دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. ھويلا ئىچى يەنە جىمجىتلىققا چۆمدى. لالە ئاپىسىغا قارىغانچە بايىقى جايىدا ئۇن - تىنسىز تۇرماقتا. بۇگۈن ئۇنىڭ كۆزىگە ئاپىسى بىردىنلا قېرىپ مۇكچىيىپ كەتكەندەك باشقىچىلا بىر ئادەمگە — ئىسمى - جىسمىغا لايىق مومايغا ئايلىنىپ قالغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. دېمىسىمۇ ئانا قىزى ئاغرىپ يىقىلغاندىن كېيىن يەتكۈدەك ئىچ ئاغرىقى تارتقانىدى. لالەنىڭ تويىدىن كېيىن قۇدىلار ئوتتۇرىسىدىكى سوغۇقچىلىق، رەخمىنىڭ تۇيۇق-

سىزلا خىزمەتتىن توختاپ «سودىغا يۈزلىنىپ» «دېڭىزغا شۇڭ-غۇشى» ۋە راستتىنلا دېڭىزغا شۇڭغۇپ غەرق بولغان ئادەمدەك ئىز - دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىشتى، ئۇنىڭغا ئۇلىنىپلا ئەسپەر-نىڭ ئۆلۈمى مۇناسىۋەتتى بىلەن بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەر... كېيىن رەخمىدىن كەلگەن ئۇمىدسىز خەۋەر. «بۇرۇتلۇق» يە-گىتنىڭ رەخىم توغرىسىدا ئېيتقان، كىشى چۈشەنگىلى بولمايدە-غان تاقما - تۇقما گەپلىرى... ئەنە شۇ ئىشلاردىن كېيىن خۇددى ياغاچنى قۇرت يەپ كېتىۋاتقاندەك قانداقتۇر بىرنېمە ئاننىڭ يۈرىكىنى غاجىلاپ كەلمەكتە ئىدى. بۇ ئىشلار ئانا ئۇچۇن كۆتۈ-رۈۋالغۇسىز دەرد بولماقتا ئىدى. بۇنىسىنى لالە ئوبدان چۈشىنەتتى.

شۇنداق، تەقدىر - قىسمەت دېگەن شۇنداق رەھىمسىز. ئۆلۈم دېگەن تېخىمۇ رەھىمسىز ۋە قورقۇنچلۇق. ئۇ سېنىڭ ياخشى كۆرگەن ئادىمىڭنى ۋاقتى يەتتى - يەتمىدى دېمەي، سې-نىڭدىن تارتىۋالىدۇ.

مۇنداق ئويلىسا، ئەسلىدە ئۆلۈم ئۇنچىۋالا قورقۇنچلۇق ئە-مەس، بەلكى ياخشى ئادىمىڭدىن، سادىق سەمىمىي ھەمراھىڭ-دىن، بىر ئۆمۈر نەپەسلىرى بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن ئىچ كۆيەرىڭدىن ئايرىلىپ قېلىش ئەڭ قورقۇنچلۇق. بىز دەپ كېلىۋاتقان تەقدىرچىلىكىمىزنىڭ رەھىمسىزلىكى شۇ يەردىكى قانداقتۇر بىرلىرى سەن ياخشى كۆرگەن، سەن ئارزۇلىغان، سەن ئەتىۋارلىغان، سەن ئۇچۇن دۇنيادىكى ھەممە نەرسىدىن قىممەتلىك بولغان نەرسىلىرىڭنى يەنە قانداقتۇر بىر يوللار بىلەن سېنىڭدىن تارتىۋالىدۇ - دە، سېنىڭ روھىي دۇنياىڭنى ئاستىن - ئۇستۇن قىلىۋېتىدۇ. بۇ ھال سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭنىڭ نازۇك قاتلاملىرىغچە ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ سېنىڭ جىسما-نىيىتىڭدە ساقايتىۋالغۇسىز جاراھەت پەيدا قىلىدۇ. بۇ جاراھەت ئۆز نۆۋىتىدە ساڭا تۇيدۇرماستىن ھايات مۇساپەڭنى قىسقارتىدۇ.

ئانىسىغا قاراپ تۇرغان لالەنىڭ يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى. ئۇ بۇگۈن ئانىسىغا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئويلىغانلىرىنى دېمەكچى ۋە ئاپىسىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە رەخىم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى توغرىسىدا كەسكىن قارار چىقارماقچىدى. بىراق شۇ تاپتا ئۇ ئانىسىغا قارىغانسېرى، ئانىسىنىڭ ئەمدى ئۆزىنىڭ دەردلىرىگە شېرىك بولغۇچىلىكى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدى ـ دە، چوڭقۇر ئۇھ تارتىۋەتتى.

— قىزىم!

— ھە، ئاپا!

— بىر يېرىڭ بىر قىسما بولۇۋاتمايدىغاندۇر...

— ياق، ئاپا، خېلى ياخشىغۇ...

— شۇنداقمۇ.

ئانىنىڭ كۆڭلىدىن ھىلالبۇۋىنىڭ دائىم دەپ يۈرىدىغان بو-لۇپمۇ لالەگە «ئۇھ» تارتماسلىق توغرۇلۇق تەكرار ـ تەكرار گەپلىرى كەچتى.

«توۋا، — دېدى ئانا ئۆز ئىچىدە، — ھىلالبۇۋىنىڭ دېگەنلە-رى راست جۇمۇ. ئەسىپەر ئاشۇنداق تولا ئۇھ تارتاتتى. ئۇھ تارتە ـ تارتە راستىنلا ھىلالبۇۋىنىڭ دېگىنىدەك يۈرىكىگە دەز كەتتى. ئەمدىلىكتە قىزىم...» ئەنسىز بىر خىيال ئانىنىڭ مېڭىسىدە «ۋال» قىلىپ يېشىل نۇر چاقناتقاندەك بولدى.

— قىزىم!

— ھە، ئاپا!

— بىرەر گېپىڭ بارمۇ، قىزىم، — ئانىنىڭ تۇيغۇن يۈرىكى لالەنىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزگەندى، — مەن ھىلالبۇۋىگە دەپ قويدۇم. ئۇ خىزمەتتىن چۈشۈپلا يېنىڭغا كىرىدىغان بولدى. ئىككىڭلار ئوبدانراق مەسلىھەتلىشىڭلار. مېنىڭچە رەخىم بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۆزۈش ئۈچۈن چېگرا ئاتلاپ ئۇ تەرەپتە سەرسان بولۇپ يۈرۈشىڭ ئورنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە سەن بۇ

ئازابلىق سەپەرگە بەرداشلىق بېرەلمەيسەن. ئەگەر ماقۇل كۆر-سەڭ تەتىل مەزگىلىدە ھىلالبۇۋى زىلالنى ئېلىپ رەخمىنىڭ زادى نېمە بولغانلىقىنى بىلىپ كەلسۇن. نېمىلا دېگەنبىلەن زىلال رەخمىنىڭ بالىسى. ھەرقانداق يۇز كېلەلمەيدىغان ئىش بولسا-مۇ، زىلالنى كۆرۈپ ئۆز ۋۇجدانسىزلىقلىرى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورامدىكىن دەيمىنا...

— ئاپا، — لالەنىڭ ئاۋازى تىترەپ قىرتاق بىرنېمە كېكىر-دىكىنى قىرىپ ئۆتتى - دە، — ھىلالبۇۋى ئەقىللىق، غەيرەتلىك قىز، ھەرقانداق ئەھۋالدا ماڭا باشپاناھ بولالايدۇ. مەن ھېلىقى «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكەلگەن رەخمىنىڭ بىر پارچە خېتىدىن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدىم. ئۇنى ئاز دېگەندەك بىزگە ۋىزا ئەۋە-تىپ بېرىمەن دېگەن «بۇرۇتلۇق» يىگىتمۇ قۇدۇققا چۈشكەن تاشتەك جىمىپلا كەتتى. شۇڭا بىزگە ئەمدى بىردىنبىر يول ساياھەتچىلەر ئۆمىكىگە قاتنىشىپ ئۇ تەرەپكە بېرىشنى ئىلتىماس قىلىش، كىشىلەر بۇ يولنى خېلى ئوڭاي دېيىشىدۇ.

— ياق، قىزىم، مەن سېنى كۆزۈمدىن بىردەممۇ نېرى قىلمايمەن. سەن بۇ يىل ئاز ئىچ ئاغرىقى تارتمىدىڭ. ئۇنىڭ ئۈستىگە سالامەتلىكىڭ تېخى ئانچە ئەسلىگە كەلمىدى.

— سەنمۇ ئوخشاش ئىچ ئاغرىقى تارتتىڭ، ئاپا. ئەمدى مېنىڭ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. بۇ ئىشلارنى تېزدىن بىر تەرەپ قىلىپ ئازراق بولسىمۇ كۆڭۈل ئازادىلىكىگە ئېرىشسەك دەيمىنا.

— ئېيتقانلىرىڭ توغرا، قىزىم. بىراق... بىراق مەن سېنىڭ بۇ سەپىرىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن.

— جېنىم، ئاپا، ماقۇل دېگىن. ئەڭ بولمىغاندا ھاۋا يەڭ-گۈشلەنسە ياخشى بولۇپ قالارمەن. سەن ماڭا ئىشەن، ئاپا. مەن شۇنداق بىر ئىرادىگە كەلدىمكى، رەخىم ماڭا قانچىلىك ۋاپاسىز-لىق قىلغان بولسا، مەنمۇ ئۇنىڭدىن شۇنچىلىك ھېساب ئالماي قويمايمەن. مەن ئۇنىڭدىن شۇنچىلىك بىزار بولدۇم... ئاپا، جېنىم ئاپا، مەن سېنىڭدىن يوشۇرۇپ ساڭا دېمىگەن نۇرغۇن

ئىشلار بار تېخى... رەخسەم بىلەن ئىككىسىز ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت ئاللا بۇرۇنلا ئۆچكەن. تويدىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي مەن ئۇنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىدىن ئەپرەتلىنىشكە باشلىغانىدىم. ئۇنىڭ بىلەن ئادا - جۇدا بولىدىغان ۋاقىت بەكمۇ ئۇزىراپ كەتتى... نېمىلا دېگەنبىلەن مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا، رەخسەم قانداقتۇر بىر تۈيۈق يوللارغا كىرىپ قېلىپ، ئىككى - تۆت تەڭگە پۇلنى بىزگە ئەۋەتىپ يەنە قانداق ئالدامچىلىق قىلىۋاتىدۇ كىم بىلىدۇ... بۇ ئىشلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كەلگىنىم تۈزۈك.

— ھىلالبۇۋىمۇ ساڭا ئوخشاشلا مېنىڭ جان كۆيەر قىزىم. سەن بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن دوستۇڭ، سېنىڭ ۋە مېنىڭ قەلبىمىزنى ئۇنىڭدەك چۈشىنىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم يوق. بىز ئىشەنچ بىلەن شۇ ھىلالبۇۋى بىلەن زىلالنى يولغا سالايلى.

— ياق، ئاپا، مۇشۇ بىر نۆۋەت مېنىڭ جاھىللىقىمنى كەچۈرگىن...

جۆھەربۇۋىنىڭ ئەمدى ئارتۇقچە ھەپسىلىسى قالمىدى. قىزىنىڭ ئەمدىلەتىن ئوڭۇشلۇپ قېلىۋاتقان چىرايىدا غەلىتە بىر تاتىرىش پەيدا بولغاندەك كۆرۈندى. قىزىنىڭ چىرايىدىكى بۇنداق تاتىرىپ، ئاندىن كۆكىرىپ قېلىشلارنى تولا كۆرۈپ يۈرىكى سۇ بولۇپ كەتكەن ئانا، ئەمدى قىزىنىڭ رايىغا باقمىسا ئىشنىڭ چاتاق بولىدىغانلىقىنى بايقاپ قالدى.

— ئۇنداق دەپ تۇرۇۋالساڭ مەيلى، قىزىم، ھىلالبۇۋى ئىشتىن قايتىپ كەلگەندە ئۇ نېمە دەيدۇ تېخى، مەسلىھەتلىشىپ كۆرەرمىز. مەن سەي - كۆكتات ئۈچۈن بازارغا چىقىپ كېلەي.

* *

قىزىنىڭ سۆزىدىكى كەسكىنلىكنى ئاڭلىغان جۆھەربۇۋىنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ ئەنسىز سارىسىمگە چۈشتى. ئۇ، «قانداق بولمە-

سۇن قىزىمنىڭ بۇ سەپىرىگە چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك» دەپ ئويلىدى ـ ده، كوچىغا چىقىپ سەي ـ كۆكتات سېتىۋېلىش باھانىسى بىلەن ھويلىدىن چىقىۋېلىپ، ئۇدۇل ھىلالبۇۋىنىڭ خىزمەت ئورنىغا كەلدى. ئۇ لاله بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەرنىڭ بىرىنىمۇ قالدۇرماي دېگەندىن تاشقىرى، ئۆزىنىڭ ئەنسىزلىكلىرىنى ئېيتىپ بارلىق غەم ـ قايغۇسىنى، ئەنسىرەشلىرىنى ھىلالبۇۋىگە تۆكتى ۋە:

— ھىلالبۇۋى، سىزمۇ ئوخشاشلا مېنىڭ قىزىم. لالەنىڭ بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر ئايرىلماس قېرىندىشىدىنمۇ چارە دوستسىز. مېنىڭ كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرۇپتۇ. ئەگەر لاله ئۇ تەرەپكە بارسا چوقۇم...

ئانا تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن «جېنىنى سېلىپ بېرىپ، ئۆز جېنىغا ئۆزى زامىن بولارمىكىن...» دېگەن سۆزنى يۇتۇۋەتتى.

— مەنمۇ نەچچە رەت دېدىم، سېنىڭ بارغىنىڭدىن، زىلالنى ئېلىپ مېنىڭ بارغىنىم تۇزۇك، ئاۋۇال ئەينى ئەھۋالنى بىر كۆرۈپ كېلەي، ئاندىن قالغان ئىشنى كۆرمەمدۇق، دېدىم. بىراق نېمە دەيدۇ دېمەمسىز، جۆھەر ھەدە، «ئۇ تەرەپكە بارغان بىلەن سەن رەخمىنى مەندەك چۈشەنمەيسەن، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن بىر كاززاپ، مەن ئۇنىڭ بۇرۇن ماڭا قىلغان كاززاپلىقلىرىنى نومۇس قىلىپ سىلەرگە دېمىگەن. ئۇ ئەسلىدە بىر شەھۋەتپەرەس نېمىكەن... بۇ يەردە قىلغان ئەسكىلىكلىرىنى ئۇ يەردىمۇ قىلغاندۇر...» دەيدۇ. بولدى، جۆھەر ھەدە، لالەنىڭ گەپلىرىنى ھازىرچە دېمەي تۇراي. ئۇنىڭدىن كۆرە بۇگۈن كەچ مەن يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ باقاي. ئەگەر زادى ئۇنىماي ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالسا، ئۇ ھالدا سىز بىلەن يەنە مەسلىھەتلىشىپ بىر ئىش قىلارمىز.

ئانا ھىلالبۇۋىنىڭ قېشىغا بەكمۇ زور ئۈمىد بىلەن كەلگەن ھەم قىزىنى ھىلالبۇۋى ئارقىلىقلا بۇ سەپەردىن توسۇپ قېلىش

مۇمكىنچىلىكىنى ئۈمىد قىلغانىدى. بىراق ھىلالبۇۋىنىڭ بايىقى سۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئۈمىد يىپلىرى ئۈزۈلدى. ئانا قىزىنى بۇ قېتىمقى سەپەردىن توسۇپ قالالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ تولىمۇ بىئارام بولدى. ھىلالبۇۋى كەچلىك تاماقتىن كېيىن پىشايۋاندا تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقان زىلالنىڭ يېنىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان جۆھەربۇۋىگە كۆز ئىشارىتى قىلىپ قويۇپلا لالەنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ئىككى قەدىناس دوست خېلى ئۇزۇن «گۈدۈك ـ گۈدۈك» قىلىشتى. ھىلالبۇۋى لالەنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيرانۇھەس بولغىنىچە كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئولتۇرۇپلا قالدى.

— مەن بۇ گەپلەرنى مۇشۇ كۈنلەرگىچە ھېچكىمگە تىنمىدىم. ئىش ئۆز ئايىغى بىلەن بېسىققاندىن كېيىن بولدى قىلاي دېدىم. سەن ئويلاپ باق، ھىلال ئاداش، ئۇنىڭ تېخى باشقا بىر ئايالدىن نىكاھسىز تۇغۇلغان بىر ئوغلى بار ئىكەن. مەن بۇ دەرد ـ ئەلەملەرنى دادامغا، ئاپامغا قانداق ئېيتىمەن. ئەسلىدىلا بۇ تويغا تەستە رازىلىق بەرگەن دادام مېنى نېمىدەپ ئويلايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ كۈنلەردە دادامنىڭ يۈرەك كېسىلى ئېغىرلاپ كەتكەچكە بۇنداق ئىشلارغا بەرداشلىق بېرەلمىتى؟ سەن ئاپامنى چۈشىنىسەن. ئاپامنىڭ مېنى قانچىلىك ئارزۇلايدىغىنىنى بىلىسەن. ئەگەر بۇ ئىشلارنى ئاپام ئاڭلىسا، مەن ئۇچۇن پۈچىلىنىپ قايسى ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇنىڭ دادامنىڭ ئالدىدىكى خىجىللىقىنى نەگە قويىمەن... بۇ كونىلارنىڭ كىمنىڭ ئەزىزلىرى كىملەرگە خار بولماپتۇ دېگىنىدەكلا ئىش بولدى. ئۇنۇبىر-ستېپتتا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمىزدا رەخىم ماڭا تەلەپ قويغاندا ئۇنىڭ تەلىپىگە نېمە ئۈچۇن كېچىكىپ جاۋاب بەرگىنىمنى ئەمدى بىلگەنسەن. ھېلىمۇ مېنىڭ ئېنىق ئېسىمدە، ئۇ كۈنلەر سەن ئەخمەتەم بىلەن پۈتۈشۈپ بولغان كۈنلەر. مەن بولسام ئىككىمىزنىڭ ھېلىقى مەسلىھەتى بويىچە رەخىم بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىڭ

ئارغامچىسىنى سۆرىتىپ قويغان كۆنلەر. كونىلارنىڭ «شامال چىقمىسا، دەرەخ لىڭشىمايدۇ» دېگەن گەپلىرى راست ئىكەن، ئاداش. نەق شۇ كۆنلەردە بىر «سېغىزخان» رەخمىنىڭ ئۇنىۋېر-سىتېتىنى پۈتتۈرۈپ كەتكەن ××× يۈرتلۇق هېلىقى سەتەڭ بىلەن باردى - كەلدىسى بارلىقىنى قۇلىقىمغا تىنىپ قويدى...

— سەن ئۇ چاغدا بۇ ئىشلارنى ئەجەب ماڭا دېمىگەن-دىڭ، — هىلالبۇۋى لالەنىڭ گېپىنى بۆلدى، — سېنىڭ مېنىڭ-دىنمۇ سىر تۇتقان ئىشلىرىڭ بارمىدى تېخى!

لالەگە هىلالبۇۋىنىڭ يوغان كۆزلىرى تېخىمۇ يوغىناپ كەت-كەندەك، قوشۇمىسىنىڭ تۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ كۆتۈرۈلگەن ئىنچىكە قاشلىرى تال - تال بولۇپ تىكلىشىپ كەتكەندەك كۆرۈندى.

— شۇنداق، بۇ ئىشلارنى سېنىڭدىن يوشۇرغانىدىم. شۇ چاغدا مېنىڭ ماقۇل جاۋابىمدىن كېيىن رەخمىمۇ ئېسىنى يىغىپ ئۇنداق ئىشلاردىن قول ئۈزەر، ئوڭۇشلىپ كېتەر دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىچىمگە سالدىم. ئېهتىمال بۇ ئىشلارنى بىرەر كۆرەلەل-مەسلەرنىڭ تاپقان گېپىدۇر دەپمۇ ئويلىدىم. چۈنكى بۇ كۆنلەردە رەخمىم بولسا هېچ ئىش كۆرمىگەندەك دەرسلەرنى تىرىشىپ ئو-قۇپ، ئەتە - ئاخشاملىرى هەممە پائالىيەتتە بىز بىلەن بىللە يۈرگەن كۆنلەر ئىدى. شۇڭا مەن ئۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈپمۇ يۈرمىدىم. مەن شۇ چاغدا مەسلىنى بەكمۇ ئاددىي چاغلاپتىمەن، بەكمۇ ئاددىي ئويلاپتىمەن. ئەسلىدە مەن شۇ چاغدىلا كۆڭلۈمگە چۈشكەن گۇمانىنى ئۇ كاززاپنىڭ يۈزىگە سالسام بوپتىكەن. ساڭا ئېيتمىغانلىقىم يەنە بىر سەۋەبى: سېنىڭدىن ئەنسىرىدىم، سېنىڭ ئوغۇل بالىدەك مىجەزىڭدىن ئەنسىرىدىم، ئاچچىقىڭدا ئۇ «سە-تەڭ» نى ۋالاق - ۋۇلۇق بىرنېمە قىلىپ قويۇپ، مەكتەپ پۈتتۈ-رىدىغان چاغدا يوق يەردىن ئىش تېپىپ، بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ يۈرمەيلى، دەپ ئويلىدىم.

— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ، مېنىڭ مىجەزىم شۇنچىۋالا ئىتتىك-مىدى. ئۇ «سەتەڭ»نى ۋالاق - ۋۇلۇقلا بىرنېمە قىلىدىغاندا ئىككىمىز نېرى - بېرىسىنى ئويلىشىپ ئىش قىلار بولغىيتتۇق. ئاچچىقىدا شەيتانىنىڭ پەيلىگە كىرىپ چاپقىنى ئالىمەن دەپ كۆز-نى قارىغۇ قىلىدىغان ئىش يوق، لالە...

ھىلالبۇۋىنىڭ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتتى. ئەگەر لالە كېسەل بولمىغىنىدا ئىدى، بۇ ئىشلار ئۈچۈن لالەگە يەنە نېمىلەرنىدۇر دەپ دوق قىلغۇسى بار ئىدى. ئۇ ئاچچىقىدا خىلىلا بىرنېمىلەرنى دېمەكچى بولدىيۇ، لالەنى ئايىدى.

— دېدىمغۇ، جېنىم ھىلالبۇۋى، شۇ چاغدا مەن رەخمگە سەپسالسام ئۇ ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك، شۇنداق بىر خىل تەمكىن...

لالە بۇ ئىشلارنى ئەينى چاغدا ھىلالبۇۋىگە دېمىگىنى ئۈچۈن بۇگۈنكى كۈندە راستىنلا ھىلالبۇۋىنىڭ ئالدىدا خىجىلچىلىقتا قالغانىدى.

— راستىنلا كاززاپ ئىكەن ئىتنىڭ بالىسى...

— شۇنداق، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن كاززاپ بىرنېمىكەن. قالغان ئىشلارنى مانا بۇ خەتتىن بىلىۋالغىن. بۇ خەت تۈگىمىز بولۇپ نەق بىر ھەپتىدىن كېيىن قولۇمغا تەگكەن.

— نېمىدېگەن ئىچىڭ پىشىشىق نېمىسەن، لالە، بۇ خەتنىمۇ ماڭا كۆرسەتمەي چىرىتىۋەتسەڭ بوپتىكەن.

— بولدى قىل، جېنىم ئاداش، بۇنچىۋالا ئاچچىقلاپ كەتمە. ئالدىمىزدا ئاچچىقلايدىغان ئىشلارغا يەنە ئۈچرايدىغان ئوخشايمىز تېخى...

لالە بىر تەرەپتىن سۆزلىگەچ، بىر تەرەپتىن يېزىق ئۈستە-لىنىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ چۆرىلىرى قىرچىلىپ كەتكەن سېرىق قەغەز ئىچىدىن سارغىيىپ كەتكەن خەتنى ئېلىپ ھىلالبۇۋىگە بەردى ۋە:

— خەت قولۇمغا تەگكەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا بۇ خەتنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى رەخمگە بەردىم. ئەسلىي نۇسخىسىنى مانا مۇشۇ يەردە ساقلىدىم. بۇ خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن رەخمنى نېمە قىلدى دېمەمسەن. مېڭە يەردىن قەسەم ئىچىپ گۇنا-ھىنى تونۇدى. ئىشنى ئۆز ۋاقتىدىلا پۇل بىلەن ھەل قىلىپ بېسىقتۇرۇۋەتكىنىنى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ھېچقانداق ئالاقە قىلمىغىنىنى، ئەمدى بۇ ئىشنىڭ بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزغا تەسىر كۆرسىتەلمەيدىغانلىقىنى... دەپ ئالدىمدا يۇكۇنۇپ ئولتۇر-غانچە تاڭ ئاتقۇچە بىر كېچە كاسىلدىدى. ھىلالبۇۋى، ئەمدى ساڭا دېسەم، مەن رەخمگە ئاشۇ بىر ھەپتىلا خوتۇن بولدۇم، ئويلىغىنا، دوستۇم، قىز بالىغا بۇنىڭدىن ئارتۇق ئەلەم ـ ھەس-رەت بولامدۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق خورلۇق بولامدۇ. «سېنى ياخ-شى كۆرىمەن» دەپ ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن كەينىڭدىن پاي-پاسلاپ، ئۆزىنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببەتلىرى ھەققىدە توختىماي، ئاغزى بېسىقمايدىغان ۋىتىلداققا ئوخشاپ قالغان بۇ كىشى، ئەمە-لىيەتتە بولسا مەكتەپ ھايانىدىلا ئاشنا ئويناشنى باشلىۋەتكەن بىر كاززاپ ئىكەن ئەمەسمۇ. شۇڭا مەن بۇ ئادەمگە قانداقمۇ ئىشە-نەي! مەن شۇ كۈندىن باشلاپ بىر ياستۇققا باش قويمىدىم. قالغان كۈنلەر ھەر ئىككىلىمىز ئۆز ئالدىمىزغا ئۆز تىرىكچىلىك قۇچاقلاپ يېتىش بىلەن ئوتتى. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى بويۇمدا بار-لىقى بىلىندى. شۇڭا پەرزەنت ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا قۇربان بې-رىشكە توغرا كەلدى. ئەمدى ئويلاپ باق، جېنىم ھىلالبۇۋى، ئەگەر شۇ كۈنلەردە نىكاھتىن ئاجراشقان بولسام، مۇشۇ تۇپەيلى ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆيىگە كەتكەن بولسام، ئىشلار قانداق بولۇپ كېتەر ئىدى. بىر ئۆمۈر ئازاب ـ ئوقۇبەت تارتقان كېسەلچان دادام نېمە بولۇپ كېتەر ئىدى. كۆڭلى يۇمشاق كۆڭۈلچەك ئاپام نېمە بولۇپ كېتەر ئىدى...

ھىلالبۇۋىنىڭ ئىچى ئاچچىقتا تولدى. ئۇ ئاچچىقىنى چاڭ-

دۇرماسلىققا تىرىشقىنى بىلەن، ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرى، خەتنى تۇتۇپ تۇرغان قوللىرى تىترەپ پۈتۈن ۋۇجۇدى گويا بېشىدىن بىر قاپاق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك شۇركۈنۈپ كەتتى. ئۇ تىترىگەن قوللىرى بىلەن خەتنى تۇتقىنىچە بايىقى تېڭىرقىغان ھالەتتە خۇدى قاتۇرۇپ قويغان ھەيكەلدەك بىر نۇقتىغا قارىغانچە ئولتۇرۇپ قالغانىدى. ئارىنى ئېغىر سۈكۈت باستى. ھىلالبۇۋى لېپاپىنىڭ سىرتىغا يېنىش - يېنىشلاپ بىرقانچە قېتىم قارىۋەتكەندىن كېيىن كىشىنى مۇدھىش ئويغا سالىدىغان بۇ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. لېپاپىنىڭ سىرتىغا ئادرېسى «غۇلجا شەھەر × × بەشىنچى يان كوچا ئون بەشىنچى قورۇدىكى لاله خېنىمغا تېگىدۇ» دەپ رەخىمنىڭ قورۇسىنىڭ ئادرېسى ئېنىق يېزىلغانىدى. خەت ئۆزى چىرايلىق پوچېركا بىلەن يولسىز ئاق قەغەزگە دانە - دانە قىلىپ يېزىلغانىدى. خەتنى ئوقۇغانسېرى ھىلالبۇۋىدىڭ لەۋلىرى تىترەپ، قۇلاقلىرى زىڭىلداپ كەتتى. ئۇ ئاچچىقىتىن يېرىلايلا دەپ قالغاندەك ئىدى. قىسقىغىنە يېزىلغان بۇ خەت ھىلالبۇۋىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەنىدى. خەت مۇنداق يېزىلغانىدى:

«ئەسسالام لاله خېنىم:

ياخشى تۇرۇۋاتىدىغانسىز؟ پۇلدار يىگىتكە تېگىپ توقۇزى تەل بولغان بەخت بۆشۈكىدە ئەلۋەتتە ياخشى تۇرىسىز - دە، ئاڭلىدىم، ھەممىنى ئاڭلىدىم. بەكمۇ ھەشەمەتلىك توي قىلىپسىلەر، لېكىن مەن تويۇڭلارنى مۇبارەكلەشتىن يىراقمەن، خېنىم. بىلىپ قويۇڭكى، دۇنيادىكى جىمىكى مەخلۇقات (ئەلۋەتتە، تەپەككۇر ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەمدىن ئىبارەت يۇقىرى دەرىجىلىك مەخلۇقاتمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ئۆز كۈشەندىسىگە ياخشىلىق تىلىمەيدۇ. بىلىپ قويۇڭكى، دۇنيادا نوقۇل پاكلىق بولمايدۇ. شۇڭلاشقا

سىز رەخىم بىلەن مەن بەختلىك بولدۇم دەپ ئويلىماڭ. سىزگە قالغىنى رەخمىنىڭ ئاللىبۇرۇن باشقىلار تەرىپىدىن بۇلغانغان تېنى. بۇ دۇنيادا بەخت ئىزدەپ يۈرۈپ ئېگىز ئاسماندىن چۈشۈپ كەتكەندەك بولۇپ يىقىلغان سىزدەك گۈزەللەر ناھايىتى كۆپ ئۆتكەن.

ئىقرارمەنكى: سىز تولىمۇ گۈزەل قىز ئىدىڭىز. مەن- مۇ ئۆزۈمگە تۇشلۇق چىرايلىق ئىدىم. بىراق گۈزەللىكىنىڭ مەندە بولمىغان باشقا ئامىللىرى (بولۇپمۇ تېرىڭىزنىڭ شۇن- چىلىك سۈزۈكلۈكى) نى سىزدە كۆرۈپ سىزگە ھەسەت قى- لاتتىم. بەلكىم سىز بىلمىسىز، مېنىڭ چىرايىممۇ ئۇنۇڭۇر- سىتېت ھاياتىدا مەنمەن دەپ يۈرگەن خېلى - خېلى يىگىت- لەرنى ۋەسۋەسىگە سالغان. شۇنداق بولغاچقا رەخمىمۇ مې- نىڭ ئارقامدىن بىر مەزگىل سوكۇلدىغان، مەن ئۇنىڭ تەلەپلىرىگە (ئوچۇق يازمىساممۇ بالاغەتكە يەتكەن ئەرلەرنىڭ قىزلاردىن نېمىنى تەلەپ قىلىدىغىنىنى سىز بىلمىسىز) بىر ئەمەس بىرنەچچە قېتىم ماقۇل بولغان. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ پۇلى بار يىگىت - دە. مەن ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزگەن شېرىن مىنۇتلارنى ھەرگىز ئۇنتۇپ كېتەلمەيمەن... بىراق مەن رەخمىنىڭ سىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى بەكمۇ كېچىكىپ بىلدىم. قايىلمەن، سىز ھەقىقەتەن ئىچىڭىز پىششىق قىز ئىكەنسىز. مەن سىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىڭلار- دىكى قىزغىنلىقنى كۆرۈپ قالغان كۈندىن باشلاپلا قاتى- داقتۇر بىر ئوت يۈرەك - باغرىمنى كۆيدۈرۈشكە باشلى- دى. مەن سىلەرنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشۇڭلارغا قاراپ چىدى- يالماي قالغانىدىم. مەن قورسىقىمدىكى تۆرەلمىنى باھانە قىلىپ رەخمىگە چىڭ چاپلاشقۇم كەلدى. لېكىن ئۇنداق قىلىپ ئىشنى يوغىنىتىۋەتسەم ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان چاغدا مەكتەپتىن قوغلاندى قىلىناتتىم. ھەرقانچە قېلىن بولغىنىم

بىلەنمۇ مېنىڭمۇ ئاتا - ئانام بار - دە. ئۇلارنىڭ ئالدىغا نېمىدەپ بېرىشىم كېرەك. ئەلۋەتتە بۇنى ئويلىغۇچىلىكىم بار. بىر كۈنى تۇيۇقسىز بىر پۈرسەت تېپىپ سىزگە قەست قىلىش خىيالىغا كېلىپ قالدىم. شۇڭا بىرنەچچە قېتىم سىلەرنىڭ ياتاققا، ئۇيۇشتۇرغان سورۇنلارغا قىستۇرۇلۇپ كىردىم. ئەگەر سىزنىڭ يېنىڭىزدىن بىرەممۇ نېرى بولمايدىغان ھېلىقى سادىق دوستىڭىز بولمىغىنىدا ئىدى (بىلمەي قالماڭ، ھىلالبۇۋى دېگەن قارىمۇتۇقنى دېمەكچىمەن) كىچىككىنە ئاق پاراشوك سىزنى ھالاكەت يولىغا ئەكېتەلەيتى. بىلسىڭىز سىزنى شۇ قارىمۇتۇق دوستىڭىز قوغداپ قالدى. ئۇ خۇددى بىرنېمىنى سېزىپ قالغاندەك ھامان مېنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىمگە نەزەر ئاغدۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ ھامان سىز بىلەن بىللە ئىدى. ئەمدى ئويلىسام، مەن ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلغان چېغىم، چۈنكى مەن ئۇنىڭ پەيلى يامان ئەركەكزەدەك ئىكەنلىكىنى بىلمەن - دە!

سىز چۈشەنمەسلىكىڭىز مۇمكىن، مېنىڭ يۈرەك - باغرىمنى كۆيدۈرگەن ھېلىقى ئوت ماڭا پەقەت ئارام بەرمەدى. ئويلا - ئويلا ئاخىرى ئامال تاپتىم، قېلىنلىقىم ئەسقاتتى. رەخمىنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۇنى ئىندەككە كەلتۈردۈم. ھېلىقى ماڭا ئارام بەرمىگەن ئوتنى رەخمىگە تۇتاشتۇردۇم. كىشىلەرنىڭ ھەسەت ئوتى ھەر كويغا سالىدۇ دېگەنلىرى شۇ چېغى.

لاله خېنىم، كىشىلەر دائىم قىزلارنى ئاجىز دەيدۇ، لېكىن يىگىتلەر بەزىدە قىزلاردىنمۇ ئاجىز كېلىدۇ. رەخىم شۇ ئاجىزلىقى بىلەن مېنىڭ تۇزىقىمغا ئىلىنغانىدى... بولدىلا، خېتىمنى ئەمدى يەنە ئۇزارتىپ نېمە قىلاي. ئادەم ئىزا تارتمىسلا دۇنيادا يول كەڭرى ئىكەن. راستىمنى دېسەم مەنمۇ بېرىپ يۇمشاق باش ئەردىن بىرنى تاپتىم.

شۇنىڭ بىلەن تىنچ تۇرمۇش، ياخشى خىزمەت شارائىتىدا كېتىپ باراتتىم...

لېكىن سىز بىلەن رەخمىنىڭ توي خەۋىرىنى ئاڭلاپ يەنىلا ئولتۇرالماي قالدىم. رەخمىمۇ مېنىڭدىن بولغان بالىسىنىڭ ھەققى ئۈچۈن مېنى ئوبدان رازى قىلدى. سىزنىڭ رەخمى توغرۇلۇق بىلمەيدىغانلىرىڭىز بەك كۆپ. سىزگە دەپ قويماي، ئۇ ھەر قېتىم مال يۆتكەش ئۈچۈن بۇ شەھەرگە كەلگەندە مېنى يوقلاپ تۇردى. ئەر كىشىلەرنىڭ يوقلاپ تۇرۇشىنىڭ ئارقىسىدا نېمە بولىدىغانلىقىنى سىزدەك ئېپىتلىك نومۇسچان قىز بەلكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايسىز. بىلىپ قېلىڭ، تېخى يېقىندىلا روسىيىنىڭ ئېسىل مىللىرىدىن پوسۇلكا ئەۋەتىپتۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن، مەن ئويلايمەن يەنىلا ئارىمىزدىكى بالا ئۈچۈن. بۇ خەتنى يېزىشتىكى مەقسەت پەقەت بىرلا: ئۇ بولسىمۇ ئۆزىڭىزنىڭ تەڭداشسىز گۈزەللىكىڭىز بىلەن رەخمىنى مېنىڭدىن تارتىۋالغانلىقىڭىز ئۈچۈن سىزگە ئۆمرىڭىزنىڭ ئاخىرىغىچە خاتىرجەملىك بەرمەسلىك.

گۈزەل خېنىم لالە، رەخمىنىڭ مېنىڭدىن بولغان بىر ئوغلى بارلىقىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماڭ.

خېتىمنى ئاخىرلاشتۇراي، مەن سىزگە بەختىلىمەيمەن.

سىز بىلمىغان شەھلادىن

2000 - يىل سېنتەبىر»

ھىلالبۇۋى خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ئۇنى قامالليغنىچە:

— ھۇ، پاسكىنا جالاپ، رەخمىنىمۇ سېسىتىپ بولغانىكەن - دە بۇ قانجۇق...

ئاچچىقلانغىنىدىن ھىلالبۇۋىنىڭ يوغان كۆزلىرىگە قان تولـ
ىدى، لەۋلىرى بايىقىدىن بەتتەر تىترەشكە باشلىدى. شۇ ئاچچىقلـ
ىدا ئۆزىنىڭ ئوغۇل بالىلاردەك مەردانە مىجەزى بىلەن شەھلا
دېگەن سەتەڭنى يەنە نېمىلەرنىدۇر دەپ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ
قورسىقىنى بوشاتقۇسى كەلدىيۇ، بىراق بۇ ئالدىدىكى كىچىككىنە
بىر ئىش بولسا يوپۇرماقتەك تىترەپ كېتىدىغان، تىترەش بىلەن
تەڭلا ھالسىزلىنىپ كېتىدىغان ئاجىزانە دوستىنى ئايىدى. ئۆزىـ
ىدىكى تاشقى كەيپىياتنى مىڭ تەستە پەسلەتكەن ھىلالبۇۋى ئاستا
بېرىپ لالەنى يېنىككىنە قۇچاقلىدى. بۇ ئۇنىڭ لالەنى ئۆمرىدە
تۇنجى قېتىم ھېچقانداق چاقچاق ـ سۆرەنسىز، سىلىق ـ سىپايـ
لىق بىلەن، ئىچ ئاغرىتىش بىلەن قۇچاقلىشىشى ئىدى. شۇ تاپتا
ئۇ لالەگە نېمىدەپ تەسەللى بېرىشنى بىلمەيلا قالغانىدى. ھىلالـ
بۇۋىنىڭ يۈرىكىمۇ خۇددى لالەنىڭ يۈرىكىگە ئوخشاشلا رەھىمسىز
بىر ئوتتا پۈچىلانماقتا ئىدى. ئۆزىنىڭ نەزىرىدە تولىمۇ بەختلىك
ھېسابلىنىدىغان لالەنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسىنىڭ رەھىمـ
سىز قىستۇرمىسى ھىلالبۇۋىنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغانىدى.
«نېمە قىلىش كېرەك؟» ھىلالبۇۋىنىڭ مېڭىسىدە ۋاللىدە قىلىپ
چاقماق چاقنىغاندەك بولدى. ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ ئەمدىكى يولى
ئۇستىدە چوڭقۇر ئويلانماقتا ئىدى. ئىككى دوست ئۆزۈندىن ـ
ئۆزۈنغىچە سۆكۈت ئىچىدە قالدى. لالەنىڭ خۇددى كېيىك بالىـ
سىنىڭكىدەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزلىرى قانداقتۇر ئۈمىد،
ئىشەنچ، ساداقەت ئىزدەپ ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرىگە تەلمۈرمەكتە
ئىدى. بۇ دۇنيادا ئانىسىدىن بۆلەك ھېچقانداق تايانچسى،
قوۋۇم ـ قېرىندىشى بولمىغان لالەنىڭ بۇگۈنكى كەيپىياتى مۆلـ
چەرلىگۈسىز دەرىجىدە چۈشكۈن ئىدى. ئۇنىڭ خىيال دۇنياسىنى
بۇ جاھاننىڭ ئەلەم، ھەسرەتلىرىدىن بىراقلا قۇتۇلۇش كېرەك،
دەيدىغان مۇدھىش بىر ئوي كەزمەكتە.
«نېمە قىلىش كېرەك؟» لالەنىڭ مېڭىسىدىمۇ خۇددى

ھىلالبۇۋىنىڭ مېڭىسىدە ئەكس ئەتكەندەك ۋاللىدە قىلىپ چاقماق چاققاندەك بولدى. «ياق، مەن غەيرەتلىك بولۇشۇم كېرەك. ئاپام ئۈچۈن، زىلال ئۈچۈن غەيرەتلىك بولۇشۇم كېرەك. بۇ ئىشلارغا ئەمدى يەنە سۈكۈت قىلىپ ئاپامدىن يوشۇرۇنچە ئىش تۇتۇشقا بولمايدۇ. مەن ئەسلىدىنلا بۇ ئىشلارنى ئاپامدىن يوشۇرماسلىقىم كېرەك ئىدى. نومۇسسىز ئادەملەرنىڭ نومۇسسىز ئىشلىرىغا مەن ئىمانچە نومۇس قىلىمەن. ئېھتىمال رەخىم دەل مېنىڭ مۇشۇ ئاجىزلىقىمدىن پايدىلانغان بولسا كېرەك... كىم نومۇسسىزلىق قىلغان بولسا شۇ شەرمەندە بولۇشى كېرەك... رەخمىنىڭ شەرمەندىلىكلىرىنى يەنە نېمىشقا يوشۇرىمەن...» لالەنىڭ خىياللىرى خۇددى باراڭدىكى ئۆزۈمنىڭ نازۇك شۇڭلىرىدەك تەرەپ - تەرەپكە ئۇچ تارتماقتا ئىدى.

— لالە، مەن ئويلىنىپ بولدۇم، ئاداش، — ھىلالبۇۋىنىڭ نەپەس يوللىرى بوغۇلۇپ چىققان غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازى ئۆي ئىچىدىكى جىمجىتلىققا جان بەردى، — كونىلارنىڭ سۆزى بويىچە ئىش قىلايلى. «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ.» بىز نېمىلا بولمىسۇن ھازىر ئەھۋالنىڭ قانداقلىقىنى بىلىشىمىز كېرەك. ئەمدى چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىمۇ تاسما يېگەن ئىتتەك يۇرگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئۇ كاززاپنىڭ بارلىق شەرمەندىلىكلىرى ئۈستىدە ئۈزۈل - كېسىل ھېساب ئېلىش كېرەك. چۈنكى ئۇ ئەل - يۇرتتىن نومۇس قىلىپ بارلىق دەرد - ئەلەملىرىنى ئىچىگە يوشۇرغانلىقىدىن پايدىلانغان، سېنىڭ ئاشۇ ئىككى قېتىملىق يېقىلىشىڭنىڭ، يۇرەك ئاجىزلىق كېسىلىڭنىڭ كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىپ كېتىشى، دەل ئەنە شۇ ئۈزۈن مۇددەتلىك ئىچ پۇشقى تارتىشتىن كېلىپ چىققان گەپ. ئادەم كەچكىچە غەم - قايغۇدا يۈرسە ئادەمنى ئىچىدىن تۆگەشتۈرۈۋېتىدۇ. ئادەمنىڭ يۈرىكىنى يەپ ئۇنى خورىتىۋېتىدۇ. ھەي... لالە، ھەي لالە دوستۇم! ئەگەر بولمىغاندا تويدىن كېيىن كەلگەن بۇ خەت ئۈستىدە ماڭا بىر

تىنىپ قويغان بولساڭ، رەخىم دېگەن بۇ ئىتنىڭ بالىسىنى چېگىرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە قاچۇرۇۋەتمەيلا چاۋىسىنى چىتقا يېيىپ...

— دېگىنىڭ توغرا، بىراق ئۇ چاغلاردا دادامنىڭ ئەھۋالىنى كۆپرەك ئويلىدىم. ئۇ چاغدا دادامنىڭ سالامەتلىكى كۆنسايىن ناچارلىشىپ كېتىۋاتقاچقا، مۇنداق كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئاۋارىچىلىكلەرنى دادام كۆتۈرەلمەيتتى. بۇنى سەن مېنىڭدىن ئوبدان چۈشىنىسەن.

— ئەمدىچۇ؟

ھىلالبۇۋى لالەنىڭ ئويچان كۆزلىرىگە تىكىلدى.

— ئەمدى بولدى، مېنىڭمۇ تاقىتىم چېكىگە يەتتى. بۇ ئىشلاردىن، قايغۇ ـ ئەلەمدىن بالدۇرراق ئازاد بولۇشنى ئويلاپ قالدىم. ھازىر ئالدىمدىكى بىردىنبىر يول بۇ ئىشلارنى ئاپامغا چۈشەندۈرۈش. چۈشەندۈرگەندىمۇ دادامنى ئاياپ مۇشۇ كۈنگىچە بۇ دەرد ـ ئەلەملەرنى كۆنلۈك روزغارىم بىلەن ئىچىمگە يۇتۇپ، ھېچكىمگە تىنمىغانلىقىمنى ئوبدان چۈشەندۈرۈشۈم لازىم. مېنىڭ ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى...

لالە ھىلالبۇۋىنىڭ باغرىغا تاشلاندى، ئۇنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدىنى تىترەتمەكتە ئىدى.

— توغرىسى شۇ، ھەسرەت بىلەن كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ كېتىپ بارغىنىڭنى جۆھەر ھەدەمنىڭ تېگى ـ تەكتى بىلەن چۈشەنگىنى ياخشى. ئەمدى بىز تېپىشماق ئويىنمايلى، ئاداش، جۆھەر ھەدەمنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

— شۇنداق، سەن چوقۇم مېنىڭ زىلالنى بىللە ئېلىپ چېگرا ئاتلاپ رەخىمنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىشىمغا ئاپامنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالىسەن.

— مېنىڭچە، جۆھەر ھەدەم ماقۇل بولىدۇ. مەن ساڭا ھەمراھ بولۇپ چىقسام بەلكىم خاتىرجەم بولۇپ قالار، ئۇنىڭ ئويلايدىغىنىمۇ سېنىڭ كۆڭۈل ئازادىلىكىڭغۇ!

— ئىلاھىم، ئاپام ماقۇل دېگەي، ئەگەر شۇنداق بولسا، بىز يازلىق تەتىلنى مۆلچەرلەپ خەلقئارالىق سايا‌ھەت شىركىتىگە تىزىملىتىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلايلى.

ئىككى دوست خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە پاراڭلاشتى، پاراڭلاشقانىمۇ بىر - بىرىدىن كۆڭۈللىرى سۇ ئىچكۈدەك پاراڭلاشتى. چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدە رەخمىنىڭ قىلىش ئېھتىمالى بولغان ئىشلىرى ئۈستىدە قىياس قىلىشتى. ئەگەر ئۇ تەرەپتىمۇ يەنە كاززاپلىق قىلىپ ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ شەھۋەتپەرەسلىك قىلغان بولسا، ئۇ ھالدا قانۇن يولى بىلەن مېڭىپ رەخمگە رەھىم قىلماسلىق، قىلچىمۇ يول قويماسلىق. ئۇ قانچىلىك رەھىمسىزلىك، يۇزسىزلىك قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا دەلمۇدەل تاقابىل تۇرۇپ، ھەرگىز يول قويماسلىق توغرىسىدىمۇ مەسلىھەتلىرىنى پىشۇردى. دوستلۇق دېگەن بۇ ئۇقۇم، ئەسلىدە ھايات يولىدىكى بىر - بىرىگە يار - يۆلەك بولىدىغان ساداقەتمەن كىشىلەرنىڭ ئۆمۈرلۈك سەمىمىيىتىنى چۈشەندۈرىدىغان ئادەتتىكى بىر ئۇقۇم ئىدى. بۇ ئۇقۇمنىڭ مەنتىقە جەھەتتىكى تەبىرىمۇ شۇنچىلىك ئاددىي، بىراق كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى زامانغا لايىق ئۆزگىرىش-لەر، بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيا تەرەققىياتىغا ماس ھالدا ئۆزگىرە-ۋاتقان ئىنسان پسىخىكىسىنىڭ مۇرەككەپ جەريانىغا بۇ ئۇقۇم-نىڭ ھەجمى تارلىق قىلىپ قالدى. ئىككى كىشىنىڭ دوستلۇقى-دىكى ئەسلىدىكى تولۇق ماس كېلىش تەلىپىنىڭ ئورنىغا، قىس-مەن ماس كېلىش دەسسىدى. شۇنىڭ بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى-لىرىگىمۇ زامانغا لايىق تەبىر بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئالايلى: كىشىلەر تۇرمۇشتا دوستلۇق ھەققىدە نۇرغۇنلىغان ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قىلىشىدۇ. پېشۋالارنىڭ دوستلۇق، مۇھەببەت ھەققى-دىكى ئېسىل سۆز دۇردانىلىرىنى بىر - بىرىنىڭ خاتىرە دەپتىر-لىرىگە چىرايلىق يېزىقلىرى بىلەن قوندۇرۇشۇپ، بىر - بىرىگە بولغان كۆڭۈللىرىنى ئىزھار قىلىشقا، ساداقەتمەنلىكلىرىنى بىل-

دۇرۇش، بۇ ئارقىلىق ئۆمۈر مەنزىرىلىرىنى بىرلىكتە داۋام قىلىش، بىر - بىرىدىن كۆڭلى سۇ ئىچىدىغان مەڭگۈلۈك دوست-لارنى ئىزدەشكە تىرىشىدۇ. لېكىن تۇرمۇشنىڭ يولى تولىمۇ مۇرەككەپ ۋە رەھىمسىز. ئۇنداق قەغەز يۈزىدىكى سىپايە سۆزلەر بىلەن تولغان خاتىرىلەر ئارقىلىق بىر - بىرىگە باغلانغان دوست-لۇق رىشتىلىرى، كۆپىنچە هاللاردا بوارن - چاپقۇنغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. باشقا كۈن چۈشكەندە بەزى دوستلارنى هەتتا كۆرگۈ-لى بولمايدۇ. بەزىلەر ئۆز شەخسىي ئارزۇلىرىنى چىقىش قىلىپ ئىنسانىي تۈيغۇ بىلەن سۇغىرىلغان مۇقەددەس ئەھدىلەرنى ئاياغ ئاستى قىلىشىدۇ. يەنە بەزىلىرى ئۆز دوستىنىڭ ئۆزىگە بولغان دوستلۇق ئەقىدە - ئىشەنچىسىدىن پايدىلىنىپ يالغانچىلىق قىلى-دۇ، ئالدامچىلىق قىلىدۇ، ئۆز دوستلىرىنى هەسرەت - نادامەتتە قويىدۇ، ئاچچىق پۇشايمان ئىچىدە قالدۇرىدۇ.

بۇ دۇنيادا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تولىمۇ مۇ-رەككەپ بولىدۇ. ئۇ شۇنچىلىك مۇرەككەپكى، بۇگۈن توغرا دەپ قارىغانلىرىڭنىڭ ئەتە توغرا بولۇشى ناتايىن. بۇگۈن ياخشى دېگەن-لىرىڭنىڭ ئەتە ياخشى بولۇشى ناتايىن. بۇگۈن ئىشەنچ قىلغانلى-رىڭنىڭ ئەتە ئىشەنچلىك بولۇشى ناتايىن. مەيلى قانداقلا بولسۇن هايات يولىدىكى كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ ئىنچىكە - نازۇك قۇ-رۇلمىلىرى ئۇستىگە قۇرۇلغان شەكىلەن هادىسىلەر هامان ئۆز ئۇقىدا چۆرگىلەۋېرىدۇ.

ئەنە شۇنداق ئۆز ئۇقىدا چۆرگىلەۋېرىدىغان بۇ قانۇنىيەت ئالدىدا كىشىگە مەيلى ئوچۇق، مەيلى مەۋھۇم ۋە مەيلى سىرلىق تۈيغۇ بېرىدىغان بىر يوللار بىلەن داۋاملىشىدىغان دوستلۇق مۇنا-سىۋەتلىرى هاياتىڭ مۇشكۈل سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلىسە، كىشى يۈرىكى ئۇ خىل دوستلۇقتىن سۇ ئىچىپ روهىيەت دۇنيا-سى ماغدۇر تاپىدۇ. بۇ خىل دوستلۇق مۇناسىۋەتنى هەرقانداق بەدەل بېرىپ بولسىمۇ ئاسراش ۋە ئۇنى ۋايىغا يەتكۈزۈش كېرەك.

لاله بىلەن ھىلالبۇۋىنىڭ ئانا سۈتىنىڭ پۈرىقى تېخى ئاغزىدىن كەتمىگەن چاغلاردىلا باشلانغان دوستلۇقى — ئۇلارنىڭ ئوي - خىيالى، ئارزۇ - ئارمانلىرى، دۇنيا قارىشى، قىممەت قارىشى، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى قاتارلىق مەسىلىلەردىكى ئورتاقلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان دوستلۇق، ئاشۇ بىر خىل پەلسەپىۋى ئۇقۇملارنى تالاي - تالاي قېتىم ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش جەريانىدا ماھىيەتتە بىر جان، بىر تەنگە ئايلىنىپ كەتكەن بۇ قەدىناسلارنىڭ مەڭگۈلۈك ئېتىقادىغا ئايلانغانىدى. شۇڭا بۇ-گۈنكى چىگىش مەسىلىدە ئۇلارنىڭ ئويلىغانلىرى ئوخشاش بىر نۇقتىدىن چىقتى. ئەمدىكى گەپ ئاندىنى قايىل قىلىشتا قالغانىدى.

سەككىزىنچى باب

سارەنىڭ مەپتۇنكار خۇلقى ئاخىرى بېرىپ رەخمەنىڭ ئەقىل ئاسمىنىغا تور يېيىپ بولدى. بىر ھەپتىدىن بۇيانقى بىرقانچە قېتىملىق ئۇچرىشىش رەخمەنىڭ ياقا - يۇرتتىكى غېرىبانە چاڭ-چاق قەلبىگە سۇ چاچرىتىپ ئۇنى پات - پات ئەندىكتۈرۈپ قويۇۋاتاتتى. دېمىسىمۇ بىر ئەر ئۇچۇن يۇرتىدىن، خوتۇن، بالا - چاقىلىرىدىن، ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىن - يورۇقلىرىدىن ئايرىلىپ پۇل تېپىش كويىدا ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ تەۋەككۇل قىلىش ھەتتا بەزىدە دۇم يېتىپ، دۇم قوپۇپ ئەتىدىن كەچكىچە جاننى ئالىقانغا ئېلىپ قويۇپ مال - دۇنيانىڭ كويىدا بولۇشتەك يېگانە تۇرمۇش رەخمەنىڭ جېنىغا پانقانىدى. گەرچە ئۇ پۇلنى خېلى كۆپ تېپىۋاتقان بولسىمۇ، شۇ پۇل بىلەن تەڭ كۇندىن - كۇنگە كۇچىيىۋاتقان ئەنسىزچىلىك رەخمەنىڭ تۇرمۇشىنى قىنىدىن چىقىشقا قىستىماقتا ئىدى. بولۇپمۇ ئالدىنقى ھەپتە باراخولكا بازىرىنىڭ ياقىسىدىكى توققۇزىنچى نومۇرلۇق بىنادا يۇز بەرگەن بۇلاڭچىلىق ۋەقەسى بىر قىسىم چەت ئەللىك سودىگەرلەرنى، بولۇپمۇ شىنجاڭلىق سودىگەرلەرنى بىرقانچە كۇن ئۆيلىرىگە مەھكەم بېكىنىپ يېتىشقا مەجبۇر قىلغانىدى.

كېچە قاراڭغۇلۇقىدا كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان بىر-دەملىك ئارىلىقتا رەخمەنىڭ قولىدىن بەش مىڭ ئامېرىكا دوللىرى چىقىپ كەتتى. بۇ دەل سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى داۋالغۇش ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئىگىلىك

تىكلەش ئاۋارىچىلىكىگە دۇچ كېلىۋاتقان يىللار ئىدى. 1992 - يىلىنىڭ ئاپرىل ئايلىرىدىن باشلاپ ئەزەلدىن خەلقئارا بازاردا ئامېرىكا دوللىرى بىلەن رىقابەتلىشىپ ئۇستۇن ئورۇندا تۇرۇپ كې-لىۋاتقان رۇبلىنىڭ كۇرسى بىراقلا چۈشۈپ كەتكەنىدى. ھەرقاي-سى مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ ئۆز ئىقتىسادىي ئاساسىغا تايىنىپ ئۆزىنىڭ پۇل قىممىتىنى چىقىرالمىغانلىقىغا مۇقىمسىزلىققا قات-تىق تەسىر كۆرسەتكەنىدى. شۇڭا چەت ئەللىك سودىگەرلەر بىر كۇن سودا قىلىپ قىممىتى قالمىغان بىر تاغار رۇبلىنى قۇچاقلاپ قالاتتى - دە، بۇ پۇللارنى «دوللار» بازىرى دەپ ئاتالمىش بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا تىمسىقلاپ يۇرۇپ دوللارغا ئايلاندۇرغىچە يەنە بىرمۇنچە مۇرەككەپ ۋە ئەنسىز جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرەت-تى. بۇ ھال جەمئىيەتتە يېڭىدىن شەكىللىنىۋاتقان قارا كۇچلەر-نىڭ گۇرۇھ بولۇپ توپلىنىشىغا، پۇرسەت كۇتۇپ قاقتى - سوق-تى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا ھەتتا بۇلاڭچىلىق قىلىپ قاتىللىق قىلىشلارغا شارائىت يارىتىپ بېرىۋاتاتتى. مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ئۆزىنىڭ ئىچكى - تاشقى سىياسەتلىرىنى بەلگىلەپ، دۆلەتنى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرغىچە بولغان بىر ۋاقىتقىچە بۇ ئىشلارغا چەك قويۇل-مىدى.

*　　*

رەخىم بۇگۇن دۇكىنىنى ۋاقتىدا ئاچالماي قالدى. ئۇ ئەتە-گەندىلا دوختۇرخانىغا باردى. كېچە زەرب بىلەن ئۇرۇلغان بىر مۇشت ئۇنىڭ بۇرۇن كۆمۇچىنى ئېزىۋەتكەنىدى.

— بۇرنىڭنىڭ كۆمۇچىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۇچۇن ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇڭ، بولمىسا بۇرنىڭىز ھەم پاناق، ھەم قىڭغىر بولۇپ قالىدۇ — دېدى دوختۇر، — بۇنىڭ ئۇچۇن بالنىت-

سىدا يېتىش كېرەك. ياتمىسىڭىز بولمايدۇ، بۇرنىڭىزنى ئوپۇراتسىيە قىلغاندىن كېيىن كۈندە دورا ئالماشتۇرۇش كېرەك، بۇ ھالدا بۇرنىڭىز كۆپۈشۈپ كېتىدۇ ـ دە، تالا ـ تۈزگە چىقىشمۇ بەكپ بولىدۇ.

بۇ ئىككى يىلدىن بېرى رۇس تىلىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن رەخىم ئۆزىنى تەكشۈرۈۋاتقان پېشقەدەم رۇس دوختۇرنىڭ سۆزلىرىنى تولۇق چۈشەندى.

— بولىدۇ، دوختۇر.

— سىز خىتايدىن كەلگەنمۇ؟

— شۇنداق مەن جۇڭگو گىراژدانمەن، سودىگەرمەن. بۇرنۇمنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇنداق بولغانلىقىنى سىزگە كېيىن سۆزلەپ بېرىمەن.

— بولىدۇ، پەمىچە «رىكىت»[1] لارغا ئۇچرىغان ئوخشايسىز ـ ھە! بىر دۆلەت مۇستەقىل بولۇپ ئۆز ـ ئۆزىنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلغۇچە خېلى جەريان كېرەك. پۈتۈن ئىتتىپاق پارچىلانغاندىن كېيىن سىز ئۇچرىغان تەھدىتلەرگە بىزمۇ ئۇچراپ تۇرۇۋاتىمىزغۇ!

رەخىم ئۇندىمىدى، چۈنكى نىقابلانغان ھېلىقى كىشىلەرنىڭ ئۇرغۇسىز ئېيتىلغان «پىڭ» دېگەن سۆزى ئۇنى ھېلىغىچە شۇر-كۈندۇرمەكتە ئىدى.

— بۇ جايدا قەيەردە تۇرىسىز؟ — دوختۇرنىڭ قەلىمى يېزىۋاتقان بالىنىتسىدا يېتىش رەسمىيىتىنى تولدۇرۇشقا تېگىشلىك جەدۋەلنىڭ «ئادرېس» دېگەن كاتەكچىدە توختاپ قالدى.

— مەن، ئەمدى ئۇ يەرگە قايتىپ بارمايمەن. مەندە ئادرېس يوق.

— بولمايدۇ، ئىشقىلىپ، دوختۇرخانىمىز سىز بىلەن ئالا-

---

① رىكىت — بۇلاڭچى مەنىسىدە.

قىلىشىدىغانغا بىرەر ئورۇن بولمىسا بولمايدۇ.

— مۇنداق دەڭ، دوختۇر. مەن سىزگە ماڭا قوشنا دۇكان-نىڭ ئادرېسىنى دەپ بېرەي. ئۇ دۇكاندا سارە ئىسىملىك بىر قىز تۇرىدۇ. قېنى يېزىڭ، باراخولكا بازىرى ئىككىنچى رەت ئوتتۇز توققۇزىنچى نومۇرلۇق دۇكان، قىرىقىنچى نومۇرلۇق دۇ-كان مېنىڭ. ئەھۋالىمدا بىرەر ئۆزگىرىش يۈز بەرسە، شۇ قىزغا تېلېفون قىلىسىڭىز مېنىڭ «يۇرۇتلۇق» لىرىمغا خەۋەر قە-لىدۇ. مانا تېلېفون نومۇرى...

— بولىدۇ، ئەمسە شۇنداق بولسۇن.

* *

قىرىقىنچى نومۇرلۇق دۇكانىنىڭ ئېچىلمىغىنىغا بىر ھەپتە-دىن ئاشتى. قوشنا دۇكاندىكى قىز سارە، رەخمىنىڭ تۇيۇقسىز يوقىلىپ كەتكىنىدىن ئەنسىرەپ قالدى. بۇ كۈنلەردە ئالمۇتادا تۇيۇقسىز ئادەم يوقىلىپ كېتىدىغان، يوشۇرۇن ئادەم ئۆلتۈرىدە-غان ئىشلار پات - پات يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتقاچقا رەخىم تۇپەيلى سارەنىڭ كۆڭلىگىمۇ ئەندىشە چۈشتى. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۆزىنى دائىم ئازادە ۋە پاكىز تۇتۇپ يۈرىدىغان كېلىشكەن يىگىت رەخىم-نىڭ سارەدە قالدۇرغان تەسىراتلىرى كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىدى. رەخمىنىڭ تۇرمۇشتىكى مەردلىكى، خۇش چاقچاقلىقى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۆزىغا پاراڭ قىلىشقاندا كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىلەن سارەنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىشلىرى، پات - پات يۇمۇرلۇق چاقچاقلىرى بىلەن سارەنى كۈلدۈرۈپ، ئۇنىڭ كۈلگەن چاغدىكى تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدىغان بوي - بەستىگە تويماي قاراشلە-رى سارەنىڭ ۋۇجۇدىنى كۆپ قېتىم ئۆزى چۈشىنىپ بولمايدىغان سىراسىمىگە سالغانىدى. شۇڭلاشقىمۇ سارە بىر قېتىملىق كەچ-لىك تاماقنى بىللە يەپ قايتىش يولىدا ئەتەي رەخمىگە يېقىنلاپ

ئۇنى قولتۇقلاپ ماڭغاندى. ئۇ شۇ كۇنى تۇيۇقسىزلا:
— رەخىم، سىزنى ئۆيلەنگەن دەيدىغۇ؟! بىر ئوغلىڭىزمۇ بارمىش تېخى، — دەپ سورىغاندى.
— شۇنداق، ئايالىم ۋە بىر ئوغلۇم بار. ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ.
— مەن سىزنى تېخى ئۆيلەنمىگەن يىگىت چېغى دەپتىكەن. مەن. شۇڭا سىزگە...
رەخىم سارەنىڭ ئاخىرقى سۆزىدىن بىرنېمىنى پەملىگەندەك بولدى ـ دە، دەرھال:
— ماڭا يېقىنلىشىپ خاتا قىلغاندەك تۇرامسىز؟ — دېدى.
— ياق، مەن ئۇنداق دېمەكچى ئەمەسمەن. ئادەملەر بىر ـ بىرى بىلەن ياخشى ئۆتسە ئوبدان ئىشقۇ. دۇنيادا يالغۇز ئۆتۈشىنىڭ ئۆزى بىر خىل مەنسىزلىكقۇ. بىراق مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىسى باشقا گەپ.
سارە رەخمەنىڭ بىلەكلىرىگە يۇمران كۆكسىنى نىقتاپ تەگكۈزۈپ بېشىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ ۋىلىقلاپ كۇلدى. يۇمران بۇدۇر چاچلار رەخمەنىڭ ئېگىكلىرىنى غىدىقلاشقا باشلىدى. سارەنىڭ بويىدىن كېلىۋاتقان فرانسىيە ئەتىرىنىڭ خۇش پۇرىقى رەخمەنىڭ دىماغلىرىغا ئۇرۇلۇپ ئۇنىڭ تومۇرلىدىكى قانلىرىنى دولقۇنلىتىپ مەستخۇش بىر ھالەتكە بۆلىمەكتە ئىدى. سارە بارغانسېرى رەخمەنىڭ بىلىكىنى يۇمران كۆكسىنىڭ ئىسكەنجىسىگە ئېلىشقا تىرىشىۋاتقاندەك يول بويى رەخمەگە يېپىشىپ دېگۈدەك ماڭدى. ئۇ كۇنى سارە رەخمەنىڭ ئۆزىنى قۇچاقلاپ قويۇشىنى، لەۋلىرىگە بېسىپ ـ بېسىپ سۆيۈپ قويۇشىنى ئۇمىد قىلغاندى. چۇنكى شۇ تاپتا سارەنىڭ يات جىنسقا ئىنتىلىشتىن ئويغىنىۋاتقان ھېس ـ تۇيغۇلىرى بۇگۇنكى ئۇچرىشىش، بۇگۇنكى سۆھبەتلىشىش، بولۇپمۇ تەبىئەتنىڭ بۇگۇنكىدەك گۈزەللىككە تولغان ئاخشاملىرى بىلەن تەڭ ھاياجانلانغان قەلبىدە، ھاياتنىڭ

ئىنسان تەبىئىتىگە خاس تولىمۇ زىل ۋە نازۇك سەزگۈلىرىنى جانلاندۇرۇۋەتكەندەك ئىدى. لېكىن سارەنىڭ ئۆيى بىلەن رېستو-
ران ئارىلىقىدىكى شۇ ئۇزۇن مۇساپە قاينىاق ھېسسىيات قاينىمىدا بىھوشلارچە ئۇزۇۋاتقان بىر قىز ئۈچۈن تولىمۇ قىستا بىلىنىدى.
قويۇق ئورمانلار ئارىسىدىكى زەڭگەر سىرلانغان تۆمۈر دەرۋازا چىراغ يورۇقىدا غۇۋا كۆرۈنمەكتە. ئىشىك ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا كىمدۇر بىرى گۈڭگا كۆلەڭگىلەر ئارىسىدا تۆت ئەتراپقا قاراپ ئولتۇرماقتا ئىدى. ئېھتىمال سارەنىڭ ئاپىسى قىزىنىڭ كەچ قالغانلىقىدىن ئەنسىرەپ ئۇنىڭ يولىغا قاراپ تالاغا چىقىۋالغان بولسا كېرەك. سارە ئاپىسىنى قولتۇقلاپ قورۇغا كىرىپ كەتتى.
رەخىم، ھايات ئۆزىگە ئاتا قىلغان بۇگۈنكىدەك گۈزەل دەقە-
قىلەردىن كېيىن بىردىنلا يالغۇز قېلىپ خۇددى بوشلۇقتا يالغۇز لەيلەپ قالغاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالغانىدى. «تەبىئەت دۇنـ-
ياسىدا قۇشلارنىڭمۇ قايىتىدىغان ئۇۋىسى بار ـ ھەـ!» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى ۋە چوڭقۇر ئۇھ تارتتى. ئۇ كۈنى رەخىم تۈن بويى بىئارام بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ خىيال ئاسمىنىدا سارە بىلەن تونۇشقاندىن بۇيانقى قىزغىن كەيپىياتلار بىلەن جانلا-
غان كۆرۈنۈشلەر خۇددى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلىنىپ ئۆتـ-
مەكتە. سارەنىڭ شېرىن سۆزلىرى، تاتلىق قىلىقلىرى، سۆز ئارىسىدا ۋىلقىلاپ كۈلۈشلىرى ئۈنى مەستخۇش قىلىۋەتكەندى. سارە ھەقىقەتەن كىشىنىڭ ئەقلىنى ئۆزىگە رام قىلالىغۇدەك گۈـ-
زەل ھەم نازاكەتلىك قىز ئىدى. ئۇ ئىقتىسادىي پەنلەر بويىچە ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن خىزمەت كۆتۈپ ئولتۇر-
مايلا ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك تىكلەش يولىنى تاللاپ بازارغا يۈزلـ-
ىنىپ، دەسلىپىدە چېگرا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى دۆلەتلەر ئارىسىدا كۆپ قېتىم قاتنىدى. ئۇنىڭ شۇ قاتناشلىرى بىلەن ئۆزىبەكستانىنىڭ پەرغانە ۋىلايىتىنىڭ ساپ يە-
پەكتىن توقۇلغان ھەر خىل رەڭدىكى ئەتلەسلىرى، ئەنجان،

مەرغىلان ۋىلايەتنىڭ يىل - يېمىشلىرى، قىرغىزستاننىڭ، قازاقستاننىڭ ئالىي سوراتلۇق يۇڭ توقۇلمىلىرىدىن ئىشلەنگەن كىيىم - كېچەكلىرى مەركىزىي شەھەر ئۇرۇمچىدە قىممەت باھا بىلەن بازار تاپقانىدى. ئۇ ئۆز ئەقلىگە تايىنىپ، ئەجرىگە لايىق كۆپ پۇل تاپقانىدى. رەخىم ئالمۇتاغا قىلغان بىر قېتىملىق سەپىرىدە بۇ گۈزەل قىز بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدى. شۇنىڭدىن بېرى سارە، رەخىمگە مەيلى بازاردىكى سودا ئىشلىرىدا بولسۇن، مەيلى ئالمۇتانىڭ شەرت - شارائىتلىرىنى تونۇشتۇرۇشتا بولسۇن ئىزچىل قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇپ كەلمەكتە ئىدى. ئەڭ مۇھىمى ئوقۇشلۇقلارنى ئىزدەپ تېپىپ رەخىمنىڭ رۇس تىلىنى ئۆگىنىشىگە يېتەكچىلىك قىلغانىدى. بۇ كۈنلەردە رەخىم ئالمۇتاغا يۆتكەپ كەلگەن مىللىرىنى سارەنىڭ دۇكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى بوشلۇقتا يايما قىلىپ يېيىپ سېتىپ يۈرگەنىدى. بىر كۈنى سارە تۇيۇقسىزلا:

— رەخىم، سىز كەچلىكى مىللىرىڭىزنى بىزنىڭ دۇكانغا قويۇڭ. كۈندە ئەتىگەنىدە كۆتۈرۈپ كېلىپ يايمىڭىزنى يايسىز... كەچتە يىغىشتۇرۇپ ياتقىڭىزغا ئەكېتىسىز، نېمانچە ئاۋارىچىلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق قىلسىڭىز خاتىرجەم بولالمايسىز، شۇنداققۇ دەيمەن، — دېدى ۋە يەنە، — ئەگەر ماڭا ئىشەنسىڭىز بۇگۈندىن باشلاپ دۇكىنىمنىڭ بىر بۇرجىكىنى سىز ئۈچۈن بوشىتىپ مىللىرىڭىزنى قويۇشقا تەييارلاپ قويىمەن، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— بولىدۇ، سارە، سىزگە نېمىشقا ئىشەنمەيمەن. بۇ سۆزىڭىز ماڭا مايەك ياقىدۇ - دە! مۇشۇ تاپتا مېنى بەكمۇ خۇش قىلىۋەتتىڭىز جۇمۇ!

— بۇ قانچىلىك ئىشتى. بىرقانچە ۋاقىتتىن قارىسام سىز بەك قىينالدىڭىز. ئەتىدىن كەچكىچە ئۆرە تۇرۇپ، كەچتە يەنە بىر تاغار مالنى ئۆشنىڭىزگە ئارتىپ تۇرالغۇڭىزغا قايتىسىز،

ھەقىقەتەن مېنىڭ ئىچىم ئاغرىپ قالىدىكەن.

— سارە، بىز دەسلەپتە ئۇچراشقاندا، بىر قاراپلا كۆڭلىڭىزنىڭ يۇمشاقلىقىنى بىلگەنىدىم.

— مېنىڭ كۆڭلۈمغۇ ئانچە يۇمشاق ئەمەس ئىدى. سىزگە شۇنداق بىلىنگەن ئوخشايدۇ. كۆڭلى يۇمشاق ئادەم بازاردا سودا قىلالامدۇ. بازار دېگەنده مېلىڭىزنى ئالىدىغان خېرىدار سىزنىڭ چىرايىڭىزدىكى ئىللىق تەبەسسۇمدىن ئېرىيدۇ. ئۇ ئېرىڭاتقان شۇ پەيتته سىز ئۆز كۆڭلىڭىزنىڭ چوتىنى سوقىسىز، بازار دېگەنده يۇرۇڭەرسىڭىز كۆڭۈل قاتتىقلىشىپ كېتىدۇ. ئەڭ يېقىن كىشىلىرىڭىزمۇ سىزدىن نەپ ئالالمايدىغان دەرىجىگە بېرىڭالىسىز. مانا بۇ بازار رىقابىتىده ئۆزلۈكىدىن پىشىپ ـ يېتىلىدىغان پىشىخىك ھالەت... ئىقتىسادشۇناسلىقتا بازار پىسخىكىسىمۇ ئايرىم بىر ئىلىم. ئۇنىڭېرستېتتا دەل مۇشۇ مەسىلىنى چوڭقۇرۇش ئۈچۈن ئايرىم پەنلەر تەسىس قىلىنغان خەلقئارا سودىدا بولسا تېخىمۇ شۇنداق. ئۇ دىپلوماتىيە خاراكتېرىنى ئالغان بولۇپ، ئىجتىمائىي پسىخولوگىيە جەھەتته ئايرىم تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. مەن ئۇنىڭېرستېتتا ئوقۇغاندا ئىقتىسادشۇناسلىق ئىلىمىدىكى «ئىستېمالچىلار پسىخولوگىيىسى»، «باشقۇرۇش پسىخولوگىيىسى ۋە ئىستېمالچىلار ھەرىكەت ئىلمى» دېگەن پەنلەرنى ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇغان. بۇ پەنلەردىكى ئىلمىي مەسىلىلەرنى بازارغا تەتبىقلىسىڭىز ئەلۋەتته ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئېرىشىسىز... رەخىم، بازار سىز ۋە مەن ئۈچۈن تېخى ئوقۇلمىغان بىر كىتاب، بۇ كىتابنى بىللە مۇلاھىزە قىلىساق بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلىرىمىز تېخىمۇ ئوڭۇشلۇق بولارمىكىن دەپ ئويلايمەن.

رەخىم ئېغىر ئۇھسىندى. ئۇنىڭ چېچىلىپ كەتكەن خىيالىلىرى ھەر تەرەپكە ئۇچ تارتماقتا ئىدى. شۇ كۈنى ئاخشىمى ئۇ ئىككى تەرىپىگە نۆۋەت بىلەن شۇنچە كۆپ ئۆرۈلدىكى، نېمىشقا شۇنداق بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ چۈشىنەلمەيۋاتاتتى. بۇ

نېمە ئىش - ھە! نېمىشقا سارە كۆز ئالدىمغىلا كېلىۋالىدۇ. مەن ياكى ئۆيلەنمىگەن يىگىت بولمىسام، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغان ئادەممەن. ھەتتا بىر بالامۇ بار، گەرچە شەھلا دېگەن بۇ جالاپ-ىنىڭ ھېيلە - مىكىرلىرى بىلەن لالە ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا بىر ئاز سوغۇقچىلىق بولغان بولسىمۇ، لېكىن بەربىر ئوڭۇشلۇپ كېتىدۇ، نومۇسچان قىز... زىلال ئۇچۇن بولسىمۇ مېنى كەچۈر-ىدۇ. بىراق مۇنۇ سارە دېگەن شەيتان قىزنى نېمىشقا خىيالىمدىن سىقىپ چىقىرالمايمەن...

رەخىم قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلمىدى. ئۇ ئويغىنى-شى بىلەن ئۆزىنىڭ روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن بەكمۇ چاڭقاق ھېسسىياتتا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ ئۆزىدىكى بۇ خىل ھېسسىياتنى بېسىش ئۇچۇن مامۇق ياستۇقنى پۈرلەپ مەيدىسىگە باسقانچە خېلى ئۇزۇن بىئارام بولۇپ دۇم ياتتى. ياستۇقنى قۇ-چاقلاش ھېچنېمىگە ئوخشىمىدى. رەخىمنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىردىنلا قۇرغاق چۆلگە ئوخشاپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇ يۇگۇرۇپ بېرىپ سارەنىڭ يۇمران كۆكسىنى مەيدىسىگە باسقۇسى كەلدى. يۇرىكىنىڭ لالەنى سېغىنىشتىن پەيدا بولۇۋاتقان پىژىلداشلىرىغا، ھىجران بالاسىدىن كېلىۋاتقان بىئاراملىققا ئارام بەرگۇسى كەل-دى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىردەم لالەنىڭ قاشتېشىدەك سۇزۇك سېيماسى، بىردەم سارەنىڭ خۇددى ئۇچقۇن چاچرىتىۋاتقان ھالەت-تىكى ئوتلۇق كۆزلىرى، كېلىشكەن ھۆسن - جامالى، تەڭداش-سىز خۇلقى، ناز - كەرەشمىلىرى ئالمىشىپ تۇردى، لالەنىڭ خۇلقى - مىجەزىدە بىر خىل ئېغىر - بېسىقلىق بار ئىدى، ئۇنىڭ جىلۋىلىك قاراشلىرىمۇ شۇنچە سىپايە. لالە كىچىكىدىن ياخشى تەربىيىگە ئىگە بولغاچقا ئۇنىڭدا ھېسسىيات جەھەتتىكى يۇقىرى ساپا يېتىلگەنىدى. شۇڭا بىر قارىماققا ئۇ جىمغۇر قىز ئىدى. سارە ئۇنىڭ ئەكسىچە ئوچۇق كۆڭۇل، ھېسسىياتچان، ئۆزى-نىڭ جەلپكار خۇلقىنى ئاشكارىلاشقا تىرىشىدىغان مىجەزى بە-

لەن ئۇنى بىر كۆرگەن كىشىدە ئالاھىدە تەسىر قالدۇراتتى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ دائىم كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن تارقىغان نۇر ئۇنىڭ ئوماق چىرايىنى بەكمۇ سۆيۈملۈك قىلىپ كۆرسىتەتتى. ئۇنىڭ ئۇزۇن بۇرۇنلىرى ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ئالاھىدە لاتاپەت ئاتا قىلغانىدى.

بۇ خىل سىلىشتۇرۇشلار رەخمىنىڭ ۋۇجۇدىنى داۋالغۇتماقتا ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئۆز ھېسسىياتلىرىغا مەلھەم بولغۇدەك مەنىۋى موھتاجلىق باش كۆتۈرمەكتە ئىدى. شۇڭا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە سارە رەخمىنى ئوت - چوغ ئىچىدە قويغاندەك ئىدى. چۈنكى ئۇ يەنە بىر جەھەتتىن سارەنىڭ دادىسىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدا ئىشلەيدىغانلىقىنى، دادىسىنىڭ سارەنىڭ سودا ئىشلىرىنى يۈرۈشتۇرۇش ئۈچۈن ھەر تەرەپتىكى ئىمكانىيەتلەرگە قولى يېتىدىغان ئەمەلدار ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالغانىدى. سارە ھەر قېتىم بىرەر مەسىلىگە دۇچ كەلگەندە «دادام ئارقىلىق ھەل قىلدىم...»، «بۇ قېتىمقى مەبلەغنى دادام ھەل قىلىپ بەردى...» ياكى بولمىسا «دادام بۇگۈن سودا مىنىستىرلىكىدا بولدى...» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئۆزى بىلىپ - بىلمەي دادىسىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىدىن ئۈچۈر بېرەتتى. رەخمىنىڭ ئالدىدا ياش قىزلاردا بولىدىغان ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن يىگىتلەرگە تەلپۈنىدىغان ھېسسىياتنى ئاشكارىلاپ قوياتتى. ساددا قىزنىڭ بۇ خىل روھىي ھالىتىنى كۆرگەنسېرى قىزلار بىلەن مۇئامىلە قىلىشتا، ئۇلارنى بىر ئاماللاپ ئىندەككە كەلتۈرۈشتىكى ئالاھىدە ماھارەتنى ئۇنۇتۇپرستېتىلا يېتىلدۈرگەن رەخمە، بار ئاماللار بىلەن سارەگە يېقىنلىشىشقا، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا بەل باغلىغانىدى. شۇڭا بۇگۈن ئۇ خىيال قىلغانسېرى سارەگە، سارەنىڭ پۇلىغا، سارەنىڭ ئىش پۈتتۈرۈش يوللىرىغا، دادىسىدەك ئارقا تىرەككە قىزىقتى. سارە رەخمىنىڭ كۆز ئوڭىدا گويا بايلىق پەرىشتىسىدەك جىلۋىلىنىشكە باشلىدى.

«ياق، مەن پۇل تېپىشىم كېرەك. مېنىڭ شۇنچە جاپا - مۇشەق-قەت تارتىشىممۇ پۇل ئۈچۈنغۇ، تاغاردا مال كۆتۈرۈپ سودا قە-لىشتىن چوڭ دۇكان ئېچىشقا ئېرىشتۈرگەنمۇ سارە. ئالمۇتانىڭ ھەر تەرەپلىمىلىك ئەھۋاللىرىنى چۈشەندۈرۈپ مېنى مۇشۇ كۈنگە يېتىشتۈرگەنمۇ سارە، مەن ئەمدى يەنە نېمىگە ئىككىلىنىمەن، قەتئىي نىيەتكە كېلىشىم كېرەك» دەپ ئويلىدى ئۇ ئاخىر.

* *

رەخمىنىڭ بۇرۇن ئوپېراتسىيىسى ئوڭۇشلۇق بولدى. ئەس-لىگە كەلتۈرۈلگەن قاڭشىرىنىڭ ئۆز ھالىتىنى ساقلاپ قېلىشى ئۈچۈن رەخمىگە دوختۇرلارنىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئىش كۆرمەك-تىن باشقا ئامال قالمىدى. سۈنغان كۆمۈچەكنى دات باسماس پولات قەلەيچىلەر ئىككى تەرەپنى قىسىپ كۆتۈرۈپ تۇرماقتا ئە-دى. بۇرۇن تۆشۈكچىلىرىگە دورىلانغان داكا بىلەن پاختا چىڭ نىقتاپ تىقىلغاچقا ئۇنىڭ بۇرۇن چاناقلىرى كېڭىيىپ، كۆپۈشۈپ كەتكەنىدى. بۇ ھالدا سارەگە خەۋەر بېرىش بىئەپ ئىدى. «ئەڭ بولمىغاندا بۇرنۇم ئىچىدىكى مۇنۇ داكا بىلەن پاختىلارنى ئېلىۋەتە-كەندىن كېيىن خەۋەر قىلاي» دەپ ئويلىدى رەخىم. ئۇ سارەنىڭ ئۆزىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ ئۆزىدىن كۆڭۈلسىز بولۇپ قېلە-شىدىن ئەنسىرىگەندەك تۇيغۇدا بولدى. تازىلىق ئۆيدىكى چوڭ ئەينەككە ئۇزۇندىن - ئۇزۇن قارىغان رەخىم ئەنە شۇ يۇقىرىقە-دەك ئوي بىلەن سارەگە تېلېفون بېرىشتىن يالتايدى - دە، ئۆزى ياتقان پالاتاغا قاراپ ماڭدى. «ئەگەر ئۆز يۇرتۇمدا ئاغرىپ قالغان بولسام ئەھۋالىمنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر...» رەخىم خىيالىنىڭ ئاخىرىنى ئويلاشقا جۈرئەت قىلالمىدى. چۈنكى تۇي-دىن كېيىن «شەھلا» ئاتلىق شەيتان ئارىلىغان ئائىلىۋى مۇھەب-بەتكە، بولۇپمۇ لالەنىڭ مېھىر - ۋاپاسىغا ئىشەنچ قىلالمايتتى.

چۈنكى «شەھلا» مەسىلىسى بىلەن تەڭلا لالە رەخمگە قارىماي قويغانىدى. شۇڭا لالەنىڭ ئۆزىگە ئىللىق قۇچاق ئېچىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. لالە قانداقتۇر بىر ئىنساني تۇيغۇ تۇيۇلى ئېچ ئاغرىتىپ قېلىشى مۇمكىندۇر. بىراق لالەنىڭ مۇھەببەتسىز مۇنداق قۇرغاق ئىلتىپاتى رەخمىنىڭ ئاغرىق ئازابىغا مەلھەم بولالمايتتى. ئۇ ئاشۇنداق خىياللار بىلەن ئۆخلاپ قالدى. ئاردىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى سەزمىگەن هالدا يۇمشاق بىر قول ئۇنىڭ ماڭلىيىنى سىلىغاندەك قىلدى، مەڭزىگە تولىمۇ ئوتلۇق بىرنېمە تەگكەندەك بولدى ـ دە، كۆزىنى زورىغا ئاچتى.

— سارە.

— رەخىم، بۇ مەن. تىنچ يېتىڭ، قارائاڭە سىزنى، — سارە مەڭزىنى رەخمىنىڭ مەڭزىگە ياققان هالدا يۇمشاق ئىسسىق ئالدىقىنى بىلەن رەخمىنىڭ پېشانىسىنى، بويۇنلىرىنى سىلىماقتا ئىدى.

— سىز مېنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىمنى قانداق بىلدىڭىز؟

— دوختۇردىن، دوختۇر ماڭا تېلېفون قىلىپ: «سىزنىڭ بىر يېقىن كىشىڭىز دوختۇرخانىمىزدا يېتىپ قالدى. ئەھۋالىغۇ ياخشى، بىراق بۇ بىچارە بىرقانچە كۈندىن بېرى بەكمۇ يالغۇزسىراپ كەتتى بولغاي» دېدى.

— مۇنداق دەڭ.

— رەخىم، ئەجەبلا ئىكەنسىز، سىز دېمىگەن بىلەن مەن كۆڭلۈمدىكى گەپنى دەۋېرىمەن. مەن تۇرغان يەردە سىز مۇنداق يالغۇزچىلىق تارتسىڭىز بولمايدۇ، — سارەنىڭ چىن كۆڭلىدىن ئېچ ئاغرىتىشلىرى ئۇنىڭ چىرايىدا ئەكس ئەتمەكتە ئىدى. ئۇ مەڭزىنى يەنە رەخمىنىڭ مەڭزىگە يېقىپ ئۇنى يېنىككىنە، لېكىن رەخمىنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالىدىغان هالدا بىرنى سۆيۈپ قويدى. رەخىم سارەنىڭ قولىنى ئىككى ئالقىنىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ئۆزىنى ئۇنتۇغان هالدا ئۇزۇن ـ ئۇزۇنغىچە

سىلاشتۇردى.

ساره ئۇ كۈنى رەخمەنىڭ قېشىدا خېلى ئۇزۇنغىچە ئولتۇردى. ئەگەر دوختۇر پالاتاغا كىرىپ ئاغرىق يوقلاش ۋاقتىنىڭ توشۇپ كەتكىنىنى بىرقانچە قېتىم ئەسكەرتمىگەندە ئىدى. ساره كەچ كىرگۈچە رەخمگە ھەمراھ بولۇپ ئۇنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان بولاتتى.

— ساره، مەن بۇ يۇرتتا بەكمۇ يالغۇزلۇق تارتىپ كېتىۋاتىمەن - ھە! رەھمەت سىزگە.

— يالغۇزلۇق تارتىش ئۇ ئۆزىگىزنىڭ ئىشى. خۇددى يالغۇزلۇقنى تىلەۋاتقاندەك بىر ئىشنى قىلىپسىز ئۆزىگىز. كىم سىزنى شۇنچە يالغۇزلۇق تارتسۇن دەپتۇ...، — ساره‌نىڭ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ، تاتلىق خۇلقى بىلەن ئېيتقان بۇ بىر جۈملە سۆزى رەخمەدەك مۇھەببەت بوستانلىرىنى جىق كەزگەن ئادەم ئۈچۈن يېتەرلىك بېشارەت ئىدى.

— ساره، ئەگەر بۇرنۇم كاشىلا قىلمىسا مېنى بىر سۆيۈپ قويۇڭە، — رەخىم ئىلتىجالىق بىلەن ساره‌نىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى.

رەخمەنىڭ يۈمۇرلۇق سۆزىدىن ساره كۈلدى.

— سىز يەنىلا قىزىق گەپتىن قالمايسىز - دە. ئەگەر سىز خالىغان بولسىڭىز بۇرنىڭىز كاشىلا قىلمايدۇ. كۆپۈشۈپ تۇرغان بۇرنىڭىز شۇ كۆپۈشۈگىنىچە بىر چەتتە قايرىلىپ تۇرۇۋېرىدۇ.

ئىككىلىسى تەڭلا كۈلدى. كۈلكە بىلەن تەڭ رەخمەنىڭ بۇرۇن تۆشۈكچىلىرىدە پەيدا بولغان ئاغرىق مېڭىسىگە يېتىپ بارغاندەك بولدى. ساره رەخمەنىڭ پېشانىسىگە بېسىپ بىرنى سۆيۈپ قويدى. ئاڭغىچە رەخىم:

— يەنە، يەنە بىرنى سۆيۈڭە...

بۇ چاغدا ساره ئۆزىنىڭ ئوتلۇق لەۋلىرىنى ئاۋايلاپ قىسىنە

رەخمىنىڭ لەۋلىرىگە جۇپلەپ بولغانىدى. بۇ كىچە رەخمىنىڭ ۋۇجۇدى ۋىژژىدە قىلىپ ئېرىپ كەتكەندەك بولدى. سارەگە بولغان مۇھەببىتىدىن كۆتۈرۈلگەن سەۋدا رەخمىنىڭ قانلىرىنى داۋالغۇتماقتا ئىدى.

* *

— ياخشىمۇسىز، سارە، — دېدى خىجىلدىغان بىر ئاۋازدا رەخىم.

— ئوھوي، بالىتىسىدىن ئۆزىڭىزلا چىقتىڭىزمۇ؟

— شۇنداق ئۆزۈملا، مېنى بالىتىسىدىن ئاچىقىدىغان بۇ جايدا كىم بار دەيسىز؟! — دېدى رەخىم مەيۈس قىياپەتتە.

— دەيمەنغۇ، سىز ئەنە شۇنداق... ئىچىڭىزدىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئادەم.

— ياق، ئۇنداق دېمەڭ.

— ماڭا تېلېفون بەرگەن بولسىڭىز...

— سىز دۇكان ئېچىۋاتىسىڭىز.

— بىر كۈنلۈك دۇكان ئاچمىغىنىمغا نېمە بولاتتى، قانداق قىلسام سىزگە بولغان كۆڭلۈمنى چۈشەندۈرىمەنكىنتاڭ!

— خاپا بولماڭ، سارە، ئۇنىڭسىزمۇ بۇگۈن سىزنىڭ ئالدىڭىزدا چوڭ ھاجەتلىك ئىش بىلەن تۇرۇۋاتىمەن.

— نېمە ھاجەت قېنى؟

— مەن بۇ ياقتىن كۆچۈپ كېتەيمىكىن دەيمەن. يېقىندىن بېرى بازار ئەتراپىدىكى تۇرالغۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئەندىسىزچىلىك.

— مەنمۇ سىزگە بۇ جايدىن كۆچۈپ كېتىش مەسلىھەتىنى بېرەكچىدىم. ئاقساي مىكرو رايونىدىن، بولمىسا ئەڭ ياخشىسى شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىدىن، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا

يېقىنراق جايدىن سىزگە يارىغۇدەك بىر تۇرالغۇ ئىزدەپ تاپساق ياخشى ئىدى.

— بازارغا بەك يىراق بولۇپ كېتەرمىكىن.

— ئەلۋەتتە، ئالدى بىلەن قاتناش قۇلايلىقمۇ، يوق، شۇنى ئويلىشىمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز بىلەن مەن ئاپتوبۇستا قاتناپ يۈرمەي كىچىك ماشىنىدىن بىرنى ئالارمىز. قايسىمىز بالدۇر ماشىنا ئالساق يەنە بىرىمىزنىڭ خىزمىتىنى قىلىمىز. چاپسانراق ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىڭ. مەنمۇ ماشىنا ھەيدەشنى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىلىمدىلا ئۆگىنىپ پىراۋا ئېلىپ بولغان.

— ماڭا مۇمكىنمۇ؟ ماشىنا رەسمىيەتلىرى ئۈچۈن ئالدى بىلەن «قېنى پاسپورتۇڭنى چىقار» دەيدۇ ھەرقاچان؟!

— ئۇغۇ شۇنداق، بىراق بىزدە مۇسۇلمانچىلىق ئاستا - ئاستا دېگەن گەپ بارغۇ، ئەگەر سىز مېنىڭ دېگەنلىرىمگە كۆنسىڭىزلا ئىشلارنى بىردىن - بىردىن ئوڭۇشلۇق پۈتتۈرىمىز.

— مەيلى، ئالدى بىلەن تۇرالغۇ تېپىش مەسىلىسىنى سىزگە تاپشۇردۇم.

— بۇگۈن دۇكان ئاچامسىز؟

— بىرقانچە كۈن ئاچالمايدىغان ئوخشايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇرنۇمنىڭ ئىچىدىكىلەرنى تېخى ئېلىۋەتمىدى. قاڭشارنى كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتقان قەلەينى ئېلىۋەتمىگۈچە مېنىڭ بۇ خىزمىتىمنى تۈگىمەيدىغان ئوخشايدۇ.

— مەن دوختۇر بىلەن سۆزلەشكەن، بۇرنىڭىزدىن چوڭ چاتاق چىقمايدۇ. سىز ئالدى بىلەن ياخشى دەم ئېلىڭ. پات يېقىندا بايىقى مەن دېگەن رايونلارنىڭ بىرىدىن سىزگە ياخشىراق تۇرالغۇ ئۆي تېپىلىپ قالار.

* *

ئۇ ئىككىسى ئەنە شۇنداق مەسلىھەتتىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتە-مەي ئالمۇتانىڭ مەركىزىي كوچىلىرىدىن بىرى — گاگارىن كو-چىسى يېگىرمىنچى بىنادىكى بىر يۇرۇش ئۆيىنى سارەنىڭ نامىدا سېتىۋالدى.

سارە ھەپتىدىن ئەتىلىق قىز ئىدى. سېتىۋالغان ئۆي، ئۇنىڭ بىر قىز ساۋاقدىشىنىڭ ئالمۇتا ئوبلاستلىق پروكۇراتۇرا-دىن پېنسىيىگە چىققان دادىسىنىڭ ئۆيىگە ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئىدى. سارە ئۆزىگە ئۆي سېتىۋېلىش ئىشىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئوقۇپ، بىللە ئۆسكەن بىر دوستىغا مەسلىھەت سالغاندا، رەخمىنىڭ ئەمە-لىي ئەھۋالىنى ھەتتا ئۆزىنىڭ كۆڭلىنىڭ بارغانسېرى رەخمىگە باغلىنىپ قېلىۋاتقانلىرىغىچە ئېيتىپ بەرگەنىدى. سارە بۇ ئۆيىنى سېتىۋېلىشتا ئىككى مەقسەتنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. بىرى، رە-خمىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش. يەنە بىرى، رەخمە-دىن ئىبارەت بۇ تەدبىرلىك، چېۋەر سودىگەرنى قولدىن چىقىرىپ قويماسلىق ئىدى. ھەر ئىككى مەسىلە ئۈستىدە پىشقەدەم پروكۇ-راتۇرنىڭ ئالاھىدە ئورنى، ئابرۇيى رەخمىم بىلەن سارە ئۈچۈن دەخلىسىز مۇداپىئە كۈنلۈكى بولالايتتى.

مانا بۇ بىرقانچە ئايدىن بېرى رەخمىم بىلەن سارەنىڭ كۈنلە-رى خاتىرجەم، كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى. رەخمىنىڭ ئوپې-راتسىيىدىن كېيىنكى ئەھۋالى بەك ياخشى بولۇپ، پۈتۈنلەي ئەسلىگە كەلگەنىدى. ئىيۇن ئېيىنىڭ باشلىرىدا قاڭشىرىنى كۆ-تۈرۈشكە ئىشلەتكەن دات باسماس پولات قەلەيچىلەر ئېلىۋېتىلدى. رەخمىنىڭ بۇرۇن چاناقلىرى، ئەسلىدىكى قىڭغاقتەك چىرايلىق ھەم ئېگىز قاڭشىرى ھېچ ئېۋەنسىز ساقايغانىدى. سارەنىڭ رە-خمىنىڭ تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىرىشى رەخمىنىڭ تۇرمۇشىدا، پىكىر ـ خىيالىدا، سودا ئىشلىرىدا ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىشقا

باشلىدى. بۇ خىل ئۆزگىرىش، كۆنلەر ئۆتكەنسېرى رەخمەنىڭ كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا سىڭىپ يىلتىز تارتىپ سارەگە بولغان ئىشەنچ ۋە مايىللىقىنى ھەر جەھەتتىن ئىپادىلەشكە باشلىدى.

— رەخمە، ئەتە دۇشەنبە، بازار دەم ئالىدۇ. نېمە قىلاي دەيسىز ياكى ئۆيگە بېكىنىۋېلىپ پۇل سانامسىز؟...

— نەدېكىنى، شۇ پۇل ساناشنىمۇ سىزگە ئۆتكۈزۈۋېتەيمەكىن دەيمەن.

— ياخشىغۇ.

قىز قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ كۈلگەن چاغدا كۆزلىرى ئادەمنى مەست قىلغۇدەك دەرىجىدە شۇنچە جىلۋىلىك ئىدى. رەخمەنىڭ خىيال ئاسمىنى بىر نۇرلۇق قۇياش يورۇتۇۋەتكەندەك بىلىنىپ كەتتى.

— راست دەيمەن، سارە. بىز ئىككىمىز دۇكانىنى بىرلەشتۈرۈۋەتسەك. مەن بىر دۇكانغىلا باغلىنىپ قېلىشنى خالىمايمەن. ئىككى دۇكانغا سىز مەسئۇل بولۇڭ. بىز ئىككى مال ساتقۇچى يالالۇشالساق بولدى. مەن يىراقنى يېقىن قىلىپ بېرەي. ھازىرقى پۇرسەت مۇھىم. سودىدا پۇرسەت دېگەن — پۇل دېگەن. بۇنى سىزدەك ئىقتىسادشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇغانلار تېخىمۇ چۈشىنىدۇ. مەن مەڭپۇڭ[1] قىلسام، بۇ تەرەپتە تېرە ـ يۇڭ بەكمۇ ئەرزان. ھازىر روسىيە، ئۇكرائىنادا پولات ـ تۆمۈر دۇنيا بويىچە ئەڭ تۆۋەن باھادا... بۇ نەرسىلەر چېگرىدىن ئۆتسىلا... ئۆزىڭىز ئويلاپ بېقىڭە، بۇ جايدا بىر ئۆچكە تېرىسى ئاران ئون تەڭگە. چېگرىدىن ئۆتكەندە بىر تېرىگە ئىككى ـ ئۈچ يۈز گىرام تۆت ئايرىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ تەرەپتە بىر كىلوگرام تۆت قانچە بىلەمسىز؟! بۇ تەرەپتىكى سېتىلىش باھاسى بىلەن ئۇ تەرەپتىكى سېتىلىش باھاسىدىكى پەرق زور. دېمەك، قولغا كېـ

① مەڭپۇڭ قىلسام — دەڭسەپ باقسام دېگەن مەنىدە (يەرلىك ئاتالغۇ).

لمدىغان پايدىمۇ كۆپ دېگەن گەپ. بىزگە مەبلەغ كېرەك، سارە. مەبلەغ بولسىلا بىز قەدەملىرىمىزنى ھەر تەرەپكە ئوڭۇشلۇق تاشلىيالايمىز. ھازىر دەل روسىيىدىن پولات - تۆمۈر يۆتكەيدىغان ۋاقىت، بىز تەرەپتە غەربنى ئېچىش چاقىرىقى بىلەن غايەت زور قۇرۇلۇش مۇئاممىلىرى پىلانلانماقتا. بۇ بىز ئۈچۈن تېپىلغۇسىز بازار... ھازىر بىزگە زۆرۈرى مەبلەغ.

رەخىم ئېھتىيات ۋە كۆزىتىش نەزىرى بىلەن سارەنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ تەلمۈرگەندەك قىياپەتتە بولدى.

— سىزنىڭ دەۋانقانلىرىڭىزغا ھەقىقەتەن جىق مەبلەغ كېرەك. قېنى دۆكاننى تاقاپ قالغان مەسلىھەتنى ئەتىكى دەم ئېلىشتا قىلىشايلى. ئەتە كۆكتۆپىگە چىقىپ دەم ئېلىپ كېلەيلى.

سارە بىلەن رەخىم دۆكاننى ئېتىپ يان كوچىدا توختىتىپ قويۇلغان قىزىل رەڭلىك ماشىنىغا ئاچقۇچ سالدى.

— مۇبارەك بولسۇن، سارە، يېڭىلىققۇ بۇ...

— مەن سىزگە نېمە دېگەن، ماشىنا ئالىمىز دېگەنغۇ. ئەتە سىزگە كۆكتۆپىنىڭ ئەگىرى - توقاي يوللىرىدا، تار كوچىلىرىدا ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىتىمەن. ئۇ جايدىن بىر داچا ئۇقۇشۇۋاتقىنىمەن، كۆرۈپ باقارسىز.

— ئۇ جايدىكى داچىلارنىڭ باھاسى بەك قىممەت دەپ ئاڭلايمەنغۇ؟!

— قىممەت بولسا نېمە بوپتۇ. دادامدىن پۇل ئالىمەن.

— ئۇغۇ شۇنداق، چۈنكى داچىنىڭ تۇرالغۇ ئۆيلىرى زامانىۋى، يەر كۆلىمى كەڭرى ھەتتا بەزى داچىلاردىن تاغ جىلغىلىرىغا ئۇدۇللا كىرىپ ئوۋ ئوۋلىغىلى بولىدۇ... ئوشۇق دۆلەت باشنى يارمايدۇ. ئېلىپ قويساق پۇل تۆتۈپ تۇرىدۇ...

— سىز نېمىدېگەن يۈرەكلىك قىز - ھە!

— مەن بىر تەۋەككۈلچى، ھوشيارلىق بىلەن قىلىنغان تەۋەككۈلچىلىك بەزىدە مۆلچەرلىگۈسىز ئامەت ئەكېلىدۇ. سىز-

نىڭ تېرە - يۈك، پولات - تۆمۈر ھەققىدىكى مەسىلىھەتىڭىزنىڭ جاۋابىنى ئەتە بېرىمەن. بۈگۈن سىزنى ياتقىڭىزغا ئاپىرىپ قويۇپ ئۆيگە بالىدۇررىق قايتاي. ئەتە ئەتىگەن سىزنى ئەكېتىمەن.

* *

بۈگۈن ھاۋا ئوچۇق، قۇياش نۇرى كۆكتۆپىدىكى تېلېۋىزىيە مۇنارىنىڭ بەلۋاغلىرىدا رەڭگارەڭ نۇر قايتۇرماقتا. كۆكتۆپىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى سالاسۈنلۈق گىرۋەككە كەلسىڭىز پۈتۈن ئالەمۇتا شەھىرىنىڭ تولۇق مەنزىرىسى كۆز ئالدىڭىزدا نامايان بولىدۇ. ئەنە ئۈزۈندىن - ئۈزۈنغا سوزۇلغان ئاباي كوچىسى، كومسۇمۇلسكايا كوچىسى، راسكۇلۇۋا كوچىسى... بۈك ئورمانلىقلار ئارىسىدىكى بىنالار، ئاھالىلەرنىڭ يېراقتىن خۇددى گۈزەل سەئەت بۈيۈمىدەك كۆرۈنىدىغان چىرايلىق قىلىپ سېلىنغان تۇرالغۇ ئۆيلىرى، يىراق ئۈپۈقتا تۇتىشىپ كەتكەن جايلاردا پايانسىز ئېتىزلار، چارۋا مەيدانلىرى... سول تەرەپكە بۈرۈلۈپ قارىسىڭىز ئالاتاۋنىڭ قارلىق چوققىلىرى كۆزگە يېقىنلاپ يەردە تاشلىنىپ تۇرۇپتۇ.

رەخىم بىلەن سارە چۈشلۈك تاماقنى كۆكتۆپىدىكى رېستورانلارنىڭ بىرىدە يەپ، مىدىئو ساياھەت رايونىغا چىقماقچى بولۇپ كۆكتۆپىدىن تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى. سارە تۆۋەنگە چۈشكىچە ماشىنىنى ئوقتەك تېز ھەيدىدى. ھەربىر بۈرۈلۈش نۇقتىلىرىدىكى كەڭ ئايلانمىدا ماشىنا خۇددى بىر تەرەپكە قىڭغىيىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. رەخىمنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقاي دېدى. بىراق سارە شۇنچە ئەركىن، شۇنچە بەھۇزۇر ئىدى. ئۇ بىر بۈرجەكتىن ماشىنىنى تېز ئايلاندۇردى - دە، مىدىئو ساياھەت رايونىغا قاراپ سوزۇلغان تىك يولغا توغرىلىدى. يول بارغانسېرى

تىك ئۆرلىمەكتە. يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى سايغا پاتماي ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىنىڭ تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بۈزغۇنلارنىڭ قۇياش نۇرىدا ھەسەن - ھۈسەن پەيدا قىلىپ كۆزنى چېقىشلىرى، كىشىگە دۇنيانىڭ جىمىكى تىلسىملىرى مۇشۇ تاغلاردا، مۇشۇ تاغ سۈلىرىدىمىكىن دېگەن تۇيغۇ بېرەتتى.

— رەھىم، بىرەر ئەپلىك جايىنى تېپىپ ئولتۇرساق قانداق دەيسىز؟

— بىز يۇقىرى ئۆرلىمەكچىدۇققۇ.

— كۇن تېخى ئەتىگەن. مۇنۇ ساي ئىچىدىكى مەنزىرىلەردىن مۇ ھۇزۇرلىنىڭ. ھەر يىلى ئىيۇن - ئىيۇل ئايلىرىدا بۇ جاي شۇنداق قاينايتتى.

— ئۇنداق بولسا قېنى ماشىنىنى چەتكە تارتىڭ. سىز دېگەندەك بىزگە تۇشلۇق ئەپلىك جاي چىقىپ قالار...

— دالدىراق بولغىنى ياخشى. قاراڭغۇ سۇغا چۆمۈلۈۋاتقان كىشىلەرگە...

— سۇغا چۆمۈلمەكچىمۇسىز؟!

— ھەئە، سىزمۇ چۆمۈلىسىز. سۇغا چۆمۈلمىسەڭ بايىقى يېگەن - ئىچكەنلىرىمىزنى قانداق سىڭدۈرىمىز. تاغ سۈيىدە مىنىرال ماددىلار كۆپ. سوغۇق بولغىنى بىلەن جانغا راھەت. قاراڭغۇ قېرى بوۋاي - مومايلار جېنىدا باغرىنى سۇغا ياقماقتا. قورام تاشلار كەينىدىكى قىز - يىگىتلەرچۇ تېخى.

ئۇلار ماشىنىنى يولنىڭ چېتىگە توختاتتى. قارىغاندا سارە بۇگۇن ئۆيدىن چىققاندىلا مۇشۇ جايدا سۇغا چۆمۈلۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن چېغى، قويۇق ئۆسكەن چاتقال، چىتەنلەرنى دالدا قىلىپ تۇرۇپ بىردەمدىلا سۇغا چۆمۈلۈش كىيىمىنى كىيىپ چىقتى. رەھىم كۆز ئالدىدىكى سارەنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئۇنىڭ يېرىم يالىڭاچ بوي - بەستىگە قارىغانچە ھاڭۇېقىپ تۇرۇپلا قالدى. سۇ ئۇزۇش كىيىمىدىكى سارەنىڭ تولغان كۆكسى تېرىسىدە

چىڭقالغان بولۇپ، ھېلىلا لىپتىكتىن سىرتىغا چىقىپ كېتىدۇ. غاندەك ئىدى، يوغان ئاپئاق يوتىسى كۆزنىڭ يېغىنى يەيتتى. سارەنىڭ قالغان ئەزالىرىمۇ سۇ ئۇزۇش كىيىمىدە ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى. بۇ چاغدا قانداقتۇر بىر غايىبانە ھۇزۇر رەخمەنىڭ پۈتۈن جىسمىنى ئەسىر قىلىپ تەكشى تارقىماقتا ئىدى.

— قاراپ تۇرىسىزغۇ، قېنى كىيىملىرىڭىزنى...

— مەن سۇ ئۇزۇش كىيىمىنى ئالغاچ كەلمەپتىمەن.

— ھېچ ۋەقەسى يوق، ئەنە باشقا ئەرلەرمۇ ئادەتتىكى تورتسىك بىلەن چۆمۈلۈۋاتىدىغۇ؟!

— سارە، مەن بۇگۈنچە چۆمۈلمەيمىكەن.

— چۆمۈلىسىز، بولمىسا سۇغا ئىتتىرىۋېتىمەن...— سارە ئېتىلىپ كېلىپ رەخمەنىڭ كەينىدىن چىڭ قۇچاقلىۋالدى ـ دە، رەخمەنى بىر ـ ئىككى قېتىم سۇ تەرەپكە دېۋىتىپ باقتى.

— بولدى، بولدى، مەن كىيىمىمنى سېلىۋالاي، مەن سۇغا چۆمۈلەي. بولدى قىلدىڭ، سارە، باشقىلار ئالدىدا سەت بولىدۇ.

— نېمىدەپ يۈرىسىز، رەخىم. نېمىگە سەت بولىدىكەن. بىز ياكى بىرەر سەت ئىش قىلمىساق، — سارە تۆمۈشۇقلىرىنى ئۇچلاپ چىرايلىق نازلاندى، — سۇ ئۇزۇش مەيدانلىرىدا كىم بىلەن كىمنىڭ كارى. ئىيۇلدا مەن سىزنى ئىسسىقكۆلگە ئاپىرىمەن. يېرىم ـ يالىڭاچ يۈرگەنلەرنى شۇ جايدا كۆرىسىز. سەت بولارمىش تېخى...

رەخىم بىلەن سارە قولىنى قولغا تۇتۇشۇپ قىرغاقتىن سۇغا چۈشتى. تۆۋەنگە قاراپ ھەيۋەت بىلەن شارقىراپ ئېقىۋاتقان سايىنىڭ سۈيى كىشى دىققەت قىلماي ئازراقلا بىخۇدلۇق قىلسا كۈچلۈك دولقۇنلار ئادەمنى ئۆرۈپ يېقىتىپ بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب قىلىۋېتىدىغاندەك ھەيۋەتلىك ئىدى. ئۇ ئىككىسى بىر ـ

بىرىنىڭ قول ۋە بەللىرىنى تۇتقانچە يوغان بىر قورام تاشنىڭ دالدىسىدا چايقىلىپ تۇرغان كۆلچەككە چۈشتى. تاغ سۈيى شۇنچە سوغۇق بولغىنى بىلەن ئۇ ئىككىسىنىڭ بەدىنىگە قىزىق هارارەت تارقىماقتا ئىدى. كۆلچەكنىڭ سۈيى چوڭقۇر ئىدى. سارە بۇ سۈدا خۇددى بېلىقلاردەك شۇڭغۇپ پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن رەخمگە جىلۋىگار بىر خۇلقلارنى ئاتا قىلماقتا ئىدى. رەخىم سارەنىڭ بۇگۈنكى هالىتىگە هەيرانۇھەس بولغانچە باش - ئايىغى يوق خىياللارغا بېرىلمەكتە، بولۇپمۇ سارە سۇغا بىر باش چۆكتۈ- رۈپ چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆكسىدە توختاپ قالغان سۇ تام- چىلىرىدا ئەكس ئەتكەن قۇياش نۇرى سارەنىڭ چىرايىنى، كۆز- لىرىنى، چاچلىرىنى بەكمۇ نۇرانە قىلىپ كۆرسەتكەچكە، ئۆتكۈر قۇياش نۇرىدا سارەنىڭ پۈتۈن بەدىنى گويا نۇر تارقىتىۋاتقاندەك ئىدى. «نېمىدېگەن كېلىشكەن كەم - كۈتسىز بەدەن شەكلى بۇ!» دېدى رەخىم ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ. شۇ تاپتا رەخىم خۇددى هوشىنى يوقتىپ قويغاندەك مەستخۇش هالەتتە بولۇپ سارەنىڭ سۇ ئىچىدىكى ئەركىن هەرىكەتلىرىگە قانداق قىلىپ ماسلىشىش ئۈستىدە تېخىرقىماقتا. «قۇچاقلايمۇ...ياق، رەخىم، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال. ئۇ دېگەن تېخى يۈزى ئېچىلمىغان قىز. سېنىڭ خوتۇنۇڭ، بالاڭ بار ئادەم.» ئۇلار خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە قۇياش تاغ چوققىسىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكىچە شۇنچە ئەركىن، شۇنچە ئازادە ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ دېگۈدەك سۇ ئىچىدە ئويناندى. رەخىم بۇگۈنكى چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىتنىڭ سارەنىڭ قايسىدۇر بىر ئەزالىرىغا هاڭۇېقىپ قاراپ قېلىش، ئويناق كۆز- لىرىگە تەلمۈرۈش بىلەن ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەيلا قالدى. ئۇ پەقەت سارەنىڭ:

— بولدى، رەخىم، سۈدىن چىقايلى، يەنە كەچ قالساق يۇقىرى تەرەپتە مۇزلاپ قالىمىز.

— يۇقىرى ئۆرلەمدۇق؟

— هەئە، بىز مىدىئوغا چىقىمىز دېمىگەنمۇ؟
— كەچ بولۇپ كەتتىغۇ!
— تېخى ئەتىگەن، مىدىئو كەچ بولغانسېرى گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. ئويۇن - تاماشىمۇ كەچ بولغاندا قىزىپ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلىدۇ. بىرەر رېستوراننىڭ خاس خانىسىنى تېپىپ كېچىلىك مەنزىرىنى تاماشا قىلغاچ سىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى سودا ئىشلىرىڭىزنى شېرىكلىشىپ قىلساق دېگەنلىرىڭىز ئۈستىدە پاراڭلاشمامدۇق. قورقماڭ، بىز هاراق ئىچمىگەنلەردىن كېيىن سىزنى ساق - سالامەت تۇرالغۇڭىزغا ئاپىرىپ قويىمەن. مېنىڭ كۆكتۆپىنىڭ ئەگرى - توقاي يوللىرىدا ماشىنىنى قانداق هەيدەپ گىنىمنى كۆردىڭىزغۇ؟! هە، كەچتىمۇ بۇ تاغدىن سىزنى ساق - سالامەت قايتۇرۇپ كېتىمەن. رەخىم، سىز ماڭا كېرەك! مەن ئۆزۈمنى بارغانسېرى سىزگە باغلىنىپ قېلىۋاتقاندەك هېس قىلماقتىمەن.
— ئۇنداقتا ياخشىغۇ، ئۇدۇللا مېنىڭ تۇرالغۇمغا كېتەيلى. بۇگۈن كېچە هەرقانداق مەسلىهەتكە يېتىدۇ...
— تۇرالغۇڭىزغا ئالدىرىماي بارىمەن. بەلكىم كېيىنكى كۈنلەردە قونۇپمۇ قالارمەن... بۇگۈن شۇ كۈنلەر ئۈچۈن مەسلىهەت قىلىشىمىز، بىر پىكىرگە كېلىشىمىز كېرەك.
سارە خېلى بۇرۇنلا ئۆزىنىڭ سودا ئىشلىرىدىكى ئۇچۇرغا ئەهمىيەت بېرىش، تەدبىرلىك، هوشيارلىق جەهەتتىكى ئالاهىدىلىكلىرى بىلەن رەخمگە ئۆزگىچە تەسىر بېرىپ كېلىۋاتاتتى. مىدىئودىكى قىزغىن كەيپىياتلاردىن كېيىنكى مەسلىهەتلىشىش رەخمىنىڭ كۆز ئۆڭىنى يورۇتۇۋەتكەنىدى. شۇڭا سۆهبەتنىڭ باشتىن - ئاخىرغىچە رەخىم سارەنىڭ دېگەنلىرىنىڭ هەممىسىنى كۆڭلىگە سىڭدۈرالىدى. بەزى جەهەتتىكى مەسىلىلەر، مەسىلەن، مەبلەغ يېتىشمىگەن ئەهۋالغا دۇچ كېلىپ قالسا كرېدىت ئېلىش جەهەتتىكى سارەنىڭ تەشەببۇسكارلىقى رەخمىنى بەك

خۇش قىلىۋەتتى.

ئۇ كۈنى سارە باشتىن - ئاخىر ئۆزىنىڭ رەخىمگە بولغان سەمىمىيىتىنى ئىپادىلەشكە تىرىشتى. رەخىم مەيلى سۈغا چۆمۈ-لۈش جەريانىدا بولسۇن، مەيلى مىدىئودىكى جىددىي كەيپىيات ئىچىدە ئىلىپ بېرىلغان سۆھبەت جەريانىدا بولسۇن، سارەنىڭ قەلبىنىڭ ئۆزىگە تەلپۈنۈشىنى چۈشىنىپ يەتتى - دە، شېرىكلە-شىپ بىر سودا شىركىتى قۇرۇش ئۈچۈن بىرلىككە كېلىپ پۈتۈشتى. سارە ئۆزىنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق كەسپىنى ئوقۇغانلە-قىنى نەزەردە تۇتۇپ پىلان - لايىھە ئىشلەشكە مەسئۇل بولدى.

شۇ كۈنى سارەدىن ئىبارەت بۇ قىزنىڭ جەلپكارلىقى، سۆز-دىكى چېۋەرلىكى، پىكرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى، پىشقان ئىقتىسادشۇ-ناسلارغا خاس تەپەككۇر ئۇسۇلى رەخمىنى پۈتۈنلەي ئۆزىگە رام قىلىپ بولغانىدى. شۇڭا ئۇ، سارە نېمە دېسە، دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسىگە قايىل بولۇپ ئۆز مايىللىقىنى بىلدۈرۈپ تۇردى. شۇ كۈنى كېچە رەخىم تۇزۇكرەك ئۇخلىيالمىدى. بىردە سارەگە بولغان سۆيگۈ ئۇنىڭ قەلبىنى قاماللاپ يۇرىكىنى ئۆزىمۇ چۈشە-نىپ بولمايدىغان بىر خىل سەۋدالىق ئوتى بىئارام قىلسا، بىردە ئۆزىنىڭ سودا يوللىرىنىڭ بارغانسېرى كېڭىيىشى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرلىرى ئۇنى جىددىيلەشتۇرمەكتە ئىدى. ئۇ بەكمۇ ھايا-جانلانغانىدى.

تاڭغا يېقىن رەخمىنىڭ كۆزى ئارانلا ئىلىنگەندەك بولدى. شۇ ئاردا ئۇ يەنە سارە بىلەن بىرەم چەكسىز كەتكەن دېڭىز قىرغىقىدىكى قۇملۇقتا قوغلىشىپ، بىرەم دولقۇنلۇق دېڭىز سۈيىدە غۇلاچ تاشلاپ ئۈزۈپ چۈش كۆردى.

«شۇكرى، دېگەنبىلەن چۈشلىرىم خېلى ئوڭ. كىشىلەر چۈشىدە سۇ كۆرسە، بايلىق، ئامەتنىڭ بېشارىتى دەيدىكەن - دە، — ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى ئۇ، — سارەگە تولۇق ئىشەنسەم بولغۇدەك. ئۇ مېنىڭ ھايات يولۇمنى يېڭى بىر بۇرۇلۇش باسقۇ-چىغا ئەكىرىدىغان ئوخشايدۇ...»

* *

سارە بىر ھەپتىگە قالماي ئۆزى ئىشلەپ چىققان لايىھىنى رەخمگە كۆرسەتتى. رەخىم لايىھىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقتى. ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى، يىللىق كىرىم كۆرسەتكۈچلىرى كىشىنى خۇشال قىلارلىق دەرىجىدە ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىدى. بىراق لايىھىدە ئوبوروت ئۇچۇن سېلىنىدىغان مەبلەغ كۆرسەتكۈچى خېلىلا كۆپ ئىدى.

— مۇنچۇالا مەبلەغنى قانداق جۇغلايمىز؟ مېنىڭدىكى ئىككى - تۆت تەڭگە پۇل كۆرسەتكۈچتىكى سانىنىڭ ھېچ نەرسىسىگىمۇ دال بولالمىغۇدەك.

— رەخىم، سىز ئۆزىڭىزنى ئۇنداق كەمسىندۇرمەڭ. مەن سىزنىڭ سودا ئوبوروتلىرىڭىزغا قاراپ شىركەتكە ئون مىليون دوللار مەبلەغ سالالايدۇ دەپ پەرەز قىلدىم. لېكىن سىزگە يەنىلا ئېھتىيات قالدۇردۇم. ھازىر سىزدىن تەلەپ قىلىدىغان مەبلەغ بەش مىليون بولسىلا كۇپايە. مەن ئون بەش مىليون دوللار مەبلەغ سالىمەن. شىركەتكە ئادەم قوبۇل قىلىش يولى بىلەن يەنە ئون مىليون دوللارلىق پاي چېكى تارقىتىمىز... ئەگەر بىز ئامال بار كەم يېرىگە كرېدىت ئېلىش يولى بىلەن، جەمئىي ئەللىك مىليون دوللار مەبلەغ توپلاپ، مۇشۇ يىلدىن كېچىكتۇرمەي ئىش باشلىۋالساق، ئالمۇتادىكى ئۇچ چوڭ بازار — باراخولكا، ئالتۇنئوردا، ياۋروپا بازىرىنى مونوپول قىلىپ پۇت تىرەپ تۇرالايمىز ھەم يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، پولات - تۆمۇر ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز كونتروللۇقىمىزغا ئالالايمىز. رەخىم، سىز مېنىڭ ئويلىغانلىرىمنى چۇشىنىڭ ھەمدە ماڭا، مېنىڭ دېگەنلىرىمگە ئىشىنىڭ.

— سارە، مەن سىزنى چۇشىنىمەن، ئۆزۇمگە ئىشەنگەندەكلا سىزگىمۇ ئىشىنىمەن. بىراق بۇنىڭدىكى نۇرغۇن مەسىلىلەر،

رەسمىيەتلەرنى پۈتتۈرۈشكە مەن ئاجىزلىق قىلمەن. مەن دېگەن چەت ئەل گىراژدانى. مەن بۇ دۆلەت تەۋەلىكىدە بولمىغاندىن كېيىن، قانۇنىي تەرتىپ بىلەن مېڭىشقا ئاجىزلىق قىلمەن. نۇرغۇن ئىشلاردا ماڭا بېرەپ. سىز بىلمىسىز، مەن تاغاردا مال توشۇپ سودا قىلغان كۈنلەرگە بۇ يىل بەش يىل بولتۇ. مۇشۇ ئاردىدا بېشىمدىن نۇرغۇن ئىشلار ئۆتتى. بۈگۈنكى دېگەنلىرىمىز بويىچە ئويلىغاندا ماڭا يەنىلا كۆپ ئىشلار بېرەپ.

— سىز، بېرەپ دېگەن ئىشلارنى مەن ئەپلەشتۈرىمەن. مەن نۇرغۇن ئىشلارنى ئويلىشىپ قويدۇم. سىزنىڭ ئەنسىرەيدىغان تەرەپلىرىڭىزنىمۇ نەزەردە تۇتتۇم. مەن ھەممىسىنى توغرىلايمەن. قانۇنىي رەسمىيەتلەرنى ئۆز ئۈستۈمگە ئېلىپ بېجىرىمەن.

— بۇ بەكمۇ چوڭ تەۋەككۈلچىلىك جۈمۇڭ!

— شۇنداق، بۇ چوڭ تەۋەككۈلچىلىك. شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ قويايكى، پۈرسەت بىزنى تەۋەككۈل قىلىشقا قىستاۋاتىدۇ. ۋاقىت مۇھىم، ئەگەر يەنە كېچىكسەك پۈرسەت قولدىن كېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ماڭا ۋاقىت بېرىڭ. ئويلىنىشقا ۋاقىت بېرىڭ، سارە.

— بۇ مۇمكىن. قىلىۋاتقىنىمىز كىچىك ئىش ئەمەس. بەش كۈن ئويلىنىڭ، ئون كۈن ئويلىنىڭ، بۇ بولىدىغان گەپ، كېڭەشلىك ئىش بۇزۇلماس، بىز ئوبدان ئويلىشىپ، ئوبدان كېڭىشەيلى.

— سارە، مەن بۇ ئىشلارنى ئويلانغانچە سىز ماڭا بىر ئىشقا جاۋاب بېرىڭ.

— نېمە ئىش؟

— بىز توي قىلايلى.

— قېنى بۇ ئارىلىقتا مەنمۇ ئويلىنىپ باقاي. رەخىم، سىزنىڭ مېنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىڭىزنى بىلمەن، مەنمۇ سىزنى ياخشى كۆرىمەن. ئەگەر سىزنى ياخشى كۆرمىگەن بولسام

سىزگە ئىشەنچ قىلىپ مۇنچە چوڭ ئىشقا تەۋەككۇل قىلمىغان بولاتتىم. سىز بىلەن توي قىلىش مەسىلىسىنى مەنمۇ ئويلاشقان. ئەگەر سىز مېنىڭ ئەنسىرەشلىرىمنى تۇغىتەلمىسىڭىز توي قىلىشقا ماقۇل دەيمەن. شەرتىم بەكمۇ ئاددىي. يۇرتىڭىزغا قايتىپ كەتمەيسىز. خوتۇن - بالىلىرىڭىزغا يېتەرلىك خىراجەت يەتكۈزۈپ بېرىشكە مانا مەن مەسئۇل، — سارە قاقاقلاپ كۈلدى، ئۇنىڭ كۈلكىسى رەخمىنىڭ جېنىنى سىرقىرىتىۋەتتى.

بۇگۈنكى سۆھبەت رەخمىنى پايانسىز ئوچۇقچىلىقتىكى يېراق ئۆپۈققا سوزۇلغان ئاچا يولغا تاشلىۋەتكەندەك بىلىنىپ كەتتى. بۇ يول رەخمىگە خۇددى چۆچەكلەردە تەسۋىرلىگەن، يەنى بىرى، بارسا كېلەر، يەنە بىرى، بارسا كەلمەس يولدەك بىلىنىپ كەتتى.

* *

مانا ھايت - ھۇيت دېگۈچە سارە رەخمىگە چىرايلىق ئىككى ئوغۇل، بىر قىز تۇغۇپ بەردى. ئۇ بىرىنچى تۇغۇتتىن كېيىنلا بازاردىن چېكىنىپ چىققانىدى. بارلىق ئىشلىرى رەخمىنىڭ ئىلكىگە ئۆتكەن، ھەرقايسى تۇرلەر بويىچە سېلىنغان مەبلەغ نەچچە ھەسسە كۆپىيىپ شىركەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىمۇ ئۆز قابىلىيەتلىرىگە تايىنىپ يارانقان نەتىجىلىرى بىلەن رەخمىنىڭ تايانچ كۈچلىرىگە ئايلانغانىدى. بۇ يىللار ئىچىدە ھەقىقەتەنمۇ «پۇل پۇلنى تاپىدۇ» دېگەندەك ئىش بولدى. ھەر يىللىق ھېساباتتىكى نەچچە ئون مىليون پايدا رەخمىنىڭ قانات - قۇيرۇقىنى يېتىلدۇردى. تايانچ كۈچلىرىنىڭ قەدىمى يېڭى سىبىرىيىگە، روسىيىگە، ياۋروپاغا، كىچىك ئاسىياغىچە، ئافرىقىغىچە يېتىپ باردى. بۇ تايانچ كۈچلەر رەخمىدىن ئىبارەت بۇ مەركەزدىن قانچىلىكى يىراقلىسا، شۇنچە روناق تاپتى، چۈنكى ئۇلار بۇ ئۇزۇنغا

سوزۇلغان مۇساپىده ۋاستە تاللىماي پۇل تاپقىلى بولىدىغانلىكى سودىنىڭ ھەممىسىگە قول تىقتى. ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتە-كى ساپاسىنىڭ تۆۋەنلىكى، قانۇن ساۋاتلىرىنىڭ كەمچىللىكى ئۇلارنى پايدىكەش پاكىتايغا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى. شۇڭا ئۇلار يۇ-قىرى پايدىنى كۆزلەپ ئەتكەس ماللارنى چېگرا ئاتلاپ يۆتكەشتىنمۇ يانمىدى. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا رەخمىنىڭ ئىگىلىكى ئۇچۇن پىداكارانە روھ بولغاندىن تاشقىرى، ھەرقايسى تەرەپلەرگە سو-زۇلغان ئۇزۇن مۇساپىدىن ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىشىنمۇ ئۇن-تۇپ قالمىغانىدى. بۇ كۇنلەردە رەخمىنىڭ نەزىرىدە پۇل پۇلنى تېپىپ، پۇل يەنە ئىشەنچلىك ئادەملەرنى، ئىشەنچلىك يول تاپقاد-دەك، بۇ يول ماكىغانسېرى راۋاجلىنىۋاتقاندەك ئىدى.

سارەنىڭ تەشەببۇسى بىلەن باش غوجدارلىق ئورنىدا ئىشلە-ۋاتقان ئەكرەم يېتىشكەن ئىقتىسادشۇناس ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇچۇر ساھەسىدىكى بىلىمىگە تايىنىپ، ئۇچۇر ئىزدەپ دۇنيا ئىقتىساد ساھەسىنىڭ ھەرقانداق توربىغا بىمالال كىرەلەيتتى. ئەكرەمدىكى بۇ كەسپىي ئالاھىدىلىكلەر رەخمىنى خاتىرجەم قە-لىپ، ئۇنىڭ زېھنىنى، قولىنى سودا ئىشلىرىدىن بوشاتقانىدى. شۇڭا كېيىنكى يىللاردا سارەنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق بالىجانلىقى رەخمىنىڭ ئىچىنى پۇشۇرۇشقا باشلىدى. رەخمىنىڭ نەزىرىدە سارە ھەممە سۆيگۈسىنى بالىلارغا ئاتا قىلىۋەتكەندەك، رەخمىگە ئېتىبارسىز قاراۋاتقاندەك ۋە ھەتتا بەزىدە رەخىم بىلەن بولغان مۇھەببەتلىك تۇرمۇشىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەندەك ئىدى. مۇنداق مۇھەببەتسىز تۇرمۇشتىن كېلىۋاتقان يوشۇرۇن ئازاب رەخمىنىڭ يۇرىكىنى خۇددى پىلە قۇرتىدەك يەپ ئۇنىڭغا بىر كۈنمۇ ئارام بەرمەي، ئۇنىڭ ئەسلىدىلا ھىجران بالاسىنىڭ ئېزىد-قۇسىغا گىرىپتار بولغان ھاۋايى - ھەۋىسىنى باشقىچە ھېس - تۇيغۇلار بىلەن ئويغىتىشقا باشلىدى. كۈندىن - كۈنگە ئۆرلەپ بېرىۋاتقان بۇ خىل ھەۋەس كۆچى ئۇنىڭ كۆڭلىنى، كۆز ئۆڭىدە-

كى ئاجايىپ رەڭگارەڭ دۇنياغا مايىل قىلماقتا ئىدى.

رەخمىنىڭ كەيپىياتى كۇندىن - كۇنگە تۇراقسىزلىنىشقا باشلىدى. بۇ ھال ئۇنىڭ ئەتراپىدا خۇددى تاپ ئىزدىگۇچى تازقا-رىلارەك ئەگىپ نېرى كېتەلمەيدىغان رەخمىنىڭ «ئالاھىدە» خىزمەتكارلىرى — قوغدىغۇچىلىرىنىڭ نەزىرىدىن قېچىپ قۇ-تۇلالمىدى. رەخمىنىڭ كەيپ - ساپا تۇرمۇشىدىكى ھۇزۇر - ھالاۋەت بۇ كىشىلەرنىڭمۇ نېسىۋىسىگە خاس يوچۇقلارنى قالدۇر-غانىدى. شۇڭا ئۇلار رەخىم ئۇچۇن ھەرقانداق پەسكەش ۋاستە-لەردىن يىرگەنمەي خىزمەت قىلاتتى. بۇ بىر توپ پەسكەشلەرنىڭ ھىيلە - مىكىرلىك قىلتاقلىرى، رەخمىنى مەستخۇش قىلىپ ئۇنىڭ پۇت - قولىنى چۇشەپ قويىاتتى. بۇ خىل بىلىپ - بىلمەي قىلتاقلا دەسسەپ قېلىش ئاستا - ئاستا ئەۋج ئېلىپ ئەمدىلىكتە توسۇپ بولمايدىغان ئەسەبىي كۇچكە ئايلاندى. مۇشۇ كۇچنىڭ دەيدىگە سېلىشى بىلەن رەخىم سارەدىن يوشۇرۇن ھالدا چىمبۇلاق سىياھەت رايونىدىن كۇلىمى غايەت زور، ھەر خىل ئەسلىمىلىرى تولۇق سەپلەنگەن داچا سېتىۋالدى. بولۇپمۇ چوڭ زالدىكى چىرايلىق لايىھىلەنگەن سۇ ئۇزۇش كۇلى قۇياش نۇرى ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش تېخنىكىسى بويىچە لايىھىلەنگەچ-كە، تۇت پەسلىگە يارىشا تېمپېراتۇرىنى ئاپتوماتىك كونترول قىلىپ تەڭشىگەچكە، بۇ كۇلگە بىر قېتىم چۇمۇلۇش جانىڭ راھىتى ئىدى. بۇ خىل راھەتتىن ئايىغى ئۇزۇلمەي رەخمىگە ھەمراھ بولغۇچى خېنىملارمۇ ئالمىشىپ تۇرغان ھالدا بەھرىمەن بولاتتى.

رەخىم بولسا مۇشۇ جايدا كەيپى - ساپاغا بېرىلگەن ھالدا ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇشنىڭ ھۇزۇرىنى سۇرۇپ ئۇز يارد-سىغا مەلۇھەم ئىزدەيتتى... ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ سارە بىلەن پۇتۇشۇش ئالدىدىكى ھېلىقى خاسىيەتلىك چۇشىنى ئەسلەيتتى. دېمىسىمۇ ئۇ كۇنى كۇرگەن چۇشىدىكى چەكسىز دېڭىز سۇيى

پۈتمەس - تۈگىمەس ئامەت بولۇپ كۆز ئۆڭىدا ئايان بولۇپ، ئېتىكىنى تولدۇرغانىدى.

* *

شۇنداق، بۇ دۇنيا — رەزىللىك بىلەن ياخشىلىقنىڭ ئۇرۇقى تەڭ چېچىلغان دۇنيا. ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ تارىخىغا نىسبەتەن ھاياتلىقتىن ئىبارەت قىسقىغىنە بۇ مۇساپە ئەگەر دىيانەت نۇرىدا نۇرلانمىسا، ئۇ ھالدا ئۇ چوقۇم قاراڭغۇ دىل چۆلىگە مەھكۇم قىلىنىدىغان ئىلاھىي قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئىنسانىيەت تارىخى ئۇزۇنغا سوزۇلغان تەپەككۇر جەريانى، ئىنسانىيەتنى تەشكىل قىلغۇچى شەخسىنىڭ تارىخىمۇ شۇ قىسقىغىنە ھاياتقا نىسپىي ھالدا بىرقەدەر ئۇزۇنغا سوزۇلغان تەپەككۇر جەريانى، بەزىلەر بۇ تەپەككۇر جەريانىنىڭ ئاخىرقى پەيتلىرىگىچە كۆز يەتكۈزەلەيدۇ، بەزىلەر بولسا كۆز يەتكۈزەلمەيدۇ. كۆز يەتكۈزەلمىگەنلەرنىڭ ئەڭ ئاجىزلىقى شۇكى، ئۇلار تەتۇر تەپەككۇر شەكلىگە ئادەتلەنمىگەن. ئىنساپ - دىيانەت، ياخشىلىق... قاتۇخشاش تەپەككۇر شەكىللىرى پەقەت ئۆزىگە تەتۇر ئۇقۇملارغا نىسبەتلەشتۈرۈلگەندە تېخىمۇ ئېنىقلىق دەرىجىسىگە ئېرىشەلەيدۇ. كىشىلەر بۆرىنى بەكمۇ ياۋۇز دەپ بىلىدۇ، ئەگەر تەتۇر تەپەككۇر شەكلى بولمىغىنىدا ئىدى، بۆرىنىڭ ئۆز ئۇۋىسىغا قايتىپ بالىسىنى مېھرىبانلىق بىلەن يالايدىغانلىقىنى، باغرىغا بېسىپ ياتىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى.

رەخمىنىڭ يېقىندىن بۇيانقى ۋاقىتلىرى ئاساسەن پۈل تېپىش كويىدا يۈرگەن بۇ ئون يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت جەريانىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى جەمئىيەت ئائىلىنى جەم قىلغان بۇگۈنكى ئىنسانىيەت ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ ئۆكتىچى تەپەككۇرى — تەتۇر تەپەككۇر شەكلى بويىچە كۆپرەك ئويلىنىش بىلەن ئۆتتى. ئېنىق-

راق قىلىپ ئېيتساق، رەخىم شۇ كۈنلەردە «ئەگەر خىزمەتنى توختىتىپ دېڭىزغا سەكرىمىگەن بولسام قانداق بولاتتى... ئەگەر ئائىلەمنى هاللىق تۇرمۇش سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈپلا سودىدىن قول ئۈزگەن بولسام قانداق بولاتتى... ئەگەر پۇل تاپقانسېرى پۇلدىن ئىبارەت بۇ ئېزىتقۇنىڭ كەينىگە كىرمىگەن بولسام قانداق بولاتتى... ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇش يولىدىن ئۆزۈمنى توسۇپ، ۋەتىنىمدىن، خوتۇن - بالىلىرىمدىن يۇز ئۆرۈمىگەن بولسام قانداق بولاتتى...» دېگەندەك تېگى يوق خىياللار ئىلكىدە ئازابلانماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قانداقتۇر بىر ئوت كۆيدۈرۈۋاتقاندەك ئىدى. بۇ ئوت ئۇلغايغانسېرى ئۇ ئۆزىدە ئىنسانىي ۋىجداندىن ئىبارەت بۇ تولدۇرۇۋالغۇسىز كەمتۈكلۈكنى تونۇپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بۇ كەمتۈكلۈكنى ئەمدىكى ئۆمرىدە هەرقانداق قىلىپ تولدۇرۇپ بولمايدىغانلىقىنى هېس قىلىپ يەتتى. بۇ كەمتۈكلۈكنى تولدۇرىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ شەهۋانىي نەپسى بۇنىڭغا يول قويمايتتى. كىشىلەر ئەپيۇنگە، خىروئىنغا... ئوخشاش مەست قىلغۇچى نەرسىلەرگە خۇمار بولغاندەك رەخىم شەهۋەتپەرەسلىككە خۇمار ئىدى...

بۇگۈنمۇ ئۇنىڭ قۇچىقىدا ئۇنىڭ شىركىتىدىكى خىزمەتچىلەردىن بىرى، ئەمدىلا يىگىرمە بەش ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان قىز زەينەپ كىچىككىنە ئاق پاراشوكىنىڭ كۈچى بىلەن رەخىمنىڭ نەپسى شەيتىنىنىڭ چالغان دېپىنىڭ ئۈدارىغا كەلتۈرۈپ «تولغىما» ئۇسسۇلغا چۈشكەنىدى...

رەخىم تۈيۈقسىز قۇچىقىنى بوشىتىپ زەينەپنى كارىۋاتتىن ئىتتىرىۋەتتى. بايىقى تەتۈر تەپەككۇر تۈپەيلى ئۇنىڭ مېڭىسىدە تۈيۈقسىز چاقماق چاققاندەك بولدى - دە: «ئاھ خۇدا، بۇ ئالەم شۇنچە رەزىلمۇ، مەن رەزىلمۇ» دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

بۇ چاغدا تۈيۈقسىز نېمە ئىش يۈز بەرگىنىنى ئاڭقىرالمىغان زەينەپ خۇددى تاشلاندۇق بىرنەرسىدەك كارىۋاتنىڭ ئايىغىدىكى

گىلەم ئۈستىدە شۇمشەرىگىنىچە تۇگۈلۈپ قالغانىدى.

* *

رەخىم بۇگۈن ئورنىدىن بەكمۇ روھسىز، دەرمانسىز تۇر-دى. ئۇزۇن مۇددەت روھلاندۇرۇش دورىسىغا تايىنىشتىن كېلىپ چىققان زورۇقۇش ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىندا دوختۇرغا كۆرۈنۈپ قان تەكشۈرتكەندە ئۇنىڭ ھازىرقى زامان دورىگەرلىك ئىلمىدە ۋىرۇسى ئېنىقلانمىغان ھەم داۋاسى تېپىلمايۋاتقان بىر خىل پۈتۈن بەدەن خاراكتېرلىك ئاقما كېسەل بىلەن يۇقۇملانغانلىقى مەلۇم بولغانىدى. ئۇ ئەمدى ھەرقانداق قىلىپمۇ بۇ كېسەلدىن قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى، ھەرقانداق توۋا - ئىستىغبار ئوقۇغان بىلەنمۇ ۋەتەنگە قايتىش ئۈچۈن چېگرىدىن ئۆتۈش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولغانلىقىنى بىلىپ يەتتى. بۇ ھالدا ئۇنىڭ ئانچە ئۇزۇنغا قالماي كارانتىن قىلىنىپ ئۆز داچا-سىغا قامىلىدىغانلىقى ئېنىق بولۇپ قالغانىدى. ئەمدىلىكتە پۈلغا تايىنىپ بۇ ئىشلارنىڭ يولىنى قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۇدا بىرقانچە كۈن ئويلىنىشتىن كېيىن بەزى ئىشلارنى ئالدىراشچىلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرمىسا بولمايدىغانلىقىنى چۈ-شەندى. ئۇ بايقى دەرمانسىز ھالىتى بىلەن قول تېلېفونىنى ئې-چىپ تىترەپ بىر - بىرىگە ماسلاشمايۋاتقان بارماقلىرى بىلەن تېلېفون نومۇرلىرىنى باستى.

— ئەكرەمۇ سەن؟

— شۇنداق، خوجايىن.

— مەن غۇلجىغا ئادەم ئەۋەتمەكچىمەن.

— نېمە ۋەجىدىن؟

— نېمە ۋەجىدىن ئىكەنلىكى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن. ئۈيەر مېنىڭ يۈرتۇم. ئۈيەردە خوتۇنۇم، بالام بار. شۇلارنى يوقلىشىم

كېرەك. ماڭا ئىچى پىشىق، ئىشقا پىشقان، ئىشەنچلىك بىر يىگىت كېرەك.

— بولىدۇ، خوجايىن.

— توختا، ئالدىرىما. ماڭا يېرىم سائەت ئارىلىقىدا شىركەتىمىزدىكى ئادەملەردىن بەش نەپەر نامزاتنىڭ ئىسىملىكىنى كۆرسەت، بىرىنى تاللىۋالىمەن...

— بولىدۇ، خوجايىن...

ئارىدىن ئون مىنۇت ئۆتمەي رەخسىمنىڭ يان تېلېفونى سايرىدى.

— تەييار بولدى، خوجايىن.

— قېنى ئېيت.

— جامى، يورى، ئارتۇق، غۇلام، بېكمىرزا...

— بولدى قىل، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى مەن ئوبدان بىلىمەن، ھەممىسى يارىماس بىرنېمىلەر. ئىنىڭ ئەكىرنى نېمىشقا تىزىملىككە كىرگۈزمىدىڭ. ئەكبەر مېنىڭ بۇ قېتىمقى ئىشىمغا ئەڭ مۇۋاپىق ئادەم.

— ئەكبەر چېگرىدىن ئۆتۈپ باقمىغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىز مېنى يېقىندا سىرتقا ماڭىسەن، دېگەندەك قىلمۇدىڭىز... شۇڭا ئەكبەرنى ئۆيدىن ئايرىلالماسمىكىن دەيمىنا...

— تىلىڭنى چاينىماي بولدى قىل! سەنمۇ يولۇڭغا ماڭىسەن. ئۇمۇ چېگرىدىن ئۆتۈپ ئىشنى پۈتتۈرىدۇ. ماڭا دەل ئەكبەردەك چېگرىدىن ئۆتۈپ باقمىغىنى كېرەك. دەرھال ئۇنىڭ پاسپورتىنى توغرىلاڭلار. ئەكبەرگە ئېيت، مەن بىلەن كۆرۈشسۇن.

رەخىم ئەكرەمنىڭ ۋايسىشىلىرى بىلەن كارى بولماي تېلېفونىنىڭ قىزىل كۇنۇپكىسىنى بېسىۋەتتى.

چۈشكە يېقىن بۇرۇتى ئۆزىگە ياراشقان بالا چىراي ئوماققىنە بىر يىگىت رەخمىنىڭ خىزمەت ئۇستىلى ئالدىدا تىك تۇرۇپ

ۆەزىپە تاپشۇرۇۋېلىشقا باشلىدى. بۇ ئۇنىڭ چېگرىنىڭ شەرق تەرىپىگە قىلىنغان تۇنجى سەپىرىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى ئىدى. ئەگەر بۇ قېتىمقى سەپىردە ۆەزىپىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ھېچقانداق «بۇس» چىقارماي بىر تەرەپ قىلىپ كېلەلىسە، رەخىم ئۇنى مۇشۇ يول بىلەن يەنە بىرقانچە قېتىم ئۇ تەرەپكە ئاتلاندۇرماقچى ھەمدە بۇ جايدا توپلىغان بايلىقلىرىنىڭ بىر قىسمىنى لالە ھەم زىلالنىڭ ھېسابىغا يۆتكەپ بېرىشنى ئويلىدى. ئەپسۇس! كېيىنكى كۈنلەردە ئۆيدىكى ھېساب بازارغا توغرا كەلمەپتۇ دېگەندەك ۆەقەلەر يۈز بەردى. بولۇپمۇ ئەكرەم پاجىئەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشلار رەخمىنىڭ تۇرمۇشىنى، ئوي - خىياللىرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى. بولۇپمۇ رەخمىنىڭ كېسەللىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىشى ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ بىر قىسمىنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۇۋەتتى. ئاخىرقى ھېسابتا ئۇ بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن مەھرۇم قالغان ھالدا ئاخىرلىشۇاتقان ئۆمرىنىڭ قالغان كۈنلىرىنى ساناشتىن ئىبارەت ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر دەقىقىلەرنىڭ ئىلكىدە پۈچىلىنىپ كۆيۈشكە باشلىدى.

ئەمدىلىكتە قول - ئىلكىدىكى مەبلەغلەرنى قانۇنىي يول بىلەن ۆەسىيەتنامە تۇرغۇزۇپ مىراس تەقسىم قىلىپ بېرىش ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى. بۇ كۈنلەردە ئۇ «بۇرۇتلۇق» يىگىتنى ئىككى قېتىم يەنە چاقىرتتى. ئۇنىڭغا چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە پولات - تۆمۈر سودىسى بىلەن ئۆتۈشنى باھانە قىلىپ يېڭى ۆەزىپە تاپشۇردى. ئۇ بۇ ئىشلارنى پۈتتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن قالغان مەبلەغلەرنى قانۇنىي يول بىلەن ۆەسىيەتنامە تۇرغۇزۇپ، خوتۇن - بالىلىرىغا مىراس، شىركەتنىڭ ۆەيران بولغانلىقىنى جاكارلاش ئۈچۈن كېتىدىغان خىراجەت، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى ۆە باشقا زۆرۈرىيەتلەرگە تەقسىم قىلىۋېتىشنى ئويلاشتى. ئۇنىڭ بۇ كۈنلەردە سارەنى ئويلىغىچىلە-

كىمۇ قالمىغاندى. سارە رەخمىنىڭ كېسىلىنىڭ يوشۇرۇن ئالا-
مەتلىرىنى بايقىغاندىلا ئۇ بالىلىرى بىلەن ئۆزىنى رەخمىدىن يى-
راقلاشتۇرغاندى. رەخمىمۇ شۇ تاپتا ئۆز ھاياتى ۋە ئوچ بالىسى-
نىڭ ساق - سالامەت چوڭ بولۇشى ئۈچۈن بەكمۇ زور بەدەل
تۆلەۋاتقان بۇ ئايالدىن سۆيۈنگەندەك بولدى...

توققۇزىنچى باب

ئىش شۇنداقمۇ ئوڭدىن كېلەمدۇ. ئىككى دوست زىلالنى بىللە ئېلىپ چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە قىلىدىغان سەپىرىنىڭ سەۋەبلىرى ئوستىدە ھەرقانچە سۆزلەپ جۆھەرىۋۇنى قايىل قىلالمايۋاتقان كۇنلەردە، ھېلىقى «بۇرۇتلۇق» يىگىت تۇيۇقسىز ئۇلارنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ تاكسىنىڭ ئارقا ئورۇندۇقىدىن ۋە يۈك ساندۇقىدىن چوڭ - كىچىك قەغەز پەشىك، ئالا - بۇلماچ رەختتىن تىكىلگەن سومكىلارنى دەرۋازا ئالدىغا چۇشۇرمەكتە ئىدى.

بۇگۇن جۆھەرىۋۇنى بۇ چوڭ قورۇدا ئۆزى يالغۇز ئىدى. لالە بولسا بىرقانچە ئايدىن بېرىقى ئاغرىق سەۋەبى بىلەن دەم ئېلىۋېرىپ ئىچى پۇشۇپ زېرىكىپ كەتكەنلىكىنى باھانە قىلىپ ئاپىسىغا: مەكتەپكە بېرىپ كېلەي دەپ قويۇپ، يول ئوستىدە ھىلالبۇۋۇنى ئېلىپ سايامەت شىركىتىگە بېرىپ رەسمىيەتلەرنىڭ قانداق بېجىرىلىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ كەلمەكچى بولۇپ چىقىپ كەتكەنىدى. چۇنكى بۇ شەھەرگە تۇيۇقسىز تۇنۇگۇن يېتىپ كەلگەن «بۇرۇتلۇق» يىگىت چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن يېڭى ئۇچۇر ئەكېلىپ ھىلالبۇۋۇى بىلەن ئۇچراشقانىدى. بۇنىڭدىن ئاخشام خەۋەر تاپقان لالە ئولتۇرالمايلا قالغانىدى. ئۇلار ئىككىسى سايامەت شىركىتىگە بارغاچ ئۆزلىرى مۇھىم دەپ قارىغان نۇقتىلاردا بىرلىككە كېلىشۋالدى.

زىلال باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىنى ئەلا پۈتتۈرۈپ شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان بالىلارنىڭ يازلىق لاگېر پائالىيىتىگە قاتنىشىپ ئاق باش چوققىلىق تاغلار-

نىڭ ئارىسىدىكى گۈزەل جىلغىلارنىڭ بىرىگە ئورۇنلاشقان سايا-
ھەت ئورنىغا چىقىپ كەتكەنىدى. دەرۋازا ھالقىسىنىڭ قېقىلى-
شى بىلەن چوڭ قورۇنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلدى.

— مانا، مانا...

باغ تەرەپتىن جۆھەربۇۋىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاڭغىچە «بۇرۇتلۇق» يىگىت تاكسى شوپۇرىنىڭ ياردىمىدە بايىقى نەرسە-لەرنى پىشايۋاننىڭ سۈپىسىغا قويۇشقا باشلىدى.

— سىز كىم؟

«بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ بىزگە تونۇش بالا چىرايى تەبەسسۇم بىلەن جۆھەربۇۋى چىقىپ كېلىۋاتقان باغ تەرەپكە يۈزلەندى ۋە:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، چوڭ ئاپا، ياخشى تۇرۇپسىز.

جۆھەربۇۋى بىر قاراشتىلا «بۇرۇتلۇق» يىگىتنى تونۇغاندى. ئۇ شۇ تاپتا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي گاگىراپ قېلىۋاتاتتى. «بۇرۇتلۇق» يىگىت بولسا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن دەرۋازا ئالدىدا قالغان كىچىك سومكا ۋە باشقا نەرسىلەرنى بىر - بىرلەپ ئەكىرىمەكتە ئىدى.

— توختاق، بالام، بۇ نېمانچە كۆپ نېمىلەر، بۇ كىمنىڭ نېمىلىرى؟... شۇنچە...

— سىلەرنىڭ، چوڭ ئاپا، سىلەرنىڭ...

— يەنە رەخمىجاننىڭ سوۋغا - سالاملىرىمۇ...

جۆھەربۇۋىنىڭ يۈرىكى قانداقتۇر بىر ئەنسىزلىكنى سەزگەن-دەك دۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى.

— شۇنداق، چوڭ ئاپا، شۇنداق...

— سىز بىزگە تېخىمۇ چوڭ ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدىغان ئوخشايسىز. بالام، توختاڭە...

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، چوڭ ئاپا...

— مەن سىزنى توختاڭ دەۋاتىمەن، بالام...

جۆھەربۇۋىنىڭ كەسكىن ئاۋازى «بۇرۇتلۇق» يىگىت-

ىنىڭ سۆزىنى كەستى.

«بۇرۇتلۇق» يىگىت بىر پۇتى دەرۋازىنىڭ سىرتىدا، بىر پۇتى ئىچىدە قالغان ھالەتتە جۆھەربۇۋىگە يۈزلەندى ۋە:

— چوڭ ئاپا، مەن ئالدى بىلەن مۇنۇ نەرسىلەرنى ئەكىرىۋالاي، ئاندىن... سىزگە چۈشەندۈرىمەن.

— بولدى، بالام، چۈشەندۈرمەيلا قويۇڭ، بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ قاياقتىن كەلگەن بولسىڭىز شۇ ياققا مېڭىڭ. بۇ نەرسىلەرنى كىم ئەۋەتكەن بولسا ئۆز پېتىچە پېچىتىنى بۇزماي شۇنىڭغا تاپشۇرۇڭ. بىزنىڭ ئەمدى رەخىم ئاتلىق بۇ ئادەم بىلەن مۇناسىۋىتىنى ئۈزىدىغان ۋاقتىمىز كەلدى...

— ئالدىرىماڭ، چوڭ ئاپا، مەن ئالدى بىلەن ئۆيگە كىرەي، ئاندىن بىرمۇبىر چۈشەندۈرەي.

— چۈشەندۈرمەيلا قويۇڭ دېدىمغۇ بولدى، بىزنىڭ ھەرقانداق چۈشەندۈرۈشلىرنى ئاڭلىغىمىز يوق. سىز ئالدىنقى قېتىم كەلگەندە بىزگە تېپىپ بەرگەن پاراكەندىچىلىكىڭىزمۇ ئاز بولمىدى. شۇ قېتىم كەلگىنىڭىزدە مەن قىزىم لالەدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالدىم. ئەمدى سىز ئەكىرىۋاتقان بۇ نەرسىلەر بىلەن تەڭ ئۆيىمىزگە كىرىدىغان بالا ـ قازانىڭ قانداق بولۇشىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمەيمەن...

— ئالدىرىماڭ، چوڭ ئاپا، مەن چۈشەندۈرىمەن.

— سادىغاڭ كېتەي، ئوغلۇم، مەن ئۇيغۇرچە سۆزلەۋاتىمەن. بولدى قىلىڭ. سىزدىن ئۆتۈنەي، چۈشەندۈرمەيلا قويۇڭ...

جۆھەربۇۋى ئىككى قولىدا ئىككى بولاق بىرنېمىنى كۆتۈرۈپ پېشايۋان تەرەپكە ماڭغان «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئالدىنى توسۇپ تۇردى ۋە:

— مەن بايانتىن بېرى سىزنى توختاڭ دەۋاتىمەن، — دېدى قوپاللىق بىلەن. جۆھەربۇۋىنىڭ ئەلپازى راستىنلا ئۆزگەرگەن

نىدى، ئادەتتە دائىم مۇلايىم كۆرۈنىدىغان چىرايى بىردىنلا قارا بۇلۇت قاپلىغان ئاسمانەك تۇتۇلغان بولۇپ كۆزلىرىدىن قانداق-تۇر غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراۋاتقانىدى.

— چوڭ ئاپا، بىلمەن. ئاچچىق ھەسرەتلىرىڭلارنى بىلەمەن. مەن تۇنۇگۈن ھىلالبۇۋى ھەدەمدىن ھەممىنى بىلدىم، نېمىلا دېگەنبىلەن مەن ئارىدىكى «ئەلچى»، سىلەر چوڭلار ئوبدان بىلىسىلەر. كونىلارنىڭ «ئەلچىگە ئۆلۈم يوق» دېگەن ھېكمەتلىرى بارغۇ...

— سىز تۇنۇگۈن ھىلالبۇۋى بىلەن كۆرۈشتىڭىز؟!

— شۇنداق.

— ئۇنداقتا مۇشۇ لاقا ـ لۇقىلار بىلەن بۇ قورۇنىڭ بوسۇغىسىنى ئاتلاپ كىرىشىڭىزگە ھىلالبۇۋى ئىجازەت بەردىمۇ؟!

— شۇنداق، ھىلالبۇۋى ھەدەملا ئەمەس، لالە ھەدەمۇ ئىجازەت بەردى.

— توۋا! مۇنۇ ئىشلارنى...

جۆھەربۇۋى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ھەيران قېلىپ، ھودۇقۇپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى.

— شۇنداق، چوڭ ئاپا. جاھانىڭ ئىشلىرىنى چۈشەنمەك بەكمۇ تەس ئىكەن. مەن تۇنۇگۈن ھىلالبۇۋى ھەدەم، ئاندىن لالە ھەدەم بىلەن سۆھبەتلەشتىم. رەخىم دېگەن بۇ ئادەمنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى بەكمۇ خاراب، ئۇنىڭ ھايات مۇساپىسى ئانچە ئۇزۇن قالمىغان بولسا كېرەك. ئۇ ئادەم مېنىڭ بۇ تەرەپكە سودا ئىشى بىلەن ئۆتمىدىغىنىمنى ئاڭلاپ كىشى ئەۋەتىپ كۆڭۈل سۆزلىرىنى — خېتىنى ئەۋەتتى. مەن ئۇ تەرەپتە ئاڭلىغان گەپلەردىن قارىغاندا بەلكىم ئۇنىڭ بۇ خېتى سىلەرگە يازغان ئاخىرقى خېتى بولۇپ قالار. خەت لالە ھەدەمدە، سىز كۆرۈپ باقسىڭىزمۇ بولىدۇ. «ئاغرىقنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارا» دېگەندەك، ئەمدى يوشۇرغىچىلىك ئىشلار قالمىدى بولغاي...

جۆھەربۇۋى ئېگىز بىر جايدىن چۈشكەندەك لاسسىدە بولۇپ قالدى - دە، «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئالدىنى توسۇپ تۇرۇشتىن داجىپ باراڭ ئاستىدىكى گۈللۈكنىڭ لېۋىگە ئارانلا ئولاشتى. ئۇنىڭ يۈرىكى بايىقىدىنمۇ قاتتىق دۈپۈلدەپ، چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ، دېمى سىقىلىپ، ئۆزى ئەزەلدىن سېزىپ باقمىغان چۈشىنىكسىز بىر خىل بىئارامىلىق ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قاپلىماقتا ئىدى. ئۇ شۇ تۇرقىدا بەكمۇ بىئارام بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇزۇن مۇددەتلىك كۆڭۈل ئەنسىزچىلىكلىرى ئىچىدە ئۇزۇپ كېلىۋاتقان بۇ جەسۇر ئايالنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ھەقىقەتەنمۇ ھالسىزلىنىپ كېتىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— چوڭ ئاپا...

«بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئاۋازى ئىلتىجاسىز قالدى. جۆھەر-بۇۋى قانداقتۇر بىر غايىبانە نەرسىنى ئاسماندىن ئىزدەۋاتقاندەك ھاڭۋېقىپ قالغانىدى، ئۇنىڭ چىرايىنى شۇ تاپتا تولىمۇ مىسكىن-لىك قاپلىغانىدى، كۆككە تىكىلگەن بىر جۈپ قارا كۆزىدە ياش لىغىلداپ تۇراتتى.

«ئاھ خۇدا، بىزگە نېمانچە تارتقۇلۇق، تۇرمۇشنىڭ رەھىم-سىزلىكى مۇشۇنچىۋالامۇ قاتتىق بولامدىغاندۇر، بىزنى تىنچ يا-شىغىلى قويسىچۇ بۇ خەقلەر. بىزنىڭ پۈتۈن ھاياتىمىز دېشۋارچە-لىق بىلەنلا تولدىغۇ!»

ئۇ ئىچ - ئىچىدىن ئۆھ تارتىپ يەنە ئاللىنېمىلەرنىدۇر دەپ نىدا قىلماقتا ئىدى.

* *

بۇگۈنكى كەچ جۆھەربۇۋى، لالە ۋە ھىلالبۇۋىنىڭ جىددىي كەيپىياتتىكى مەسلىھەتلىرى بىلەن ئۆتمەكتە. بۇگۈن نېمىشقە-دۇر لالەنىڭ چىرايىدىن ئېغىر - بېسىقلىق بىلىنىپ تۇراتتى.

ئادەتتە تولىمۇ ئوڭاي ھاياجانلىنىدىغان لالە ئۆزىنى تۇتۇۋالغاندەك قىلاتتى.

ھىلالبۇۋىنىڭ ئىنچىكە قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ، قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدە بىر خىل جىددىيلىك، كەسكىنلىك ئۆزىگە خاس جەسۇرانىلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ خۇددى ئەركەكلەردەك يوغان مۇشتۇملىرىنى چىڭ تۈگۈپ، كرېسلونىڭ يان يۆلەنچۈكلىرىگە تاشلىغان ھالەتتە جۆھەربۇۋىنىڭ كۆزىگە قارىغانچە جىمجىت ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى قارىشىدىن جۆھەربۇۋىگە ئىچ - ئىچىدىن ئېچىنىۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۆزىنى قىز بالىلارغا خاس ئەدەپ - قائىدىگە ئۆگىتىپ، تۇنجى قېتىم ئاغزىغا ئىلىم سالغان بۇ ئايال ئۇنىڭ نەزىرىدىكى مۇقەددەس ئانا ھەم تەڭداشسىز ئۇستازى ئىدى. راست، مۇھىم ئىشلاردا ئانىنىڭ كۆزىگە قاراش كېرەك. بۇ دۇنيادا ئىنسان ئاپىرىدە بولغان كۈندىن باشلاپ ئانىلار ئۇلۇغ سانىلىپ كەلمەكتە. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغكى، ئانىلار بۇ دۇنياغا شۇنچىلىك كۆتۈرۈشلۈك قىلىپ يارىتىلغان، ئۇنىڭ قەلبى دېڭىز - ئوكيانلاردىنمۇ كەڭرى، بۇ دۇنيانىڭ خۇشاللىقى، دەرد - ئەلەملىرى ئەنە شۇ دېڭىزنىڭ تەكتىگە سىڭىپ كېتەلەيدۇ. شۇڭا ئۇلار ئۆزىنىڭ شۇ كۆتۈرۈشلۈكلۈكى بىلەن ئۆزىنىڭ مۇقەددەس ئوبرازىنى يارىتىپ كەلگەن. «خۇداغا مىڭ شۈكرى، جۆھەربۇۋى ھەدەمنى بارلىق ئانىلاردىنمۇ بەكرەك كۆتۈرۈشلۈك قىلىپ يارىتىپتىكەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە. ھېلىلا ئۇزاپ چىققان «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ رەخىم توغرۇلۇق ئېيتقان گەپ - سۆزلىرىنى ئەسكە ئېلىپ، — ئەگەر تەبىئىتى يېنىكرەك باشقا ئايال بولغان بولسا، ئاھ - زار قىلىپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالار ئىدى.»

چۈشتىن كېيىن «بۇرۇتلۇق» يىگىت بىلەن پاراڭلار قانداق ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن باشلانغان بولسا، شۇنداق ئېغىر -

بىسقلىق بىلەن ئاخىرلاشتى. لالەمۇ «بۇرۇتلۇق» يىگىت تۇنجى قېتىم كەلگەندەك ئۆزىنى تاشلاپ، بىھوشلۇق ھالەتتە كېسەل بولۇپ يېتىپ قالمىدى. جۆھەربۇۋى بولسا بولۇۋاتقان گەپ - سۆزلەرگە، بولۇپمۇ لالەنىڭ «شەھلا» ئىمزالىق خەت توغرىسىدا- كى گەپلىرىنى ئاڭلىغاندا قىزىنىڭ كەچمىشلىرىگە ھاڭ - تاڭ بولۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىر خىل گاراڭلىق ئىلكىدە قالغان- دى. راستىنى ئېيتقاندا، جۆھەربۇۋىگە بۇ يىل قېرىلىق يېتىپ قالغاندەك قىلاتتى. بولۇپمۇ بۇگۈنكى بولۇۋاتقان گەپلەر ئۇنى تېخىمۇ گاراڭ قىلىۋەتتى. شۇڭا بولۇۋاتقان گەپ - سۆزلەرنى، يۈز بەرگەن ئىشلارنى بىرده ئىلغا قىلىپ، بىرده ئىلغا قىلالماي- ۋاتقاندەك ئىدى.

«بۇرۇتلۇق» يىگىت سۆزىنى ھە دېگەندىلا:

— مەن دېدىمغۇ، مەن بىر ئارىدىكى ئادەم — ئەلچى. مەن ئۆتكەن قېتىم كەلگىنىمده لالە ھەدەم بىلەن زىلالنى كۆرۈپ رەخمىنىڭ چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئىشلىرىدىن مۇتلەق خەۋ- رى يوقلۇقىنى بىلدىم. بولۇپمۇ لالە ھەدەمنىڭ تولىمۇ ساددا سەمىمىيەت بىلەن رەخىم دېگەن ئۇ ئادەمگە بولغان ئىخلاس ئە- شەنچىسىگە ھەيران قالغانىدىم. ئېھتىمال ئۇ ئادەم بۇرۇن بۇ يەردىكى چاغلىرىدا كىشى ئىشەنگىلى بولمىدىغان ئادەم بولغىيتتى. بىراق ھازىر ئۇنداق ئەمەس. ئۇ ھازىر ھېسابسىز بېيىغان، رەھىمسىز، قاتتىق قول ئادەم. ئۇ كىشىنىڭ پىسخىكىسى ئۆز- گىرىپ شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، دۇنيادىكى نۇرغۇن چىگىش ئىشلارنى پۇل بىلەن ھەل قىلغىلى بولىدۇ، پۇل بولسا دۇنيادىكى ھەممە نەرسىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ، پۇل ھەممىگە قادىر دەيدىغان قاراش ئۇنىڭ تۇرمۇش پەلسەپىسىگە ئايلاندى. ئۇنىڭ بۇ خىل قارىشى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ھەممگە تەرەپلىرىگە سىڭىپ كەتكەن. چۈنكى ئۇ ھازىرغىچە يولۇققان ھەر خىل پېشكەللىكلەردىن، بالا - قازالاردىن، مەيلى بۆكەن مۇڭگۈزى ئەتكەسچىلىكى، مەيلى

ھىندىستان، ئافرىقا قاتارلىق جايلاردىن ياۋروپادىكى دۆلەتلەرگە پىل چىشى يۆتكەش ئەتكەسچىلىكىدىكى يولۇققان ئوڭۇشسىزلىقلىرىدىن پۈلغا تاينىپ ياكى پۈل ئارقىلىق باشقىلارنى قۇربان قىلىش يولى بىلەن ئۆزىگە يول ئېچىپ كەلدى...

مېنىڭ سىلەرگە نېمە ئۈچۈن ھېسداشلىقىم كېلىپ قالدى، — «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئىچىنى تولدۇرۇپ ئۇھ تارتىپ خۇرسىنىپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، — مېنىڭ ئاكام بۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ باش غوجدارى بولۇپ ئىشلەپ كەلگەن، ئاكام ئىقتىساد ئىلمى بويىچە پىشقان مۇتەخەسسىس ئىدى. ئۇنىڭ ئايىغى چىقماس چىگىش ھېساباتلىرىنىڭ ھەممىسى ئاكامنىڭ قولى بىلەن رەتلىنىپ ئىزغا چۈشەتتى. بىر چاغلاردا ئاكامدەك ئادەمدىن ئايرىلىپ قالسا بولمايدىغاندەك دەرىجىدە ئاكامنى ئەتىۋارلاپ ئىشلەتكەن. ئۇنىڭغا يۈكىرى مائاش بەرگەن. بىراق ئۇ ئۆز زۆرۈرىيىتى ئۈچۈن ئاشۇ جانجىگەر قېرىندىشىمنى باشقىلار ئارقىلىق دېگۈدەك چۆكتۈرۈۋېتىپتۇ ۋە مۇشۇ يول بىلەن بىر قېتىملىق زەھەر ئەتكەسچىلىك دېلوسىنى يوشۇرۇپ، ئۆزىنى ھالاكەتلىك تەقدىردىن ساقلاپ قالغانلىقىنى مەن يېقىندىلا ئۇقتۇم... مەن ئۆچ ئېلىشىم كېرەك، سىلەرمۇ ئۆچ ئېلىشىڭلار كېرەك. بۇ دۇنيادا رەھىمدىل، كۆڭلى يۇمشاق، پاك ـ دىيانەتلىك كىشىلەرنىڭ يولى بارغانسېرى تارلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. مەن قارىسام، سىلەر، بولۇپمۇ چوڭ ئاپىمىز تولىمۇ مېھرىبان، دىلى يۇمشاق كۆرۈنىدۇ. كۆڭلۈڭلارنى قانتىقراق تۇتۇڭلار. مەن ئۇ تەرەپتە رەخىم دېگەن بۇ رەھىمسىز كىشى بىلەن ئۇدۇلمۇئۇدۇل، يەكمۇيەك ئېلىشالمايمەن. مېنىڭ ئۇ تەرەپتە ماڭا سادىق ئادەملىرىم بار. ئاكامنىڭمۇ ساداقەتمەن ئادەملىرى بار... سىلەرنىڭ ئىشىڭلار بىر تەرەپ بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كىچىك توقىلىنى، ئاشۇ ئاجىز بەندىنى ھالاكەتلىك تەقدىردىن قۇتۇلدۇرۇۋالالىسام بولاتتى. مەن سىلەرگە رەخىم دېگەن بۇ ئادەمنىڭ

قايسىبىر ئىشلىرىنى دەپ تۇگىتەي. دۇنيادا مۇنداقمۇ ئىشلار بولىدىكەن، قاراڭلار، ئۇنىڭ ھازىرقى كىچىك خوتۇنى مېنىڭ بىلەن بىللە ئوقۇغان، مەن ياخشى كۆرىدىغان قىز دوستۇم ئىدى. دەسلەپتە رەخىم ئۇ قىزنى ئۆز شىركىتىگە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ خېلى ئوبدان كۆڭۈل بۆلگەندەك قىلغانىدى. ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ قىزنى ئاياغ ئاستى قىلىپ مۇرادىغا يېتىپ بولغاندىن كېيىن مېنى ئۇ قىزغا ئۆيلىنىشكە قىستىدى. مەن ئۇنىمىدىم. مەن ئۇنىمىغانسېرى رەخىم مېنىڭ شىركىتىدىكى ئورنۇمنى كۆتۈرۈپ مېنى يەنە قىستىدى. مەن: «ئەگەر يەنە شۇنداق قىستاڭ ۋەرسىڭىز مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ ئويلىغىنى بويىچە ئىش كۆرىمەن. مەن ئوقۇغان ئادەم. مۇشۇ دۆلەتنىڭ قانۇنلۇق پۇقراسىمەن، مەن ھەرقانداق ئەھۋالدا سىزگە قارشى تۇرۇپ ئۆزۈمنى قوغدىيالايمەن» دېگەن يەرلەرگىچە سۆزلەشتىم. ئۇ شۇ قېتىمقى سۆھبەتتىن كېيىن مەندىن ئېھتىيات قىلىشقا باشلىدى. مېنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئاكامنى ئارىغا سېلىپ مېنى بېشكەكتىكى تارماق شىركىتىگە باش ۋاكالەتچى قىلدى. مەن مەرھۇم ئاكامنىڭ نەسىھەتى بويىچە كۆز ئالدىمىزدىكى تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىمىزنى ئويلاپ ماقۇل بولدۇم. سىلەر ھېس قىلالماسلىقىڭلار مۇمكىن، سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن بىز پۇقرالارنىڭ كۈن ئۆتكۈزمىكى تەس بولۇپ كەتتى. ھەممە ئائىلىلەردە، ئىشتىن بوشىتىلغان دۆلەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىدە تۇرمۇش جەھەتتە بىر چىقىش يولى تېپىش ئۈستىدە تىرىشىپ ـ تىرمىشىش ھالىتى شەكىللەنگەنىدى...

ئىنسان تەبىئىتى شۇنداق نېمىكەن، مەن بىر مەزگىل سۈكۈت قىلىپ ئاندىن بىر ئامالىلار بىلەن ئۆچ ئېلىش نىيىتىگە كەلدىم. چۈنكى مەن بۇ تەرەپكە بىرىنچى قېتىم كېلىپ قايتقۇچە ئاكام جېنىدىن ئايرىلىپتۇ. يېقىن دوستلىرىمنىڭ بۇ قېتىمقى يەتكۈزگەن خەۋەرلىرى بەك ئىشەنچلىك. رەخىمنىڭ ئەمدىلىكتە

مېنى كۆزدىن يوقىتىش ئېھتىمالىنىڭ بارلىقىنى مۆلچەرلىدىم. چۈنكى مەن ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە ئۇنىمىدىم. ئۇ قىزنى ئاخىر ئۆزى كىچىك خوتۇنلۇققا ئالدى. كېيىن بىلدىمكى، ئۇ قىز «رەخىم» نىڭ شىركىتىدە ئىشلىگەن چاغلاردىلا خىروئىنغا ئۆگىنىپ قاپتە-كەن... مەن كۆپ ئويلاندىم. ئەمدى نېمە ئىش قىلىش كېرەكلە-كىنى كۆپ ئويلاندىم. ئۇھ... بولدىلا بەك جىق سۆزلىۋەتتىم. مەن بۇ جايدا بىر مەزگىل تۇرىمەن. مەن زەينەپنى قۇتقۇزۇشۇم كېرەك. ئۇنى ھالاكەتلىك يولدىن پەقەت مېنىڭ مۇھەببىتىملا قۇتقۇزالايدۇ... مېنىڭ يۈرىكىم ھازىر قىساس ئوتى بىلەن يالقۇ-لايدۇ. مەن يېقىندا ئاكامنىڭ يوشۇرۇن بىر تەرەپ قىلىنىغان-لىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇ قىساس ئوتى تېخىمۇ ئۆر-لىدى... نېمىسىنى ئېيتاي، مېنىڭ گەپلىرىمنى سىلەر خاتا چۈ-شىنىپ قالماڭلار، مەن ئۆچ ئېلىشتا سىلەرنى ۋاستە قىلماي-مەن. مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئويلىغانلىرى بار، مېنىڭ سىلەرگە ئەسكەرتىدىغىنىم، ئالدى بىلەن سىلەر ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇنا-سىۋىتىڭلاردىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىۋېلىڭلار. مەن ئالدىنقى قېتىم كەلگەندە ساياھەت ئۆمىكى بىلەن بىللە كەلگەن. شۇ قېتىم بۇ شەھەرنىڭ ئېپى - جېپىنى ئېلىپ قالغانىدىم. بۇ قېتىم خەلقئارالىق پاسپورت بىلەن «تۇغقان يوقلاش» — سىلەرنى يوق-لاش مەقسىتىدە كەلدىم. مەن مۇشۇ شەھەردە بىر مەزگىل تۇرد-مەن. پۈرسەت كۈتىمەن. شۇ ئارىلىقتا سىلەر ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ رەخمىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈڭلار، سىلەر ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرگەندىلا ئاندىن مېنىڭ دېگەنلىرىمگە ئىشىنىسىلەر. ھازىر ئۇ ئادەمنىڭ چوڭ خوتۇنىدىن ئۈچ بالىسى بار، ئايرىم داچىدا تۇرد-ىدۇ. زەينەپنى نىكاھىغا ئالغاندىن كېيىن ئۇنىمۇ ئايرىم داچىغا ئورۇنلاشتۇردى... ئۇنى بۇ دۇنيادىكى قىلمىش - ئەتمىشلىرى ئۈچۈن خۇدا ئۇرغان چېغى، بىر خىل يامان كېسەلگە دۇچار بولۇپ، ئائىلىسىدىن ئايرىم جايدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئاڭلىساق داۋا-

لاشمۇ ئۇنۇم بەرمەيۋاتقۇدەك... لالە ھەدە، خەتنى كۆرگەنسىز. نېمىلەرنى يازدىكىن...، — «بۇرۇتلۇق» يېگىت گېپىنى ئاخىرلاشتۇردى.

لالە خۇددى تېگى يوق ھاڭنىڭ ئاستىدىن ئىڭرىغاندەك بەكمۇ ئاجىز ھالسىرىغان ھالدا ئىڭراۋاتاتتى. ئۇ ھېلىلا ھوشىدىن كېتىدىغاندەك ئىدى. ئانا يەنىلا بايقىدەك گاڭگىراش ئىچىدە «بۇرۇتلۇق» يېگىتنىڭ ئاغزىغا ھاڭۇقىپلا قالغانىدى. ھىلالبۇۋۇى بولسا يۇزلىرى قىزىرىپ ئېسىلغان، كالپۇكلىرىنى ھەمىرىپ چىشلىگەن ھالدا مۇشتۇملىرىنى تۇگۈكىنىچە لالەگە قاراپلا قالغانىدى.

«بۇرۇتلۇق» يېگىت ئۆيدىن چىقىش ئالدىدا:

— مېنىڭچە، سىلەر بۇ قېتىم رەخىم يازغان خەتنى چوڭ ئاپىمىزغا كۆرسىتىڭلار، ئاڭلىسام چوڭ ئاپىمىز ئوقۇغان، ئالىي مەلۇماتلىق ئايال ئىكەن. ئېھتىمال سىلەرگە بىر توغرا يول كۆرسىتەر... زۆرۈر بولسا ماڭا تېلېفون بېرىڭلار. مەن ×× مېھمانخانىنىڭ ئالتە يۇز بىرىنچى نومۇرلۇق ئۆيىدە، — دەپ خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

ئەنە شۇنىڭدىن تارتىپ تاكى مانا كەچ كىرگۈچە جۆھەربۇۋۇى بىلەن قىزلارنىڭ سۆھبىتىدە زادىلا ئىلگىرىلەش بولمىدى. ئۇ-چىلىسى بايىقى ئېغىر - بېسىق سۈكۈت باسقان ھالەتتە. ئانا قىزلارنىڭ تەلىپىگە تېخىچىلا ئوچۇق بىر جاۋاب بەرمەيۋاتاتتى.

— ئاپا، — دېدى لالە بىر خىل تەمكىنلىك بىلەن، ئۇ بايىقى ھالسىز ھالىتىدىن خېلىلا ئوڭشىلىپ قالغانىدى، — ئەسلىدە بۇ خەتنى ساڭا كۆرسەتمەسەكمۇ بولاتتى. بۇ خەت ئارقىلىق سېنىڭ دەردلىرىڭگە دەرد قوشمىسام بولاتتى. راستىنلا «كۆتۈرەلمەسلىك ساڭگىلىتۇال» دېگەندەك بىر ئىشلار بولۇۋاتىدۇ. ھىلالبۇۋۇى ئاداش، خەتنى ئاپامغا بەرگىن، ئوقۇسۇن. رەخىم دېگەن ئۇ ئەبلەخنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى، يالغان - ياۋىداقلىرىنى، ئال-

دامچىلىقلىرىنى، خۇمسى، مۇناپىقلىقىنى، مېنىڭدەك بىر ئايال-غا، زىلالدەك بالىسىغا قىلغان خىيانەتلىرىنى، ھېلىغىچە بىزنى ھەر خىل ۋاستىلەر بىلەن ئالداپ كېلىۋاتقان ۋىجدانسىزلىقلە-رىنى كۆرۈپ بىلسۇن... ئاندىن ئاپام نېمە دېسە بىز شۇ...

— خەتنى ئۆزۈم ئوقۇپ بېرەي، — دېدى ھىلالبۇۋى.

— ياق، قىزىم، ئۆزۈم ئوقۇي، قېنى كۆزەينىكىم... شىرە ئۈستىدە، ئاچقىپ بېرىڭ...

خەت بەكمۇ رەتسىز، بەزىدە قۇر تاشلاپ، بەزىدە قۇر ئارد-لىقلىرىغا قىستاپ گويا تىترەپ تۇرغان قول بىلەن يېزىلغاندەك ئىدى.

«سۆيۈملۈكۈم لاله، ئەزىزىم زىلال:

ياخشى تۇرۇۋاتامسىلەر؟ مەن ئۆتكەندە سىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ كەلگەن بالىدىن يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالىڭلارنى ئۇقتۇم. ئاڭلىسام، لاله، سەن شۇ كۈنى قانتىق ھاياجانلاد-غان ئوخشايسەن. ھوشۇڭدىن كېتىپسەن. ئۇ بالا بەكمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ. بىرەر پارچە خەت يېزىپ بەرگەن بولساڭ شۇنى بولسىمۇ كۆرەي دېگەنىدىم. لېكىن خەت ئەكەلمەپتۇ. خەيرىيەت، مەن شۇنى كۆپ ئويلاندىم، چۈنكى ئۇ بالا ھەممە ئىشلارنى، زىلالنىڭ سۈننەت تويىغا قىلىۋاتقان تەييارلىقلار-غىچە ھەممىنى ماڭا دەپ بەردى. شۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۆ-زۈمۇ بەك ئازابلاندىم. بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈپ، ئۇ-نىڭ سۈننەت تويىنى ئادا قىلىش مەزگىلىدە، ئۈستىدە تۇ-رالمىغان بىر ئاتا ئۇچۇن نەقەدەر ئازاب بولىدىغانلىقىنى شۇ كۈنى چۈشەندىم. بىراق خۇدا ماڭا مۇنداق جەم بولۇش كۈنلىرىنى نېسىپ قىلمىغان چېغى، ھازىر مەن ئۆز ھالىم بىلەن قالدىم. سودا ئىشلىرىنى غوجىدارلىرىم يۈرۈشتۇرۇپ كېتىپ باردۇ... مەن ئەھۋالىمنى سىلەرگە سۆزلەپ نېمە

قىلاي... مەن بۇ دۇنيادا كۆرگۈلۈكلىرىمنىڭ ھەممىسىنى كۆردۈم. پۈلنىمۇ تاپتىم، پۈل بىلەن بولىدىغان راھەت - پاراغەتنىڭ ھەممىسىنى تېتىدىم. نۇرغۇن پېشكەللىكلەردىن ئامان - ئېسەن ئۆتتۈم. ھازىرقى دۇنيادا پۈل دېگەن ساڭا يول ئېچىپ بېرىدىغان ئەڭگۈشتەر دېسەم، بەلكىم سەن مەندىن نەپرەتلىنەرسەن. لېكىن مەن مۇشۇ كۈنگىچە پۈل بىلەن ئۆزۈمگە يول ئېچىپ كەلدىم. سەن قانداق ئويلىساڭ ئويلا، پۈل مېنىڭ نەزىرىمدە ھەقىقەتەنمۇ ھەممىگە قادىر ئەڭگۈشتەر ئىدى. بىراق ئاخىرقى ھېسابتا ھالاكەتلىك تەقدىردىن قۇتۇلالمايدىغان ئوخشايمەن. پۈل مېنى ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرالمايدىغان ئوخشايدۇ.

لاله، بۇ خەتنى ئۇزۇن يازالمايمەن. بايقىسام خەت يازغۇچىلىك ھالىممۇ قالماپتۇ... لاله، بۇ يەرنىڭ قائىدە-يوسۇن، قانۇن - نىزاملىرىنى ساڭا چۈشەندۈرەلمەيمەن... سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بۇ دۆلەتلەرنىڭ قايتا ئىگىلىك تىكلەش جەريانىدىكى قىينىچىلىقلىرىنى چۈشىنىش بەك تەس. بىز ئوقۇغان ھېلىقى كىتابلاردا تەسۋىرلەنگەن ئۇلۇغۋار كومۇنىزم تۈغى ئاستىدا بىرلىككە كەلگەن، گۈللەنگەن، بایاشات، ئىنسانىيەت بەختىنىڭ بۆشۈكى دەپ قارالغان دۆلەت ھازىر چەك - چېكىدىن بۆلۈنۈپ كەتتى. بۇ خىل ھالەتتە ئەلۋەتتە قالايمىقانچىلىقتىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ. «پالتا چۈشكۈچە كۆتەك ئارام ئاپتۇ»، دېگەندەك مۇشۇ قالايمىقانچىلىق ماڭا پۈرسەت بەردى. سودىگەر ئۇچۇن پۈرسەت دېمەك — پۈل دېمەك. مەن ھەقىقەتەن جىق پۈل تاپتىم. راستىنى دېسەم، مېنىڭ پۈل تېپىش يولۇم كونىلارنىڭ «توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاپتۇ» دېگەندەك ئىش بولدى. مېنىڭ «ئوغرىلىغان توغاچلىرىم» يەپ تۈگەتكۈسىز دەرىجىدە بولىدى... شۇنىمۇ يەنە راستچىللىق بىلەن دەيدىكى، ئاشۇ قالايى-

مىقانچىلىققا ئەگىشىپ ئۆزۈمنىڭمۇ تۇرمۇشۇمنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتىم. مەن بۇ جايدا ئۆيلۇك - ئوچاقلىق بولۇپ قالغىلى ئالتە يىل بولدى دېسەم، مۇشۇنداق دېگەنلىرىمنى ئاڭلىساڭ، بىلمەن، سەن ماڭا بەكمۇ نەپرەتلىنىسەن، شۇڭا بۇ ئىشلارنى يالغۇز سەندىلا ئەمەس، خېلى ئۇزۇنغىچە ھەممە كىشىدىن سىر تۇتۇپ كەلدىم. سەن چۈشىنەرسەن، بەلكىم چۈشەنمەيسەن، ماڭا راستىنى دەۋاتمەن. ئەگەر مۇشۇنداق قىلمىسام، خاتىرجەم بىر تۇرمۇش ماكانىغا، مۇشۇ دۆلەتنىڭ گرازدانلىق پاسپورتىغا ئىگە بولالمىسام، مېنىڭ كۈنۈم تەس بولۇپ سودا ئىشلىرىمنىڭمۇ يولى كېسىلەتتى. مەن سېنى ئالداشتا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىمكى، مېنىڭ تېخى ئۆيلەنمىگەنلىكىم، خوتۇن، بالا - چاقلىرىم يوقلۇقى ھەققىدە يالغان ئىسپات ياساپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈپ ئەكەلدۇردۇم... شۇنداق قىلمىسام بولمايتتى. مەن يەنىلا سەن ۋە سېنىڭ داداڭ نەپرەتلىنىدىغان «پۇلپەسلىك» نىڭ دامىغا چۈشكەنىدىم... ھازىر بۇ خوتۇنۇمدىن ئۈچ بالام بار، كېيىن يەنە بىر توقال ئالدىم...

لالە، مەن گەپنى ئەگىتىپ يۈرمەي پوسكاللىسىنىلا يازدىم. بىلمەن، سېنىڭ نازۇك قەلبىڭ ئازابلىنىدۇ، نازۇك تەبىئىتىڭ ۋۇجۇدۇڭ ئوتتا پۈچىلىنىدۇ. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بۇلارنى يازماي بولمىدى. ماڭا ئەمدى قىلغان گۇناھلىرىم ئۈچۈن توۋا قىلىپ گۇناھىمنى يۇيۇش پۈرسىتىمۇ يوق... سېنىڭ مېنى مەڭگۈ كەچۈرمەيدىغانلىقىڭنى بىلسەممۇ، يەنىلا سەندىن مىڭلارچە قېتىم ئۆتۈنۈپ كەچۈرۈم سورايمەن...

لالە، مەن سىلەرگە يەنە ئەللىك مىڭ دوللار بىلەن نەرسە - كېرەكلەرنى ئەۋەتتىم. ماڭا سەندىن كېرىكى، نىكاھتىن ئاجرىشىش تەلىپى بىزنىڭ گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈپ ئەۋەتىپ بەرگىن. ئاندىن سىلەرگە تېگىشلىك مىراس-

لارنى قانۇنلاشتۇرۇپ بېرىمەن. مەن بىلىمەن، مېنىڭ كۈنۈم ئانچە ئۇزاققا بارمايدۇ.

جېنىم لالە، بۇ سۆزلىرىمنى ئوقۇپ مېنىڭدىن قاتتىق نەپرەتلىنىدىغىنىڭنى بىلىمەن. مەندىن قانچە نەپرەتلەنسەڭ مەيلى. لېكىن زىلالغا تېگىشلىك مىراسنى تولۇقى بىلەن ئالغىن. مەن سەندىن يەنە ئۆتۈنۈپ قالاي، ساڭا يالۋۇراي، سەن ماڭا بولغان نەپرىتىڭ تۈپەيلى زىلالغا بولغان تېگىشلىك مىراستىن ۋاز كەچمىگىن. مەن ھەرقانچە ياۋايىلىشىپ، يىرتقۇچ تەبىئەتلىك بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، ئۆز پۇشتۇمدىن بولغان بالىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىگە باش قاتۇرمىسام بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرمىسام بولمايدۇ، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمىسەم بولمايدۇ.

لالە، ئاخىرقى قېتىم سەندىن يەنە ئۆتۈنۈپ قالاي، ماڭا بولغان نەپرىتىڭ تۈپەيلى زىلالنى ئۆزىگە تېگىشلىك مىراستىن مەھرۇم قىلىپ قويساڭ ئاخىرقى ھېسابتا شۇ بالىغا ئۇۋال قىلىپ قويغان بولىسەن...

مەن ئاللادىن بۇ دۇنيادىكى ئىشلىرىمنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇۋالغىچە (سېنىڭ، زىلالنىڭ ئىشلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) يەنە ئازراق ئۆمۈر تىلەيمەن. ئەۋەتىشكە تېگىشلىك رەسمىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ماڭا ئەۋەتكىن.

لالە، سەن ئۆزۈڭنى كۆيرەك ئاسرىغىن. زىلال ئۈچۈن سەن كېرەك. ماڭا بولغان نەپرىتىڭدىن ئۆزۈڭگە غەيرەت تىلىگىن، مېنىڭدەك ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋاپاسىزنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتسەڭلا سەل يېنىكلەپ قالىسەن...

مەن ساڭا سالامەتلىك تىلەيمەن. زىلالنى مەن ئۈچۈن سۆيۈپ قويغىن.

ۋەتىنىنى سېغىنغان رەخمىدىن.

2001 ـ يىل 30 ـ ئىيۇن، ئالمۇتا»

خەتنى ئوقۇپ بولغان ئاننىڭ يۈرىكى پۈچىلاندى. ئۇ شۇ تۇرقىدا شۇنچىۋالا ئىشلارنى ئىچىگە يۇتۇپ ئۆزىگە دەرد قىلىپ ئاندىن بۇ دەردنى ئۆز ئاتا - ئانىسىدىن يوشۇرۇپ كەلگەن لالەگە ھاياتىدا تۇنجى قېتىم ئېچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلگەن پىغان ئارىلىدى. شۇپ كەتكەن ھالدا ئاچچىقلاندى - دە، دەرھال ئېغىر بىر تىنىۋېلىپ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتتى. چۈنكى بۇ ئاي، بۇ كۈنلەر- دە لالەنىڭ ئاچچىق كۆتۈرگۈچىلىكى قالمىغانىدى. ئانا چوڭقۇر ئويلاندى. «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن سوئال ئاننىڭ مېڭە- سىدىمۇ ۋاللىدە قىلىپ ئوت چاقناتتى. خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئاننىڭ بايقى گاراڭ ھالىتىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. بىر قارىماققا روھى ئۇرغۇپ تېتىكلىشىپ كەتكەندەك كۆرۈندى. ھە- لالبۇۋى جۆھەربۇۋىنىڭ روھىي كەيپىياتىدىكى بۇ جىددىي ئۆزگە- رىشنى ئۇنىڭ چىرايىدىن بايقاپ قالدى - دە، دەرھاللا:

— جۆھەر ھەدە، ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟— دېدى.

— ئېيتىڭە، قىزىم، سىزچە قانداق قىلساق بولار؟

— لالە ئالدى بىلەن بىرنېمە دېسۇن، ئاندىن مەسلىھەتلە- شىپ كۆرەرمىز.

بۇ چاغدا لالەنىڭ بىزگە تونۇش ھېلىقى چىرايلىق كۆز چاناقلىرى ياش بىلەن لىق تولغان بولۇپ، كۆز ئالدىدىكى پۈتۈن نەرسىلەر رەڭگارەڭ، ئىنىر - چىنىر كۆرۈنمەكتە ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا چوڭقۇر خىيال ئىلكىدە قالغانىدى.

— لالە،— ھىلالبۇۋىنىڭ بوشقىنە ئاۋازى لالەنىڭ خىياللە- رىنى يېغدى.

— ھەم... نېمە؟

لالە، خۇددى كىچىك بالىلارغا سۇ چاچسا ئەندىكىپ كەتكەن- دەك ئەندىكىپ كەتتى.

— ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، جېنىم ئاداش، بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتەر.

— شۇنداق، قىزىم، بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتەر. ئەمدى بىز ھەممىمىز ئۆزىمىزنى ئاسرايدىغان يول ئۇستىدە ئىزدىنەيلى. بىزگە ئەمدى كېرىكى ئۆزىمىزنى ئاسراش، زىلالنى تەربىيىلەش، ئوقۇتۇش، ئۇنى ئەر قىلىپ قاتارغا قېتىش.

— بولىدۇ، ئاپا، ئەمدى ھەممە ئىش ئايدىڭلاشتى. چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى بىزگە سىرلىق تۇيۇلغان تېپىشماقنىڭ تۇگۈچى يېشىلىپ ئايدىڭلاشتى. رەخمىنىڭمۇ بارلىق ئەپت - بەشرىسى ئۇزۇل - كېسىل ئايدىڭلاشتى. راست، ئاپا، ئەمدى بىز سەن دېگەندەك ئۆزىمىزنى تۇتۇۋېلىپ، چوڭقۇر ئويلىشىپ بۇ ئىشلار-دىن شۇنداق بىر قول ئۈزەيلىكى، ھەممە زېھنىمىز سەن دېگەندەك ئۆزىمىزنى ئاسراشقا قارىتىلسۇن. ئەمدى رەخمىنى، رەخىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئويلاشتىن، نەپرەتلىك ئۆتمۇشنى قايتا ئەسلەپ يۈرىكىمىزنى زېدە قىلىشتىن، دەرد - ئەلەم يۇتۇشتىن ھەزەر ئەيلەيلى...

ئانا قىزىنىڭ كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشنى، جانلىنىشنى كۆرۈپ ھەيران قالغاندەك ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى.

— لالە، ئەمدىكى قارارنى سەن ئۆزۈڭ چىقارغىن، بىزنىڭ ئۇ تەرەپكە بارىمىز دېگەن ئىشلىرىمىز توغرىسىدىكى قارارنىمۇ ئۆزۈڭ چىقارغىن.

— ياق، ھىلال، بىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاپامنىڭ ئاغزىغا قارىدۇققۇ! ھېلىمۇ ئاپام ئويلىغانلىرىنى دېسۇن!

— ياق، قىزىم، بۇ قارارنى سەن ئۆزۈڭ چىقىرىشىڭ كېرەك. ئارىدىكى قانۇنلۇق ئىشلارغا، قانۇن يولى بىلەن پۈتىدىغان ئىشلارغا قارىتا مېنىڭ ئىرادەم بىلەن ئىش كۆرمەڭلار. يەنىلا ئاخىرقى قارارنى ئۆزۈڭ چىقار. بۇگۈن بولمىسا ئەتە، ئىشقىلىپ، بۇ قېتىم ئوبدان ئويلاشقىنىمىز تۇزۇك. ئەمدى ھەممە ئىشلار ئايدىڭلاشتى. سىرلىق تۇيۇلغان تۇگۈنچەكلەرنىڭمۇ ئۇچى كۆرۈندى.

— ياق، ئاپا، ئەمدى ئويلىشىمىز دەپ يەنە كەينىگە سۆرەپ-
دىغان يېرى قالمىدى. ئەگەر سىلەر ماقۇل بولساڭلار، مېنىڭ
ئويلىرىم سىلەرگە ماقۇل كەلسە، ھىلالبۇۋى بۇگۈنلا ھەربىكەتلەن-
سۇن، ئالدى بىلەن مېنىڭ چېچىرىدىن چىقىش رەسمىيەتلىرىمنى
ئەمەلدىن قالدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلسۇن. مېنىڭ رەخمىنى،
ئۇنىڭ ئىپلاس ئايىغى تەگكەن جايلارنى، نومۇسسىز تەلەتىنى
كۆرەر كۆزۈم يوق. بېشىمغا ئېغىر كۇن چۈشتى، ھىلال ئاداش،
سەن زىلالنى بىللە ئاچىقىپ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قۇيرۇ-
قىنى ئۇزۇپ پۈتتۈرۈپ كەل. ئاپا، ھىلالبۇۋى ھەممىگە تېتىيا-
لايدۇ. ھەممە ئىشنى ئۆز يولى بىلەن پۈتتۈرەلەيدۇ. ئاپا، سەن
رازىلىق بەر. مەن كۆپ ئويلاندىم. بىز زىلالغا تېگىشلىك مىراس-
نى چوقۇم ئېلىشىمىز كېرەك. چۈنكى رەخمىنىڭ بىزنى شۇنچە
ئازابلاپ، شۇنچە ھەسرەتلىك كۇنلەرگە مۇپتىلا قىلغىنىنى ھەر-
قانداق روھىي تۆلەم بىلەنمۇ تۆلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ئەگەر
بىز زىلالنى، زىلالنىڭ ھەققىنى ئويلىمايلا يېنىكلىك قىلىپ،
ئېچىمىزنى تاتلاپ تۇرغان نەپرەت تۇپەيلى، بىر قېتىملىق ئاچ-
چىق بىلەن ئۇنىڭدىن ۋاز كەچسەك بولمايدۇ... دېدىمغۇ، بىزنىڭ
روھىي جەھەتتە تارتقان زىيانلىرىمىزنىڭ تۆلىمىنى ھەرقانداق
قىممەتلىك دۇنيا دەپىنە بىلەن تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئەگەر
بىزگە تېگىشلىك مىراسنى بىز ئالمايمىز دېسەك، زىلالنىڭ ھەق-
قى يات ئەلدىكى يات كىشىلەرنىڭ قولىدا تالان - تاراج بولۇپ
تۇگەيدۇ. مېنىڭ بۇ دەۋاتقانلىرىم، دۆلىتىمىزنىڭ «ھەق تەلەپ
قانۇنى» غا تامامەن ئۇيغۇن كېلىدىغان گەپلەر، بىز ئەمدىكى يولە-
مىزنى قانۇنغا تايىنىپ، قانۇنىي يول ئارقىلىق داۋاملاشتۇرايلى.

جۆھەربۇۋى بىلەن ھىلالبۇۋى لالەنىڭ كەسكىن تەلەپپۇزى
بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىگە قاراپ داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قېلىشتى.
چۈنكى شۇ تاپتا لالەنىڭ چىرايىدا قانداقتۇر بىر خىل جىددىيلىك
بىلەن غەيرەت - شىجائەت جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. شۇنداق، ئادەتتە

تېنى ئاجىز، جىمغۇر يۇرىدىغان لالەنىڭ بۇ سۆزلىرى خېلى ئۇزاقلاردىن بېرى ئىچىگە يۇتۇپ كەلگەن، ئۇنى بىئارام قىلىپ كۆنلىرىگە بىر دەممۇ تىنچلىق، ئارام بەرمىگەن، ئۇنىڭ قەلب جاراھىتىنى كۆندىن - كۈنگە ئېغىرلىتىپ كېلىۋاتقان دەرد - ئەلەم، ھەسرەت - پىغانلىرىنىڭ توسۇۋالغۇسىز دەريجىدە بىر دىنلا پارتلىشى ئىدى. روھىي دۇنياسىنىڭ ئىچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ غەزەپ - نەپرەت تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان بۇ خىل پارتلاش، خۇددى جۇغراپىيە ئوقۇتقۇچىلىرى چۈشەندۈرگەندەك، تېپتېنچ، ياپونىيەلەر بىلەن قاپلانغان تاغ چوققىلىرىدىن تۈيۈقسىز ئېتىلىپ چىققان ۋولقانلارنىڭ پارتلىشىدەك پارتلاش ئىدى. لالەنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا يوشۇرۇپ كەلگەن قىسمەتلىك كەچۈرمىشلىرىنىڭ خاتىرىسى، خۇددى يىرتىلىپ كەتكەن كۈندىلىك خاتىرىنىڭ ۋاراقلىرىدەك لالەنىڭ خىيال ئاسمىنىدا ئۇچۇپ - لەيلەپ توزۇپ كېتىۋاتقاندەك ئىدى.

تۇرمۇش نېمىدېگەن رەھىمسىز. بەزىلەر بۇ رەھىمسىزلىك تۈپەيلى ئېلىشىپ قالىدۇ. يەنە بەزىلەر شۇ تۇرمۇش رەھىمسىزلىكى تۈپەيلى ھاياتىدىنمۇ ۋاز كېچىپ، ئۆز جېنىغا ئۆزى زامىن بولىدۇ. يەنە بەزىلەر جىمغۇرلىشىپ كېتىدۇ ۋە ئۆز خىياللىرىدىن ۋاز كېچەلمەيدۇ. بۇ خىل جىمغۇرلۇق ئۇزارغانسېرى بۇداق ئادەملەرنىڭ قەلب يارىسىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۆمرىنى يەيدۇ ۋە ھەتتا ئاستا خاراكتېرلىك كېسەل سۈپىتىدە ھايات دەرىخىنىڭ شېخىنى قۇرۇتىدۇ. ئادەتتە جىسمانىي جەھەتتە تولىمۇ ئاجىز، ھەسرەت - نادامەت، قايغۇ - ئەلەمدىن دىلى پۈچىلانغان لالە ئەنە شۇنداق جىمغۇرلۇقى تۈپەيلى بىر - بىرىگە زەنجىرسىمان باغلىنىپ كېلىۋاتقان دەردنى يەتكۈچە تارتتى. بۇ «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ گەپلىرىدىن، رەخمىنىڭ يازغان خېتىدىن ئۇنىڭ يۇرىكىدە شۇنداق بىر نەپرەت ئوتى ئۇچقۇنلىدىكى، بۇ ئوت بارغانچە ئۇلغىيىپ ئۇنىڭ قان - تومۇرلىرى

رىنى چىڭقىلدۇرۇۋەتتى. بۇ خىل نەپرەت لالەنىڭ ۋۇجۇدىغا غەيرىي تۈيۈلىدىغان تەڭداشسىز كۈچ پەيدا قىلدى. بۇ مۆلچەرلەر گۈسىز دەرىجىدىكى كۈچ ئىدى.

بۇگۈن لالە ئەنە شۇ ئۆز جىسمىدا ئۇرغۇغان نەپرەت كۈچى بىلەن ئۆزىگە دۈشمەنلىك قىلغانلار، قىلالمىغان ئىشنى ۋە ھەتتا شەھلامۇ قەست قىلمەن دەپ قىلالمىغان سۈيىقەستلىك ئىشلارنى رەخىم «سۆيۈملۈكۈم، گۈزىلىم، مېنىڭ بەختىم...» دېگەندەك ساختا، شېرىن، ياغلىما سۆزلەر بىلەن ئۆزىگە دۈشمەنلىك قىلغانلىقىنى ھېس قىلدى. دۈشمەن قىلالمىغان، ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ئىشنى قىلىپ، سېنى خاراب قىلغان كىشىمۇ دۈشمەن، بۇ دۇنيادا دۈشمەندىن ھېساب ئالمىسا، قىساس ئالمىسا بۇنى ئاللامۇ راۋا كۆرمەيدۇ...

لالە، رەخىمدىن ئىبارەت بۇ ياۋۇز، بۆرە تەبىئەتلىك ئادەمنى، ئۆزىنىڭ بارلىقىنى خاراب قىلغان بۇ ئىبلىسنىڭ، ئۆزىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى. شۇڭا ئۇ ئەمدى بارلىق غەيرىتىنى يىغىپ، ئەقىل ئىشلىتىپ، پەم بىلەن بۇ دۈشمەندىن ئۆزۈل ـ كېسىل ھېساب ئېلىپ ئادا ـ جۇدا بولۇش قارارىغا كەلگەنىدى.

لالەنىڭ بايىقى قارارىنى جۆھەرىۋى بىلەن ھىلالبۇۋى ما-قۇل كۆردى. بولۇپمۇ يۈرەك پارىسىدىن خاتىرجەم بولالمايۋاتقان ئانا ئۈچۈن لالەنىڭ ئاخىرقى قارارى ياغدەك خوپ ياقتى. شۇنداق قىلىپ مەسلىھەت پىشتى. مەكتەپلەرنىڭ تەتىل بولۇشى بىلەن تەڭ ھىلالبۇۋى زىلالىنى ئېلىپ چېگرىدىن چىقىدىغان بولۇپ كېلىشتى.

— ھە راست، ھىلالبۇۋى ئاداش، ئەتە سەن بىر ۋاقىت چىقىرىپ «بۇرۇتلۇق» يىگىت بىلەن بىر كۆرۈش. مېنىڭچە، ئۇنىڭ ئالمۇتادىكى ئىشلىرىڭنى ئورۇنلاشتۇرۇشۇڭغا ياردىمى تېگىدۇ.

* *

بۇ شەھەر بويىچە چەت ئەللىكلەر قونالغۇ قىلىدىغان ئالىي مېھمانخانىنىڭ ئالتە يۈز بىرىنچى نومۇرلۇق ئۆيى. ئىككى ئېغىز يۇرۇشلۇك ئۆي بولۇپ، تاشقىرىسىدىكى بىر ئېغىزلىق ئۆي ئالىي دەرىجىلىك كىرىسلو ۋە ئالىي دەرىجىلىك شىركەلەر بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، شىمال تەرەپتىكى تېمىغا مودېرنىزم ئۇسلۇبىدىكى ياغاچ ئويما رەسىم ئورنىتىلغانىدى. بىر بۇلۇڭدا پاكارراق ئادەمنىڭ بويى بىلەن تەڭ كېلىدىغان مودەنگۇلنىڭ نۇسخىسى چۇشۇرۇلگەن لوڭقا قويۇلغان بولۇپ، لوڭقىنىڭ ئاغزىغا قويۇلغان نەقىش ئىشلەنگەن قوڭۇر رەڭلىك ياغاچ تاختاينىڭ ئۇستىدە، خۇددى تىرىكتەك، ھېلىلا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇشقا تەييارلىنىۋاتقان بۇركۇتنىڭ قاتۇرۇلغان مودېلى قويۇلغانىدى. بۇ ئۆي ئۇچ يۇلتۇزلۇق مېھمانخانا دەرىجىسىگە قاراپ تولىمۇ ھەشەمەتلىك بېزەلگەنىدى. يەرگە سېلىنغان گىلەمنىڭ ئۇستىگە چۇشۇرۇلگەن گۇل نۇسخىلىرى بۇ ئۆيگە كەڭرى دالىدىكى يېشىللىقنى كۆچۇرۇپ كەلگەندەك بىر تۇس بەرگەنىدى.

ئىچكىرىكى ئۆيدىكى ئالىي دەرىجىلىك كارىۋاتنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ ئۆيمۇ تاشقىرى ئۆيدەك چىرايلىق بېزەلگەن بولۇپ، ئوڭ تەرەپتىكى ئېگىز جازىنىڭ ئۇستىگە گۇللىرى قىپقىزىل ئېچىلىپ تۇرغان بىر تەشتەك قىزىلگۇل قويۇلغانىدى.

تازىلىق ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ بۇرۇتلىرى چىرايلىق ياسالغان بولۇپ ساقلى پاكىز قىرىلغانىدى. بويىدىن بولسا ئۆتكۇر فرانسىيە ئەترىنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. ئۇ ھېلىلا كەلگەن تېلېفون بويىچە ھىلالبۇۋىنى ساقلىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى ئالدىنقى قېتىم كەلگىنىدەك پارقىراق ئەمەس، ئىككى مەڭزىگە بىلىنەر - بىلىنمەس خۇنۇكلۇك قونغانىدى، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، بۇگۈن كېچە ئۇيقۇسىز قالغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

غاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايى مۇنداق قارىماققا بىرەر پېشكەللىككە يولۇققۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي ئىچى تىتىلداپ بىئارام بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. «بۇرۇتلۇق» يىگىت راستىنلا ئۆزى دېگەندەك ئالدىنقى قېتىم بۇ تەرەپكە كېلىپ لالەنىڭ ئەھۋالىنى ئۇققۇپ، خەۋىرىنى رەخمگە يەتكۈزگەندىن كېيىن رەخمەنىڭ كۆڭلىدىكى ئازابلىرى كۆچەيگەن بولسىمۇ، بىراق نېمىلا دېگەنبىلەن «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ شۇ قېتىمقى سەپىرىدىن، ئىش پۈتتۈرۈشىدىن ۋە ئىش پۈتتۈرۈش جەريانىدىكى چاققانلىقىدىن خېلى مەمنۇن بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان شىركەتلەرنىڭ بىرىگە قانۇنىي ۋاكالەتچى قىلىپ، «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئورنىنى ئۆستۈرۈپ، ئىشەنچىسىنى ئاشۇرغانلىقىنى ئىپادىلىگەنىدى. كۆرۈنۈشتىمۇ «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئىشلىرى يۇرۇشۇپ، رەخمەنىڭ نەزىرىدىكى ئېتىبارىلىق ئادەملەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىۋاتقانىدى. قارىماققا رەخمەنىڭ ھەقىقەتەن ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىۋاتاتتى. تۇيۇقسىز ئالمۇتا شەھىرىدە «ئەكرەم يوقلىپ كېتىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالىدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان پات ـ پات ئادەم يوقلىپ كېتىدىغان، بىرلىرى يەنە بىرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان، يۈزلىرىگە نىقاب تارتىۋېلىپ چەت ئەللىك سودىگەرلەرنىڭ ياتقىغا باستۇرۇپ كىرىپ ئۇلارنى بۇلايدىغان، ھەتتا قوراللىق گۇرۇھ بولۇپ ئۇيۇشۇپ پۇلدارلارنى تۇتقۇن قىلىدىغان ئىشلار كۆپەيىپ كەتكەن بۇ شەھەردە، بىرەر ئادەمنىڭ ئىز ـ دېرەكسىز يوقلىپ كېتىشى ئانچە دەبدەبىلىك خەۋەر ھېسابلانمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. لېكىن ھازىرقى زامان دۆلەت ئۇقۇمى پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى قەدىمىي پەرغانە ئويمانلىقىغا جايلاشقان ئۇچ دۆلەت — ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستانىنىڭ ئىقتىسادىغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان رەخمە بايۇەچچىنىڭ غوجىدارى ئەكرەمنىڭ يوقلىپ كېتىشى پۈتۈن ئالمۇتانى زىلزىلىگە كەلتۈ-

كەلتۇرۇۋەتتى.

بۇ كۇنلەردە ئەكرەمنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكبەرنىڭ ئىچىنى قانداقتۇر بىر ئوت كۆيدۈرۈشكە باشلىغاندى. بۇ ئوت تاكى قىيامەتلىك كۇنلەرگىچە ئۆچمەيدىغان قېرىنداشلىق شەپقىتىدىن ئۇچقۇنلىغان ئوت بولۇپ غەزەپ ئوتى تۇتۇرۇق بولسىلا يالقۇنجاپ يېنىشقا تەييار تۇرغان ئوت ئىدى.

كىشىلەرنىڭ «ئاتا - ئاناڭ ئۆلمەك ھەق، قېرىنداشتىن ئايرىلىش قىيامەت» دېگەنلىرى ھەق گەپ چېغى، ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئەكبەر بۇ كۇنلەردە قىيامەت كۇنىدە بىئارام‌لىق ئىلكىدە قېلىپ ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالغانىدى.

كۇنلەر ئۆتكەنسېرى ئەكرەمنىڭ يوقلىپ كېتىشى توغرىسىدىكى بۇ غوۋغامۇ ئاستا - ئاستا بېسىقىشقا، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئەكرەمدىن ئىبارەت بۇ قابىلىيەتلىك غوجىدار ئۇنتۇلۇشقا باشلىدى.

شۇ ئاردا ئالاھىدە بولغان بىر ئىش شۇ بولدىكى، تارىختىكى پادىشاھلارنىڭ ئوردا ئىچىدە يوشۇرۇن قەتلە قىلىنغان ۋەزىر - ۋۇزرالارنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى دەبدەبىلىك ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارغا يۇقىرى نام - ئەمەل ئاتا قىلىپ ئەۋلادلىرىغا شان - شەرەپلىك نەسەب بەخشەندە قىلىش ئۇسۇللىرىغا ئوخشاش، رەخمەتلىك ئەكرەمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى، گەرچە ئەكرەمنىڭ جەسىتىنى تاپالمىغان بولسىمۇ، ئۆزى ئالدىغا چىقماي، ۋاستىچىلىرىنى ئىشقا سېلىش چارىسى بويىچە ناھايىتى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئەكرەمنىڭ تۇل ئانىسى، ئىككى سىڭلىسىغا ئۆز «شاپائىتى» نى يەتكۈزۈپ ئۇلارغا نۇرغۇن پۇل ۋە تۇرالغۇ جاي ئىنئام قىلغاندىن سىرت، ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئەكبەرنىڭ ئوغلىنى ئالاھىدە كۆتۈردى. لېكىن «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكبەرنىڭ قەلبىدە ئازاب پەيدا قىلغۇچى، جىگىرىنى خۇن قىلغۇچى كۇنلەر ئۆتكەنسېرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تۇتىشىۋاتقان ھېلىقى ئوت تېخىمۇ

غاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايى مۇنداق قارىماققا بىرەر پېشكەللىككە يولۇققۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي ئىچى تىتىلداپ بىئارام بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. «بۇرۇتلۇق» يىگىت راستىنلا ئۆزى دېگەندەك ئالدىنقى قېتىم بۇ تەرەپكە كېلىپ لالەنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ، خەۋىرىنى رەخمگە يەتكۈزگەندىن كېيىن رەخمەنىڭ كۆڭلىدىكى ئازابلىرى كۆچەيگەن بولسىمۇ، بىراق نېمىلا دېگەنبىلەن «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ شۇ قېتىمقى سەپىرىدىن، ئىش پۈتتۈرۈشىدىن ۋە ئىش پۈتتۈرۈش جەريانىدىكى چاقىرانلىقىدىن خېلى مەمنۇن بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان شىركەتلەرنىڭ بىرىگە قانۇنىي ۋاكالەتچى قىلىپ، «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئورنىنى ئۆستۈرۈپ، ئىشەنچىسىنى ئاشۇرغانلىقىنى ئىپادىلىگەنىدى. كۆرۈنۈشتىمۇ «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ ئىشلىرى يۇرۇشۇپ، رەخمەنىڭ نەزىرىدىكى ئېتىبارىلىق ئادەملەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىۋاتقانىدى. قارىماققا رەخمەنىڭ ھەقىقەتەن ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىۋاتاتتى. تۇيۇقسىز ئالمۇتا شەھىرىدە «ئەكرەم يوقلىپ كېتىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالىدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان پات - پات ئادەم يوقلىپ كېتىدىغان، بىرلىرى يەنە بىرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان، يۈزلىرىگە نىقاب تارتىۋېلىپ چەت ئەللىك سودىگەرلەرنىڭ ياتىقىغا باستۇرۇپ كىرىپ ئۇلارنى بۇلايدىغان، ھەتتا قوراللىق گۇرۇھ بولۇپ ئۇيۇشۇپ پۇلدارلارنى تۇتقۇن قىلىدىغان ئىشلار كۆپىيىپ كەتكەن بۇ شەھەردە، بىرەر ئادەمنىڭ ئىز - دېرەكسىز يوقلىپ كېتىشى ئانچە دەبدەبىلىك خەۋەر ھېسابلانمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. لېكىن ھازىرقى زامان دۆلەت ئۇقۇمى پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى قەدىمىي پەرغانە ئويمانلىقىغا جايلاشقان ئۇچ دۆلەت — ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستانىنىڭ ئېقتىسادىغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان رەخىم بايۋەچچىنىڭ غوجىدارى ئەكرەمنىڭ يوقلىپ كېتىشى پۈتۈن ئالمۇتانى زىلزىلىگە كەلتۈ-

كەلتۇرۇۋەتتى.

بۇ كۇنلەردە ئەكرەمنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكىبەرنىڭ ئىچىنى قانداقتۇر بىر ئوت كۆيدۇرۇشكە باشلىغانىدى. بۇ ئوت تاكى قىيامەتلىك كۇنلەرگىچە ئۆچمەيدىغان قەرىنداشلىق شەپقىتىدىن ئۇچقۇنلىغان ئوت بولۇپ غەزەپ ئوتى تۇتۇرۇق بولسىلا يالقۇنجاپ يېنىشقا تەييار تۇرغان ئوت ئىدى.

كىشىلەرنىڭ «ئاتا - ئاناڭ ئۆلمەك ھەق، قەرىنداشتىن ئايرىلىش قىيامەت» دېگەنلىرى ھەق گەپ چېغى، ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئەكىبەر بۇ كۇنلەردە قىيامەت كۇنىدە بىئاراملىق ئىلكىدە قېلىپ ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالغانىدى.

كۇنلەر ئۆتكەنسېرى ئەكرەمنىڭ يوقلىپ كېتىشى توغرىسىدىكى بۇ غوۋغامۇ ئاستا - ئاستا بېسىقىشقا، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئەكرەمدىن ئىبارەت بۇ قابىلىيەتلىك غوجىدار ئۇنتۇلۇشقا باشلىدى.

شۇ ئارىدا ئالاھىدە بولغان بىر ئىش شۇ بولدىكى، تارىختىكى پادىشاھلارنىڭ ئوردا ئىچىدە يوشۇرۇن قەتلە قىلىنغان ۋەزىر - ۋۇزرالارنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى دەبدەبىلىك ئۆتكۇزۇپ، ئۇلارغا يۇقىرى نام - ئەمەل ئاتا قىلىپ ئەۋلادلىرىغا شان - شەرەپلىك نەسەب بەخشەندە قىلىش ئۇسۇللىرىغا ئوخشاش، رەخمەتلىك ئەكرەمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى، گەرچە ئەكرەمنىڭ جەسىتىنى تاپالمىغان بولسىمۇ، ئۆزى ئالدىغا چىقماي، ۋاستىچىلىرىنى ئىشقا سېلىش چارىسى بويىچە ناھايىتى داغدۇغىلىق ئۆتكۇزۇپ بەردى. ئەكرەمنىڭ تۇل ئانىسى، ئىككى سىڭلىسىغا ئۆز «شاپائىتى» نى يەتكۇزۇپ ئۇلارغا نۇرغۇن پۇل ۋە تۇرالغۇ جاي ئىنئام قىلغاندىن سىرت، ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئەكىبەرنىڭ ئورنىنى ئالاھىدە كۆتۈردى. لېكىن «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكىبەرنىڭ قەلبىدە ئازاب پەيدا قىلغۇچى، جىگىرىنى خۇن قىلغۇچى كۇنلەر ئۆتكەنسېرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تۇتىشۋاتقان ھېلىقى ئوت تېخىمۇ

يالقۇنلاپ قىساس ئوتىغا ئايلىنىشقا باشلىدى. رەخمىنىڭ ئارتۇقچە بولۇۋاتقان «شاپائىتى» ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە بىر قارا كۆلەڭگە پەيدا قىلدى. بۇ قارا كۆلەڭگە ئەكبەرنى بىر كۈنمۇ تىنچ قويمىدى. ئۇ ئاكىسى ئەكرەمنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلماقتا ئىدى. ئۇ سۇرۇشتۇرۇپ خېلى جايلارنى كەزدى. ئۇ سۇرۇشتۇرۇش ئارقىلىق ئاكىسى ئەكرەمنىڭ رەخىم قۇرغان تۇزاقىغا دەسسەپ قېلىپ زەھەر ئەتكەسچىلىكىگە چېتىلىپ قېلىش تۇپەيلى، رەخمىنىڭ «ئىز يوقىتىش» چارىسى بويىچە يوشۇرۇن قەتلە قىلىنىپ، جەسىتنى بىر تەرەپ قىلىۋەتكەنلىكىنى بىلىپ قالدى. شۇ كۈنلەردە ئەكبەر لاۋۇلداپ يېنىپ، يۇرىكىنى پۇچىلاۋاتقان قىساس ئوتى تۇپەيلى رەخمەدىن ئىبارەت بۇ چىلبۆرىگە ھېلىلا ئېتىلغۇسى كەلگەندى، بىراق تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغىلى بولمايتتى. ئۇنداق قىلىش «بۇرۇتلۇق» يېگىت ئەكبەرنىڭ ھالاكىتى بىلەن ئاخىرلىشاتتى.

— ئەقىل ئىشلەتكىن، ئۇكام، — دېگەندى ئۇنىڭغا ئاكىسىنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزگەن ساداقەتمەنلىرىدىن بىرى، — ئەقىل بىلەن ئىش قىلمىساڭ ھالاكەتنىڭ چاقمىقى ئۆز بېشىڭدا چاقىدۇ...

ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ ئەكبەرنىڭ ئازابلىق كۈنلىرىنىڭ مۇساپىسى ئۈزىراپ كېتىپ باراتتى. ئۇ شۇنچە چاندۇرماي دېگەن بىلەن چىرايىغا تەپچىپ چىققان قايغۇلۇق ھەسرەتلىرىنىڭ كۆلەڭگىسى بىلىنىپ قالاتتى. «نېمە قىلىش كېرەك؟» دېگەن سوئال بۇنىڭمۇ بېشىنى قاتۇردى. ئەقىللىق يېگىت ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشنىڭ يولىنى ئىزدەشكە كىرىشتى. «چىدام بىلەن ئاچچىقىنى يۇتۇپ ھېچنېمىنى سەزمىگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئىلاج بار رەخىم دېگەن بۇ چىلبۆرىگە ئۆزۈمنى يېقىن تۇتۇشقا تىرىشىشىم كېرەك. ئاچچىققا پايلىماي سەكرەپ چىقىش ھالاكەت يولى، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر، چىدام بىلەن پۇرسەت

كۆتۈش...» دەپ ئويلىدى. ئۇ ئۇيقۇسىز تاڭ ئاتقۇزغان كېچىلەر-
دە ئۇ ئەنە شۇ قارارغا كەلگەندىن باشلاپ، رەخمگە تېخمۇ
يېقىنچىلىق قىلىشقا، خۇددى رەخمنىڭ ئۆزلىرىگە قىلغان شاپا-
ئىتىگە جاۋاب قايتۇرۇۋاتقان قىياپەتتە خۇشامەت كۆلكىلىرىنى
تېخمۇ كۆپەيتىشكە، ئىش ئۈستىدە قەدەملىرىنى ئىتتىكلىتىشكە
باشلىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ راستىنلا مۇلايىملىشىپ، ساداقەت-
مەنلىك ۋە پۈتۈن ئىخلاس بىلەن رەخمنىڭ ئىگىلىكىگە جان
كۆيدۈرۈۋاتقاندەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. بىراق نادان تۇلكىنىڭ
قۇۋلۇقى ئۇنىڭ هوشيار، سەزگۈر كاللىسىنىڭ بولغانلىقىدا.
رەخمگە نىسبەتەن ئەكبەرنىڭ ئىش - هەرىكىتىدىن هېچنېمە
سىزىلمىگەن بولسىمۇ، ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە تايىن بولغاچ-
قا، بىگىزنى قاپتا ساقلىغلى بولمىغاندەك بىر كۈنلەرنىڭ كې-
لىپ قېلىشىنى نەزەردە تۇتۇپ ئەكبەرنى هامان ئۆزىدىن يىراق-
راق، لېكىن مۇهىم ئىشلارغا بەند قىلدى. ئەنە شۇ مۇهىم
ئىشلارنىڭ بىرى سۈپىتىدە هەم تۇغقان يوقلاش، هەم پولات -
تۆمۈر سودىسى بىلەن ئىككىنچى قېتىم چېگرا ئاتلاپ بۇ تەرەپكە
سەپەر قىلدۇرغانىدى.

نېمىلا دېگەنبىلەن ئاتا - ئانىسىنىڭ ياخشى تەربىيىسىدە
ئۆسكەن ئەكبەر دېگەن بۇ يىگىت دوزاخ ئوتى ئىچىدە تۇرۇپ ئۆز
ۋىجدانىنى، ئادەمىيلىككە خاس ئادەمگەرچىلىكىنى، ئىنسانپەرۋەر-
لىكىنى ئەخلاق ئۆلچىمىنىڭ يۇقىرى پەللىسى دەپ تونۇغاچقا،
ئۆزىنىڭ ئىنسانىي بۇرچىنى تونۇپ يەتكەنىدى. شۇنداق بولغاچقا
جۆھەربۇۋى، لاله، زىلالدىن ئىبارەت بۇ ئۇچ نەپەر مىسكىن
جانىنىڭ دەرد - ئەلەملىرىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى. ئۇ دەسلەپتە
كەلگەندىلا بۇ جايدىكى گۈزەل بىر ئايالنىڭ ئۆز ئېرىنىڭ ئۇ
تەرەپتىكى ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز هالدا شۇنچە يىللارنى ئۆز
ئېرىگە ساداقەتمەنلىكى بىلەن دەرد - ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ
ياشاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، هەيران قالغانىدى. چۈنكى ئەكبەر

ئەسلىدە گۈزەللىكتە تەڭداشسىز بىر ئايالنىڭ ئېرى رەخمەنىڭ چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدە قىلىپ يۈرگەن شەھـۋەتپەرەسلىكىنى بىلەتتى. پۈلنىڭ كۈچى بىلەن قىز ئويناپ بۇزۇقچىلىق قىلىشقا ئۆگەنگەن رەخمەنىڭ ھېلىمۇ ئىككى خوتۇنى بارلىقى ۋە شۇنىڭغا قانائەت قىلمايۋاتقان شەھۋانىي مىجەزى ئۇنىڭ قول ئاستىدىكـ-لەرگە ئاشكارا ئىدى. بىر تۈركۈم يۇندىخورلار پۇل ئۈچۈن يۈز-لىرىنى يەرگە ئۈرۈپ، تاغدىكى چىمبۇلاق مەنزىرىلىك رايونىنىڭ پىنھان شارائىتىغا جايلاشقان كەڭ - كۇشادە، قوغدىنىشى مۇس-تەھكەم داچىغا رەخسەم ئۈچـۈن ئوۋ ئوۋلاپ تـۇنقان «توشقان» لىرىنى ۋاقتى - ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ھەممە بىلەتـ-تى. ئەكسىچە دەسلەپكى كەلگىنىدە ئەسلىدىكى بىر ئائىلە كىشىلـ-رىنىڭ چېگرىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى روھىي ھالەتلىرىنى، تۈر-مۇش قاراشلىرىنى، ئەخلاق - پەزىلەتلىرىنى روشەن سېلىشتۇ-رۇپ لالە ۋە زىلالغا بەكمۇ ئىچ ئاغرىتقانىدى. بىراق بۇ تەرەپكە تۇنجى قېتىم كېلىشىدە چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى سىرلار ئـۇنى يۇرىكىنى تاتىلاپ ئارام بەرمىگەن بولسىمۇ، لېۋىنى لېۋىگە چىشـ-لەپ چىدام بىلەن «ئامانەت»نى تاپشۇرۇپ چاندۇرماي قايتىپ كەتكەنىدى. لېكىن بۇ قېتىمقى سەپىرىگە، ئۇنىڭ قىساس ئوتى يوشۇرۇنغانىدى. ئۇنىڭ مەقسىتى روشەنلەشتى. ئۇ لالەنىڭ كۆ-تۇرۇۋالغۇسىز دەرد - ئەلەملەر تۇپەيلى ئىچ ئاغرىقى تارتىپ ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىنى كۆردى. ئانىنىڭ ئۆز يۇرەك پارىسىنىڭ دەردىدىكى نىمجان ھالىتىنى چۈشەندى. زىلالنىڭ ئۆسۈپ يېتـ-لىش مۇساپىسى، تەربىيىلىنىشىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. «دې-مەك، ئىشلارغا جىددىي تۈتۈش قىلىش، تېزلىك بىلەن لالە ۋە زىلالنى چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە يولغا سېلىپ، بۇ مىسكىنلەرنىڭ ھەق تەلەپلىرىنى كاپالەتـكە ئىگە قىلىـش كېرەك» دەپ كۆڭلىـگە پۈككەنىدى...

ياتاق ئۆينىڭ ئىشكى يېنىك چېكىلدى.

— كىرىڭ، ھىلالبۇۋى ھەدە، ياخشىمۇسىز؟
— ياخشىمۇسىز، ئىنىم ئەكبەرجان.
— كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، ھەدە، — دېدى ئەكبەر تۆر تەرەپتىكى كرېسلونى ئىشارەت قىلىپ.

ھىلالبۇۋىنىڭ قېشى بىلىنەر - بىلىنمەس يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى بولسا، بۇ ئالىي دەرىجىلىك ياتاقنىڭ زامانغا يارىشا بېزىلىشىدىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى بايقاپ ئۇلگۈرگەنىدى.

— مېنىڭ بۇ نۆۋەت بۇ تەرەپكە كېلىشىم يەنىلا رەخمىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش شاراپىتىدىن بولدى، — دېدى ئەكبەر ئىستاكانغا قۇيۇلغان قىزىق چايىنى ھىلالبۇۋىنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ، — پەمىمچە، شۇ كۈنلەردە ئۇ كىشى ھەممە ئىشلارغا ئالدىراپ قېلىۋاتىدۇ. خېلى بولدى مەن ئۇ ئادەم بىلەن يۈزتۇرانە كۆرۈشمىگىلى، ئاڭلىسام پۈتۈن بەدەن خاراكتېرلىك ئاقما كېسىلىگە گىرىپتار بولغان چېغى، ئاشكارا سورۇنلاردا كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتى. مەن بۇ قېتىم سەپەرگە چىقىشىڭ ئالدىدا ماڭا ئېيتقان گەپ - سۆزلىرىدىن، ماڭا تاپشۇرغان ئامانەتلىرىدىن قارىغاندا ئېھتىمال ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى سېزىۋاتقان بولسا كېرەك. ئۆزىنىڭ تاپقان - تەرگەن، دۇنيا دەپىنىلىرىنىڭ مىراسخورلىرى ئۈستىدە جىددىي ئويلىشىپ زىلالىنىڭمۇ تېگىشلىك ھەققىنى ئالاھىدە قىلىپ بېكىتكەنلىكىدىن بېشارەت بەردى. شۇ ۋەجىدىن بولسا كېرەك. ئالدىنقى قېتىملىق سەپەردىن رازى بولغان چېغى. بۇ قېتىم يەنە مېنى پولات - تۆمۈر سودىسى باھانىسى بىلەن سىلەرنى يوقلىتىش مۇددىئاسىدا بۇ تەرەپكە يولغا سالدى. قالغان ئىشلارنى مەن سىلەرگە دەپ بولدۇم. مېنىڭچە، سىلەر ۋاقىتنى چىڭراق تۇتۇپ رەسمىيەتلەرنى چاپسانراق پۈتتۈرۈپ تېز ھەرىكەتلىنىپ يولغا چىقىڭلار. رەخمىنىڭ قانچىلىك ۋاقىتى قالدى، ئۇنىڭغا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

— لاله چىقمايدىغان بولدى. ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى بار، تۆيۈقسىز قوزغىلىپ قېلىش ئېھتىمالى كۆپ، بىز ئۇنىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىنى نەزەردە تۇتۇپ شۇنداق ئويلاشتۇق. مەن زىلالىنى بىللە ئېلىپ مۇشۇ يېقىندا ماڭىمەن.

— بۇمۇ بولىدۇ. ئۇنداقتا زىلالنى كۆرگەن رەخىم ئېھتىمال تىرىك تۇرۇپ يەنە بىر قېتىم دوزاخ ئوتىدا پۈچىلىنار، ئەگەر ئۇنىڭدا ۋىجدان دېگەن بىرنېمە ئازراق قالغان بولسىلا...

— بىزنىڭ ئۇ تەرەپتە تونۇشلىرىمىز يوق...

— ئۇنىڭدىن غەم يېمەڭ. بىز مانا تونۇشتۇققۇ. بىر كۆرگەن تونۇش، ئىككى كۆرگەن تۇغقان دېگەن شۇغۇ... مەن ھەممىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرىمەن. مەن بۇ ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتا رەخمىسىزمۇ سىلەرنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىڭلارنى، ئالمۇتادا تۇرىدىغان ۋاقتىڭلاردىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئەتراپلىق ئويلىشىپ ئوبدان ئورۇنلاشتۇرىمەن.

— ئىنىم ئەكبەر، ئۇ تەرەپتىكى جەمئىيەت ئامانلىقىنى بەكمۇ قالايمىقان دەپ ئاڭلايمىز. بىز تىنچ - ئامان قايتىپ كېلەرمىز - ھە!

— ئۇنىڭدىن غەم يېمەڭ، ھەدە.

— مەنمۇ مەيلى، زىلال — جۆھەر ھەدەم بىلەن لالەنىڭ جان تومۇرى، ئۇنىڭغا بىر ئىش بولۇپ قالسا، لالە بىلەن مېنىڭ دوستلۇق ئەقىدىمىز تۆپەيلى بۇ دۇنيادىلا ئەمەس، بەلكى ئۇ دۇنيادىمۇ قارا يۈز بولۇپ كېتىمەن.

— ۋاھ، ھىلالبۇۋى ھەدە، نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭىز. رەخمىنىڭ ئۇ تەرەپتىكى ئىمتىيازى زىلالنىڭ، سىزنىڭ بىخەتەرلىكىڭىزگە مۇتلەق كاپالەتلىك قىلىدۇ. ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىش ئالدىدا بۇ دۇنيادىكى قىلغان گۇناھلىرى ئۈچۈن توۋا - ئىستىغبار يولىنى تۇتۇپ يالغۇز مىراسخورلىرىنىلا ئەمەس، نەچچە يىلدىن بېرى ئۆزىگە ھەمدەم بولغانلارنىمۇ رازى قىلىش كويىدا بولۇۋاتا-

قان ئۇ ئادەم ئەلۋەتتە ئۆز پۇشتىدىن بولغان بالىسىنىڭ بىخەتەر-لىكىنى ئالدىن ئويلىشىدۇ، سىزدەك بىر ئىخلاسمەن ئايالىنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالماسلىقى ئۈچۈن يەنە نېمىلەرنى قىلىشنى ئويلىشىۋاتىدۇ. بۇنى خۇدا بىلىدۇ. بىراق، مەن شۇنىڭغا ئىشەنمەنكى، ئۇ كىشى مۇشۇ كۈنلەردە قانداق قىلسام... قانداق ساۋابلىق ئىشلارنى قىلسام بۇ دۇنيادىكى گۈناھلىرىم يېنىكلەر دېگەنبىلەن بەندىتۇر. بۆرىمۇ ئۆز بالىلىرىنى مېھىر - مۇھەببەت بىلەن يالايدۇ ئەمەسمۇ... غەم يېمەك، ھەدە، ھەممە ئىشلار ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

— ئىشقىلىپ، دېگىنىڭىزدەك بولار، ئىلاھىم...

— غەم يېمەك، ھەدە، سىز قانۇنىي رەسمىيەت بىلەن كەتىپ بارىسىز. ئۇ جايدىكى ئىشلارمۇ قانۇنىي رەسمىيەتلەر بويىچە بېجىرىلىدۇ. سىز ۋە زىلالىنىڭ بىخەتەرلىكىمۇ قانۇن بويىچە قوغدىلىنىدىغان كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ...

— شۇنداقتىمۇ، ئۇكام... زىلالىنىڭ مىراس ھەققى قولىغا تەگسە...، — ھىلالبۇۋى كۆڭلىنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىدىكى ئەنسىزلىك تۇپەيلى قىلىۋاتقان گەپلىرىدە توتۇتلەپ كېكەچلەپ قېلىۋاتقاندەك ئىدى، — بىزنىڭ بىخەتەرلىكىمىز، خاتىرجەملىكىمىز...

— مەن دېدىمغۇ، ھەدە، ئۇ ئىشلاردىن غەم يېمەك، نەرسە - كېرەك، پۇل - پۇچەك كۆتۈرۈپ يۈرمەيسىز. بالىغا تېگىشلىك مىراس ئامېرىكا دوللىرىغا ئايلاندۇرۇلىدۇ. بۇ دوللار ئالمۇتادىكى جۇڭگو بانكىسى ئارقىلىق ساق - سالامەت يېتىپ كېلىدۇ. بۇ خۇددى بۇ قېتىمقى ئامېرىكا دوللىرىنى يۆتكەپ كەلگىنىمدەك ھەم ئوڭاي، ھەم بىخەتەر بىردىنبىر يول. ماڭا ئىشىنىك. مەن رەخمىنىڭ ئىش ئۈسۈلى، پىكىر قىلىش يولى، روھىي ھالەتلىرىنى بىرقەدەر چۈشىنىمەن. بۇ ئىشلارنىڭ ئوڭۇشلۇق بىر تەرەپ بولۇشىنىڭ ئالدى - كەينىگە چوقۇم ئۆزىنىڭ

يېقىن ئادەملىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ... ئالمۇتا گۈزەل شەھەر، ئارىدا ۋاقىت چىقىرىپ ئۇنىڭ مەنزىرىلىك جايلىرىنى، سەيلىگاھلىرىنى كۆرۈڭ...

— ۋاي ئۇكام، يېقىن جانجىگەر دوستۇمنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشكەندە بىزگە سايادەتنى نېمە قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا كۆرۈشكىلى بولسا رەخىم بىلەن بىر كۆرۈشۈپ لالە ئۈچۈن ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنى تۆكۈرۈۋالسام بولاتتى. رەخىم مېنىڭ «ئەركەك» لەردەك مىجەزىمنى بالا ۋاقتىدىن تارتىپ بىلىدۇ.

— بۇنىسى قانداق بولاركىن. ئۇنىڭ كېسىلى ئاخىرقى باسقۇچقا بېرىپ قالغاچقا، «مىدىئو»نىڭ غەربىدىكى چىمبۇلاق سايادەت رايونىنىڭ خىلۋەت جىلغىلىرىدىن بىرىگە جايلاشقان داچىسىدا كارانتىن قىلىنغان هالەتتە قاتتىق مۇھاپىزەت ئىچىدە ساقلانماقتا.

— ئۇنىڭ ئەھۋالى شۇنچىۋالامۇ؟ كېسىلى شۇنچىلىك ئېغىرمۇ؟...

هىلالبۇۋۇنىڭ كۆزلىرى هەيرانلىقتىن پارقىراپ كەتتى.

— شۇنداق، سىلەرگە مەن كۆڭلۈمدىكى بار گەپلەرنى دېدىم. هەممىمىزنىڭ ئۈستىدە ئاللا بار. ماڭا ئىشىنىڭكى، سىزنىڭ بىر تۆكۈرۈشىڭىز بىلەن لالە ۋە سىزنىڭ غەزەپ ئوتۇڭلارنىڭ بېسىلىشى ناتايىن. كونىلارنىڭ بۇ خۇدالىق ئالەم، هەممە ئادەمنىڭ تەقدىر تارازىسىنىڭ تەڭشىكى خۇدانىڭ قولىدا دېگەنلىرى راست گەپ چېغى. رەخىمنىڭ بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندىكى قىسمىتى ئەنە شۇ تەقدىر تارازىسىنىڭ تەڭشىكى بىلەن بولۇۋاتقاندۇر. مېنىڭچە، هىلالبۇۋۇي هەدە، سىز ئىشلارنى ئوڭۇشلۇق پۈتتۈرۈپ توسالغۇسىز تېز قايتىپ كېلەلەيسىلەر. قالغان ئىشلارنىڭ ئاخىرىنى مەن چىقىرىمەن. ئەل قىساسى — مىنەل هەق دېگەن گەپ بارغۇ!

بۇ چاغدا ئەكبەرنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ئوت چاقنىغاندەك بىر

هالەت ئەكس ئەتتى.

— ئۇ هالدا سىز...

— غەم قىلماڭ، هەدە، مەن سىلەر ماڭغان كۈنى چېگرىغىچە بارىمەن. بۇگۈنلا ئۇ تەرەپكە — بىزنىڭ ئۆيگە تېلېفون بېرىپ سىلەرنى كۈتۈۋېلىشنى ئورۇنلاشتۇرىمەن. چېگرىغا ماشىنا كېلىپ، سىلەرنى ئالمۇتا دۆلەتلىك مېهمانخانىغا يەتكۈزۈپ قويىدۇ.

— بولىدۇ، ئىشقىلىپ، دېگەنلىرىڭىزدەك بولسۇن، ئۇكام...

— بولىدۇ، مۇشۇنداق كېلىشتۇق ئەمىسە، هىلالبۇۋى هەدە، سىزگە يەنە بىر قېتىم دەپ قويايى، سىز مۇتلەق خاتىرجەم بولۇڭ. بۇ قېتىمقى سەپىرىڭىزنىڭ بىخەتەرلىكىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرىمىز. خۇددى زۇڭتۇڭلارنىڭ زىيارەت مەزگىلىدىكى بىخەتەرلىك خىزمىتىنى ئىشلىگەندەك.

ئەكبەر ئاخىرقى گەپلىرىنى قىلىپ بولۇپ هىلالبۇۋىگە قاراپ كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ شۇ كۈلۈشىدە ئەسلىدىكى «بالا» چىرايى قايتىدىن جىلۋە قىلغاندەك بولۇپ، كىشىنىڭ كۆڭلىگە ئارام بېرىدىغان بىر سەمىمىيەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

— هە، راست، هىلالبۇۋى هەدە، مەن بۇ جايدا سىلەر قايتىپ كەلگۈچە بىر مەزگىل تۇرىمەن. مۇشۇ پۇرسەتتە مۇستەقىل سودا قىلىشنى ئۆگىنەي دەيمەن. جۇڭگونىڭ ئېچىۋېتىش سىياسىتى كەڭرى ئىكەن. چەت ئەل سودىگەرلىرىگە كۆپ مەنپەئەت بېرىدىكەن. مەن ئىزدىنىپ كۆرىمەن. ناۋادا مەن ئويلىغان سودا ئىشلىرىمغا يول ئېچىلىپ قالسا، ئۇ تەرەپتىكى ئىشلىرىمنى تاماملىغاندىن كېيىن بۇ تەرەپكە پات - پات كېلىپ تۇرىمەن.

هىلالبۇۋى هەيرانلىق بىلەن ئەكبەرنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى - دە:

— سىزمۇ سودىگەر بولامسىز؟

— بەلكىم شۇنداق بولۇپ قالار.
— غەلىتە ئىش، سىزمۇ سودىگەر بولۇپ پۇل تاپسىڭىز...
— باشقىچە ئويدا بولماڭ، ھەدە، — ئەكبەر ھىلالبۇۋىنىڭ دېمەكچى بولغىنىنى بىلىۋالغاندەك سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — پۇل تاپقان ئادەم پەقەت ئۆزىنى تۇتۇۋالالىسىلا سودىگەرچىلىك ياخشى ئىش. راست، سىز ئويلىغاندەك بەزى پۇل تاپقان كىشىلەر ئۇچۇشنى بىلىپ چۇشۇشنى بىلمەي قېلىۋاتىدۇ. بىراق مەن كېيىنكى ئىشلارنى ئويلىشىپ سودا بىلەن شۇغۇللىنىپ ئاز - تولا پۇل تېپىپ، تاپقان پۇلنى جايىدا ئىشلىتەي دەۋاتىمەن. ھە راست، ئېسىمىڭىزدا بارمۇ دەپ قوياي، ئاكام ئەكرەمنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا باشقا قېرىنداش، تۇغقانلىرىمىغا تىنمىسىدىم. ئاپامنىڭ بۇ دەرد - ئەلەمنى كۆتۈرگۈچىلىكى يوق... مەن ئالدى بىلەن ئاكام ئەكرەمنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا دەلىل - ئىسپات، گۇۋاھچىلارغا ئىگە بولاي. ئاندىن قانۇنىي يول تۇتىمەن... ئەگەر ئۇنىڭغا ئۇلگۈرەلمىسەم، بولدى، ئاڭلىغانلىرىمغا يارىشا ئىش كۆرۈۋېرىمەن.

تولىمۇ ھوشيار، تۇيغۇن ھىلالبۇۋى ئەكبەرنىڭ سۆزىنىڭ ئوراندىن بىرنېمە سەزگەندەك قىلدى - دە:

— ئۇكام، سىز تۇنۇگۈن دېگىنىڭىزدەك رەخمىدىن ئاكىڭىزنىڭ قىساسىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن بۇ تەرەپكە قېچىپ كەلمەكچىمۇسىز؟!

— ئوھوي، ھەدە، نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭىز، رەخمىدىن ئۆچ ئېلىش سىز ئويلىغاندەك ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەس. ئۇ ھازىر قاتتىق قوغدىنىشنىڭ ئىچىدە ياشاۋاتىدۇ دېدىمغۇ. بىراق شۇنداق بولسىمۇ مەن تىرىشىپ كۆرىمەن. ئەگەر بولمىدى دېگەندىمۇ ئۇنىڭ جەسىتىنى گۆرىدىن ئاچىقىپ كۆيدۈرۈۋېتىمەن. بۇ مېنىڭ ئىشىم، بىراق دېمەككە ئاساندەك قىلغان بۇ ئىشلارنى ئەملىگە ئاشۇرماق بەكمۇ قىيىن. سىز زىلالنى ئېلىپ بارغاندىن كېيىن

تەلەپ قىلىڭىز ئېھتىمال ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ قالارسىز. لېكىن بىزگە قىيىن. بىراق مەن پۈرسەت كۈتىمەن. ئەمەلىي كۈچ يېتىشتۈرۈپ شۇ كۈچۈمگە تايىنىمەن. مەن رەخمەدەك رەزىل ۋاستىلەرنى قوللانمايمەن. بۇ ئىشلارغا ۋاقىت كېرەك. ۋاقىت ماڭا پۈرسەت بېرىدۇ. بىر ئامالالارنى قىلىپ ئۇنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىش ماڭا يول ئېچىپ بېرىدۇ. مانا بۇ قېتىمقى بۇ تەرەپلەرگە كەلگىنىم ۋە بۇ جايدا بىر مەزگىل تۇرۇشنى مۆلچەرلىشىم پۈرسەت كۈتۈش ئۈچۈن.

— بۇ نىيىتىڭىزدىن يانمامسىز؟

— ياق، ھەدە، ئوغۇل بالا دەپ يارالغانكەنمەن، قېرىندىشىمنىڭ قىساسىنى ھامان بىر كۈنى ئالىمەن.

— ئۇنداقتا سىز بۇ جايدا نېمانچە ئۇزۇن تۇرۇشنى پىلانلىدىڭىز؟

— سىلەر ئىشڭلارنى پۈتتۈرۈپ كېلىڭلار، ئاندىن... ئاندىن...

— ئاندىن قايتامسىز؟— ھىلالىۋۇي ئەكىرىنىڭ سۆزىنى بۆلدى.

— مەن قايتىمەن. ھامان بىر كۈنى قايتىمەن. مەن بەربىر شۇ تەرەپنىڭ گىراژدانىمەن - دە. دېدىمغۇ بۇ جايدا تۇرۇپ پۈرسەت كۈتىمەن. مېنىڭمۇ ئۆز يۈرتۇمدا بىر - بىرىمزگە ئەقىدە باغلىغان ئىخلاسمەن دوستلىرىم بار. مېنىڭ بۇ قېتىم بۇ تەرەپكە كېلىشىممۇ، رەخمىنىڭ ئەتراپىدىكى دوستلىرىمنىڭ رەخمگە بەرگەن مەسلىھەتى بويىچە بولغان. نېمىلا دېگەنبىلەن بىللە چوڭ بولغان، بىللە ئوقۇغان بىر يۈرتنىڭ بالىلىرى - دە بىز. مەن ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى مۇشۇ جايدا تۇرۇپ قېلىپ قىساسلىق چىرايىمنى يوشۇرۇش...

— ئۇھ، خۇدايىمەي، سىزنىڭ ئىشلىرىڭىز نېمىدېگەن چىگىش، ئايىغى چىقماس خىياللارغۇ بۇ!

— قارىماققا شۇنداقتەك كۆرۈنىدۇ. بىراق مەن بۇ چىگىش-

نى يېشىپ ئىشىنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىمەن.

— ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، ئۇكام. دۇرۇس سودا بىلەن شۇغۇللىنىپ ھالال پايدا كۆرۈڭ، بۇ دۇنيادا قانۇن بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ قالماڭ.

— خاتىرجەم بولۇڭ، ھەدە، دېگىنىڭىزدەك قىلىمەن. تېخىمۇ خاتىرجەم بولۇڭلاركى، مەن زەھەر ساتمايمەن... ماڭا كۆڭۈل بۆلگىنىڭىزگە رەھمەت، ھەدە. ئۇ تەرەپتىكى ئىشلاردا تەمكىنرەك بولارسىز.

— بولىدۇ. گېپىڭىزنى ئاڭلايمەن، ئۇكام.

— خەيرخوش، سەپىرىڭىزگە ئامانلىق تىلەيمەن. سىز ماڭىدىغان كۈنى چېگرىغا ئۆزۈم ئۇزىتىپ بارىمەن. ئۇ تەرەپكە تېلېفون بېرىمەن دېدىمغۇ! مېنىڭ سىڭلىم رۇخسارى چېگرىغا كېلىپ سىزنى كۈتۈۋالىدۇ. ئەگەر مېھمانسارايدا ياتقىڭىز كەلمىسە رۇخسارى بىلەن بىرنىڭ ئۆيگە ئورۇنلىشىڭ. ئۆيدە ئاپام بىلەن جەمىلە ھەدەملا بار. رۇخسارەگە تاپىلايمەن. ئۇنىڭ باشتىن - ئاخىر سىزگە ھەمراھ بولغىنى تۇزۇك. چۈنكى رۇخسارە ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن قىز.

— رەھمەت، ئۇكام. ئېيتقانلىرىڭىزدەك قىلىمەن.

ئەكبەر ھىلالبۇۋىنى تاكى مېھمانسارىنىڭ كوچىغا قارىغان قېلىن ئەينەك تاختىلىق ئىشىكى ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چۈشتى. شۇ تۇرقىدا ئەكبەرنىڭ چىرايى شۇنچىلىك نۇرسىز ئىدى. يېقىندىن بۇيان ئاكىسى ئەكرەمنىڭ ئۆلۈمى تۈپەيلى تارتىۋاتقان ئېچ ئاغرىقى ئۇنىڭ چىرايىغا تەپكەنىدى. چىرايلىق ياستۇالغان بۇرۇتى، ئۆزىگە خويما ياراشقان قىپقىزىل مەڭزلىرىدىن ماي تەپچىپ تۇرىدىغان ھېلىقى «بالا چىراي»، «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بىھۇدە پۈچىلىنىپ تاتىرىپ كېتىۋاتقان چىرايىغا قاراپ ھىلالبۇۋىنىڭ ئىچى ئاچچىق بولدى. ئەكبەرنىڭ شۇ تاپتىكى رەڭگىرويى ھەقىقەتەنمۇ كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتقۇدەك ئىدى.

ئونىنچى باب

بۈگۈن ئونىنچى ئىيۇل.

چېگرىدىن چىقىش رەسمىيەتلىرى بىر دەمدىلا ئوڭۇشلۇق بې-جىرىلدى. چېگرا دەپ ئاتالغان بۇ سىزىق چوڭ كۆۋرۈكنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن بولۇپ، ھىلالبۇۋى بىلەن زىلال ئولتۇرغان مىنىبۇس بۇ سىزىقنى بېسىپ ئۆتتى. قورغاس ئېغىـ-زىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى كۈتۈۋېلىش ئېغىزىدا رەڭمۇرەڭ كىچىك ئاپتوموبىللار ۋە ئاپتوموبىلنىڭ ئەتراپىدىكى توپ - توپ كىشـ-لەرنىڭ كۆزلىرى ھەرقايسىسى ئۆزلىرى كۈتۈۋاتقان مېھمانلار-نىڭ يولىغا تىكىلمەكتە. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ قېرىنـ-داشلىرىنى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى، تونۇش - بىلىشلىرىنى ۋە ھەتتا ئاتا - ئانىسىنى كۈتۈۋاتقاندۇر. ھىلالبۇۋىنى تونۇيدىغان كىم بار؟ زىلالنىچۇ تېخى...

ھىلالبۇۋى دېرىزىنىڭ ئوچۇق كۆزنىكىگە قاراپ يىراقتىن كۆرۈنگەن تەلكە تاغلىرىغا نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭ نەزىرىچە تاغلار تاغلار بىلەن تۇتاش، يوللار يوللار بىلەن تۇتاش، چېگرا دەپ ئاتالغان تىكەنلىك سىمنىڭ بىرده ئۇ تەرىپىنى، بىرده بۇ تەرىپىنى بويلاپ مەۋج ئۇرۇپ ئېقىپ چۈشۈۋاتقان ئېقىنـ-لار... بۇلارنىڭ ھەممىسى ھىلالبۇۋىگە يات تۇيۇلمايۋاتاتتى. ئۇ-نىڭغا خۇددى ئىلى دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تۇتاش كەتكەن تاغلاردەك، بۇ تاغلار، قاپتاللارنى يېزىلارنى بىر - بىرىگە تۇتاش-تۇرۇپ تۇرغان يوللاردەك، ئۆزىگە تونۇش بولغان جىرالاردىن ئېقىپ چىقىۋاتقان ئېقىنلاردەك، ئۆزلۈك تۇيغۇسىنى بەرمەكتە ئىدى. «توۋا، — دېدى ئۇ ئىچىدە ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ، —

تارىختىكى ئىجتىمائىي ھادىسىلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان مۇشۇ چېگرا سىزىقى ئىككى تەرەپتىكى كىشىلەرنىڭ قەلبىنى، پىسخىكىسىنى ياتلاشتۇرۇۋەتكۈدەك شۇنچە قۇدرەتلىكمىدۇر؟ شۇ مەزمۇت تاغلارغا تەقدىرى باغلانغان كىشىلەرنى، شۇ كەڭرى كەتكەن دەريا ساھىلىنى مۇشۇنداق ئايرىپ تۇرامدۇ؟ ئەنە ئىلى دەرياسى، بىزمۇ ئۇنى ئىلى دەرياسى دەيمىز. بۇ تەرەپتىكىلەرمۇ ئۇنى شۇنداق دەپ ئاتايدۇ. بۇ دەريانىڭ باشتىن - ئاخىرغىچە ھەممەيلەن ئۇنى ئانا دەريا دەيدىغۇ؟!...»

يېنىك تورمۇزلانغان ماشىنا كەڭ مەيدانغا كىلىپ توختىدى. ماشىنىدىن چۈشكەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزئارا قىزغىن كۆرۈشمەكتە، قۇچاقلاشماقتا، سۆيۈشمەكتە. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قەلبىدە بىرلا ئوت، يالقۇنلاپ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن سېغىنىش ئوتى بۇگۈن ئۇلارنى ھاياجانلاندۇرماقتا. قېرىنداشلىق مېھرى بىر - بىرىنىڭ ۋۇجۇدىنى جانلاندۇرماقتا، بۇ ئوت ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى ئىللىتماقتا...

مىنىبۈستىن ئەڭ ئاخىرىدا چۈشكەن ھىلالبۇۋى، زىلالنىڭ قولىنى خۇددى بىرلىرى زىلالنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ ئىلىپ قېچىپ كېتىدىغاندەك، چىڭ تۇتقانچە قاينام - تاشقىنلىققا تولغان كىشىلەر توپى ئىچىگە يۇغان كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قارىماقتا.

— ھىلالپا (ھىلال ئاپا دېمەكچى)، قولۇمنى قويۇپ بەر، بەك ئاغرىتىۋەتتىڭ.

— توختا، جانىم، غەيرەت قىل...

ھىلالبۇۋى يەنىلا كىشىلەر توپى ئىچىگە قاراپ تەلمۈرمەكتە. تاكسىلارغا بىر - بىرلەپ چۈشۈپ كېتىپ بارغان ئادەملەرگە، مەيداندا بارغانسېرى شالاڭلاپ قېلىۋاتقان كىشىلەر توپىغا قاراپ، ئۇنىڭ تېنى شۇركۈنگەندەك بولدى. ھىلالبۇۋى ئۆمرىدە ئۆزى سېزىپ باقمىغان، ئۆزىگە تونۇش بولمىغان بىر خىل ئەنسىز

تۇيغۇ ئىچىدە، بارغانسېرى ئازلاپ كەتكەن كىشىلەر توپى ئىچىگە خۇددى ئۆزىنىڭ بىر تونۇشلىرىنى ئىزدىگەن ئادەمدەك بويۇنداپ قاراۋاتقان چاغدا، ئۇنىڭ يېنىدىلا تۇيۇقسىز:

— سىز ھىلالبۇۋى بولامسىز؟ — دېگەن بىر قىزنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئايال ھەربىيچە كىيىنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى چېكىسىدىن قۇلاق يۇمشىقىغىچە چۈشۈپ تۇرغان قوڭۇر چېچى، باستۇرۇپ كىيىۋالغان ھەربىي شەپكە، ئايالغا ئالاھىدە سالاپەت بەرگەنىدى. لېكىن ھەربىيچە كىيىنگەن بۇ قىز ئەمدىلا يىگىرمە بەشلەرنىڭ قارىسىنى ئالغانىدى.

— يۈرۈڭ، سىزنى كۆتۈپ تۇرغانلار بۇ تەرەپتە.

ھەربىي قىز ھىلالبۇۋى بىلەن زىلالنى ماشىنا توختىتىش مەيدانىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى چوڭ بىنانىڭ ئايرىم خانىسىغا باشلاپ كىردى. ھىلالبۇۋى ئىشكىتىن ئەمدىلا قەدەم ئېلىشىغا:

— ياخشىمۇسىز، ھىلالبۇۋى ھەدە، — دېدى بىر قىز. مۇنداق بىر قارىماققا «بۇرۇتلۇق» يىگىتنىڭ بالا چىرايىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان ياشقىنە قىز ھىلالبۇۋىگە يۈزلىنىپ كېلىپ ئۇنى قۇچاقلىدى، زىلالنىڭ يۈمشاق بۇدۇر چاچلىرىنى قايتا - قايتا سىلاپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغانچە زىلالنىڭ مەڭزلىرىگە سۆيدى. ھىلالبۇۋى تونۇش بولمىغان بۇ قىزنىڭ قىزغىن مۇئامىلىسىدىن ئېسىكەنگىرەپلا قالغانىدى. ئاڭغىچە قىز:

— ئەكىبەر ئاكام تېلېفوندا سىزنى كۆتۈۋېلىشنى ئېيتقان، بىز سىزنى تونۇمىغاندىن كېيىن... ئىسمىم رۇخسارە، بىزنىڭ ئۆينىڭ كەنجىسىمەن، — قىز بىر خىل ئوڭايسىزلىق ئىچىدە قىزاردى...، — سىزنىڭ بۇ تەرەپكە كېلىش خەۋىرىڭىز تۇيۇقسىز بولغاچقا بىز ئالدىراپ قالدۇق.

— رەھمەت، سىڭلىم، مانا ئالدىمىزغا كەپسىلەرغۇ. بىز مانا ھېلىلا چېگرىدىن ئۆتتۇققۇ؟!

— مانا بۇياق مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداش

دىشىم، مۇشۇ چېگرا ئېغىزىدا ئىشلەيدۇ. بىزمۇ بۇ يەرگە ھېلىلا يېتىپ كەلدۇق. بىز مۇشۇ ھەربىي خېنىمنىڭ «ھەربىيلەرچە بۇيرۇقى» بىلەن مۇشۇ جايدا ئۇچراشتۇق.

— بىزنى يات كۆرمەي ئالدىمىزغا چىققىنىڭىزغا رەھمەت، سىڭلىم...

— ياخشىمۇسىز، ھەدە، — دېدى بايانىن بېرى رۇخسارەنىڭ يېنىدا بىردە ھىلالبۇۋىگە، بىردە زىلالغا قارىغانچە ھەيرانلىق ئىلكىدە تۇرغان يىگىت. ئېھتىمال ئۇ شۇ قارىشىدا: «مۇنۇ قارىقۇمچاق ئايالنىڭ ئوغلى ئەجەب ئاق، ئەجەب سۇزۇككىنە - ھە!» دەپ ئويلاپ يېنىش - يېنىشلاپ بايىقى ھەربىي قىزغا قاراپ قويانتى. بۇ يىگىتنىڭ ھەيرانلىقى ھىلالبۇۋىنىڭ سەزگۈرلۈكىدىن نېرى قالمىغانىدى.

شۇڭا ھىلالبۇۋى.

— ھە راست، بۇ زىلال، ئوغلۇم بولىدۇ، — دېدى.

ھىلالبۇۋى ئەكبەرنىڭ تاپىلىشى بىلەن ھەرقانداق جامائەت سورۇنىدا زىلالنى ئۆز ئوغلۇم دەپ تونۇشتۇرۇشقا كېلىشكەن. ئەمەلىيەتتىمۇ، زىلال ھىلالبۇۋى ئۈچۈن ئۆز ئوغلىدەكلا ئىدى.

— بۇگۈن بىز سىزنى ئۇدۇللا بىزنىڭ ئۆيگە ئەكېتىمىز. ئەسلىدە مېھمانسارايغا ئورۇنلاشتۇرماقچىدۇق، بىراق سىزنىڭ ۋە بۇ «يىگىت»نىڭ (قىز زىلالنى شۇ سۆز بىلەن تاتلىققىنە ئەركىلەتتى) بىخەتەرلىكىنى ئويلاشتۇق. ئەكبەر ئاكامنىڭ دېيىشىچە، سىزنىڭ ئىشلىرىڭىز ھۆججەتلەشتۇرۇلۇپ بولغان چېغى. بۇنداق ئەھۋالدا ئىككىلا تەرەپتە نارازىلىق پىكرى بولمىسا ئىش ئوڭايلا پۈتىدۇ.

— شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق. بىراق بىزمۇ چۈشەنمىدۇق. ئەكبەر ئاكام مۇشۇ يېقىندىن بۇيان بەكمۇ مەيۈس كۆرۈنىدۇ. بەلكىم سىلەرنىڭ مۇشۇ ئىشىڭلار ئۈچۈنمىكىن دەپ ئويلايمەن. بىراق ئۇنىڭ

ئىش ـ ھەربىرىدىن گويا بىزدىن بىرەر ئىشنى سىر ساقلىغاندەك ھالەت بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئېھتىمال چوڭ ئاكام ئەكرەمنىڭ ئىز ـ دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىپ ھېلىغىچە خەۋىرى بولمىغاچقا، ئەكبەر ئاكام شۇنچە مىسكىنلىشىپ كېتىپ بارامدىكىن. ئۇ ھازىر ئۆزىدە بەزى ئىشلارنى بەكمۇ ئىنچىكىلەپ، زىغىرلاپ كېتىدىغان بىر مىجەزنى پەيدا قىلىۋالدى. ئېھتىمال مېنىڭ پەمىمچە، سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنىمۇ شۇنچە ئىنچىكىلىك بىلەن، شۇنچە ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرغاندەك.

ھىلالبۇۋاي لاپ قىلىپ رۇخسارەنىڭ چىرايىغا قارىدى. رۇخسارەنىڭ چىرايى بولسا، قانداقتۇر بىر خىل مەيۇسلۇك، ئەنسىزلىك، بىئارامىلىق ئارىلىشىپ كەتكەن، چۈشىنىپ بولغۇسىز دەرىجىدە غەلىتە بىر ھالەتتە ئىدى.

ھىلالبۇۋاينىڭ ئېسىگە ئەكبەرنىڭ «ئاكامنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا باشقا قېرىنداش، تۇغقانلىرىمغا تىنمىدىم، ئاپامنىڭ بۇ دەرد ـ ئەلەمنى كۆتۈرگۈچىلىكى يوق...» دېگەن گەپلىرى كەلدى. رۇخسارەنىڭ مەيۇس چىرايى ھىلالبۇۋاينىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئۇنى بىئارام قىلىدىغان يېقىمسىز بىر سىر-قىراش پەيدا قىلدى. بۇ خىل سىرقىراش چىن ئىنسانىي تۇيغۇدىن كېلىپ چىققان ھېسداشلىقنىڭ بېشارىتى ئىدى.

ھىلالبۇۋاي نېپىز لەۋلىرىنى يىمىرىپ چىشلىدى.

— نورمۇك.

— خوپ، باشلىق.

— يولغا چىقايلى.

— ماما مەن تەييار، باشلىق.

بايىقى يىگىت رۇخسارەنىڭ جىلۋىلىك چىرايىغا قارىغانچە تەبەسسۇم بىلەن ماشىنا تەرەپكە ماڭدى. ماشىنا يېنىك قوزغالدى.

— نورمۇك دېسەم غەلىتىلىك ھېس قىلماڭ، ھەدە. ئۇنىڭ

ئەسلىي ئىسمى نۇرەخمەت. بىز رۇس باللىرى بىلەن چوڭ بولۇپ، بىللە ئوقۇپ، بىللە ياشاپ ئۆگىنىپ كېتىپتىمىز. ئەنە شۇ ئۇزاق تارىخىي جەريانداا باللارلا ئەمەس، بىزنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىمىزمۇ بۇنىڭ ئىچىدە، بىلىپ ـ بىلمەي يات مىللەتنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، سۆز ئۇسلۇبى ۋە پسىخىكىلىق ئادەتلىرىنى سىڭدۇرۇۋاپتىمىز.

— شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، ئاڭلىساق سىلەر تەرەپتە بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى چىقىش قىلىپ سىياسەتلەر ئېنىق بەلگىلەنگەن دەيدۇ...

— شۇنداق، سىڭلىم.

ماشىنا بولسا غەربكە قاراپ سوزۇلغان كەڭرى تاشيولدا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلىمەكتە.

— ھەدە، سىلەر تەرەپتىمۇ مۇشۇنداق ياۋا گۈللەر بارمۇ؟

— بىز تەرەپتىمۇ شۇنداق توقايلىقلار، ياۋا گۈللەر، ياۋا مېۋىلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. قىرغاۋۇل، چىل، بۇلبۇل، تورغاي... قاتارلىق قۇشلار كۆپ.

— ھە، ئاڭلىغانمەن، توقاي، تورغاي توغرىسىدا خەلق ئىچىگە تارقالغان ناخشىمۇ بارغۇ دەيمەن.

— شۇنداق.

— بۇ ناخشىنى مەن تۇنجى ئاڭلىغاندىلا ئۆگىنىشكە قىزىققانىدىم.

ئىلى يولى ئەگرى ـ توقاي، ئەگرى ـ توقاي،
توقايلىقتا سايرايدۇ بىر جۈپ تورغاي...

رۇخسارە جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن ناخشىنى بىر كۇپلېت ئېيتىپلا ۋىلىقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇ كۈلگەندە شۇنچىلىك ئوماق-

لىشىپ كەتتىكى، ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرىگە ھىم يېپىشىپ، ئۇزۇن چىدەك چىرايلىق تىزىلغان ئاپئاق، پارقىراق چىشلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كۆرۈنۈپلا قالغاندى. چىرايلىق كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، مەڭزىدىكى زىننخلىرى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ كەتتى.

— ئوبدان ئېيتتىڭىز، سىڭلىم. ئاۋازىڭىزمۇ شۇنچە سۈزۈك، جاراڭلىق ئىكەن.

— نەدىكىنى.

— مەن راست دېدىم، سىڭلىم. ناخشا ئېيتسىڭىز تېخىمۇ چىرايلىقلىشىپ كېتىدىكەنسىز.

— شۇنداقمۇ تېخى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى بىز ياشلارنىڭ ھەممىسى سىلەر تەرەپنىڭ ناخشا ـ مۇزىكىسىغا ھېرىسمەن بولۇپ قېلىۋاتىمىز. چۈنكى ئۇيغۇر ناخشا ـ مۇزىكىلىرى سىلەر تەرەپتىلا ئۆز ئەسلىي بىلەن ساقلىنىپ قالغانكەن. يەنە تېخى ئون ئىككى مۇقامنىڭ ھەربىرى ئۇچۇن بىردىن كىنو ئىشلىنىپ، بىردىن كىتاب يېزىلغاندىن تاشقىرى، مۇقام تەتقىقاتىغا ئائىت تۇم ـ تۇم كىتابلار ئېلان قىلىنغۇدەك. نېمىدېگەن ياخشى ئىشلار. مەن ئويلايمەن، ھەرقايسى تارىخىي داۋالغۇشلاردا ئۆزىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتى، دىنىي ئېتىقادى، ئۆرپ ـ ئادىتىنى ساقلاپ قالالىغان ۋە مۇشۇ ئاساستا ئۆزىنىڭ مىللىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن مىللىي پسىخىكىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بارالىغان مىللەت — ئۇلۇغۋار مىللەت. ھەر-قانداق ئەسەبىي كۈچ ئۇنداق مىللەتنى تارىخ بېتىدىن ئۆچۈرۈۋېتەلمەيدۇ. بىراق بۇ تەرەپتىكى قانتىق سىياسەتلەر ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ نۇرغۇنلىغان ئەنئەنىلىرىدىن مەھرۇم قىلدى، — رۇخسارە ھاياجانلىنىپ سۆزلىمەكتە. ھىلال-جۇۋى شوخ، ئەركىن پىكىرلىك بۇ قىزنىڭ سۆزلىرىدىكى چوڭقۇر مەنىلىك پىكىرلەرنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىماقتا.

— ھىلالپا، قارا ـ قارا، ئاۋۇ نېمىدۇر؟...

زىلال كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن جەنۇبىي تاغ چوققىسىنىڭ يىراق بىر جايىدا پارقىراپ نۇر قايتۇرۇۋاتقان بىرنېمىنى كۆرسەتتى.

— نېمىكەنتاك، قوزام؟!

— ئۇ چوڭ ئېلېكتر چىراغنىڭ ئەينىكى، جانىم، — دېدى رۇخسارە زىلالنىڭ يۈمشاق بۇدۇر چاچلىرىنى مېھىرى بىلەن سىلاپ، — بۇگۈن ئۇ چىراغ ئوڭدا بولۇپ قالغان چېغى. ئادەتتە بۇ چىراغ چېگرا تەرەپنى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن يورۇق چۈشۈرۈپ كۆزىتىدۇ... مانا بۇ تەرەپ بىلەن قاپچىغاي دېگەن تەرەپكە كېتىدۇ، — دېدى رۇخسارە ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ كەتكەن يولنى كۆرسىتىپ، — بۇمۇ بىر ساياھەت رايونى، يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى كىشىلەر شۇ جايغا توپلىنىدۇ، سەيلە قىلىدۇ، دەريا سۈيىگە چۈمۈلىدۇ. ئىلى دەرياسىنىڭ ئاخىرى شۇ تەرەپكە كېتىدۇ، — ھىلالبۇۋى بىر تەرەپتىن قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاچ، يەنە بىر تەرەپتىن قايسىدۇر بىر ئالىمنىڭ يەتتەسۇ رايونى ھەققىدە يازغان بايانلىرىنى ئەسلىمەكتە... ئۇ يوغان كۆزلىرىنى ئاستا - ئاستىن كىرپىكلىرى گىرەلىشىپ كەتكۈدەك دەرىجىدە قىسىپ، كۆز قارىچۇقلىرىنىڭ نۇرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ يىراق غەرب تەرەپتە كۆرۈنۈۋاتقان تاغ چوققىسىغا تىكىلمەكتە. ئەنە شۇ تاغ چوققىسىنىڭ باغرىدىكى شەھەردە ئۆزىنى، زىلالنى قانداق قىسمەتلەرنىڭ كۈتۈۋاتقانلىقلىرى ئۈستىدە ئويلانماقتا...

— تولا سۆزلەپ سىزنى چارچىتىپ قويدۇممۇنېمە؟

— ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، سىڭلىم.

لېكىن رۇخسارە قانداقتۇر بىر خىجىللىق ئىلكىدە قالغاندەك ئىدى. ئىيۇلنىڭ چىڭقىچۇش مەزگىلىدىكى ئىسسىقتىنمۇ ياكى ھاياجانلىنىپ سۆزلەشتىنمۇ، ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ مەڭزى تولۇپ پىشقان ئالمىلاردەك قىزىرىپ بەكمۇ چىرايلىقلىشىپ كەتكەنىدى.

رۇخسارە ھەقىقەتەنمۇ تولا سۆزلىگەنلىكىدىن ئوڭايسىزلىنىپ قالغاندەك ئىدى. قىزنىڭ چىرايىدىن بۇنى سەزگەن ھىلالبۇۋى:

— ھەرگىز خىجىل بولماڭ، سىڭلىم. سىزنىڭ سۆزلىگەنلىرىڭىزدىن مەن كۆپ نەرسىنى چۈشەندىم. بۇ تەرەپنىڭ ھەممە نېمىسى مەن ئۈچۈن يېڭىلىق. بىلمىگەن نەرسىلەرنىڭ بىلىۋېلىشىنىڭ ئۆزى بىر ياخشى ئىشقۇ.

— چىرايلىق ساقام، سېنىڭ ئىسمىڭ زىلال بولىدۇ. بۇنى مەن بىلىمەن. مەكتەپكە كىردىڭمۇ؟

— ھەئە، ئىككىنچى سىنىپقا كۆچتۈم.

— ياخشى ئوقۇغانسەن تايىن ـ ھە.

— ھە، ئەلا كۆچتۈم.

— مەنمۇ شۇنداق دېمەكچى... ئەلاچى يىگىت، مەن سېنى تازا ئوبدان ئويىنىتىمەن.

— ياق، مەن ئويىنغىلى كەلمىدىم، مەن بىلىمەن، دادامنى ئالمۇتا شەھىرىدە بار دەيدۇ. مەن دادامنى كۆرگىلى كەلدىم.

— داداڭنىمۇ كۆرىسەن. لېكىن بۇ تەرەپتە بىز بىلەن بىللە ئويىنىماسلىقىڭ مەن خاپا بولۇپ قالمامدىم.

رۇخسارە قانداقتۇر بىر خىياللار بىلەن دومسايغان زىلالنىڭ مەڭزىگە بىسىپ ـ بېسىپ سۆيۈپ قويدى ۋە دومسىيىشتىن تېخىمۇ ئۇچلىنىپ كەتكەن بۇرنىنىڭ ئۇچىنى يېنىك چىمداپ:

— بۇنداق دومسايما، زىلال جانىم. دومسايساڭ قارىغىنە مۇنۇ چىرايلىق بۇرنۇڭ... ھەي... باشقىچىلا بولۇپ كېتىدىكەن، — رۇخسارە ئەسلىدە (سەتلىشىپ كېتىدىكەن) دېمەكچىدى. زىلالنىڭ مەسۇم تەبىئىتىگە خىلاپلىق قىلىپ قويماي دەپ ئويلىدى ـ دە، «سەتلىشىپ كېتىدىكەن» نىڭ ئورنىغا «باشقىچىلا بولۇپ كېتىدىكەن» دېدى. زىلال تاتلىققىنە كۈلۈپ قويدى. شۇ كۈلۈش بىلەن ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلىپ كەتكەندى.

— مانا بۇ سول تەرىپىمىزدە سوزۇلۇپ ياتقان يەركەت شە-
ھەرچىسى. ئەسلىدە بۇ شەھەرگە كىرىپ ئايلىنىپ بۇ شەھەرنى
سىزگە كۆرسىتىپ ئۆتسەك بولاتتى. بىراق يولىمىز ئۇزۇن،
كەچ قالمايلى.

ماشىنا كەتكەن، ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان تاشيولدا
يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ئۇچقاندەك ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە.

— رۇخسارە، دېرىزىلەرنى يېپىۋېتىڭ. ئالدىمىزدا توپا -
چاڭ كۆتۈرۈلۈۋاتىدۇ. مەن ھاۋا تەڭشىگۈچنى ئېچىۋېتەي، سال-
قىنراق ئولتۇرۇۋېلىڭلار.

كۈنپېتىش تەرەپتىن چىقىۋاتقان شامال بارغانسېرى كۈچەي-
مەكتە ئىدى. يول بويى دېرىزىدىن كىرىۋاتقان ئىيۇل ھاۋاسىنىڭ
ئىسسىق شامىلىنىڭ ئورنىغا كۈچلۈك بوران ئالماشقانىدى.
ماشىنىنىڭ ئىچى ئاستا - ئاستا سالقىنلاشقا باشلىدى.

— رۇخسارە، ئەھۋالدىن قارىغاندا بوران بىلەن تەڭ يامغۇر-
مۇ ياغىدىغان چېغى، قاراڭە ئەنە تۈركۈم - تۈركۈم قارا بۇلۇت.
راست دېگەندەك غەرب ئاسمىنىنى بىردەمدىلا قاپقارا بۇلۇت
قاپلاشقا باشلىغانىدى.

— بىز كەينىمىزگە يېنىپ يەركەنتتە بىردەم توختايلى.
بوران بىلەن كەلگەن يامغۇر ئۆتكۈنچى بولىدۇ. بىردەملا ئۆتۈپ
كېتىدۇ. تاماق يېگەچ يەركەنتنى مېھمانلارغا كۆرسىتەيلى.

— خەير، كەينىمىزگە ئازراق ماڭىدىغان بولدۇق - دە!
شوپۇر يىگىت ماشىنىنى تېز ئايلاندۇردى - دە، يان تەرەپ-
تىكى يولدىن قايرىلىپ بايا رۇخسارە كۆرسەتكەن يەركەنت شە-
ھەرچىسىگە قاراپ مېڭىپ كەتتى. ئۇلار يەركەنت شەھەرچىسى
بازىرىدىكى كىچىككىنە ئاشخانىدا تاماق يەۋاتقاندا، راست دېگەن-
دەكلا بوران بىلەن كەلگەن يامغۇر چېلەكلەپ قۇيۇۋاتقاندەك شار-
قىراپ يېغىشقا باشلاپ ئاسفالتلانغان كوچىلاردا سانسىزلىغان كۆ-
پۈكچىلەرنى ھاسىل قىلدى ۋە ھايال ئۆتمەي تاراسلاپ مۆلدۈر

چۇشۇشكە باشلىدى. تۇيۇقسىز ئۆزگەرگەن ھاۋادىن ھىلالبۇۋۇ-نىڭ كۆڭلى پاراكەندە بولدى. زىلال كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ بىر دەمدىلا يەر يۈزىدە ئايئاق بىر قەۋەت ھاسىل قىلغان مونچاق - مونچاق مۇز پارچىلىرىغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلمەكتە ئىدى.

— بۇ تەرەپتە بەزىدە كۈن ئۇدا بىرنەچچە كۈن ئىسسىپ كەتكەندە، كەينىدىنلا مۇشۇنداق قاتتىق بوران چىقىپ ئۆتكۈنچى يامغۇر ياغىدۇ، — دېدى شوپۇر يىگىت نۇرەخمەت.

— ئوخشاش، ئۇكام، ھايال ئۆتمەي بۇ يامغۇر بىزنىڭ يۇرتىنىڭ كوچىلىرىنى نەمدەيدۇ... بەزىدە بىزدىمۇ شۇنداق يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى مۆلدۈر ياغىدۇ.

— مۆلدۈر دېگەن قىزىق نېمىكەن، — دېدى شوپۇر يىگىت. دېرىزىدىن تالاغا بويۇنداپ قاراپ، — ھېلى بۇ كوچىغا ياغقىنى بىلەن كوچىنىڭ ئۇ تەرىپىگە بەلكى چۈشمىگەندۇر.

— شۇنداق، — دېدى ھىلالبۇۋۇ ئەمدى ئازراق پەسكويغا چۈشكەن مۆلدۈر ئارىلاش يېغىۋاتقان يامغۇرغا قاراپ، — بىز تەرەپتىمۇ ئوخشاش. ھېلىمۇ ئېسىمدە، لالە ئىككىمىزنىڭ بالىلىق چاغلىرىمىز تاغ - باغرىدىكى بىر دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئۆتكەن. شۇ چاغلاردا ئېتىز قىرلىرىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ياغقان مۆلدۈر بۇ تەرىپىگە چۈشمەيتتى. ئۇنداق تۇيۇقسىز ياغقان مۆلدۈر ئارىلاش يامغۇردا قېچىشقا ئۇلگۈرەلمەي قالغان چوڭلارنىڭ كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى بېشىغا دالدا قىلىپ ئېتىز قىرلىردا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشلىرى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا.

ئۆتكۈنچى يامغۇر دېگەندەك بىردەمدىلا بېسىقتى، تۇرۇ-لۇپ - تۇرۇلۇپ شەرقە قاراپ سۈرۈلۈۋاتقان بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىدىن «پاللىدە» قىلىپ كۈن چىقتى. بۇ چاغدا ئۇلار تاماقنى يەپ بولغانىدى.

— رۇخسارە، ئاشخانىدىن چىقىپ، ماشىنا بىلەن يەركەنت كوچىلىرىنى بىر ئارىلاپ چىقايلى، ھەدىمىز كۆرسۈن، — دېدى

شوپۇر يىگىت.

— سىزچە قانداق، ھىلالبۇۋى ھەدە؟

رۇخسارە سوئال نەزىرى بىلەن ھىلالبۇۋىگە قارىدى.

— مەيلى، كۆرگەنگە يېتەمدۇ. چوڭلارنىڭ كۆزۈڭنىڭ باـ
رىدا شەھەر كۆر دېگەنلىرى ئورۇنلۇق گەپ. ئالدىرىمىساقتىنلا بۇ جايلاردىكى ئۇيغۇر قېرىنداشلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ باقساقمۇ بولاتتى.

— قايتقان ۋاقتىڭلاردا ئۆمۈ بولۇپ قالار، بۈگۈنچە كوچا ئايلىنايلى.

— بولىدۇ، ئات ئۈستىدە گۈل كۆرگەندەك بولسىمۇ ئۇنىڭ ھۈزۈرى يەنىلا ئۆزگىچە.

«ئات ئۈستىدە گۈل كۆرمەك» دېگەن بۇ تەرەپلەرگە يات تەمسىلنى كەلتۈرگىنىدىن خىجىل بولغان ھىلالبۇۋى تەمسىلنىڭ مەزمۇنىنى رۇخسارەگە قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ قويدى. رۇخسارە ھىلالبۇۋىنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىن مەمنۇن بولغان چېغى.

— راست، دېمىسىمۇ بۇ بىر پەلسەپىۋى پىكىر ئىكەن، — دېدى رۇخسارە.

— شۇنداق، بۇ تەمسىل تۈرمۈشقا چۈكمەي، لەيلەپ يۈرىدىـ غان بېيۇروكرات باشلىقلارنىڭ خاراكتېرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ماشىنا قوزغالدى، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە بىر تۈتاش ئۇيغۇر ئاھالىلىرىنىڭ ئۆيلىرى، سىرلانغان، سىرلانمىغان، رەـ شاتكىلار، قارىياغاچنىڭ شاخلىرى، جىغانىنىڭ تىكەنلىك شاخلىـ رى بىلەن قاشالاپ چىتلاپ پاسىل ئايرىپ تۇرغان قورۇ - جايلار، بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن مېۋىلىك باغلار. باغلاردىكى ھەر خىل مېۋىلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى يامغۇر سۈيىدە يۇيۇلۇپ، پارقـ راپ نۇرلىنىپ كەتكەنىدى.

— ئەنە، ئاۋۇ كۆرۈنگەن ۋېلىباينىڭ مەسچىتى دېگەن مەسـ

چىت شۇ.

ھىلالبۇۋى بېشىنى ئېگىپ،ەك ماشىنىنىڭ ئالدىنقى ئەينىكى-دىن خۇددى غۇلجا شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى بەيتۇللا مەسچىتىگە ئوخشاپ كېتىدىغان مەسچىت مۇنارىغا قارىدى.

— بۇمۇ بىر تارىخ، — دېدى رۇخسارە.

— راست، بۇمۇ بىر تارىخ، — تەكرارلىدى ھىلالبۇۋى، — ۋېلىسىپاي دېگەن بۇ ئادەم مەرىپەتپەرۋەر ئادەم ئىكەن. شۇ زامانلاردا مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ خاقانى چېەنلۇڭنىڭ خىراجەت ئاجرىتىشى بىلەن غۇلجىدىمۇ بىرقانچە مەسچىت سېلىشقا يېتەكچىلىك قىلغا-نىمىش. ئۇ ئادەم يەنە ئېشىنچا خىراجەتلەر بىلەن سۇلتان ئۇۋە-يىسخان مازىرى، سەككاكى مازارلىرىنىڭ ئورنىنى بېكىتىپ رې-مونت قىلدۇرۇپ، مەقبەرە تىكلەپ، ئېتىكاپخانا سالدۇرۇپ بىز-نىڭ بىر مەزگىللىك مەدەنىيەت تارىخىمىزنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشى-نىڭ ئالدىنى ئاپتىكەن. ھازىر بىزنىڭ ئالىم، مۇتەخەسسىسلىرى-مىز قەدىمكى يەتتەسۇ رايونىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بۇ مەسچىت-لەرنىڭ ۋە بۇ ئىككى مازارنىڭ تارىخى ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ئىلمىي ماقالىلەرنى يازدى. ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مەدەنى-يەت تارماقلىرى خىراجەت ئاجرىتىپ ئارخېئولوگىيىلىك رېمونت قىلىش تەلىپى بويىچە ئەينى زامانداشلىرىگە ئوخشىتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ سايامەتچىلەرگە ئېچىۋەتتى. ئۇ جايلاردا ھەر كۈنلۈك-ى سايامەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ، — دېدى ھىلالبۇۋى.

— بۇ ئىشلارنى ئويلىسا بۇگۈنكى چېگرا سىزىقىنىڭ شەرق تەرەپكە سوزۇلۇپ كەتكىنى، غۇلجىدىن تاكى يەتتەسۇ رايونىغىچە تۇتاش كەتكەن ئۇيغۇر رايونىنىڭ قانداق قىسمەتلەر بىلەن مۇناسىق ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكى كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. تارىختىكى بۇ ئىشلارنى چۈشەنمەك تەس. ئېھتىمال چار روسىيە پادىشاھىنىڭ زېمىنىنى كېڭەيتىش ۋە تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتى بىلەن كېلىپ چىققان پاجىئەدۇر، — دېدى رۇخسارە، — ھازىر

بۇ مەسچىتنى تارىخىي مۇزىي قىلىپ قويدى. بىراق قويۇلغان نەرسىلەردىن بىزنىڭ تارىخىمىزغا ئائىت نەرسىلەر ئاز. مەن ئويلايمەن، ئەگەر بولمىغاندا يېقىنقى زامان تارىخىدا يۇز بەرگەن، بىرقانچە قېتىملىق «كۆچ - كۆچ» نى چۈشەندۈرىدىغان نەرسىلەر قويۇلغان بولسىچۇ كاشكى...

ھىلالبۇۋى بۇ ھېسسىياتچان قىزنىڭ بىردە قىزىرىپ، بىردە تاتىرىپ ھاياجان بىلەن سۆزلىگەن سۆزلىرىگە ھەيران قالغانىدەك بىر خىل قىياپەتتە، رۇخسارىگە ھېلىدىن - ھېلى قاراپ قويات-تى، ماشىنىنىڭ تېزلىكى بارغانسېرى يۇقىرىلاشقا باشلىدى. ئارقىدا قالغان يەركەنت شەھەرچىسى قايرىلىپ قارىغان كىشىگە ئاستا - ئاستا يىراقتا قىلىپ، غۇۋا كۆرۈنىدىغان بىر بوستانلىققا ئايلىنىپ قالدى. يېنىك تەۋرىنىپ كېتىۋاتقان ماشىنا ھاردۇق يەتكەن زىلالنى ئۇخلىتىپ قويدى. بايىقى بوران - چاپقۇنلۇق يامغۇردىن كېيىن ھاۋا سۈپسۈزۈك ئېچىلىپ كەتكەنىدى. بايا يىراقتىن غۇۋا كۆرۈنگەن جەنۇب ئۇپۇقىنى توسۇپ ياتقان تاغ چوققىلىرى كەچكى شەپەق نۇرىغا چۆمگەنىدى.

— ئالدىمىزدا ئۆسەك دېگەن يەر بار. بىز ئۆسەككە كىرمەيلا سول تەرەپكە قايرىلىپ ئىلى دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتىمىز. ئۇ قات تەرەپنى چونجى دەيدۇ. ھەممىسى ئۇيغۇر يېزىلىرى. بىز كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ يەنە ئوڭغا بۇرۇلۇپ ئاشۇ تاغ تىزمىسىنىڭ باغرىغا تۇتاشقان يوتىلارنى بويلاپ ئالمۇتا شەھىرى تەرەپكە يۇزلە-نىمىز.

دېگەندەكلا ماشىنا ئىلى دەرياسى كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ غەرب تەرەپكە بۇرۇلۇپ دۆڭ - يوتىلارنى بويلاپ يولىنى داۋام قىلماقتا. ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان دۆڭ - يوتىلارنىڭ بەزىلىرىدە ئاتىنىڭ، بەزىلىرىدە جەرەنىنىڭ ۋە بەزىلىرىدە بۇركۇتنىڭ ھەيكەل-لىرى بولۇپ، ئۇلار كەچكى شەپەقتە بەكمۇ چىرايلىق رەڭلىنىپ كەتكەنىدى.

— دېگەنىلەن ئۆيگە خېلى بالدۇر يېتىپ بارىدىغان بولدۇق، هەدە.

خېلىدىن بېرى جەمئىيەت خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان هىلالبۇۋى:

— بىز مېهمانخانىدا ياتساق ئوبدان بولاتتى، سىڭلىم رۇخسارە، — دېدى.

هىلالبۇۋى تونۇمىغان، بىلمىگەن يوچۇن كىشىلەرنىڭ ئۆيىنى قونالغۇ قىلىپ يېتىشنى بىئەپ كۆردىمۇ ياكى تارتىنىشتىن دېدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئۆزىنى سەپ بىئارام قىلىۋاتقان بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە شۇنداق دېگەنىدى. ئۇ مېهمانسارايىنى ئازادىرەك دەپ هېس قىلاتتى.

— نېمە دېگىنىڭىز، هەدە، بىزنىڭ ئۆي شۇنداق ئازادە. ئاپام ۋە مەن، يەنە بىر هەدەم بىلەن تۇرىمىز. ئۆيىمىزدە سىز تارتىنغۇدەك كىشىلەر يوق. ئەكسىچە ئاكام شۇنداق دېگەن، هازىر سىزنىڭ ۋە زىلالنىڭ بىخەتەرلىكى مۇهىم.

— نېمانچە ئەمدى؟

— سىز پۈتتۈرمەكچى بولغان ئىشلارنىڭ مەخپىيەتلىكى كۆچلۈك. سىزمۇ دەققەت قىلمىسىڭىز بولمايدۇ. ئەگەر مېهمانسارايدا ياتسىڭىز ئۇ هالدا... سىز ئالمۇتانىڭ ئامانلىق، بىخەتەرلىك ئىشلىرىنى تازا چۈشەنمەيسىز. سىز ياتاقتا كىرىپ ئورۇنلىشىپ بولغۇچە، كىشىلەرنى هەر خىل يوللار بىلەن قاقتى - سوقتى قىلىدىغانلار سىزنىڭ ئەهۋالىڭىزنى بىلىپ بولىدۇ - دە، كەينىڭىزدىن بىللە كىرىپ سىزنى ئاۋارە قىلىدۇ... سىلەر تەرەپتىن كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ نۇرغۇنلىرى ئاشۇنداقلارنىڭ تەهدىتى بىلەن تۆلەيدىغان بەدەللىرى كۆپ بولۇۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى بىر قىسىم نوموسسىزلارنىڭ باهانە - سەۋەبلىرى كۆپ. ئالدىدا سورايدۇ، ئاز بەرسىڭىز جىق دەيدۇ. سىز نارازىلىق بىلدۈرسىڭىز «ياۋاش بول» دەپ ئەدەپلەيدۇ. شۇنداق بولغاچقا نۇرغۇن

سودىگەرلەر بۇلاڭ - تالاڭغا ئۇچراۋاتىدۇ. بۇنى سورايدىغان ھۆ-كۈمەت يوق. ئۇلارغا ئىگە بولغۇدەك ئادەمۇ يوق... بولدىلا، ھەدە، سىزنى ئەنسىرەتمەي. سىزگە خاتىرجەملىك، بىخەتەرلىك كېرەك.

— نورىك، ئۇدۇل بىزنىڭ ئۆيگە.

ماشىنا گۈگۈم ئارىلىقىدىكى چىراغلار چاراقلاپ يېنىپ تۇر-غان كەڭرى كوچىلاردىن ئۆتۈپ يەنە بىر كوچىغا ئايلاندى.

— مانا بۇ كوچا بىلەن ئۇدۇل ئۆزبېكىستانىنىڭ پايتەختى تاشكەنت شەھىرىگە كېتىدۇ. مانا بۇ ئاقساي رايونى، بۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ماكانى، شۇڭلاشقىمۇ بۇ كوچىنى تاشكەنتىكى دەيمىز. مانا ئۆيگىمۇ يېتىپ كەلدۇق. ھەدە، ئېسىڭىزدە بول-سۇن، بۇ جايدا پۈتتۈرىدىغان ئىشلىرىڭىز ئۈستىدە ئاپام گەپ سوراپ قالسا، سىز «سايا‌ھەت ئۆمىكى بىلەن بىللە كەلگەن، بىرقانچە كۈن تۇرىمىز» دەپلا قويۇڭ. ئەكرەم ئاكامنىڭ تۇيۇق-سىز يوقلىپ كېتىشى بىلەن ئاپام ھەر كۈنى دېگۈدەك رەخىم دېگەن بۇ ئادەمنى قارغاپ - تىللاپ، ئاغزى بېسىقمايدىغانلا بول-دى. ئانىلار ئۆچۈن دۇنيادا بالا دەردىدىن ئېغىر دەرد بولمىسا كېرەك.

— ئېسىمدە تۇتىمەن، سىڭلىم.

ھويلىنىڭ يوغان تۆمۈر دەرۋازىسى ئېچىلىپ ماشىنا قورۇ ئىچىگە كىردى. ئۆيدىن ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر چوكان چىقىپ يېنىك قەدەملەر بىلەن ماشىنا يېنىغا كەلدى ۋە ھىلالبۇۋى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. زىلالنىڭ ئۇيقۇچان كۆزلىرى بۇ ناتونۇش چوڭ قورۇنىڭ چىراغ نۇرى ئاستىدىكى سەيرانىغا ھەيـ-رانلىق بىلەن تىكىلمەكتە.

— بۇ مېنىڭ ھەدەم جەمىلە.

ئۇلار بىرلىكتە يۈك - تاق، سومكىلارنى كۆتۈرۈشۈپ، يەر يۈزىدىن كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئۈستى قاڭالتىرلىق كارىدورغا

قاراپ ماڭدى.

— نورمك، ئەتە ماشىنا كېرەك بولسا تېلېفون قىلىمەن جۇمۇ.

— خوپ، باشلىق.

— ئەمىسە شۇنداق بولسۇن.

نۇرەخمەت ماشىننىنى تېز ئايلاندۇرۇپ، جەمىلەنىڭ «نورمك، ئۆيگە كىرمەمسەن» دېگەن تەكلىپىنىمۇ ئاڭلىمىدى بولغاي، ھويلىدىن كوچىغا چىقىپ كەتتى.

— ھەدە، بۇياق ئەكبەر ئاكام تېلېفوندا دېگەن ھىلالبۇۋى ھەدىمىز، بۇ ئوغلى زىلال، — دېدى رۇخسارە ئۆيگە كىرىپ، مېھمانلار جايلىشىۋالغاندىن كېيىن بىردىن - بىردىن تونۇشتۇرۇپ.

— ئەجەب چىرايلىق ئىسىملار - ھە، ھىلالبۇۋى... زىلال... — دېدى جەمىلە قارىمۇتۇق لېكىن كۆزلىرى چولپاندەك چاقناپ تۇرىدىغان، ئىنچىكە قىياقىتەك قاشلىرى، ھېلىدىن - ھېلىغا كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان، قارىماققا مېھرى ئىسسىق كۆرۈنىدىغان بۇ چوكانغا زوق بىلەن قاراپ.

ھىلالبۇۋى ئۇچۇن ئالمۇتادا قونغان تۇنجى كېچە خۇددى تاڭ ئاتماس كېچىدەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى. قانداقتۇر بىر قورقۇنچ ۋە ئەنسىزلىك چىرمىۋېلىپ ئۇنى بىئارام قىلاتتى. كىچىكىدىنلا قورقۇمسىز چوڭ بولغان ھىلالبۇۋىنىڭ بەدەنلىرى تۇنجى قېتىم قورقۇنچ ئىچىدە شۇركۇندى.

«يات ئەل... يات ئادەملەر...» ئۇنىڭ مېڭىسىدە بايا رۇخسارە ئېيتقان ھېلىقى قاقتى - سوقتى قىلىشقا ئۆگەنگەن «تەكشۈرگۈچى» لەر، كىملەردۇر ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ «قېنى پاسپورتىڭنى چىقار» دېمەكتە. يەنە كىملەردۇر بىگىز قولىنى جونۇپ ئاللىنېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىرىماقتا...

«ۋاي، ۋاي... ئوھ... ۋىيەي...»

ئەمدىلا كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنگەن ھىلالبۇۋى قورقۇنچلۇق چۈشتىن ئويغىنىپ كەتتى. ھەر تۈرلۈك خىياللار ئۇنى يەنە بىئارام قىلماقتا. زىلال بولسا ياندىكى كارىۋاتتا بىر تاتلىق پۇشۇلداپ ئۇخلىماقتا. ھىلالبۇۋى ئۇچۇن بۇگۇنكى تاڭ تولىمۇ تەستە ئاتىدىغاندەك ئىدى.

ئون بىرىنچى باب

رۇخسارە بۇگۈن ئەتىگەندىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەنىدى. ئۇ ناشتىنى ئاندا ـ مۇندا يەپلا:

— ھىلالبۇۋى ھەدە، سىز ھەدەم بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرۇڭ. مەن سىلەرنىڭ ئىشىڭلار ئۈچۈن تەكلىپ، قىلغان ئادۇۋاكات بىلەن ۋاقىتنى كېلىشىپ، ئېھتىمال چۈشكىچە قايتىپ كېلەرمەن.

ھىلالبۇۋىنىڭ كۆڭلى يەنىلا ئەنسىزلىك ئىچىدە. ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى رۇخسارەگە بىچارىلەرچە تىكىلمەكتە. ھىلالبۇۋىنىڭ كەيپىياتىدىكى بىئارامىلىقنى سەزگەن رۇخسارە دەرھاللا:

— مەن دېدىمغۇ، ھىلالبۇۋى ھەدە، بىز بۇ يەردە بار ئىكەنلىكىمىز، سىز تامامەن خاتىرجەم بولۇڭ. بىزنىڭ بىر قېرىندىشىمىزنىڭ ئۇ تەرەپتە سىلەر بىلەن بىللە، بىز شۇ قېرىندىشىمىزنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن بولسىمۇ، سىزنىڭ ئىشلىرىڭىزنى جان پىدالىق بىلەن جاي ـ جايىدا قىلىشقا تىرىشىمىز. قول قولنى يۇسا، قول قوپۇپ يۇزنى يۇيىدىغانلىقىنى بىزمۇ بىلىمىز. بىھۇدە ئەنسىرەشلەرنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىۋېتىپ ئۆزىڭىزنى ئازادە تۇتۇڭ.

دېمىسىمۇ ھىلالبۇۋىنىڭ ئەنسىزلىكى تېخىچە بېسىقمىغانىدى. شۇڭا ئۇ، رۇخسارەنىڭ سۆزلىرىدىن بىر خىل خىجىللىق ھېس قىلدى ـ دە:

— ياق، سىڭلىم رۇخسارە، مەن باشقىچە ئويلىمىدىم. مانا بىر ئوبدان تۇرۇپتىمەنغۇ!

— خەيرخوش، ئۇنداق بولسا مەنمۇ خاتىرجەم مېڭىپ كەتتىم.

رۇخسارە شۇ چىقىپ كەتكەنچە چۈشكە ئاز قالغاندا ئېگىز بويلۇق، بۈدۈر چاچلىق، قىزغۇچ سېرىق بۇرۇتلىرى ئۆزىگە بەكمۇ ياراشقان ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بىر ئادەم بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى.

— مانا بۇ كىشى ئادۇوكات ناسىروف. ئالمۇتا ئوبلاستلىق ئەدلىيە مەھكىمىسىدىن خەلقئارالىق ئادۇوكات، ئوتتۇرا ئاسىيا- دىكى دۆلەتلەر ئارا داۋالىق ئادەم.

— ئەسسالام، ناسروف ئاكا، ياخشى تۇرۇپسىز.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، سىڭلىم، تىنچ - ئامان كەپسىز. بىلمەن، سىز لالە بىلەن زىلالنىڭ ۋاكالەتچىسى ھىلالبۇۋى بولىسىز. زىلال دېگەن يىگىتمىز مۇشۇمۇ. ۋاھ، قارا بۇنىڭ چىرايلىقلىقىنى، تېرىسىنىڭ ئاق ھەم سۈزۈكلۈكىچۇ تېخى، قاش - كۆزلىرى كېلىشكەن بۇ يىگىت كىمگە تارتتىكىن - ھە! ھەي... ئانىسىغا تارتقان چېغى.

— دېمىسىڭىزمۇ ئاپىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدۇ.

— ئاپىسى بەك گۈزەل خانىم چېغى.

— شۇنداق، تەڭدىشى يوق گۈزەل. بىراق بۇ تەڭدىشى يوق گۈزەل، رەھىمدىن ئىبارەت بۇ رەزىل ئەبلەخ تەرىپىدىن بىھۇدە خارلاندى. شۇنىڭغا قارىغاندا قىزلارنىڭ گۈزەللىكى ئۇنىڭ بەخت گۈلىنىڭ ئېچىلىشىغا كاپالەت بولالمىسا كېرەك...

— ئاڭلىسام، سىز بەكمۇ ئالدىرايدىكەنسىز، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، ئاكا، بىز تولىمۇ ئالدىراش كەلدۇق. ئۇ تەرەپتە لالەنىڭ سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس. بۇ تەرەپكە كەلمەسەك تېخى، كەلسەك تېخى. ئىككى تاشنىڭ ئارىسىدىكى قىسىتاڭچىلىق ئىچىدە ئامالسىزلىقتىن...

— بىلمەن، ئەھۋالىڭلارنى چۈشىنىمەن. سىلەر كەلمەسىتىن بۇرۇن بۇ ئىشلار توغرىسىدا ئەكبەر مەن بىلەن مەسلىھەتلەشىپ ئاندىن ئۇ تەرەپكە كەتكەن. خاتىرجەم بولۇڭ. بۇ جايدىكى

ئىشلار تېز پۈتىدۇ. سىزلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بەزى دوكو-
مېنتلارنى تەييارلىساقلا ئاندىن گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزىمىز. بۇ
جايدا سىلەرگە تولا ئىشمۇ يوق. ئىشىڭلارنى سىلەرگە ۋاكالىتەن
بىز پۈتتۈرىمىز. قېنى بۇ ھۆججەتلەرنى كۆرۈپ مۇۋاپىق كۆرسە-
ڭىز قول قويۇۋېتەرسىز. سىز قول قويسىڭىزلا مەن سىلەرنىڭ
قانۇنىي ۋاكالەتچىلار بولالايمەن.

ئادۋوكات بىر پىيالە چايدىن كېيىنلا كېتىشكە ئالدىرىدى.

— قېنى، ھىلالبۇۋى سىڭلىم، پاسپورتىڭىز، كىملىكە-
ڭىزنى بېرىڭ. زىلالنىڭ چېگرىدىن ئۆتۈش رەسمىيەتلىرى بىلەن
نوپۇس دەپتىرىنى.

— كۆپەيتىلگەن نۇسخىسى بولسا بولامدۇ؟

— بولىدۇ، بولىدۇ. پەقەت شۇ نەرسىلەرنىڭ نومۇرى بىلەن
سىلەرنىڭ ئۇ تەرەپتىكى تۇرالغۇلارنىڭ ئادرېسىلا كېرەك. ئىش
پۈتكەندىن كېيىن ھەممە ھۆججەتلەرگە يەنە سىز قول قويىسىز.
شۇنىڭغىچە ئالمۇتادا بىرقانچە كۈن تۇرۇپ قالىدىغان بول-
ىدىڭىز - دە.

— ئىشلار بەك ئۇزىراپ كەتمەس، ئاكا.

— ياق، سىڭلىم، قارشى تەرەپ بىزدىنمۇ بەتتەر ئالدىرايـ-
ىدۇ. رەخمىنىڭ يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالى ئېغىر، ئۇنىڭ كۈنلـ-
ىرى ئاز قالغان چېغى، شۇڭا...

ناسىروف ئۇنىڭ بۇ جايدىكى خوتۇنلىرى ۋە خوتۇنلىرىنىڭ
تۇغقانلىرىمۇ بىزنى ئالدىرىتىۋاتىدۇ دېمەكچىدى، بىراق ئېغىز-
دىن چىقىرىشقا بىئەپ بولغان گەپنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى.

* *

بەلگىلەنگەن كۈنى ئالمۇتادىكى ×× ئادۋوكاتلىق ئورنىدا
رەخمىنىڭ ۋاكالەتچى ئادۋوكاتى ۋە ھىلالبۇۋىنىڭ ۋاكالەتچى ئاد-

ژوكاتىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن، مۇرەسىلەشتۈرۈش كېڭىشى ئې-چىلدى. كېڭەش رىياسەتچىسى سېمىز، دوغلاق كەلگەن تاقىر باش كىشى، بارماقلىرى بىلەن ئالدىدىكى ئۈستەلنى بىر - ئىككى چېكىۋېتىپ:

— كۆپچىلىك، تىنچلىنىڭلار، ھازىر كېڭىشىمىز ئوچۇق دەپ ئېلان قىلىمەن. مەن ئالدى بىلەن ھەق تەلەپ ئىگىلىرىنى، ۋاكالەتچى ئادۇوكاتلارنى تونۇشتۇرىمەن. A تەرەپ ھىلالبۇۋژى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى گراژدانى، پاسپورت نومۇرى ××××××، كىملىك نومۇرى ××××××، ئادرېسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى غۇلجا شەھىرى ×× كوچا ئون بەشىنچى نومۇر. ھىلالبۇۋژى رەخىم ئەپەندىنىڭ چوڭ خوتۇنى لاله خانىم، ئوغلى زىلالنىڭ قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى...

رىياسەتچىنىڭ «رەخىم ئەپەندىنىڭ چوڭ خوتۇنى...» دېگەن گېپىنى ئاڭلىغاندا، ھىلالبۇۋژىنىڭ يۈرىكى پىچاق سانجىغاندەك ئاغرىپ پۈتۈن بەدىنى چىلىققىدە تەرگە چۆمۈپ كەتتى.

رىياسەتچى سۆزىنى داۋام قىلماقتا:

— A تەرەپ ھاۋاله قىلغان ئادۇوكات — خەلقئارالىق ئادۇوكات ناسىروف ئەپەندى. B تەرەپ رەخمىنىڭ ئوتتۇرانچى خوتۇنى ساره ۋە ئۇنىڭ ئۈچ بالىسى، قازاقىستان گراژدانى، پاسپورت نومۇرى ××××××، ئەسلىي ئادرېسى ئالمۇتا شەھىرى ئاباي كوچىسى ××× نومۇر. C تەرەپ رەخمىنىڭ كىچىك خوتۇنى زەينەپ. پاسپورت نومۇرى ××××××، ئايرودروم كوچىسى ××× نومۇر. رەخىم ئەپەندىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن B تەرەپنىڭ ۋاكالەتچى ئادۇوكاتى قىرغىزىستان دۆلەتلىك ئەدلىيە مەھكىمە-سىنىڭ خەلقئارالىق ئادۇوكاتى راشىدوف غىياس ئەپەندى.

مەن ئالمۇتا شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن، بۈگۈنكى مۇرەسىلەشتۈرۈش كېڭىشىنىڭ رىياسەتچىلە-

كىنى ئۇستىگە ئالغۇچى جالالىدىنوف بۇرھان بولىمەن. مەن ھازىر رەخىم ئەپەندى ھەققىدە ئىزاھات بېرىمەن: رەخىم قادىروف، ئەسلىي خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى گىراژدانى، 1995 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ قازاقىستان دۆلەت تەۋەلىكىگە ئۆتكەن. ھازىر قازاقىستان گىراژدانى. سودىگەر، پاسپورت نومۇرى ××××××، ھازىر كېسەل سەۋەبى بىلەن ×× جايدا داۋالىنىۋاتىدۇ. كېڭىشىشكە چىقىش ئىمكانىيىتىنىڭ يوقلۇقى ھەققىدە تېببىي تارماقلارنىڭ ئىسپاتى مانا، — جالالىدىنوف ئاسىتىغا بىرقانچە تامغا بېسىلغان بىر ۋاراق ئىسپاتنامىنى كۆپچىلىككە كۆرسەتتى ۋە، — بۇ ئىسپاتنامە ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن، قانۇنىي كۈچكە ئىگە، — دېدى - دە، — ئۆزئارا تونۇشتۇرۇش مۇشۇ جايدا ئاخىرلىشىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى.

كېڭىشىش يېغىن زالى جىمجىتلىققا چۆمدى. ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرى ئاللىنىمىلەرنى ئىزدەۋاتقاندەك ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ چىرايىغا بىر - بىردىن تىكىلمەكتە. «ئەجەب ئىش - ھە! چوڭ خوتۇن، ئوتتۇرانچى خوتۇن... تېخى كىچىك خوتۇن...» دەپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىماقتا.

— ئەگەر باشقا پىكىر بولمىسا، ئەمدىكى ئىش، رەخىم ئەپەندىنىڭ مىراس بۆلۈپ بېرىش ۋەسىيەتنامىسى ئايرىم - ئايرىم ئوقۇلىدۇ. قېنى ناسىروف ئەپەندى، ئەمدى نۆۋەت سىزنىڭ.

ناسىروف ئالدى بىلەن رەخىم بىلەن بولغان بىرقانچە قېتىملىق سۆھبەت خاتىرىسىنىڭ مەزمۇنىنى تەپسىلىي يەتكۈزدى، ئاندىن ھازىرقى خەلقئارالىق «ھەق تەلەپ قانۇنى» دىكى مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن رەخىمنىڭ مىراس ھەققىدىكى ۋەسىيەتنامىسىنى ئوقۇدى، ۋەسىيەتنامە قىسقا، چۈشىنىشلىك قىلىپ يېزىلغانىدى.

ۋەسىيەتنامە

مېنىڭ ھاياتىم ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ. مەن بۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى سودا بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا، تۇرمۇش ئېھتىياجى تۈپەيلى، ئەسلىي ئايالىم لالە بىلەن نىكاھتىن ئاجراشماي تۇرۇپ بۇ جايدا ئىككى ئايال بىلەن نىكاھلاندىم. مەن ئاتا - ئانام، تۇغۇلغان يۇرتۇم، مەن ئۆچۈن ئەڭ سۆيۈملۈك بولغان، ئۆزىنىڭ بارلىق مېھىر - مۇھەببىتىنى سەمىمىيەت بىلەن ماڭا ئاتىغان ئايالىم لالەنىڭ، ئوغلۇم زىلالنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۇلارغا ھازىرقى ئىگىلىكىمدىكى مۇقىم مۇلۈك ۋە شىركىتىمىز ئوبوروت قىلىۋاتقان تاۋارلارنى نەق پۇلغا سۈندۈرغاندىكى ئومۇمىي قىممىتى بىر يۈز ئەللىك مىليون ئامېرىكا دوللىرىلىق تەئەللۇقاتنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى مىراس قىلىپ قالدۇرىمەن. مەن يۇقىرىدا ئىسمى يېزىلغان ئىككىيلەندىن باشقا تۇنجى ئايالىم لالەنىڭ ئۆمۈرلۈك دوستى، ئوغلۇم زىلالنىڭ مەكتەپ ھىماتچىسى، ساۋاقدىشىم ھىلالبۇۋۇدنىڭ ھەققى - ھۆرمىتىنى ئايرىم رازى قىلىشنى ھاۋالە قىلىمەن. چۈنكى مېنىڭ ۋاپاسىزلىقىم تۈپەيلى، ئايالىم لالە ئېغىر يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ داۋالانماقتا. ھىلالبۇۋى ئۆسمۈرلۈكتىن باشلاپ تابۇگۈنگىچە ئۇنىڭغا دوستلۇق مېھرىنى يەتكۈزمەكتە. ھىلالبۇۋىنىڭ لالەگە يەتكۈزگەن مېھىر - ۋاپاسىنىڭ قىممىتىنى پۇل بىلەن ھېسابلىغىلى بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ بۇ مېنىڭ كۆڭلۈم، ھىلالبۇۋىنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئىككىنچى ئايالىم سارە ۋە ئۇچ بالام ئۆچۈن ئومۇمىي تەئەللۇقاتنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى مىراس قالدۇرىمەن.

بۇ جايدا ئەسكەرتىدىغان ئىككى مەسىلە بار.

بىرىنچى مەسىلە، سارە دەسلەپتە مېنىڭ شىركىتىمگە

پاي قوشقان. بىزنىڭ ئىگىلىكىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىدا ئور-تاق تۆھپىسى بار، بۇنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، بىزنىڭ روناق تېپىشىمىز سارە بىلەن ئىككىمىزنىڭ بېشىنى قوشقان.

ئىككىنچى مەسىلە، ئۇنىڭدىن بولغان ئىككى ئوغۇل، بىر قىزىم بار. سارەمۇ مەن ئۈچۈن كۆيۈمچانلىق بىلەن ئۆي تۇتقان. ئۇ ماڭا ساداقەتمەن، ئىپپەتلىك ئايال. ئۇنىڭ مېنىڭ قەلبىمدىكى ئورنى لاھەگە ئوخشاشلا مۇھىم. ئۇ ئەمدى تىنچ ھايات كەچۈرۈپ، بالىلىرىنى چوڭ قىلىشقا موھتاج، شۇڭا مەن سارەدىن بولغان ئۈچ بالامنىڭ ھايات يولىنى كاپالەتكە ئىگە قىلمىسام بولمايدۇ. بۇنى كۆپچىلىك-نىڭ، بولۇپمۇ لاله ۋە ھىلالبۇۋنىڭ چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئۈچىنچى ئايالىم زەينەپ، مەن بىلەن بىر يىللا بىللە ئۆتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ تېببىي پەن ساھەسىدىكى ئىلمى بىلەن تاكى مېنىڭ كېسىلىم ئېغىرلىشىپ، مەن كارانتىن قىلىنىپ مۇشۇ داچىغا يۆتكىۋېتىلگەنگە قەدەر مېنى ئوبدان كۈتتى. بىلىمەن، گەرچە ئۇ مېنى ياخشى كۆرمىسىمۇ... ئۇنىڭ ھەققى ئۈچۈن ھازىر ئۆزى ئولتۇرۇۋاتقان ئۆي بىلەن بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇش خىراجىتى ئۈچۈن يۈز مىڭ دوللار مىراس قالدۇرىمەن. تەئەللۇقاتىمنىڭ قالغان ئۇچ-تىن بىر قىسمىنى ئاخىرقى ئۆمرۈمگىچە داۋالىنىش راسخو-تىغا يېتەرلىك ئېلىپ قالغاندىن سىرت، مەرھۇم خىزمەتچى-مىز ئەكرەمنىڭ تېگىشلىك ھەققىنى، شۇنداقلا شىركىتى-مىزدىكى قالغان خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى ۋە كېيىن-كى تۇرمۇشىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئىشلىتىپ، شىر-كىتىمىزنىڭ ۋەيران بولغانلىقىنى قانۇنىي يول بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

هازىرقى مەن ئولتۇرۇۋاتقان داچىنى ئالمۇتا دۆلەتلىك سايامەت ئىدارىسىگە ئۆتۈنۈپ بېرىمەن.

مېنىڭ يۇقىرىدا دېگەنلىرىم ھېسابات. ھەق تەلەپ ئىگىلىرىنىڭ ئىچىدە ھېچكىمنىڭ نارازىلىق قىلىشىغا ئىمكانىيەت قالدۇرمايمەن. ھەممىگىلارنىڭ رازى بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

رەخىم قادىروف

بۇ مىراس ھەققىدىكى ۋەسىيەتنامىنىڭ گۇۋاھچىلىرى:
ئادۇوكات: ناسىروف (ئىمزا)
ئادۇوكات: راشىدوف (ئىمزا)
ئەدلىيە مەھكىمىسى گۇۋاھلىق ئورنى (تامغا)

2001 - يىل 10 - ئىيۇل، ئالمۇتا

يىغىن زالى بىردەملىك تىمتاسلىققا چۆمگەنىدى. ھىلالبۇۋژى سارەنىڭ كۆزلىرىگە غەزەپ بىلەن نەشتەردەك تىكىلمەكتە. «ئېپلاس، — دېدى ئۇ ئىچىدە رەخمىنى تىللاپ، — بۇنىڭمۇ چىرايىغا مەپتۇن بولغان چېغى...»

دېمىسىمۇ، سارە ئۇچ بالىنىڭ ئانىسى بولغىنىغا قارىماي ھېلىمۇ يەنە كەم - كۆتىسىز شۇنچە چىرايلىق، شۇنچە زىلۋا ئىدى. سارەنىڭ چىرايى بۇگۈنكى مەيۈس ۋە سولغۇن ھالىتىدىمۇ يەنە شۇنچە چىرايلىق، ئوماق كۆرۈنمەكتە ئىدى. بىراق شۇ تاپتا سارەنىڭ روھىي ھالىتى بەكمۇ مۇرەككەپ ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئازابلاۋاتقان ئاچچىق ھەسرەت، تېگىگە يەتكۈسىز پۇشايمان، تولدۇرۇۋالغۇسىز دەرىجىدىكى ئىقتىسادىي زىيانىنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرۇشى گويا بىر ئوت يالقۇنىدەك ئۇنىڭ چىرايىغا تەپمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئوماق چىرايى بۇ ئوتنىڭ تەپتىنى يوشۇرۇپ قالالا-

مايۇاتاتتى. ئۇ ھىلالبۇۋىگە قاراپ چوڭقۇر ئۇھ تارتىۋەتتى. ھىلالبۇۋى بولسا، بايىقىدەك روھىي ھالەت سەۋەبىدىن ئېسەنگىرەپ كەتكەن سارەنىڭ كۆزىگە مىخ-تەك قادالدى. «ئېزىتقۇ، ئېزىتقۇ... ، — دېدى ھىلالبۇۋى ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ، — مۇشۇ ئېزىقتۇرمىسا...» ئۇ خىيالىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرمىدى. چۈنكى رەخىم ئۇنىڭ نەزىرىدە مۇشۇ قىسقىغىنە ھاياتىدا بىر ئەمەس بىرقانچە قېتىم ئازغان ئادەم - دە!

ھىلالبۇۋى ئەمدى نەزىرىنى زەينەپكە ئاغدۇردى. زەينەپ قانداقتۇر بىر تەنتەك قىزلارغا ئوخشاش ئۆز خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغاندەك بىر ھالەتتە ئىدى. بايات-ىن بېرى بولۇنغان گەپ - سۆزلەر ئۇنىڭغا راستىنلا خۇشاللىق ئەكەلگەنىدى. تېخى بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدىكى رەخىم بىلەن بولغان ئەر - خوتۇنچىلىقىنىڭ قىممىتى بۈگۈن ھەقىقىي يوسۇندا نامايان بولغانىدى. شۇڭا ئۇ ھاياجانلانغىنىدىن قىزارغان يۈزلىرىگە، ماڭلىيىغا ھېلىدىن - ھېلى چېچىلىپ چۈشۈپ تۇرغان چاچلىرىنى ئىككى قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن تۈزەشتۈرۈپ بېشىنى ئارقىغا سىلكىپ ئولتۇراتتى. زەينەپمۇ ياش قۇرامىغا يارىشا كېلىشكەن، زىلۋا قىز بولۇپ، ئەمدىلەتىن يىگىرمە تۆت - يىگىرمە بەش ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغاندەك ئىدى. تۇرۇپ - تۇرۇپ بۇرنىنىڭ ئۇچىنى بېسىپ قويۇشى، كۆزلىرىنى بىردە خۇمارلاشتۇرۇپ، بىردە يوغان ئېچىپ، ئەتراپقا ئالاق - جالاق قاراشلىرىدىن ئۇنىڭ پىسخىك ھالىتىنىڭ نورمالسىزلىقى بىلىنىپلا قالغانىدى. «بۇ بىچارە راستىنلا ئەكسىر دېگەندەك «ئاق» قا ئۆگىنىپ قالغان چېغى» دەپ كۆڭلىدە ئۆتكۈزدى ھىلالبۇۋى.

زىلال ھىلالبۇۋىگە چىڭ يېپىشقانچە، كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ بولۇۋاتقان گەپ - سۆزلەرنى بىردە چۈشىنىپ، بىردە چۈشەنمەي جىمجىت ئولتۇراتتى.

يىغىن رىياسەتچىسىنىڭ ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى:

— قهنى، باشقىچه پىكرىڭلار بولسا ئاڭلايلى.
— پىكرىم يوق، — دېدى سارە.
— مېنىڭمۇ پىكرىم يوق، — دېدى زەينەپ.
— مېنىڭ پىكرىم بار.
ھىلالبۇۋى ئىلتىجا بىلەن جالالىدىنوفقا قارىدى.
— قهنى، مەرھەمەت.
— مەن ئالدى بىلەن كېڭەش رىياسەتچىسى، ئادۋوكاتلارنىڭ تىرىشچانلىقلىرىغا رەھمەت ئېيتىمەن. شۇنىسى كۆپچىلىككە مەلۇمكى، مەن ۋە زىلال ئىككىمىز يىراق جايدىن چىگرا ئاتلاپ كەلدۇق. بۇگۈنكى كېڭەشمە يىغىنى قانۇنغا ئاساسەن ئوڭۇشلۇق ھەل قىلىندى. بىراق زىلال ئىككىمىز رەخىم بىلەن كۆرۈشۈشىمىز كېرەك. بالا ئاتىسىنى كۆرۈشى كېرەك. مېنىڭچە ئۇ ئەقىلىلىي تەلەپ.
— بۇ ھەقتە بىز ئايرىم سۆزلەشسەك بولامدۇ، خانىم؟— دېدى جالالىدىنوف.
— بولىدۇ.
— ئۇنداق بولسا يەنە باشقا پىكىر - تەلەپلەر بارمۇ؟ ئەگەر باشقا پىكىر - تەلەپلەر بولمىسا بۇگۈنكى ھەق تەلەپ مۇرەسسەلەشتۈرۈش كېڭىشىنىڭ مۇشۇ جايدا ئاخىرلاشقانلىقىنى جاكارلايمەن. ھىلالبۇۋى ۋە ئادۋوكاتلار قېلىپ باشقىلار قايتسا بولىدۇ، — دەپ ئورنىدىن تۇردى جالالىدىنوف.
بۇ چاغدا ئىشىك تۇۋىدە پەيدا بولغان رۇخسارە زىلالنى ئېلىپ زالدىن چىقىپ كەتتى.
— خوش، سىڭلىم، — دېدى جالالىدىنوف بۇرھان، — بايىقى تەلىپىڭىز ئورۇنلۇق تەلەپ، مانا بۇ ئىشلارغا ئارىلاشقان ئادۋوكاتلار ئولتۇرۇپتۇ. راستىمىزنى دېسەك، رەخمىنىڭ ھازىر كۆرۈشكىچىلىك ئەھۋالىمۇ قالمىدى. ئۇ قانداقتۇر پۈتۈن بەدەن خاراكتېرلىك ئاقما كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ يۈز - چىرايىمۇ

بۇزۇلۇپ كەتتى. بىز بۇگۈنكى رەسمىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنى كارانتىن قىلغان داچىدا يۇزتۇرانە ئەمەس، بەلكى سىنئالغۇ-نىڭ ياردىمىدە پەقەت تېلېۋىزور ئېكرانى ئارقىلىق پۇتۇشكەن. رەخمىنىڭ شۇ ھالىتىدىن سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلارمۇ بىئارام بولار. ئۇنىڭ ئۈستىگە دادىسىنى كۆرسىتىمەن دەپ نارەسىدە بالىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈلۈك جاراھەت ئىزى قالدۇرۇش ياخشى بولماس.

— ئۇنداقتا مەن ئۆزۈم كۆرۈشىمەن. خۇددى سىلەر قوللا-غان ۋاستە ئارقىلىق مېنىڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشۈمگە ئىم-كانىيەت يارىتىپ بېرىڭلار.

— بۇ سۆزىڭىزنى چۈشىنىشكە، ئويلىشىپ كۆرۈشكە بول-ىدۇ. قېنى، ئادۇوكاتلار رەخسىم ئەپەندى بىلەن سۆزلىشىپ كۆرسۇن.

— ھاجەت ئەمەس، مەن ئادۇوكاتلار بىلەن بىللە باراي، ئىش بىر يوللا پۈتسۇن.

— خانىم، ئىش سىز ئويلىغاندەك ئۇنچىۋالا ئاسان ۋە ئاددىي ئەمەس. ئۇ جاي كارانتىن قىلىنغانكەن، تېببىي خادىملاردىن باشقا ھەرقانداق ئادەمنىڭ كىرىشى چەكلىنىدۇ دېگەن گەپ. ئۇنىڭ ئۈستىگە رەخىم ئەپەندىنىڭ بۇ جايدىكى ئىمتىيازى يۇقە-رى، ئۇ دۆلەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك مۇھىم ئەربابلىرى بىلەن قويۇق ئارىلاشقان ئادەم... شۇڭا ئۇنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە بايىقى ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى تۇپەيلى داچىدە-كى قوغدىنىش تەدبىرلىرى كۈچەيتىلگەن... بىز چۈشىنىدىغان بەزى مەسىلىلەرنى بۇ يەردە سىزگە ئېيتىش ئەپسىز... خانىم، يەنە ئېيتاي، سىز سۆزلىرىمىزنى چۈشىنىڭ... ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىندىن بېرى كېسەللىك تۇپەيلى، بولۇپمۇ كارانتىن قىلىنغاندىن كېيىن رەخىم ئەپەندى ئۆزىمۇ ھەرقانداق كىشى بىلەن كۆرۈشۈشنى قەتئىي رەت قىلىۋاتىدۇ. ھەتتا بىز: «بالىڭىز بىلەن يۈز كۆرۈشەمسىز» دېگىنىمىزدە، ئۇ: «ياق، كۆرۈشمەي-

مەن. بۇ هالىتىم بىلەن بالامنىڭ قەلبىدە ئۆچمەس يارا قالدۇ-رۇپ قويۇشنى خالىمايمەن. پەقەت بالامنىڭ يېقىندا چۈشكەن سۈرىتى بولسا بىر پارچىنى چوڭايتىپ بېرىڭلار» دېگەنىدى. سىزنىڭ كۆرۈشمەن دېگەن تەلىپىڭىزمۇ ئالدى بىلەن شۇ كىشى-نىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. چۈشىنىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

— ياق، ئەپەندىم، مەن چۈشىنىشنى خالىمايمەن. قانداقلا بولمىسۇن، مەيلى ئېكران ئارقىلىق، مەيلى يۈزتۇرانە ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمىسەم بولمايدۇ. مەن سىلەرگە دېدىمغۇ، ئۇ مېنىڭ ساۋاقدىشىم. مەن ئەل - يۇرتقا، لالەگە، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنلىكىمنى دەپ بېرىشىم كېرەك. ئويلاپ بېقىڭلارچۇ، ئەپەندىلەر، مەن يۇرتقا قايتىپ بېرىپ: «ئۇنداق بوپتۇ، مۇنداق بوپتۇ» دەپ ئاڭلىدىم دېسەم، لالە «شۇنچە جاپا تارتىپ بېرىپ كىشىلەرنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ يېنىپ كەلدىڭ-مۇ، ئاداش» دېمەسمۇ؟!

بۇ چاغدا ھىلالبۇۋىنىڭ چىرايلىرى ئۆڭۈپ، يوغان كۆزلە-رىدىن ئۆچقۇن چاچراۋاتقاندەك بىر ھالەتكە كەلدى، ئۇنىڭ قاپاق-لىرى تۇرۇلۇپ كەتكەنىدى.

— ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ، سىڭلىم، دېگەنلىرىڭىز ئورۇن-لۇق گەپلەر، چۈشەنگىلى بولمىغان، ئويلىشىپ كۆرۈشكە بولە-مىغان گەپلەر. مەنمۇ بايا ئويلىشىپ كۆرۈشكە بولمىدۇ، دېدىمغۇ. بىز تېخى سىزگە «ياق» دېمىدۇققۇ! بايا مەن دېگەندەك، ئادۇۋ-كاتلار رەخىم بىلەن كۆرۈشۈپ سۆزلىشىپ كۆرسۇن. سىز بىر - ئىككى كۈن ساقلاپ تۇرۇڭ. مەن سىزگە خەۋىرىنى يەتكۈزىمەن.

— ئەپەندىلەر، مېنى نېمىدەپ ئويلىساڭلار مەيلى. لېكىن مېنىڭ بۇ تەلىپىم مېنىڭ جانجىگەر دوستۇمنىڭ ماڭا تاپشۇرغان بۇرچى. مەن بۇنى جان - دىل بىلەن ئورۇندىشىم كېرەك.

يۇرتۇمدا قېچىقالغان شۇ لالەگە مەن كۆز بىلەن كۆرگەنلىرىمنى دەپ باراي. مېنىڭ تەلىپىمنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرۇپ بېرىڭلار. مەن رەخىم بىلەن كۆرۈشمىسەم بولمايدۇ، ئۇنىڭغا بەرگىلىرى توزۇپ، سولۇش ئالدىدا تۇرغان لالەنىڭ ئەھۋالىنى بىر دەۋالمىسام بولمايدۇ. بولىدۇ، جالالىدىنوف ئاكا، بۇگۈن مەن سىزنىڭ سۆزىڭىزنى ئاڭلاي.

— رەھمەت سىزگە، خانىم.

ھىلالبۇۋى ئىشكنىڭ ئالدىدا ساقلاپ تۇرغان رۇخسارە بىلەن زىلالنىڭ قېشىغا ئارانلا يېتىپ باردى، باردى ـ دە، رۇخسارە رەگە تايىنىۋالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ باشلىرى قېيىپ، پۇتلىرى ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىپ بارانتى. چېكە تومۇرلىرى زىڭىلداپ ئاغرىپ، كۆڭلى ئېلىشىپ ھىلىلا قەي قىلىۋېتىدىغاندەك بىئارام بولماقتا ئىدى. ئىككى مەڭزى قىپقىزىل ئېسىلىپ كەتكەن بولۇپ، لەۋ ئەتراپى بىردە قاربداپ، بىردە ساغرىپ تۇراتتى.

— ھىلالبۇۋى ھەدە، سىزنىڭ مىجەزىڭىز...

— ياق، جانىم. ھىلىلا ئوڭشىلىپ قالىمەن. بەزىدە جىددىيلىشىپ قالسام شۇنداق بولىمەن. قان بېسىمىم ئۆرلەپ قالدىمىكىن ـ يە!

رۇخسارە ئىتتىك قەدەملىرى بىلەن مېڭىپ كاربىدورنىڭ ئۇ چېتىدىكى ئىشخانىدىن بىر ئىستاكان قاينىق سۇ كۆتۈرۈپ چىقتى ـ دە:

— قىزىق ـ قىزىق ئوتلاڭ، ھەدە، ھىلىلا ئوڭشىلىپ قالىسىز، — دېدى ۋە ئىستاكاننى قولىدا تۇتقىنىچە ھىلالبۇۋىنىڭ لەۋلىرىگە تەگكۈزدى.

بۇگۈنكى جىددىيلىكتىن ھىلالبۇۋىنىڭ ئەسلىدىنلا پاراكەندە بولۇپ تۇرغان كۆڭلى تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەنىدى. چېگرىدىن ئۆتكەندىن بۇيانقى بۇ بىرقانچە كۈن ئىچىدە ئۇ ياخشى ئۇخلىيالمىدى، كۆپ نەرسىلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى، ئويلىغانلىرى

بەك كۆپ بولۇپ كەتتى. ئۇيقۇسىزلىق، بىئارامىلىق كۆز ئالدىدىكى ئايىغى چىقماس خىياللار ئۇنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، بۇگۈن كېچە تاك ئاتقۇچە يەنە كۆز يۇممىغانىدى، كۆڭلى ھامان بىر خىل ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۇنىڭ يۇرىكىنى تىترىتەتتى. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ يەنىلا ئايال كىشى - دە.

ھىلالبۇۋى رۇخسارە ئەكەلگەن قايناق سۇنى ئىچىپ بىرئاز ئوڭشالغاندەك بولدى. ئۇ رۇخسارە بىلەن جەمىلەنىڭ قولتۇقلىشى بىلەن ئېگىز بىنانىڭ پەلەمپەيلىرىدىن ئېھتىيات بىلەن دەسسەپ چۈشتى، ئاندىن ماشىنا توختىتىش مەيدانىغا ماڭدى. ئادەتتە قىز - قىنىغا پاتماي شوخلۇق قىلىپ، تۇغىمەس سوئاللىرى بىلەن كىشىنى بەند قىلىدىغان زىلالمۇ بۇگۈنكى ئىشلاردىن كېيىن بىردىنلا شۇكلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ چوڭلارنىڭ ئارقىسىدىن شىپقاپ مېڭىپ، ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالسا ئۆزىنى خۇددى بىرى ئەكېتىدىغاندەك تۆت تەرەپكە ئالاق - جالاق قارىغانچە ماشىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىشقا ئالدىرىدى.

* *

ۋەسىيەتنامە ۋە مىراسنىڭ تەقسىم قىلىنىشى ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكۈزۈلدى. لالە بىلەن زىلالغا تېگىشلىكى نەقلەشتۇرۇلۇپ جۇڭگو بانكىسىنىڭ ئالمۇتادىكى ئىش بېجىرىش ئورنىغا قويۇلدى. رەخمىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە ھىلالبۇۋىنگە تېگىشلىك نەق پۇل ئۇنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ پۇل بىلەن ئالمۇتادا قانچىلىك سەيلە - ساياھەت قىلسا، ئېسىل كىيىم - كېچەكلەرنى سېتىۋالسا بولاتتى. بىراق بۇگۈن ھىلالبۇۋىنىڭ كۆڭلى بۇ نەرسىلەردە ئەمەس، ئۇ يەنىلا ھېلىقى رىياسەتچى كىشىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئادۋوكات ناسىروفتىن خەۋەر كۈتمەكتە. بۇ بىرقانچە كۈن ھىلالبۇۋى ئۈچۈن تولىمۇ

بىئاراملىق ئىچىده ئۆتتى.

رۇخسارەنىڭ بىرقانچە قېتىم يېنىش - يېنىشلاپ:

— ھىلالبۇۋى ھەدە، ئالمۇتانىڭ كوچىلىرىنى ئايلىنىپ كۆرۈڭ. پارىك، مىدىئو، چىمبۇلاق، كۆكتۆپە قاتارلىق مەنزىرىلىك جايلارنى زىلالغا تاماشا قىلدۇرايلى، — دېگەن سۆزلىرى جاۋابسىز قالدى.

* *

بۇگۈن سەھەردىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرى ئالدى بىلەن ئوچۇق ئاسمانغا، ئاندىن شەرق تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياشقا يۈزلىنىپ، قىپقىزىل شەپەققە بويالغان شەرق ئاسمىنىغا تىكىلدى. «ئۇ جايدا لالە قانچىلىك تەقەززالىق ئىلكىدە تۇرۇۋاتقاندۇر. بۇگۈن چۈشلىرىم بىر قىسمىلا، ئۇنىڭغا بىر ئىش بولمىغاندۇر...» دەپ ئويلىدى ھىلالبۇۋى ئىچىدە ۋە تۇيۇقسىزلا يۈرىكى ئېغىپ كۆڭلىگە ئەنسىزلىك چۈشتى. بۇ بىرقانچە كۈندىن بېرىقى كۆتۈش، ھېسابسىز تەقەززالىق ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ ئارامىنى قويمايۋاتاتتى.

— رۇخسارە.

— مانا مەن ھازىرلا...

رۇخسارە كارىدورنىڭ پەلەمپەيلىرىدىن تاراسلاپ چۈشۈپ چوڭ قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا شەرق ئاسمىنىغا قارىغانچە ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرۇپ قالغان ھىلالبۇۋىنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى.

— نېمە گەپ، ھەدە؟

— بىز بەكمۇ كۈتۈپ كەتتۇق، سىڭلىم. ئۇقۇشۇپ - سۇرۇشتۇرۇپ باقسىڭىز بولاتتى. رەخىم بىلەن كۆرۈشۈش ئىشى قانداق بولدىكىن. ئۇنىڭ بىلەنغۇ ئادا - جۇدا بولدۇق، بىراق جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان تەقدىردىمۇ تۇنجى مۇھەببىتى لالە

ئۇچۇن بولسىمۇ بىرقانچە ئېغىز گەپ قىلغۇچىلىكى بارىدۇر...
— كۆڭلىڭىزنى چۈشىنىمەن، ھىلالبۇۋى ھەدە. ئۇلار ئۆز-لىرى خەۋەر بېرىمىز دېيىشكەن.
— تولا ساقلىمايلى، سىڭلىم. سۈرۈشتۈرۈپ بېقىڭ، جا-نىم، مەن دوستۇم لالەدىن بەكمۇ ئەنسىرەيمەن. ئۇنىڭ يېنىدا ياشىنىپ قالغان ئانىسىدىن باشقا يۆلەنچۈك بولغۇدەك ھېچكىم يوق. مەن تېزرەك قايتىشىم كېرەك.
— بولىدۇ، ھازىرلا ئالاقىلىشىپ باقاي.
رۇخسارە يەنە بايىقىدەك ئايىغىنىڭ پاشنىلىرىدىن تاق - تاق قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ چاققانلىق بىلەن ئۆيگە كىرىپ كېتىۋاتقان ئارىلىقتا ئۆيدە تېلېفوننىڭ جارانىڭلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.
— ھەئە مەن... بار... بەكمۇ تەقەززا بولۇۋاتاتتى... بولىدۇ، مەن خەۋەر قىلاي.
رۇخسارە كارىدوردىن چۈشمەيلا:
— ھىلالبۇۋى ھەدە خەۋەر كەلدى. تېلېفون ناسىروف ئاكىدىن ئىكەن، — دېدى.
— نېمە دەيدۇ؟
— ئەتە ئەتىگەندە ناسىروف ئاكا جالالىدىنوف ئاكا بىلەن بىللە كېلىپ سىزنى رەخمىنىڭ «مىدىئو» دىكى داچىسىغا ئېلىپ بارىدىكەن.
— ماڭا سىز ھەمراھ بولۇڭ، سىڭلىم. مېنىڭ يۈرىكىم بەكمۇ بىئارام.
— بولىدۇ، ئۇلار نېمە دەيدىكىن؟
— نېمە دەيتتى؟ مەن چەت ئەلدىن كەلگەن يالغۇز بىر ئايال كىشى - دە. جەمئىلەگە ئېيتساق، ئەتە بىر كۈن زىلالنى ئەرمەك قىلىپ تۇرارمۇ؟
— بولىدۇ، ھەدە، ئۇ ئاددىي ئىشقۇ. ھەدەمنىڭمۇ باشقا ئىشى يوق. پەقەت زىلالنى ئەيۈەشكە كەلتۈرۈپ بەرسىڭىزلا، ئۇ

بالا تېخى كىچىك، بىزدىن يانسرايدۇ.
— بولىدۇ، ئۇ گەپ ئاڭلايدۇ. ئەقىللىق بالا، چۈشەندۈرسەك چۈشىنىدۇ.

* *

بۇگۈن ئون بەشىنچى ئىيۇل.
ھىلالبۇۋى رۇخسارەنىڭ ھەمراھلىقىدا ناسىروف، جالالىدىن، نوفلارنىڭ باشلىشى بىلەن رەخمىنىڭ «مىدىئو» دىكى داچىسىغا قاراپ ماڭدى. ئالمۇتانىڭ جەنۇبىدىكى بۇ تاغ پۈتۈن ئالمۇتا شەھىرىنى ئۆز ئېتىكىگە ئالغانىدى. دۆلەتلىك پارات مەيدانىدىن ئۆتۈپ ئوڭغا ئايلانغان مەھەللىنى بويلاپ بارغانسېرى تىكلەپ كېتىۋاتقان يولدا ماشىنا بىر خىل تېزلىك بىلەن ماڭماقتا. ماشىنىنىڭ ئوچۇق دېرىزىسىدىن ئۆچۈپ كىرىۋاتقان تاغ شامىلى شۇنچىلىك راھەتبەخشكى، ھىلالبۇۋىنىڭ نەچچە كۈندىن بېرى دىمىقىپ كەتكەن كۆڭلىگە ئارام بەرمەكتە. بۇك ـ باراقسانلىق ئۈزۈن جىلغىنى ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتۈپ تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى يوغان ـ يوغان قورام تاشلارنىڭ ئوستىدە بۈركۈن چاچرىتىپ شوخلۇق بىلەن شارقىراپ ئاقماقتا. قورام تاشلارنى دالدا قىلىپ سۇ تىنىپ قالغان كۆلچەكلەردە ئادەملەر سۇغا چۆمۈلمەكتە. ساينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قويۇق چاتقاللار، ياۋا ئالما، بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن زىرىق، قارىقات، مالىنا... دېگەندەك ياۋا مېۋىلەر... ئىشقىلىپ، جىلغىنىڭ ئىككى تەرىپىنى قاپلاپ تۇرغان دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار، مېۋىلەر ئىلىنىڭ تاغلىرىنىڭ جىلغىلىرىغا ئوخشاش شۇنچە قويۇق، بۈلۈقلۇقى بىلەن كۆزنى تونۇش. ئىلى بىلەن ئوخشاش پاراللېل بويىغا جايلاشقان بۇ شەھەرنىڭ ئىقلىمى ۋە ئىقلىمىغا يارىشا تەبىئىي شارائىتى ئىلى تاغلىرىدەك، بۇ خىل

ئوخشاشلىق ھىلالبۇۋىگە ئالاھىدە زوق ئاتا قىلماقتا. بۇ تەبىئىي مەنزىرىلەرگە قارىغانسېرى ئۇنىڭ بالىلىقى ئەسكە چۈشمەكتە...

دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ يېنىدىكى تاغ سۇيى پاتماي شارقىراپ ئاقىدىغان ساي، ساينىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى ئۆرۈكلۈك، ئالمىلىق، دولانا، قارىقات، جىغان، مالىنا، بۆلجۇرگەن، زىرىق... ھەممىسى ئوخشاش. ئاشۇ ئېتىكى كەڭ تاغ باغرى ئۆزىنىڭ تۆت ئوغۇل ئاكىسى بىلەن بىللە چوڭ بولغان ھىلالبۇۋۇدىگىمۇ خۇددى ئاكىلىرىغا ئوخشاشلا كۆچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلغاندى. ئاكىلىرى بىلەن تەڭلا ئويناپ ئوغۇل بالا مىجەز بولۇپ كەتكەن كۈنلىرىدىكى ئېشەك مىنىپ، موزاي مىنىپ، قاچقانچۇق ئويناپ شوخلۇقتىن قىن - قىنىغا پاتمىغان چاغلىرى غىل - پالغىنە كۆز ئالدىدىن ئۆتكەندەك بولدى. «ئۇھ... ئەجەب غەنىمەت چاغلار ئىدى - ھە! بالىلىق — سەن نېمىدېگەن سۆيۈملۈك، نېمىدېگەن بىغۇبار سەن - ھە!» دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە.

يۇقىرى ئۆرلىگەن ماشنا «مىدىئو» ساياھەت رايونىدىكى كۆلدىن ئۆتۈپ سول تەرەپتىكى ئايلانما يول بىلەن ئىككى تاغنىڭ قاپتاللىرىنى تۇتاشتۇرۇپ ياسالغان غايەت زور دامبا ئوستىدىن ئۆتىدىغان يولغا چىقتى - دە، ئوڭ تەرەپكە قاراپ ئايلاندى. بۇ چاغدا رۇخسارە:

— ھىلالبۇۋى ھەدە، ئوڭ تەرىپىڭىزگە بىر قارىۋېتىڭە، — دېدى ۋە يەنە سۆزىگە ئۇلاپلا، — ئەگەر يەنە بىرنەچچە كۈن ئوشۇق تۇرغىنىڭىزدا ئىدى، مانا مۇشۇ ساياھەت رايونىدا قانغۇچە تاماشا قىلدۇراتتىم. قاراڭە، نېمىدېگەن گۈزەل مەنزىرە مەيدانى، كۆل، بۇ كۆلدە قىشلىق خەلقئارالىق كانكى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئەنە قارالا. تۆۋەن تەرەپتە شاراقىراپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇيى، قاپتاللاردىكى بۇك قارىغايزارلىق، قېيىنزارلىق ئىچىدىكى رېستورانلار، ئارامگاھلار...

ھىلالبۇۋى ئۇھسىنىپ قويدى. رۇخسارە ئىما قىلغان تەرەپ-

تە ھەقىقەتەنمۇ بىھىساب گۈزەل مەنزىرە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

ماشىنا يەنە سولغا ئايلاندى. ئايلاندى - دە، تاغ باغرىنى بويلاپ كەتكەن تىك ۋە ئەگرى - توقاي يولنى بويلاپ يۇقىرى تەرەپكە — چىمبۇلاق سايا‌ھەت رايونى تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. ھىلالبۇۋىگە بىرىدە ئوك تەرىپىدە، بىرىدە سول تەرىپىدە پەيدا بولىدىغان تىك قىيالىقلار بەكمۇ ھەيۋەتلىك ھەم سۇرلۇك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىچ - باغرىدىن قانداقتۇر بىر غەلىتە سېزىم شۇرىرىدە قىلىپ ئۆتكەندەك بولدى. قىيالارنى ياقىلاپ تۇتاش كەتكەن بېتون قۇرۇلمىلاردىن ياسالغان مۇستەھكەم بىخە-تەرلىك قاشالىرى بولمىغىنىدا ئىدى، ھىلالبۇۋىنىڭلا ئەمەس، بەلكى ماشىنىدىكى باشقىلارنىڭمۇ يۈرىكى ئاستىن - ئۈستۈن بولغان بولاتتى.

— ھىلالبۇۋى ھەدە، — دېدى رۇخسارە، — ئەمدى بۇ تىك يول بىلەن ئۈدۈل چىمبۇلاق سايا‌ھەت رايونىغا بارىدۇ. مانا ھازىرلا ئۇ جايدىن ئۆتىمىز. قاراڭە، ھەدە، ئاۋۇ قاپتال، جىلغىلاردا چوقچىيىپ تۇرغان ئۆيلەرگە، يىراقتىن قارىسىڭىز گويا گۈزەل سەنئەت بۈيۈمىنى تاغ باغرىغا قوندۇرۇپ قويغاندەكلا بىلىنىدىكەنە؟! ئەنە ئاۋۇ ماشىنا توختاش مەيدانىنىڭ ئەتراپىدىكى بىنالار، مېھمانساراي، رېستوران... كۆرۈپ تۇرۇپسىزغۇ، يازكۈنلىرى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ھەر خىل ئىرقتىكى كىشىلەر بۇ جايلارنىڭ ئارامبەخش ھاۋاسىدىن ھۇزۇرلىنىدۇ، تاماشا قىلىدۇ. قارىمامسىز، ئەنە قىز - يىگىتلەرنىڭ قىنى - قىنىغا پاتماي تاغ گۈللىرى ئارىسىدا بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئويناپ، ئېغىناپ يۈرگىنىنى، ئاۋۇ يىراقتا كۆرۈنگەن قارلىق چوققىنىڭ باغرىمۇ خودىدى مۇشۇنداق كەڭرى كەڭكەن مەيدان. ئۇ جايدا كىشىلەر مانا مۇشۇ ياز كۈنلىرىمۇ چاڭغا تېيىلىش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈپ تۇرىدۇ. ئەنە تۇختاۋسىز

مېڭىپ تۇرغان ئاسما ۋاگون بىلەن چوققىنىڭ باغرىغا چىققىلى بولىدۇ. ئاۋۇ توختىتىپ قويۇلغان تىك ئۇچار ئايروپىلان پات - پات يۇز بېرىپ تۇرىدىغان جىددىي قۇتقۇزۇش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

رۇخسارە بەكمۇ هاياجانلىنىپ سۆزلىمەكتە. ئۇنىڭ مەيلىچە بولسا، هىلالبۇۋى بىلەن زىلالنى بۇ مەنزىرە رايونىدا نەچچە - نەچچە كۈنلەپ سايا‌هەت قىلدۇرغۇسى، ئۇنىڭ مىسكىن - غەمكىن كۆڭلىنى خۇددى ئاشۇ تاغ گۈللىرىدەك ئېچىلدۇرۇپ، هىلالبۇۋى- دە ئۇنتۇلغۇسىز گۈزەل ئەسلىمىلەرنى قالدۇرغۇسى، بۈگۈن قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئوبدان تەييارلىنىپ زىلالنىمۇ بىللە ئاچىقىپ ئۇنىڭ مەسۇم قەلبىگە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قوز- دۇرغۇسى كېلىپ كەتتى. بىراق هىلالبۇۋى بۇ بىهىساب گۈزەل هايات كارتىنىسىغا ئارىلاپ - ئارىلاپ ئېرەنسىزلىك بىلەن نەزەر تاشلاپ قويا‌تتى - دە، ئارقىدىنلا ئېغىر ئۇهسىناتتى. ماشىنا چىمبۇلاق سايا‌هەت رايونىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە كەتكەن يانتۇ جىلغا- غا قاراپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. بۇ جاينىڭ يۇقىرى تەرىپى ئاق باش چوققىلىق تىك تاغلارغا تۇتىشىپ كەتكەن، يانباغرى بايىقا- دەكلا ياۋا مېۋىلەرگە چۆمۈلگەنىدى. بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن تاغ - جىلغىلارنىڭ باش تەرىپىدىكى بۇ خىلۋەت جىلغىمۇ ئۆزگىچە چىرايلىق ئىدى. ئەتراپتا غۇچچىدە ئېچىلىپ كەتكەن تاغ گۈللىرى، ئاندا - ساندا چىتلاق بىلەن قاشالانغان ئىككى قەۋەتلىك، ئۇچ قەۋەتلىك داچىلاردىكى ياۋروپا ئۇسلۇبىدا سېلى- نىپ هەر خىل سىرلانغان قەلەي چېدىرلىق ئۆيلەرنى هېسابقا ئالمىغاندا، تاغ قاپتاللىرىدا ئوتلاپ يۈرگەن موزاي - تورپاقلار- نىڭ مۆرەشلىرى، ئاندا - ساندا ئاڭلىنىپ قالىدىغان قوي - قوزىلارنىڭ مەرەشلىرى كىشىگە ئىلى يايلاقلىرىدەكلا تۇيغۇ بې- رەتتى. جىلغىنى بويلاپ ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى بۇ ئىككى يۈرتنىڭ تەبىئىي ئىقلىمىدىكى ئوخشاشلىقلىرىنى ئورۇنلاشتۇر-

غان هېكمەتلىرى كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. ماشىنا يۇقىرى ئۆرلەپ ماڭغانسېرى جىلغىنىڭ ئىچى تارىيىشقا باشلىدى. ماشىنا بۇ جىلغىنىڭ تارايغان ئۇچىنىڭ سول تەرىپىدىكى كىچىككىنە بىر ۋاسكېتبول مەيدانچىلىك توزلەڭلىككە جايلاشقان تۆمۈر رېشاتكىلار بىلەن قورشالغان داچىنىڭ ھەيۋەتلىك تۆمۈر دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى. داچىنىڭ ئۆيلىرىنىڭ سىرتى ھەر خىل نەقىشلەر بىلەن چىرايلىق بېزەلگەن بولۇپ، بىنانىڭ ئالدىدىكى مەيداندا تۆمشۇقلىرى تۇرۇم - تۇرۇم يوغان تاغىل ئىت سۇنايلىنىپ ياتاتتى.

ماشىنا توختىتىشى بىلەن شوپۇر يانفونىنى چىقىرىپ:

— بۇ مەن، قۇرغۇي، ئىشىكنى ئاچ...، — دېدى. ھىلال-بۇۋى بۇنداق سىرلىق كۆرۈنۈشلەرنى پەقەت قارا گۈرۇھلارنىڭ كاتتىۋاشلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك تۇرالغۇلىرى تەسۋىرلەنگەن كىنو-لاردىلا كۆرگەنىدى. شۇڭا ھە دېگەندىلا ئۇنى سۇر باستى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يوغان تۆمۈر دەرۋازىنىڭ شوپۇرنىڭ «مەن قۇرغۇي» دېگەن مەخپىي بەلگىسىنى ئېيتقاندىن كېيىن ئاپتوماتىك ئېچىلىشقا باشلىشى، ھىلالبۇۋىنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىپ ئۇنى ھودۇقتۇرۇۋەتتى. قوش قاناتلىق، تۆمۈر رېشاتكىلىق يوغان دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن تۆت - بەش ئاپشاركا ھاۋشىغىنىچە چىقىپ خوددى بىرى قوماندا بەرگەندەك چىپچىدە توختاپ قالدى. ئىتلار ئۆزىگە تونۇشلۇق بولغان شوپۇرنىڭ ھىدىنى سېزىپ بولغانىدى. ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى بېسىقىپ بولغاندىن كېيىن داچا قورۇسىنىڭ ئىچى گۈرىستان جىمجىتلىققا چۆمدى. پۈتكۈل داچا ھىلالبۇۋىگە شۇنچىلىك سۈرلۈك بىلىنىپ كەتتىكى، ئەيمىنىش-تىن ئۇنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ كەتتى. شۇ تاپتا رەھىم بىلەن كۆرۈشۈش تەلىپىدە چىڭ تۇرغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدىغان بىر تۇيغۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى.

— قېنى بۇ تەرەپ بىلەن...

شوپۇر كەلگەنلەرنى باشلاپ بىنانىڭ ئارقا تەرىپى — كۇنگەي تەرىپىدىكى كاربىدوردىن ئۆتۈپ ئىشكىلىرى موۋزات رەخت بىلەن قاپلانغان قوش قاناتلىق ئىشىكنى ئاچتى. ئىشىكتىن كىرگەندىكى بۇ زال بىر چاغلاردا رەخمىنىڭ ھەرقايسى دۆلەت، يۇرتلاردىن كەلگەن مېھمانلارنى كۇتىدىغان مېھمانخانىسى ئىدى. مېھمانخانا ئۆزىنىڭ چوڭلۇقىغا قارىماي چىرايلىق بېزەلگەنىدى. مېھمانخانىنىڭ ئوچ تەمىغا ھەر خىل نەقىشلەر چۇشۇرۇلگەن تام ئىشكاپلىرى ئورنىتىلغان بولۇپ، ئىچى چەت ئەللىنىڭ ئېسىل خرۇستال قاچىلىرى بىلەن تولدۇرۇلغانىدى. تام ياقىلىتىپ تىزىۋېتىلگەن تەشتەكلەردىكى ھەرخىل گۈللەرنىڭ يېقىندىن بېرى پەرۋىشسىز قالغانلىقى مانا مەن دەپ بىلىپ تۇراتتى.

شوپۇر بالا:

— قېنى، مېھمانلار تۆرگە، — دېدى.

ناسىروف، جالالىدىنوف ۋە ھىلالبۇۋىلەر ئۇدۇل ئۆتۈپ ئايرىم - ئايرىم كرېسلوغا جايلاشتى. كرېسلو ئالدىدىكى چاي ئۈستەللىرى قۇرۇق بولۇپ، بىر دەستە گۈل لوڭقىغا چىلانغىچە قۇرۇپ قالغانىدى.

— قېنى ئەمسە.

ناسىروف شوپۇر بالىغا ئىشارەت قىلدى.

— خوجايىن، مېھمانلار كېلىپ بولدى.

مېھمانخانا ئىچىدىكى ئاۋاز ياڭراتقۇدىن شوپۇر بالىنىڭ ئاۋازى ئەكس سادا قايتۇرۇلدى. ئولتۇرغانلارنىڭ ئۇدۇلىدىكى تامدا - تالادىن كىرگەن ئىشىكنىڭ بېشىدا ھەيۋەت چوڭ تېلېۋىزور ئېكرانى نۇرلىنىپ سىگنال بەلگىلىرى ئاستا - ئاستا روشەنلىشىشكە باشلىدى - دە، ئاندىن:

— مېھمانلار، ياخشى... مۇسىلەر...، — دېگەن سۆز ۋە تىترەڭگۈ ئاۋاز ئاڭلىنىشى بىلەن چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئادەمنىڭ گەۋدىسى كۆرۈندى، ئېكراندا كۆرۈنگەن ئادەم بۇرنىنى

باستۇرۇپ تاكى ئېڭەكلىرىنىڭ ئاستىغچە نەپىز قارا رەخت بىلەن نىقابلانغانىدى. ھىلالبۇۋىنگە ئۇنىڭ قاش - كۆزلىرى ئەسلىي ئورنىدا ئەمەستەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى شۇنچىلىك خۇنۇكلىشىپ كەتكەنىدىكى، گويىاكى كۆز قارىچۇقلىرىنىڭ ئەتراپىدىن توپا ئۆرلەپ كۆزىنىڭ ئېقىنى بېسىۋېلىۋاتقاندەك ئىدى. ئوڭ تەرەپ قېشىنىڭ قۇيرۇقىنىڭ دەل ئاستىنقى تەرىپىدىكى چېكە تومۇرلىرىنىڭ ئۇستىدە قانداقتۇر بىرنېمە قاينىاپ چىقىپ ياڭاقچىلىق ئۇرۇرەك بولۇپ قېتىپ قالغانىدى. بەكمۇ جۇدەك كۆرۈنگەن بۇ ئادەمنىڭ ماڭلاي چاچلىرى تاقىرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، باش ئۇستىخىنىنىڭ سىزىقچىلىرى ھېلىلا چاك - چېكىدىن ئاجراپ كېتىدىغاندەك ئىدى. ئېكران چوڭ بولغاچقا ئۇنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسىمۇ يۇقىرى ئىدى. شۇڭا بايىقى ئادەمنىڭ ماڭلايلىرىدىكى، كۆز - قاپاقلىرىدىكى ئىنچىكە قورۇقلارمۇ شۇنچە ئېنىق، دانە - دانە كۆرۈنەتتى.

ھىلالبۇۋى ئېكراندىكى ئادەمگە قاراپ ھەيران بولغىنىدەك داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ پۈتۈن سەزگۈلىرى تورمۇزلىنىپ قالغاندەك ئىدى. ئەجەبلىنىشتىن يوغان كۆزلىرى چەكچەيگىنىچە ئېكرانغا قاراپ قېتىپ قالغانىدى، ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترەپ، قوۋۇز گۆشلىرى لىپىداپ كەتتى.

— ھىلال... ل... بۇۋى.

ياڭراتقۇ كۈچلۈك غوڭۇلدىدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا تولىمۇ ئاجىز، تولىمۇ زەئىپ بىر ئاۋاز ياڭراتقۇ ئارقىلىق كۈچەيتىلگەنىدەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە قاڭشىرىنى باستۇرۇپ تۆۋەنكى يۇزىنى نىقابلىغان نېپىز رەختنىڭ ئاۋازغا بولغان توسالغۇسىمۇ ئازئەمەس ئىدى.

— ياخشىمۇسەن، رەخىم؟

— كۆرۈپ... تۇ... رۇپ... سەن، ياخشى... ئەمەس... مەن.

— نېمە بولدۇڭ شۇنچە؟

— بولدى... سور... نما، ز... ز... زىلال... ل، ... قېنى؟ ئالغاچ كەل... مىد... نۇمۇ؟

— بالىنى ئايىدىم، سېنىڭ دەردىڭدە لالەنىڭ يۈرىكى زېدە بولدى. ئەمدى بالىنىڭمۇ يۈرىكى زېدە بولمىسۇن دېدىم.

— سۇر... نتى... چۇ، لا... لەنىڭ... سۇر... نتى...

— رەخىم، سەن قايسى يۈزۈڭ بىلەن بۇلارنى سورايسەن؟ ھىلالبۇۋى بايىقى داڭ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتىن ئاستا - ئاستا ئەسلىگە كەلمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدا ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈۋاتقان غەزەپ ئوتى ئۇنىڭ ئىككى كۆزىگە مەركەزلىشىپ قالغاندەك كۆزلىرىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چاچراۋاتقاندەك ئىدى. ھازىر ئۇ خېلىلا غەيرەتلىنىپ قالغانىدى. ھىلالبۇۋىنىڭ تەقى - تۇرقىدىكى ئۆزگىرىشتىن ناسىروف بىلەن جالالىدىنوف ھەيران بولماقتا ئىدى. ئۇلار غەيرەتكە كەلگەن ھىلالبۇۋىنىڭ يەنە نېمە-لەرنى دەيدىغانلىقىغا زەن سالماقتا.

— راست... دەي... سەن، ھىلالبۇۋى، مەن... مە...ندە سىلە...ر...گە... قار...بۇ...دەك يۇ...زۇ...م قال...مىدى...

— نىقابىڭنى كۆتۈرۈۋەت، رەخىم. مەن ھازىر چىرايىڭنى تولۇق بىلەن كۆرۈۋالاي.

— بو... ل... ما... يدۇ.

— نىقابىڭنى كۆتۈرۈۋەت! دەيمەن.

— بو... لدى... قىل، ھىلال... بۇۋ... ى، مېنىڭ ئازابىم-نى كۆچەيتمە.

— لالەنىڭ ئازابىچۇ، جۆھەر ھەدەمنىڭ ئازابىچۇ، مېنىڭ ئازابىمچۇ، زىلالمۇ بار تېخى، — شۇ تاپتا ھىلالبۇۋى غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولدى. ئۇنىڭ نەپەسلىرى قىسىلىپ، سۆزى ئۈزۈ-لۈپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكى رېتىمسىز قاتتىق سوقۇپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — رەخىم، سېنىڭ ئەم-دى لالەنىڭ سۇرىتىنى كۆرۈشۈڭ مۇمكىن ئەمەس. سەن بۇ

جايدىكى كىچىك خوتۇن - توقاللىرىڭنىڭ چىرايىغا قېنىۋالساڭلا بولىدۇ. مەن ئەسلىي زىلالنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتىنى ساڭا بەرمەكچى بولۇپ كەلگەنىدىم. بۇ جايغا كەلگەندىن كېيىن بىلدىم- كى، شۇ نارەسىدە بالىنىڭ سۈرىتىنى خاتىرە ئۈچۈن ساڭا بەر- سەم، بۇ سۈرەتمۇ سېنىڭ ئىپلاس قولۇڭدا بۇلغىنىپ كەتكۈدەك. يات كىشىلەرنىڭ، توقاللىرىڭنىڭ ئاياغ - ئاستىدا قالغۇدەك.

— ئۆ... ئۆ... تۇ... نەي... سەن... سەن... دىن... ئۆ... تۇنەي. سۈرەت... نى... ما... ما... ڭا بەر.

— ئۇنداقتا مەن سېنىڭ شۇ تۇرقۇڭنى سۈرەتكە تارتىۋالاي.

ھىلالبۇۋى تەييارلاپ قويغان سۈرەت ئاپپاراتىنى سومكىسى- دىن ئېلىپ ئۇنىڭ فوكس نۇقتىسىنى ئېكرانغا توغرىلىدى.

— ياق... ھىلال...، بۇۋى...

رەخىم چاقلىق ئورۇندۇقنى ھەركەتلەندۈرۈپ تەتۈر قارىۋال- دى، ئاۋازى يېقىمسىز خىرىلداپ كەتتى.

— ھى... لال... بۇۋى... سۇ... رەت... ئاپپا... را ... تىڭنى... يىغىش... تۇر... بول... دى... مەن... سۇ ... رەتنى... بىرلا... قى... قېتىم... كۆرۈڭلا... لاي...

ناسىروف بىلەن جالالىدىنوف ھىلالبۇۋىنىڭ قولىدىكى ئاپپا- راتىنى يىغىشتۇرۇشنى ئىشارەت قىلدى ۋە:

— خانىم، تۇنۇگۈن بىز قانۇن ئورۇنلىرى بىلەن سۆزلەش- كەندە ئۇلار سۈرەتكە تارتماسلىقنى شەرت قىلغان. بىز ماقۇل دېگەن ۋە سىزنىڭ سەمىگىزگە سالغان، خانىم، ئۆزىڭىزنى بېسە- ۋېلىڭ، ئۆزىڭىزنى ئاياڭ. سىز مۇشۇ تۇرقىدا بەكمۇ ئازابلىنىۋا- تىسىز، ئۆزىڭىزنىڭ سالامەتلىكىڭىزنىمۇ ئاياڭ، — دەپ پىچىرلىدى.

ھىلالبۇۋى غەزەپتىن تېخىچىلا غال - غال تىترەك ئىچىدە ئىدى.

— سۈرەت، مانا، سەن بۇنىڭغا بىرلا قېتىم قارىۋال، پەقەت

بىرلا قېتىم.

ھىلالبۇۋى سۈرەت ئاپپاراتىنى سومكىسىغا سېلىۋېتىپ، سومكىسىدىكى كىتابچە ئىچىدىن زىلالنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى- نى ئېلىپ ئېكران تەرەپكە قارىتتى. بىراق، رەخمىنىڭ نۇرسىز كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ سۈرەتنى تازا ئېنىق كۆرەلمىدى. شۇ تاپتا تەبىئەتتىن ھالقىغان قانداقتۇر بىر ئىلاھىي كۈچ - قۇدرەت رەخمىنىڭ پۈتۈن سەزگۈسىنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى ھالسىز- لىققا چۈشۈرۈپ قويۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ بېشى ساڭگىلاپ، بىر تەرەپى كۆتۈرۈلۈپ قالغان نىقابىنىڭ سول تەرەپ بۇرجىكىدىن ئۇنىڭ گۆشلىرى ئېقىپ كەتكەن ئاستىنقى ئېڭەك ئۈستىخىنى ئاپئاق بولۇپ كۆرۈنۈپ قالدى. رەخمىنىڭ شۇ كۆرۈنۈشى قورقۇنچلۇق ئالۋاستىنىڭ ئۆزىگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئاشۇ يېرىم - يارتا ئەپت - بەشىرىسىدىن ئۇنى راستىنلا خۇدا ئۇرغاندەك ئىدى. ھىلالبۇۋىنىڭ كۆز ئالدىغا بۇنىڭدىن خېلى يىللار ئىلگىرى «ئار- زۇ» رېستورانىدا رەخمىنىڭ قىيامەتلىك قەسەم قىلغان ۋاقتىتە- كى تولغان، ياغ تەپچىپ تۇرغان نۇرلۇق چىرايى كەلدى.

— مە... مە... ن... لا... لە ... گە... ب... خە... ت... ز... ز... لا... ل...

ئۇنىڭ قالغان گەپلىرىنى ئېنىق ئاڭلىغىلى بولمىدى.

بۇ چاغدا رەخمىنىڭ بېشى ساڭگىلاپلا قالدى. ئۇ ھوشسىز- لىنىپ كېتىپ بارغانىدەك ئىدى.

ئېكران «لاپ» قىلىپ ئۆچتى، ناسىروف بىلەن جالالىدە- نوف بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشۋالدى. ھىلالبۇۋى بولسا رۇخسارەنىڭ يارىدىمىدە ئاران - ئاران دېگۈدەك ئورنىدىن تۇرالە- دى. ھىلالبۇۋى بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىپ بارغانلە- قىنى سەزدى، كۆڭلىگە چۈشكەن ئەنسىزلىك ئۇنى بىئارام قىلە- ماقتا...

— قايتايلى، سىڭلىم... مەن بولالمايۋاتىمەن...

ھىلالبۇۋى «قانداقلا بولمىسۇن رەخىم بىلەن كۆرۈشمىسەم بولمايدۇ» دېگەنلىرىگە پۇشايمان يېگەندەك ئىدى، نۇرغۇنلىغان كەچمىشلەرنىڭ ئەسلىمىلىرى ئۇنىڭ يۈرىكىنى سىرقىرىتىۋاتاتتى.

رۇخسارە ئۇنى يۆلەپ ماشىنىغا ئاران چىقاردى. ئۇنىڭ ھېچ نەرسىگە ۋە ھەتتا بايىقى گۈزەل جىلغىنىڭ گۈزەللىكلىرىگىمۇ قارىغۇدەك ھەپسىلىسى قالمىغانىدى، ئۇنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ ھىلىلا قەيەرگىدۇ-دېگەندەك قىلاتتى. يۇقىرىدىن باشلانغان ئەگرى - توقاي تاغ يولىدا تېزلىك بىلەن پەسكە چۈشۈۋاتقان ماشىنا، ماشىنىدىكى قالغان ئۇچەيلەننىڭ كۆڭلىگە ئەنسىزلىك سالدى.

— ئىنىم، ئاستىراق ھەيدەڭ.

جالالىدىنوفنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مەن ئالدىرايمەن. مەن تېزلىكتە يەنە داچىغا قايتىمىسام بولمايدۇ، دوختۇرلار كېلىپ رەخىم ئەپەندىگە دورا ئىچۈرۈپ، ئوكۇل سېلىشى كېرەك، بولمىسا ئۇ ھوشسىزلىنىپ كېتىدۇ.

— ئۇنداقتا مۇشۇ جايدا ماشىنىدىن چۈشۈپ قالايلى.

— ياق، مەن سىلەرنى شەھەرگە يەتكۈزۈپ قويۇپ، ئاندىن يەنە دوختۇر - سېستىرالارنى، ئوكۇل - دورىلارنى ئاچىقىشىم كېرەك. خاتىرجەم بولۇڭلار، مەن سىلەرنى تىنچ - ئامان شەھەرگە يەتكۈزۈپ قويىمەن...

* *

بۇگۈن كېچە ھىلالبۇۋى ئۇچۇن ھاياتىدىكى ئەڭ ئازابلىق كېچىلەرنىڭ بىرى بولدى. ئۇ تاڭ سۈزۈلگىچە كىرپىك قاقمىدى. ئۇنىڭ خىياللىرى چىگىشلىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ نېرۋا ھۈجەيرىلىرى سەزگۈرلىشىپ تەسەۋۋۇر ئېكرانى رەڭگارەڭ دۇنـ

يانى ئەكس ئەتتۇرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرى ئۆتكەن تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى. ئاكىلىرى بىلەن خۇددى ئوغۇل بالىلاردەك ئويناپ، شوخلۇق قىلىپ، قىن - قىنىغا پاتماي قورقۇمسىز ئۆتكەن كۈنلىرى، جۆھەرىۋۇى ھەدىنىڭ سىلىق - سىپايە تەربىيىسى، ئۆزىدەك بىر بەڭۇاش قىزنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىپ، باشلانغۇچ مەلۇماتقا ئىگە قىلغۇچە بولغان ئارىلىقىتىكى سەۋرچانلىقى، بۇنىڭ ئەكسىچە يەنىلا ئوغۇل بالىلارنىڭ كەينىگە كىرىۋېلىپ ئۇلار بىلەن ئىرماش - چىرماش بولۇپ جۆھەرىۋۇى ھەدىنى نەچچە - نەچچە قېتىم قاقشاتقىنى...

ئەنە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئېغىر ئەمگەكلىرىدە ئەسىپەر ئاكىنىڭ مۇكچىيىپ كەتكەن قەددى... يەنىلا كۆز ئالدىدا جۆھەر-بۇۋى ھەدىنىڭ مېھرىبان چىرايى، جۆھەرىۋۇى ھەدىنىڭ ئۇ-رۇپ - تۇرۇپ ھىلالىبۇۋىنى ئوغۇل بالىلارنىڭ ئارىسىدىن ئايرىپ چاقىرىۋېلىپ: «ھوي ھىلالىبۇۋى، ئۆزىڭىزنىڭ قىز بالا ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇنتۇپ قالماڭ، سىز قىز بالا، ئوغۇل بالا ئەمەس، نازاكەتلىكىرەك بولۇڭ. قىزلارغا خاس سىلىق - سىپايە خۇلقلۇق بولۇڭ... نېمىدېگەن قاملاشمىغان...» دېيىشلىرى، ئەنە ئاپىسىنىڭ قارامتۇل لېكىن مېھرىبان چىرايى، ئۆي ئىشىدىكى چاققانلىقى، پاكىزلىقى، گەپكە گەپ كەلگەندە دادىسىنىڭ ئاچچىق بىلەن دېگەن سۆزلىرىگە بىرمۇبىر تۇرۇپ دادىسىغا تەڭ كېلىدىغانلىقى. دادىسىنىڭ چۈشەنگىلى بولمايدىغان «جىددىي» خىز-مەتلىرى، مىجەزى تۇرگۇن، ئۇچ يۈز ئاتمىش بەش كۈن قاپىقى ئېچىلمايدىغان دادىسىنىڭ ئەسىپەر ئاكا بىلەن قوشنىدارچىلىق قىلىپ ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ بەزى كېچىلىرى يەيدىغان ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەر — قوناق يارمىسى، سەي - كۆكتاتلار، كۆكۈاش قوناق دېگەندەكلەر بىلەن تولدۇرۇلغان خالتىنى تامدىن ئارتىلدۇرۇپ، ئەسىپەر ئاكىنىڭ كىچىك ھويلىسىغا تاشلىغانلىرى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئەسىپەر ئاكىنىڭ، ئۆزىنىڭ دادىسىنىڭ چىقىر-

شىنى ساقلاپ تۇرغاندەكلا قاشالانغان دەرۋازا ئالدىدا پەس ئاۋازدا:
— رەھمەت سىزگە، ئۆزىڭىزنى ئايىماڭ...، — دەپ قويۇپلا كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى كۆتۈرۈپ ئىش مەيدانىغا كېتىشىلىرى...

ئەنە لالەنىڭ تولىمۇ زىلۋا گۈزەل قەددى - قامىتى، لالەنىڭ كەينىدە پايپاسلاپ يۈرگەن رەخمىنىڭ كۈلگۈنچەك چىرايى... توينىڭ ئالدى - كەينىدىكى كۈنلەردە ئەسىپەر ئاكىنىڭ بىئارامليقى، جۆھەربۇۋى ھەدىنىڭ خىجىللىق ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان چىرايى.

ئەنە تويدىن كېيىن كۈندىن - كۈنگە جىمغۇرلىشىپ كەتكەن لالەنىڭ سولغۇن چىرايى... «ئۇھ... ئۇ ئەسلىدە شۇ كۈنلەردە بىچارە لالەنىڭ شەھلا دېگەن بۇ جالاپنىڭ خېتىدىن كېيىنكى دەرد - ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرگەن چاغلىرى ئىكەن-دە!» دەپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى ھىلالبۇۋى. بۇنىڭ ئەكسىچە ئالمۇتاغا كەلگەندىن بۇيانقى ئىشلار، رەخمىنىڭ «ۋەسىيەتنامىسى»، «مۇرەسسەلەشتۈرۈش كېڭىشىنىڭ كېسىمى» بىلەن لالە ۋە زىلالغا تەگكەن مىراس، رەخىم بىلەن ئېكران ئارقىلىق كۆرۈشۈش، رەخمىنىڭ بۇزۇلۇپ كەتكەن چىرايى...

بۇگۈنكى كېچە ھىلالبۇۋىنىڭ دوستلۇق، مۇھەببەت، ئىنسانىي تۇيغۇ، ۋىجدان، مېھىر - شەپقەت، ۋاپادارلىق ۋە يەنە ئالدامچىلىق، مۇناپىقلىق، رەزىللىق، ئاسىيلىق، شەپقەتسىزلىك، يۈزسىزلىك، سۈيقەست، ھىيلە - مىكىرلىك، شەرمەندىلىك... قاتارلىق ئەخلاقىي ئۇقۇملارنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئاچچىق - چۈچۈك ئۇھ... تارتىشلىرى بىلەن ئۆتمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يەنە لالەنىڭ سولغۇن چىرايى كەلدى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ يۈرىكى ئېغىپ، رىتىمى تېزلىشىپ كەتتى. قانداقتۇر بىر ئەنسىزلىك ئۇنىڭ باغرىنى كېسىپ ئۆتكەندەك بولدى. ئۇ غۇۋا چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ھالەتتىن سەگەكلەشتى.

ئۇ يېرىم يۈمۈلغان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئاي قاراڭغۇسىدا غۇۋا كۆرۈنۈۋاتقان ئۆينىڭ تورۇسىغا قارىدى. ئۇ يېنىغا ئۆرۈلۈپ دېرىزىگە قارىدى. دېرىزە ئەينەكلىرىدە تاڭ سۈبھىسى ئالدىدىكى خىرەلىك ئەكس ئەتمەكتە.

«ئاپا، ئاپا، ... كەتمىگىن...»

ھىلالبۇۋىنىڭ سەللا نېرىسىدىكى كارىۋاتتا يانقان زىلال نېمىلەرنىدۇر دەپ جۆيلۈپ كەتتى. ھىلالبۇۋىنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ ئەنسىزلىككە چۆمدى. ئەنسىزچىلىك ئىچىدىكى خىياللىرى يېغىشتۇرۇۋالغۇسىز دەرىجىدە چېچىلاڭغۇ ئىدى. ئۇ ھامان لالەنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. چۈنكى لالەنىڭ يۈرەك كېسىلى بەكمۇ تېز قوزغىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. دوختۇرلارنىڭ بۇ توغرىسىدا ئېيتقانلىرىنى خاس ئۆزىلا ئاڭلىغان ھىلالبۇۋى بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى ھامان تۈيۈقسىز بىر ئىشنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئەنسىرەيتتى. «خۇدا ساقلىغاي...» — ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى ھىلالبۇۋى، — تېزرەك قايتىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلىش كېرەك.»

ھىلالبۇۋى سەھەردىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئەمدىلە-تىن قىزىرىپ كېلىۋاتقان شەرق ئاسمىنىغا قاراپ چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ قويدى. تۈنۈگۈن جەمئىلە بىلەن شەھەر ئايلانغان زىلال ھېرىپ كەتكەن چېغى خېلىلا ۋاخچە قوپتى. بۈگۈنكى ناشتىلىق خېلى مول تەييارلانغانىدى. تاماق شىرەسىگە يۈزى كۆرۈنمىگۈ-دەك دەرىجىدە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر تىزىلغان بولۇپ، ھەر خىل مېۋىلەردىن تەييارلانغان مۇرابباالارنىڭ ئىشتىھانى غىدىقلىغۇچى ھىدلىرى دىماغقا ئۇرۇلاتتى.

— مەن بىر چىنە ئەتكەنچاي ئىچەي، ئەتىگەندىلا ئىككى چېكەم چىڭقىلىپ ئاغرىپ قوپۇپتىمەن، — دېدى ھىلالبۇۋى.

— شۇنداق بولسىمۇ مۇنۇلاردىن ئېلىڭ، سىڭلىم. ئېغىز تېگىڭ، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈم تەييارلىغان، — دېدى قىز-

لارنىڭ ئاپىسى ھىلالبۇۋنگە خرۇستال قاچىلار ئىچىدە جۇلالىق كۆرۈنۈپ تۇرغان ھەر خىل مۇرابباالارنى كۆرسىتىپ.

جەمىلە بىلەن رۇخسارە ئاپىسىنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى:

— ئېلىڭە، ھەدە، سىز پەقەت تارتىنىپلا تۇرىدىكەنسىز، — دېدى جەمىلە.

— ئېلىڭە، ھەدە، مۇنۇلارنىڭ ھەممىسى سوغۇقلۇق نېمىلەر، بېشىڭىز ئىسسىقتىن ئاغرىغان بولسا ياكى قان بېسىمىدىن ئاغرىغان بولسا پايدا قىلىدۇ. ئالدىدا بىر چىنە سىنچاي ئىچىۋېلىڭ، ئەكېلىڭ، چىنىڭىزگە مۇنۇ قارىقاتنىڭ مۇرابباسىدىن قۇيۇپ بېرەي، — دېدى رۇخسارە ھىلالبۇۋنىڭ ئالدىغا ھېلىلا قويۇلغان پىيالىگە قول ئۇزاتتى. ئۇ ھىلالبۇۋى بىلەن ئۇچراشقاندىن بۇيانقى بۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ھىلالبۇۋنىڭ يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى بارلىقىنى بىلىپ قالغانىدى.

— رەھمەت، مەن تارتىنمايمەن. ھېلىمۇ بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى سىلەر مېنى خۇددى بىر تۇغقان قېرىنداشتەك كۆتۈۋاتىسىلەر، مەن ئۇچۇن، زادىلا ئۇچۇن جىق ئاۋارە بولۇۋاتىسىلەر...

— شۇنداق، سىڭلىم، بىز ھەممىمىز بىر تۇغقان قېرىنداش، قېنى ئۆز ئۆيىڭىزدىكىدەك تارتىنماي ئېلىڭ، — دېدى قىزلارنىڭ ئاپىسى.

لېكىن ھىلالبۇۋى ھامان ئىشتىھاسىز ئىدى، بىر چىنە ئەتكەنچاينى بىر بۇردا نان بىلەن قۇرۇق دېگۈدەك ئىچتى.

— ھەدە ـ سىڭىللار، بۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى سىلەرنى بەكمۇ ئاۋارە قىلدۇق. ئەمدى بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئىشلىرىمىزمۇ پۈتتى. ئۇ تەرەپتە... مەنغۇ ئۆز ئائىلەم، بالىلىرىمدىن خاتىرجەم. لېكىن لالەنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن بەك ئەنسىرەيمەن. ئۇنىڭ بىلەن مەن خۇدا قوشقان قېيامەتلىك دوستلاردىن بىز،

كۆڭلۈم ئېغىپ تۇرىدۇ. جۆھەربۇۋى ھەدەم يالغۇزلۇق تارتىپ قالمىسۇن.

— بەكمۇ ئالدىرىدىڭىزغۇ، سىڭلىم.

— دېدىمغۇ، باشقا سەۋەب يوق. شۇ بىر ئىشلا، ئەمدى بىزگە رۇخسەت قىلساڭلار. ئەكبەرگە گەپ ـ سۆز، خەت ـ خالتا بولسا تەييارلاپ قويۇڭلار. بۇگۈن تەييارلىق قىلىپ ئەتە ئۇن سەككىزىنچى ئىيۇل يولغا چىقساق. قېنى، ھەدە، دۇئا بېرىڭ.

— شۇنداق بولامدۇ ئەمىسە؟!

— ھەئە، شۇنداق بولسۇن. ئوغلىڭىز ئەكبەرمۇ ئۇ تەرەپتىكى ئىش ـ كۈشلىرىنى پۈتتۈرسىلا تېز قايتىمەن دېگەن. بەلكىم ئۇ بالىمۇ بىزنىڭ يولىمىزغا قاراۋاتقاندۇر. ھەممە قۇش ئۆز ماكانىغا قايتىشقا ئالدىرايدىغۇ، مېنى چۈشىنىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، — ھىلالبۇۋى پىسكىكىدە كۈلۈپ، زىلالنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى.

— بىز سىزنى ئالدىراشچىلىقىڭىز بىلەن تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئۆيىگىمۇ پەتە قىلدۇرۇپ ئاپىرالمىدۇقمۇ؟!

— خۇدا بۇيرۇسا ئۇمۇ بولۇپ قالار.

قىزلارنىڭ ئانىسى دۇئاغا قول كۆتۈردى. داستىخان يىغىشتۇرۇلۇشقا باشلىدى.

— ھىلالبۇۋى ھەدە، سىز تۇغقانلارغا، بالىلىرىڭىزغا سوۋغا ـ سالام ئالامسىز؟

— بولدىلا، سىڭلىم، شۇ بازارغىمۇ چىققۇم يوق. ئەتە يول يۈرىمىز. بۇگۈن ياخشىراق دەم ئالاي.

— ئۇنداقتا مەن چىقاي، ئالىدىغان نەرسىلەرنى دەپ بېرىڭ. بىر يۈرتتىن بىر يۈرتقا كېلىپ قۇرۇق كەتسىڭىز بولماس.

— بولىدۇ، دەپ بېرەي، سىز يېزىۋېلىڭ. ھە، راست، بىزنىڭ يولغا چىقىدىغانلىقىمىز توغرىسىدا ئەكبەر ئاكىڭىزغا تېلېفون بېرىۋېتىڭ.

— بولىدۇ. تېلېفوننى كەچتە، ئۆيدىلا...

قىزلارنىڭ ئانىسى ھىلالبۇۋىنىڭ تەقى - تۇرقىغا، گەپ - سۆزلىرىگە زوقلىنىپ، ھىلالبۇۋىنىڭ سەممىيلىكىنىڭ نۇرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىغانچە چوڭقۇر خىيال ئىچىدە قېلىۋاتقاندەك ئولتۇراتتى. «خۇدايا توۋا، كىشىلەردە ئىنساپ كۆتۈرۈلۈپ، كۈندىن - كۈنگە ھەممىدە مەنپەئەتلىنىشنى ئۆلچەم قىلىدىغان كىشىلىك مۇناسىۋەت ئەۋج ئېلىۋاتقان، بىر - بىرىنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سېلىپ، ئۆز دوستىغا خىيانەت قىلىدىغان، پۇل ئالدىدا ئەقىلدىن ئازىدىغانلار كۆپەيىپ كېتىۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە، ئۆز دوستىغا ساداقەتمەن، دوستلۇق ئەقىدىسىگە ئىخلاسمەن كىشىلەرنى ئۇچرىتىلى بولىدىكەن - ھە! قارىغاندا ئەگەر ئادەمدە بۇيۇك بىر ئېتىقاد كۈچى بولمىسا بولمايدىكەن - دە...» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزمەكتە ئىدى.

ئانا ھىلالبۇۋىنىڭ بۇ جايغا كەلگەندىن بېرى پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن دوستىنىڭ ئىشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرگەنلىكى ۋە ھەتتا كوچىلارنى كۆرۈش، ماگىزىن ئايلىنىش، ئاز - تولا نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىشلارنى خىيالىغا قىلچە كىرگۈزۈپ باقمىغانلىقىغا راستىنلا ھەيران قالماقتا ئىدى.

ئون ئىككىنچى باب

ھىلالبۇۋى بىلەن زىلال چېگرىدىن ھېچقانداق توسالغۇسىزلا ئوڭۇشلۇق ئۆتتى. قورغاس ئېغىزىدا ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان يولدە-شى ئەختەم بىلەن «بۇرۇتلۇق» يېگىت ئەكبەر ئۇلارنىڭ كېلىشى-نى كۈتۈپ تۇرغانىدى. ھىلالبۇۋى ئەختەمنى قۇچاقلاپ تاتلىققىنە بىرنى سۆيۈپ قويدى. ھايال ئۆتمەي ئۇلار چۈشكەن ماشىنا ئانا يۇرتقا قاراپ بارغانسېرى تېزلىكىنى ئاشۇردى. ھىلالبۇۋى مۇشۇ ئون كۈنگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە جاھانىڭ ئۇ تەرىپىگە بېرىپ كەلگەندەك بىر تۇيغۇغا كېلىپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇ:

— ئۇكام ئەكبەر، چېگرا دېگەن مۇشۇ كىچىككىنە سىزىق-تىڭ ھەيۋىتى. ئەنسىزلىكى شۇنچىۋالا بولامدىكىنە؟! بىر چامدام ئۇ تەرەپكە ئۆتتىمۇ بولدى، گويا يېراق - يىراق بىر جايلارغا، خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك جاھانىڭ ئۇ تەرىپىدىكى جايلارغا كەت-كەندەك ئۆز يۇرتۇڭنى، ئىسسىق ماكانىڭنى، يولدىشىڭ، بالا - چاقىلىرىڭنى قايتا كۆرەلمەي قالىدىغاندەك بىر ئەنسىزچىلىك ھامان يۈرىكىڭنى ئېزىدىكەن. سېغىنىش ئوتى ئەتە، كەچ دېمەي ۋۇجۇدۇڭنى كۆيدۈرىدىكەن...

— بۇ تەرەپكە تۇنجى قېتىم كەلگىنىمدە مەنمۇ سىزدەك تۇيغۇدا بولغان، ئاپام، قېرىنداشلىرىم... كۆز ئالدىمدىن كەتمە-گەن، يۈرىكىم ئېغىپ بىر كۈنمۇ ئارام بەرمىگەن. دېمىسىمۇ مەن ئۆيگە قايتىپ بارسام ئەكرەم ئاكام ئىز - دېرەكسىز يوقىلىپ كەتكەنىكەن. شۇنىڭ بىلەن مەن... مەن سۈرۈشتۈرە - سۈرۈش-تۇرە بىپ ئۇچىغا ئىگە بولدۇم. شۇ چاغدا مەن بەكمۇ ئەسەبىيلە-شىپ كەتكەنىدىم.

ئەكبەرنىڭ لەۋلىرى تىترەپ ئۇمچەيگەن ھالەتكە كەلدى - دە، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. بىر خىل خىرە ئاۋاز ئۇنىڭ بوغۇزىغا ئۇرۇلدى.

— كۆڭلىڭىزنى بىئارام قىلماڭ، ئۇكام.

ئەختەم «نېمە گەپ ئۆزى» دېگەندەك بىر ھىلالبۇۋىگە، بىر ئەكبەرگە قارىدى. ھىلالبۇۋى ئەكبەرنىڭ قەلب يارىسىنى تاتىلاپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ (ئېھتىيات قىلىپ) ئەختەمگە قاراپ «ساڭا كېيىن دەپ بېرىمەن» دېگەندەك قىلىپ كۆزىنى يۇمۇشلىدى - دە، گەپنى باشقا تەرەپكە بۇرىدى.

— جۆھەربۇۋى ھەدەم بىلەن لالە قانداقراق؟

— لالەنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ يەنە بالىنىسىدا يېتىپ قالدى. سەن كېتىپلا ئىككىنچى كۈنى يەنە يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ دەرۋازا تۆۋىدىلا يىقىلىپ قاپتۇ. بۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى بىز ھەممىمىز شۇ دوختۇرخانىدا، قارىسام جۆھەربۇۋى ھەدەمنىڭ مۇ ھالى يوق، ئاجىزلىشىپ قېلىۋاتىدۇ.

— مېنىڭ يۈرىكىمنىڭ ئېغىشلىرى، كۆڭلۈمنىڭ ئەنسىزلىكلىرى، چۈشلىرىمنىڭ ئۆمىسلىكىچۇ تېخى...

— ئاپام يەنە...

زىلالنىڭ خۇددى كېيىك بالىلىرىنىڭكىدەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولدى. ئۇ ھىلالبۇۋىنىڭ بىقىنىغا قىستىلىپ تېخىمۇ شىپقاپ يېپىشتى. ھىلالبۇۋى مېھرىبانلىق بىلەن زىلالنىڭ بېشىنى سىلاپ:

— يىغلىما، جانىم، ئاپاڭ ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. بەلكىم بىز يوق، سېنىڭدىن ئەنسىرەپ قالدىمىكىن...

ھىلالبۇۋى گېپىنىڭ ئاخىرىنى نېمىدەپ چۈشۈرۈشنى بىلمەي قالدى. دېمىسىمۇ شۇ تاپتا كىچىك بالىغا تەسەللى بولغۇدەك سۆز تاپماقمۇ تەس ئىدى. بۇنداق چاغلاردا ھوشيارلىشىپ، تېخىمۇ ئەقىللىق بولۇپ كېتىدىغان ھىلالبۇۋى بۇ قېتىممۇ گەپنى

باشقا ياقتا بۇرىدى:

— ئەكىسەر ئۇكام، سىز قاچان قايتىسىز؟

— ھەدە، خېلى تۇرۇپ قالىدىغان ئوخشايمەن. بۇ يەردە سودا ئىشلىرىم ئۇچۇن يول تېپىپ قالىدىغاندەك قىلىمەن.

— ئۇ تەرەپتىكى ئىشلارنىچۇ؟ سىز ئۆتكەندە ئاكىڭىز ئۇچۇن قىساس ئېلىش ھەققىدە باشقىچە گەپ قىلغانىدى. ئۇنىڭغۇ؟!

— ئۇغۇ شۇنداق، ئاكامنىڭ قانلىق قىساسىنى چوقۇم ئالىمەن. بۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى رەھىم ئۇچۇن جېنىنى سېلىپ بەرگەنلەرنىڭمۇ قووۇم - قېرىنداشلىرى بار دەڭە، ھەدە. بىز ھەممىمىز نىيىتىمىزنى بىر قىلدۇق. شۇڭا بۇ مەسىلىدە مەن ئۆزۇمنى يالغۇز ھېس قىلمايمەن. مەن ئالدىرىمسامۇ، باشقا بىرەرى كېلىپ بەربىر... ئۇنى تىنچ قويمايدۇ.

— سىز ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن رەھىم ئالدىراپ قالغاندەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەمدى ئانچە ئۇزۇن ۋاقتى قالمىغاندەك.

— ھىلالبۇۋى ھەدە، سىز رەھىمنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى كۆرگەن ئوخشايسىز - ھە! بىلىپ قويۇڭكى، ئۇنىڭ ئۆلمىكى جاراھىتى قۇرتلاپ كەتكەن ئىتلارنىڭ ئۆلمىكىدىنمۇ تەس بولغاندەكلا بىر ئىش. مەن ئۆتكەندە بۇ تەرەپكە بىرىنچى قېتىم كەلگىنىمدە ئۇ كىشى، ئېھتىمال سىز بۇ قېتىم كۆرگەندىكىدەك بىر خىل ھالدا ئىدى. بەلكىم ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ ئەنە شۇنداق ئۆزگىرىدۇ. لېكىن دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلتۇرۇلگەن قىممەت باھالىق ئېسىل دورىلار ئۇنى ۋاقتى - ۋاقتىدا خەتەرلىك ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئادەم دېگەن پۇل - پۇچەك، مال - دۇنياغا تويمايدىغان گەپ ئىكەن. شۇ ھالدا تۇرۇپ يەنىلا غوجىدارلىرى ئارقىلىق كۇندىلىك ھېسابنى، كىرىم - چىقىمنى ۋاقتىدا ئىگىلەپ تۇرىدۇ. تەدبىر بەلگىلەپ، قىلىۋاتقان سودىسى ئۇستىدە باش قاتۇرىدۇ.

— بىراق ئۇ شۇنچە ھالسىز، ھەممە ئىشلىرى... ھەتتا ئۆزىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىمۇ سەرەمجانلاشتۇرۇۋالغاندەكقۇ؟!

— ئۇغۇ شۇنداق. بىزنىڭكىلەرمۇ ئۇلگۈرىدۇ، خۇددى سىلەر بېرىپ لالە ھەدەم بىلەن زىلالنىڭ تېگىشلىك مىراسلىرىنى ئەكەلگەندەك، بىزنىڭكىلەرمۇ ئالدى بىلەن ئېلىشقا تېگىشلىك ھەققىلىرىنى نەقلەشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن... ئاندىن...

— گېپىڭىزدىن قارىغاندا، سىزنىڭ ئۇ تەرەپتە بىر گۇرۇھىڭىز بار ئوخشىمامدۇ (ھىلالبۇۋى ئەسلىي «قارا گۇرۇھىڭىز» دېمەكچىدى، بىراق ئەكبەرنى ئايىدى بولغاي)؟

— گۇرۇھ دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. سىز ئۇ تەرەپتە ئاڭلىغاندەك قارا گۇرۇھ ئەمەس. بىزنىڭكىلەر باشقىلارنى بوزەك قىلمايدۇ. بىز ھەممىمىزنىڭ نىيىتى بىر، قىساس ئېلىشتىن ئىبارەت بۇ نىيەت بىزنى بىرلەشتۇرگەن، مەن دېدىمغۇ، رەخىمەنىڭ ئۇۋال قىلغان ئادەملىرى ئاز ئەمەس. ئۇلارنىڭ روھى بىزنىڭكىلەرنى تىنچ ياتقۇزمايدۇ... بىزنىڭكىلەر مانا شۇ قىساس ئوتىدا ھەرنېمە قىلىشقا تەييار... لېكىن كۆرۈپ تۇرۇپسىزغۇ، بىز بىرمۇ ياخشى ئادەمگە ئۇۋال قىلمايمىز.

— سىلەر بۇنچىۋالا ئاۋارە بولغۇچە، بىرلىشىپ شىكايەت قىلىپ، قانۇنىي يول بىلەن قىساس ئالساڭلار بولمىدىغۇ!

— راست دەيسىز، ھەدە، ئەسلىدىلا بۇ ئىشلار قانۇنىي يول بىلەن ھەل قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار. لېكىن قانۇن دېگىنىڭىز مۇ شەخسلەرنىڭ ئىرادىسى بويىچە يۈرگۈزۈلىدىغان ئوخشايدۇ. ھازىر بىز تەرەپتە ھوقۇق تۇنقان ھەرقانداق ئادەم ئۆز ئىرادە، ئېتىقادىتىن ئىبارەت بۇ تەقدىر تارازىسىنى كىچىككىنە مەنپەئەت ئۈچۈن تېگىشىشتىن يانمايۋاتىدۇ. قارىغاندا پۇل، دېگەن بۇ بىر-نېمىنى ئىتقا تاشلاپ بەرسە ئىتى يېمىگىنى بىلەن، ئەگەر پۇل ئۆز يولىنى تاپسا ئادەم تۇغۇل ئالماسىنمۇ چىرىتىۋېتىدىكەن.

رەخمنى مۇشۇ كۇنلەرگە يەتكۇزگەنمۇ دەل شۇ قانۇن ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ نەپىس شەيئىنى! ... ، — «بۇرۇتلۇق» يىگىت ئەكبەر قىزىپ سۆزلىمەكتە.

ھىلالبۇۋىنىڭ كۆڭلى ئالمۇتادا ئۆتكەن كۇنلىرىنىڭ تىنچ - ئامان بولغانلىقىغا شۇكۇر - سانا قىلىش بىلەن بەند. ئەختەم بولسا يىگىتكە، ئۇنىڭ غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ سۆزلىگەن سۆزلىرىگە ھەيران بولۇپ، بۇ سۆزلەرنىڭ تېگىدە يەنە قانداق سىرلارنىڭ بارلىقى ئۇستىدە باش قاتۇرماقتا.

— لېكىن، ئۇكام ئەكبەر، بىز شۇنچىۋالا چوڭ ھەق تەلەپ دەۋاسىنى پۈتتۇرگىچە سىز دېگەن ئەھۋاللارغا دۇچ كەلمىدۇققۇ! ناسىروف، جالالىدىنوف ۋە باشقا كىشىلەر بىزنىڭ ئىشىمىزنى ھېچقانداق تەمەسىزلا پۈتتۇرۇپ بەرگەندەكقۇ!

— سىزگە شۇنداق بىلىندى بەلكىم. مېنىڭچە، بۇنىڭ ئىككى سەۋەبى بار. بىرى، رەخىم ئۇلارنى جايىدا رازى قىلدى. شۇڭا ئۇلار لالە ھەدەم بىلەن زىلالنىڭ ھەققىگە تېگىشتىن ئۆزىنى تارتتى. يەنە بىرى، سىز مانا تېپتىنچ ئامان قايتىپ كەلدىڭىز. لالە ھەدەم بىلەن زىلالنىڭ ھەققى ئۇچۇن بېرىلگەن پۇلنىڭ تىنچ - ئامان يۆتكەپ قايتتىڭىز، بىراق، سىز بىلدىڭىزمىكىن، سىزنىڭ پېيىڭىزگە چۇشكەنلەر ئاز ئەمەس. سىزنىڭ تۇرار جايىڭىزنى تىمىسقىلاپ تاكى بىزنىڭ ئۆينىڭ بوسۇغىسىغچە بارغانلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. ئويلاڭە، ھەدە، نېمە ئۇچۇن سىڭلىم رۇخسارە بىلەن نورىك دېگەن شوپۇر بالا سىزدىن ئايرىلمىدى. نورىك ئۇ ئاددىيلا شوپۇر ئەمەس، ئالمۇتادىكى قارا گۇرۇھ، بۇلاڭچى... دېگەندەكلەرنىڭ جان تومۇرىنى سىرقىرىتىدىغان ئەزىمەت. ئەگەر نورىك ئالمۇتادا بولسا، باشقا گۇرۇھ ئادەملىرى قورققان ئىتتەك قۇيرۇقىنى چاتراقىغا قىستۇالمىدۇ... نورىك بىزنىڭ ئاغىنىلىرىمىز ئىچىدىكى ھەقانىيەت تۇۋرۇكى...

بۇ چاغدا ئەكبەرنىڭ ئىككى مۇرىسى تەڭ كۆتۇرۇلۇپ يەنە

نېمىلەرنىدۇر دېگۈسى بار. لېكىن گېپىنى توختىتىپ تۇرۇپ قالدى، چىرايىدا بولسا ئاچچىق ھەسرەتنىڭ ئىپادىسى قېتىپ قالغانىدى.

* *

ھىلالبۇۋى ئۆيگە كېلىپ بالىلىرىنى باغرىغا باستى - دە، بىر پىيالە چايىنىمۇ ئوتلىماي زىلالنى يېتىلىگىنىچە دوختۇرخانا تەرەپكە يول ئالدى. ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ ئايرىم بىر كىشىلىك خانىسى. لالەنىڭ ئىككىلا بىلىكى ئاسما ئوكۇلدا. ئۇنىڭ نېپىز، قانسىز لەۋلىرى كىسلورود ئۇچۇن ماسكىرات قىلىنغان نېپىز يالتىراق ئاستىدا ھالسىز پىچىرلىغاندەك، كۆز-لىرى يېرىم يۇمۇق ھالەتتە. لالە:

— ھىلالبۇۋى، سېستىرانى چاقىر، بۇرنۇمدىكى مۇنۇ نەرسە-نى ئېلىۋەتسۇن، — دېگەندەك ئىشارەت قىلدى. ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى توسۇپ تۇرغان ماسكىرات تۇپەيلى ئۇنىڭ سۆز-لىشىش ئىمكانىيىتى يوق ئىدى. سېستىرا قىز ئۇ نەرسىنى ئېلىپ يىغىشتۇرۇپ، كىسلورودنىڭ ئاغزىنى ئەتتى - دە، لالەگە ئەنسىز قارىدى. ھىلالبۇۋىنىڭ ئىشارە قىلغان لالە، ئەمدى ھىلالبۇۋىنىڭ كىملىكىنى ئەستىن چىقارغاندەك ئاللىنېمىلەرنىدۇر، دەپ پىچىرلىماقتا ئىدى.

«مۇشۇ بىرقانچە كۈندە مۇشۇنچىۋالا ئۆزگىرىپ كې-تىپسەن - ھە!» دەپ پىچىرلىدى ھىلالبۇۋى ئۆز - ئۆزىگە، ئۇنىڭ يۈرىكى شۇرراپە قىلدى - دە، كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا مۇڭلىنىپ ئولتۇرغان جۆھەربۇۋى ھەدىگە «بۇ نېمە ئىش» دېگەندەك تولىمۇ چوڭقۇر سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى. جۆھەربۇۋى ھەدە شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزىگە بەكمۇ مىسكىن كۆرۈن-دى. ئانا قىزى لالەنىڭ دەردىدە چارچاپ، ھالىدىن كېتەيلا دەپ

قالغاندى. بۇ ياشتىكى ئانىلار دەم ئېلىشى، ئۆز زامانىسىدا بەھرىمەن بولالمىغان نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن بۇنداق تىنچ، قايغۇسىز كۈنلەر جۆھەربۇۋىگە نېسىپ بولمىدى. ئۇ بىر ئۆمۈر مۇشۇنداق ئايىغى چىقماس غەم - قايغۇلار ئىچىدە ياشاپ كەلدى، ئۇنىڭ ئۆمرى قەدىناس يولدىشى ئەسپەرنىڭ دىشۋارچىلىقلىرىغا ھەمنەپەس بولۇش بىلەن ئۆتتى. ئەسپەرنىڭ سىياسىتى ئەمەلىيلىشىپ، ئەمدىگىنە راھەت كۆرىدىغان كۈنلەرگە ئۇلاشقاندا، خۇددى «يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قاناپتۇ» دېگەندەك ئىش بولدى. ئەسپەرنىڭ ئالەمدىن ئۆتۈشى، ئۇنىڭغا ئۇلىنىپلا كۆزىنىڭ گۆھىرى — لالەنىڭ تۇرمۇشىدىكى بەختسىزلىك ۋە بۇ بەختسىزلىكنىڭ ئاقىۋىتىدىن كېلىپ چىققان لالەنىڭ بۇگۈنكى كېسەللىك ھالىتى... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئانىنىڭ جىسمانىيىتىنىلا ئەمەس، ئۇنىڭ روھىيەت ئالىمىنىمۇ ھالسىرىتىۋەتكەنىدى. دۇنيادا «بالا - بالا» دەپ بالا دەردىدە سەدىپارە بولىدىغان تۇمەنلىگەن ئانىلار قاتارىدا جۆھەربۇۋىنىڭمۇ ۋۇجۇدى نەچچە - نەچچە يېرىدىن پارچىلىنىپ كېتىپ بارغانىدەك، كۆڭلىدىكى ئەنسىزلىكلىرى تۇپەيلى مېڭىسى تورمۇزلىنىپ قالغانىدەك ئىدى. ئۇنىڭ لالەنىڭ ئاغرىقى بىلەن ھەپىلىشىپ ئۆتكەن كۈنلىرى ئۇنىڭغا ھاردۇق يەتكۈزۈپلا قويماي، ئۇنىڭ جان - تومۇرلىرىنى خورىتىۋاتاتتى.

شۇنداق، سۇ ھامان تۆۋەنگە ئاقىدۇ، «مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا» دېگەن گەپلەر بەكمۇ ئورۇنلۇق پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئىكەن. مانا نەچچە كۈن ھوشسىز يېتىپ ئەمدىلەتىن كۆز ئاچقان لالەنىڭ ئاجىز پىچىرلىشىمۇ:

— بالام... جېنىم قوزام زىلال قېنى؟...

— مانا زىلال ئاداش، گۆھىرىڭنى قولۇڭغا ساق - سالامەت تاپشۇرۇپ بېرەي.

لالە ئاجىز قوللىرى تىترەپ تۇرغان ھالسىز بارماقلىرى

بىلەن زىلالنىڭ بېشىنى سىلىدى. ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. كۆزىنىڭ قويۇقىدىن تۆكۈلگەن ياش تامچىلىرى ياستۇقنى ھۆللەشكە باشلىدى.

— ئاپا.

— ھە، قىزىم.

— ئەمدى يېنىمدا ھىلالبۇۋاي بار، سەن زىلالنى ئۆيگە ئەكەت. سەن چارچاپ كەتتىڭ. ئاغرىپ كېتىۋاتىسەن، ئازراق دەم ئېلىۋال.

— شۇنداق قىلىڭ، جۆھەر ھەدە، زىلال، ماڭە، سەنمۇ چارچاپ كەتتىڭ، مومالار بىلەن ئۆيگە بېرىپ ھاردۇقۇڭنى ئال. مەن ئاپاڭ بىلەن بىللە بولىمەن.

— ياق، كەتمەيمەن، كەتمەيمەن، ئاپامنىڭ قېشىدا تۇرىمەن.

— ياق، جانىم، ئاپاڭ خاتىرجەم دەم ئېلىشى كېرەك. ئاپاڭغا تىنچلىق كېرەك. گېپىمنى ئاڭلىساڭچۇ!

نارازى بولۇۋاتقان زىلالنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ، بۇرنىنىڭ ئۇچى تېخىمۇ ئۇچلىنىپ كەتتى.

— ماڭ، قوزام، مومانىڭغا ھەمراھ بول.

زىلالنى كۆرۈش بىلەن لالەگە خېلى ماغدۇر كىرىپ قالغاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ئەمدىكى گەپلىرى ھىلالبۇۋىنىڭ ئېنىق ئاڭلىنىشىغا باشلىدى. مومای نەۋرىسىنىڭ قولىنى يېتىلەپ تاماق توشۇغان چىنە - قاچا سېلىنغان سومكىنى كۆتۈرگىنىچە ياتاق ئۆيدىن چىقىشىغىلا، لالە:

— ئۇ تەرەپتىكى ئىشلار قانداق بولدى. رەخمىنى كۆردۈڭمۇ؟ — دېدى.

— ئىشلار ئوڭۇشلۇق، ئوڭاي ھەم تېز پۈتتى. بىراق رەخمىنى كۆرمىدىم. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكۈم كەلمىدى...

ھىلالبۇۋىنىڭ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم بۇ جانجىگەر دوستىغا يالـ

غان ئىيتتى. راستتىنلا ئۇنىڭ رەخىم توغرىسىدا سۆزلىگۈسى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ:

— لاله، ئالدى بىلەن سەن ياخشىراق بول، ئوبدانراق ساقايغىن. ئاندىن مەن ئۇ تەرەپنىڭ گەپلىرىنى، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى، پۈتتۈرگەن ئىش - كۈشلىرىمىنى ساڭا تولۇقى بىلەن دەپ بېرىمەن.

دېگەندەك، ھىلالبۇۋى قايتىپ كېلىپ بىر ھەپتىلەردىن كېيىن لالەنىڭ كېسىلىمۇ خېلى ياخشى بولۇپ قالدى. ئىككى مەڭزىدىكى ئۇششاق قان - تومۇرلارنىڭ ئەتراپى تال - تال قىزىرىپ ئۇنىڭ چىرايى رەڭ تۇزۇپ قالغانىدى.

— ھىلال.

— ھە، ئاداش.

— مېنى يۆلەپ كارىۋاتتىن چۈشۈرگىن، بىردەم ماڭاي. زىلال بىلەن سېنى كۆرۈپ خېلى ماغدۇرغا كىرىپ قالغانىدەك تۇرىمەن.

— ئۇنداق قىلما، يەرگە چۈشسەڭ بولماس. توختا، دوختۇردىن سوراپ كىرەي.

— بولدى قىل، سورىما، مەن ھەر كۈنلۈكى ئاز - ئازدىن ماڭمەن. كەچكىچە يېتىۋەرسەمۇ ئادەمنىڭ بەدىنى ئۆيۈشۈپ كېتىدىكەن، ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىدىكەن. ئەتە سىرتقا چىققۇم بار. شۇ چاغدا دوختۇردىن سوراپ باقايلى. بۈگۈن سەن ماڭسىنا ئۇقۇشۇپ قويغىن. مېنىڭ دەريا بويىنى كۆرگۈم بار. بىز ئۇ-چۇرما بولغان ئۇۋىمىز — تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىنى كۆرگۈم بار. ھىلال، بىلەمسەن، مېنىڭ شۇ تاپتا ئانا يۇرتىمىز-نىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىكى ھەممە يەرنى ئايلىنىپ كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ.

— ھېسسىياتقا بېرىلمىسەڭچۇ، لاله، ئۆزۈڭنى ئايىغىن.

— ياق، ھىلال، بۇ ھەرگىزمۇ بىردەملىك ھېسسىياتقا

بىردىلىش مەسىلىسى ئەمەس. بىلەمسەن، ھىلال، بۇ دېگەن، ھاياتقا ئىنتىلىپ، ھاياتنى سۆيۈش، ھاياتقا تويۇنۇش ئارزۇسى...

لاله ياتاق ئىچىده تۆت - بەش قەدەم ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى، ئۇنىڭ ئاشۇ ئەھۋالدا يەنه بىر دەم ماڭغۇسى بار ئىدى، بىراق لالەنىڭ ھىلالبۇۋىگه تايانغان بىلىكى تىترەپ كەتتى. لالە دىرىلداپ تىترەپ كېتىۋاتقان پۇتلىرىغا ماغدۇر يېغىشقا تىرىشتى. شۇ تاپتا ئۇ چىلىق - چىلىق تەرلەپ كەتكەندى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى.

— مېنى كارىۋاتقا چىقىرىپ قوي، ئاداش.

ھىلالبۇۋى لالەنى خودىدى كىچىك بالىنى قۇچاقلاپ كۆتۈرگەندەك دەس كۆتۈرۈپ كارىۋاتقا ئاستا ياتقۇزۇپ قويدى. ھىلالبۇۋىگه ئەسلىدىنلا نازۇك - ئورۇق بىلىنىدىغان لاله تېخىمۇ ئورۇقلاپ، يېنىكلەپ، پاختەدەك بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

* *

بۇگۈن بەشىنچى ئاۋغۇست.

ئەزەلدىن گۈلىستان شەھەر دەپ ئاتىلىپ كەلگەن بۇ شەھەرنىڭ تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەن كۈنلىرى ئىدى. باغلار، كۆجۇم - كۆجۇم مەھەللىلەر بۇك - باراقسان بولۇپ، باغلاردىن ھەر خىل مېۋىلەرنىڭ ھىدى كېلەتتى. ئاۋغۇست ئېيىدىن باشلاپ رەڭ تۈزۈپ شەربەتكه تولۇپ پىشىدىغان، داڭقى ھەر تەرەپلەرگه كەتكەن ئىلى ئالمىلىرىنىڭ ھەر خىل سورتلىرى قاشالانغان تامлардىن ھالقىپ كۆزگه تاشلىنىپ تۇراتتى.

دوختۇرنىڭ بەكمۇ تەستە رۇخسەت بېرىشى بىلەن ھىلالبۇۋى

لالەنىڭ تەلىپى بويىچە، بۇ گۈزەل شەھەرنىڭ ئاشۇ كوچىلىرىنى ئايلانماقتا. ئەنە شەھەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان تۆت كوچا ئېغىزىدىكى مەركىزىي گۈللۈكتە، بۇككىدە قارىغايزار-لىقلار ئارىسىدا ئېچىلىپ كەتكەن رەڭمۇرەڭ ئەتىر گۈللەر... ئەنە باغۋەن كوچىسى ۋە ئۈزۈندىن - ئۈزۈنغا سوزۇلغان بۇ كوچىدىكى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن قورۇلار، قورۇلارغا يارىشىملىق قىلىپ، خۇددى گۈزەل سەنئەت بۇيۇمىدەك ياسالغان ئۆيلەر، ئۆيلەرنىڭ قەلەي چېدىرلىق ئۆگزىسىنىڭ گىرۋەكلىرىدە بۇقۇل-دىشۇاتقان كەپتەرلەر... ئەنە ئىلى دەريا بويىدىكى ئاۋات سەيلە-گاھ شېپاڭلىق باغلار...

— ئايدۆڭ شېپاڭىغا بارايلى...

— چارچىدىڭمىكىن، لالە.

— ياق، ئاداش. كۆڭلۈم خېلى كۆتۈرۈلۈپ قېلىۋاتىدۇ.

— ئۇنداقتا مەيلى، ھەر ھالدا دىققەت قىل، دوختۇر سېنى بەكمۇ ھاياجانلانمىسۇن، بەكمۇ چارچاپ كەتمىسۇن، تېز قايتۇ-رۇپ كېلىڭ دېگەن.

— شۇنداق، دوختۇرلار شۇنداق دەيدۇ. شۇنداق دېيىشى ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى، بۇگۈنكى سەيلە بىزنىڭ ۋەزىپىمىز. بىلىپ قوي، ھىلال، بۇ دېگەن سېنىڭ تارىخىي ۋەزىپەڭ بولۇپ قالىدۇ.

لالە بۇ گەپلەرنى شۇنچىلىك ئۇرغۇلۇق قىلىپ ئېيىت-تىكى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئۇ ساق ۋاقىتلاردىكىدەك جارانلىق چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تەبەسسۇملۇق چىرايى تېخىمۇ ئوماق-لىشىپ كەتكەندى. ھىلالبۇۋى لالەدىكى بۇ تۇيۇقسىز ئۆزگە-رىشلەرگە قاراپ ھەيران بولدى. ئۇلار چۈشكەن ماشىنا ئايدۆڭ كەنتىنىڭ سەيلىگاھى — ئېگىز ھەم چوڭ ھەيۋەتلىك شېپاڭنى ئايلىنىپ چىقىپ يانتۇ يول بىلەن چۈشۈپ دەريا كۆۋرۈكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە:

— ئۇستام، ماشىنىنى بىردەم توختاتسىڭىز، مەن بۇ شاۋ-

قۇنلۇق دەريانىڭ ئۆركەشلىرىگە بىر قارىۋالاي.

— بولىدۇ، چەتئەلدىكى توختىتاي.

— ھىلال، مېنى يۆلەپ چۈشۈرگىن، ئاداش. مەن ئانا دەريانى گۈزەل قىلىپ رەخىم بىلەن ئادا ـ جۈدا بولاي. مېنىڭ پۈتىمەس ـ تۈگىمەس دەرد ـ ئەلەملىرىمگە ھەمراھ بولغان بۇ تىللا ئۈزۈك بىلەنمۇ ئادا ـ جۈدا بولاي.

ھىلالبۇۋى لالەنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندى، ئۇ شۇ تاپتا ھەرقانداق بىرەر ئېغىز گەپنىڭمۇ ئارتۇقلۇق قىلىدىغانلىقىنى پەملەپ يەتتى. لالە ھىلالبۇۋىگە تايانغانچە چايقىلىپ مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان دەريا ئۈستىدىكى ھەيۋەتلىك كۆۋرۈكنىڭ سالاسۈنىغا تايىنىپ تۇرۇپ سول قولىنىڭ نامسىز بارمىقىدىكى ھېلىقى تىللا ئۈزۈكنى چىقىرىپ بۇزغۇن چاچرىتىپ ئېقىۋاتقان دولقۇنلار ئارىسىغا تاشلىۋەتتى. سۇغا چۆكۈپ كەتكۈچە بولغان دەقىقە ئارىلىقىدا، ئۈزۈك قۇياش نۇرىدا «ۋاللىدە» قىلىپ چاقنىدى. «ۋاللىدە» قىلغان شۇ چاقناش ئىچىدە لالەنىڭ مېڭىسىدىمۇ ئۇنىڭ ھەسرەتلىك ئۆتمۈشىنىڭ كارتىسىنى «لىپ» قىلىپ ئۆتكەندەك بولدى ـ دە، ئۇنىڭغا بۇ ئانا دەريا ئۇنىڭ بارلىق دەرد ـ ئەلەملىرىنى، پىغانلىق پۈشايمانلىرىنى بىللە قوشۇپ يۇتۇپ كەتكەندەك بىلىندى. لالە ئۆزىنى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى.

— ھىلال، مېنىڭ كىشىگە تىنغۇسىز دەردلىرىم مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگىسۇن. مەن كونىلارنىڭ «كىشىگە ئېيتسا گەپ بولىدۇ، ئېيتمىسا دەرد بولىدۇ» دېگەن ھەقىقىتىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدۇم. ئاداش، ئەمدى مەكتەپكە بارايلى.

— مەكتەپكە ئەتە بارايلى، ئاداش. بۈگۈن بەكمۇ چارچاپ كەتتىڭ.

— ياق، ھىلال، مېنىڭ كۆڭلۈم بىرنېمىنى تۈيۇپ تۇرىدۇ...

ھىلالبۇۋىنىڭ يۈرىكى نېمىشقىدۇر «قارت» قىلغاندەك بولـ

دى. شۇڭا:

— نېمە دەيسەنوي، ئاداش، كۆڭلۈڭ نېمىنى...

— ياق، ئەمدى دەيمىنا... كۆڭلۈم تۈيۈپ تۇرىدۇ، ئەتە يەنە رۇخسەت سورىساق دوختۇر ئۇنمايدۇ. دېمەكچىمەن.

— ئۆزۈڭنى قانداقراق سېزىۋاتىسەن؟

— مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەنغۇ، مەن خېلىلا ياخشى، كېسەلخانىڭ سېسىق ھاۋاسىدىن چىقىپ ھاۋا يەڭگۈشلەپ تۇرغانىڭ ئۆزىمۇ بىر ئالاھىدە ياخشى ئىش ـ دە، ئاداش.

— بۇنداق بولارىنى بىلگەن بولسام، زىلالنى ئېلىۋالاتتۇق-كەن. ئەتىگەن مېنىڭدىن خېلىلا ئەگەشكەنىدى.

— ئالمىغىنىڭ ياخشى بوپتۇ. بۈگۈن ئىككىمىزنىڭ قانغۇچە مۇڭدىشىدىغان كۈنىمىز.

لالەنىڭ بۇ سۆزى بىلەن ھىلالبۇۋىنىڭ يۈرىكى بىر قىسىملا ئاغدى.

— قېنى، ئۇستام، مەكتەپكە ماڭايلى.

ماشىنا شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى دەريا بويىدىن شەھەرنىڭ شىمالىي بۇرجىكىگە جايلاشقان ئۇنىۋېرسىتېتقا قاراپ مېڭىپ كەتتى. تەتىل ۋاقتى بولغاچقا مەكتەپ ئوقۇتۇش رايونىنىڭ ئىچىدە ئادەملەر شالاڭ ئىدى. ماشىنا مەكتەپنىڭ يوغان دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ گۈللۈك يېنىدا توختىدى.

— ھىلالبۇۋى، يارەملەش، ئاداش، مەن ماشىنىدىن چۈشەي.

— بولدى قىلساڭ بولامدىكىن. مەكتەپ ئىچىنى ماشىنا بىلەن ئايلىنايلى.

— ياق، ماشىنىدىن چۈشەي، ماشىنىدىن چۈشۈپ ماڭغۇچىلىكىم بار، ئاداش.

ھىلالبۇۋى ئامالسىز دوستىنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولدى ـ دە، لالەنى يۆلەپ مەكتەپ قورۇسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن باشـ

لانغان ئىككى تەرىپى گۈل - گىياھلار بىلەن چۈمكەلگەن يولدا مېڭىشقا باشلىدى.

— بىلەمسەن، ھىلال، بۇگۈن مۇشۇ ھالدا تۇرۇپ يەنە نېمىشقا بۇ يەرگە كەلدىم. سەن بىلىسەن، ئاداش، سەن بىلىسەن. بىزنىڭ ئۆينىڭ ھەممە ئىشلىرىنى، ئاتا - ئانامنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى... ھەممىسىنى بىلىسەن... مەن مۇشۇ يولدا بىردەم مېڭىۋالاي. مۇمكىن بولسا ئىككىمىز چوڭ بولغان ئاشۇ تاغ باغرىدىكى جايغا — دېھقانچىلىق مەيدانىغا چىقىپ دادام يۈرگەن جايلارنى كۆرسەم، دادامنىڭ ئىزلىرىنى ئاختۇرسام بولاتتى. ھەي... ئامال يوق... ھېلىمۇ بۇگۈنكى كۈنۈمگە شۈكرى... سەن بىلىسەن، ئاداش، مېنىڭ دادام بىلەن ئاپامنىڭ مۇھەببىتى مۇشۇ يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بىزنىڭ تەقدىرىمىزمۇ مۇشۇ يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك. دادامنىڭ جەبىر - جاپالىق يىللىرى كېيىن يەنە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق جەريانىدا تارتقان دەرد - ئەلەملىرى، ئەجىر - ئەمگىكىمۇ مۇشۇ يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بىزنىڭ تەقدىرىمىزمۇ مۇشۇ يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئويلىغىنا، ھىلال، بىز ئىككىمىزنىڭ دوستلۇقىمىز مۇشۇ يول بىلەن يىراق تاغ باغرىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىغا تۇتىشىدۇ. بىزنىڭ سەمىمىيەت بىلەن ئۆتكەن ھەربىر كۈنىمىز مۇشۇ يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بىز مۇشۇ يول بىلەن مېڭىپ بىللە ئوقۇدۇق. ھايات مۇساپىمىزنى بىللە باستۇق، ھىلال، — لالە ئىچىنى تولدۇرۇپ بىر نەپەس ئېلىۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — مەن ئويلايمەن، ھىلال، بېشىمىغا ھەرقانداق كۈلپەت كەلسىمۇ ئەگەر سېنىڭ يېنىڭدا ساقا ھەمنەپەس بولىدىغان بىر دوستۇڭ بولىدىغان بولسا، بۇ دۇنيانىڭ ھەرقانداق كۈلپەتلىرىنىمۇ يەڭگىلى بولىدىكەن. سېنىڭ داداڭ - ئاپاڭ ئائىلىمىزنىڭ كۈنى ئەڭ قىيىن، ئەڭ ئېغىر چاغلاردا ئۆزىگە كېلىدىغان خەۋپ - خەتەرنى ئويلىماي بىزگە كۆڭۈل بۆلگەن.

ماڭا تېخىمۇ شۇنداق. بىز ھەممىمىز - ئاتا - ئانىلىرىمىز ۋە بىز بالىلار ئاشۇ ئېغىر كۈنلەرنى بىللە ئۆتكۈزۈپ كەلدۇق. مەن كۆپ ئويلىنىمەن، بولۇپمۇ دادام ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن تېخىمۇ ئويلىنىدىغان بولدۇم. دۇنيادا كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزئارا ئىنسانىي تۈيغۇ، مېھىر - شەپقەت، مۇھەببەت بولمىسا، ئادەم دېگىنىگىمۇ قۇرۇق تۇخۇم شاكىلىغا ئوخشاش ئوڭايلا مىجىلىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. بىلەمسەن، ھىلال، بۇ دۇنيادا كىشىلەر بەخت ھەققىدە ھەر خىل تەبىر بېرىشىدۇ. ھازىرقى كۈندە بەزىلەر پۇل، مال - دۇنيا بىلەن بايلىقات ئۆتكەن تۇرمۇشنى بەخت دەپ چۈشىنىدۇ. بەزىلەر ئۆز خىزمىتى ئورنى، ئەمەلىي ئىمتىيازى بىلەن ئۆزلىرىنى بەختلىك سانايدۇ. يەنە بەزىلەر ئۆزىنىڭ خىزمەت نەتىجىلىرى، ئىجادىيەت ئۈتۈقلىرى بىلەن بەخت تۈيغۇسىغا چۆمىدۇ. نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ئۆزىنى ئىللىق ئائىلە ۋە بۇ ئائىلىنى ئاۋات قىلىپ تۇرغان بالا - چاقىلىرى بىلەن ئۆزىنى بەخت ئىچىدە سېزىدۇ. مەنچۇ، ھىلال، گەرچە ئاتا - ئانام شۇ جاپالىق يىللارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، ھەر خىل قىيىن مەتلەر، بېشىغا كەلگەن شۇ يىللاردا مېنى ئۆزلىرى ئارزۇ قىلىغاندەك باقالمىسىمۇ، لېكىن مەن دادام - ئاپامدىن شۇنچە سۆيۈنىمەن، ئۇلاردىن پەخىرلىنىمەن. ئۇلارنىڭ ئىرادىسىدىن ئۆزۈمگە ئوزۇق ئىزدەيمەن. مەن ئاتا - ئانامنىڭ مېھرى بىلەن شۇنچىلىك بەختلىك چوڭ بولدۇمكى، مەن بەختىمنى دۇنيادا ھېچنېمىگە تەڭ قىلمايمەن. مېنىڭ ئاتا - ئانام مېنى دۇنيادا سېنىڭدەك بىر سەممىي دوستقا ئېرىشتۇردى. مەن يەنە بۇ دۇنيادا سېنىڭدەك ئىچكۆيەر سەممىي، دوستۇم بولغانلىقى بىلەن بەختلىكمەن. ئېھتىمال زىلالىنىڭ بەختىمۇ سېنىڭ مېھىر - شەپقىتىڭگە باغلىنىدۇ.

— نېمىلەرنى دەيدىغانسەن، لالە؟

— ئاداش، مېنى دادام خىزمەت قىلىدىغان بىنانىڭ

ئالدىغىچە پىيادە ماڭدۇر.

— سەن...

— ياق، ھىلال، مەن ئۇنچىۋالا ئاجىز ئەمەس، مېنىڭ تېخى ماغدۇرۇم بار. مەن شۇ يولدا دادامنىڭ ئىزلىرىنى كۆرگەندەك بولۇۋاتىمەن. دادام ئىشلىگەن بىنانىڭ دېرىزىلىرىدىكى ھەربىر كۆزنەك ئەينىكىدە، دادامنىڭ سېيماسىنى كۆرگەندەك بولىمەن. ھە راست، بايا بىز بەخت ھەققىدە گەپلىشىۋاتاتتۇق — ھە! شۇنداق مەن ئاتا — ئانام، زىلال ۋە سەن بىلەن بەختلىكمەن. باشقىلارغا، بولۇپمۇ بىزگە ھەر خىل نەزەر بىلەن قارىغان ھېلىقىدەك كىشىلەر رەخىم بىلەن بولغان تۇرمۇشنىڭ ئاقىۋىتىدىن بەلكى مېنى تۇرمۇشتا بەختسىز بولۇپ قالدى. دېيىشەر، لېكىن مەن ئۇنداق قارىمايمەن. ئۇ پەقەت ھاياتىمدىكى كىچىككىنە قىسىتۇرمىدىنلا ئىبارەت. ئۇ ئىشلار ئەمدى مېنىڭ كۆڭلۈمدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى دېسەم ھېچكىم ئىشەنمەسلىكى مۇمكىن. لېكىن مەن ئۆزۈم ئىشىنىمەن. سەن ماڭا چىگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى رەخمىنىڭ ئەھۋالىنى، كۆرگەن — ئاڭلىغانلىرىڭ بويىچە ھېچنېمە دەپ بەرمىدىڭ. بىلمەن، سەن مېنى ئايىدىڭ. لېكىن مېنىڭ كۆڭلۈم تۈيۈپ تۇرىدۇ. مەيلى كىشىلەر قانداق ئويلىسۇن، رەخىم مېنىڭ نەزىرىمدە بىر ئىت. ئىت بولغاندىمۇ «ياخشى» بىر ئىت. «كونىلارنىڭ ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەپتۇ» دېگىنىدەك «ياخشى» ئىت. دېمەك، خۇدا ماڭا بۇ «ياخشى» ئىتنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرسەتمىسۇن. مەن ئۇچۇن ئېيتقاندا مۇنداق ئىتنىڭ پالاكىتىدىن بېشىمغا پىت — سىركە تېرىماي ساق — سالامەت قۇتۇلۇشنىڭ ئۆزى بىر بەخت...، — لالە ئىچىنى تولدۇرۇپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى، ماڭغانسېرى ئۇنىڭ نەپەس يوللىرى قىسىلىپ كېتىپ باراتتى، — ھىلال، نېمىلا دېگەنبىلەن زىلالىنىڭ ھاياتى تىنچ ئۆتسە بولاتتى...

ئىككى دوست بىر — بىرىنى قولتۇقلىشىپ يېنىك،

ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ مەكتەپ چوڭ قورۇسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بىناسىغا قاراپ ماڭماقتا. لالە شۇ تاپتا بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ، ھالسىزلىنىپ كېتىۋاتقان پۇتلىرىغا ئاللادىن مەدەت تىلىمەكتە. ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ياش تامچىلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا رەڭگارەڭ، يېپيېڭى بىر دۇنيا پەيدا قىلماقتا. ئۇنىڭ ئۆزۈن كىرپىكلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇشى بىلەن چاناقلىرىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان مەرۋايىتتەك ياش تامچىلىرى ئۇنىڭ سولغۇن يۈزلىرىنى سۇغارماقتا، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا قىل تومۇرلىرى تال ـ تال كۆرۈنىدىغان، سۇپسۈزۈك گۈل بەرگلىرىگە ئوخشايدىغان بۇ يۈزلەر ئەمدىلىكتە كەھرىۋادەك سارغىيىپ كەتكەنىدى.

ھەي... دۇنيا. ئادەملىرىڭ نېمىدېگەن رەھىمسىز، لالەنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن تۆكۈلگەن ياشلارنىڭ ۋاقتى بەك ـ بەك ئۆزۈن بولۇپ كەتتى. ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن تارتىپ، بولۇپمۇ ئۆز ھېسسىياتىنى ئىچىگە يوشۇرالايدىغان بولۇپ، ۋايىغا يەتكەن چاغلاردىكى ھېلىقى ئوتلۇق كۆزلەر ئەمدىلىكتە كۆندىن ـ كۈنگە خۇنۇكلىشىپ كەتكەنىدى. شۇنداق بولسىمۇ بۈگۈن لالە شۇ كۆزلەر بىلەن ئۆزى ئىزدەۋاتقان، ئۆزى كۆرمەكچى بولۇپ تەقەززالىق بىلەن تەلمۈرۈۋاتقان دېرىزە كۆزنەكلىرى كەچكى شەپەقنىڭ نۇرىدىن تېخىمۇ رەڭلىنىپ، لالەنىڭ كۆز ئالدىدىكى گۈزەل، رەڭگارەڭ دۇنيانى تېخىمۇ جۇلالاندۇرۇۋەتتى. لالە يېڭى، ئۆزىگە پەقەت تونۇش بولمىغان بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك تۇيغۇغا چۆمەكتە.

ئەمدىلىكتە، لالە كۆزلىرىنى چىڭ بىر يۇمۇۋېتىپ ئاسمانغا، سۇپسۈزۈك ئاسمانغا قارىدى. زەڭگەر ئاسمانىنىڭ يىراق بىر جايىدا، قېنىق كۆپكۆك قەۋەتلىرى ئىچىدىكى يىراق بىر جايدا دادىسىنىڭ سىيماسىنى ئىزدىمەكتە...

ئۇ دادىسىنىڭ مېھرىبان چىرايىنى غۇۋا كۆرگەندەك بولدى.

تۇيۇقسىزلا لالەنىڭ ھىلالبۇۋىنى تۇتقان قولى بوشىشىپ كەتتى. ھىلالبۇۋىنىڭ:

— ئۇستام، ماشىنىنى تېز ھەيدەپ كېلىڭ، — دېگەن ئەنسىز ئاۋازى مەكتەپ چوڭ قورۇسىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا ئۇزۇن-ئۇزۇن ئەكس سادا قايتۇرغاندەك بولدى.

خاتىمە

مەن بۇ يىل ئەتىيازدا بۇ شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى زاراتگاھلىققا زىيارەتكە چىقىپ ئاتا - بوۋامنىڭ تۇپراق بېشىغا بېرىپ خەتمىقۇرئان قىلدىم. قايتىشىمدا، چىرايلىق بېزەلگەن قەبرە تېشى ئالدىغا بوز دالىدا ئېچىلغان ياۋا گۈللەردىن تىزىلغان گۈلدەستىنى قويۇپ، چوڭقۇر سۈكۈتتە تۇرغان ئوتتۇز بەش - ئوتتۇز ئالتە ياشلار چامىسىدىكى بىر چوكاننى ئۇچراتتىم. ئۇنىڭ يېنىدا سەككىز - توققۇز ياشلاردىكى چىرايلىق كىيىنگەن بىر ئوغۇل بالا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ كۆزلىرىدىن خۇددى بۇلاقتەك بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان ياش تامچىلىرى بىلەن «قەبرە» دەپ ئاتالغان شۇ دۆمچەك تۇپراقنى نەمدەمەكتە ئىدى. بالىغا قارىغانچە مېنىڭ ئىچىم سىيرىلىپ كەتتى. دىماغلىرىم ئېچىشىپ، بوغۇزۇمغا بىرنېمە كەپلەشكەندەك بولدى. مەن تۇتۇشسىزلا بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ تىزلاندىم - دە، ئۇنىڭ بوۋىسى ئەسپەر ئەپەندى، مومىسى جۆھەربۇۋى، ئاپىسى لالەنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقۇدۇم.

بىز ئۇچىمىز دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، بايىقى چوكان:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاكا، رەھمەت سىزگە، — دېدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، سىڭلىم ھىلالبۇۋى، — دېدىم مەن.

ھىلالبۇۋى ھەيران بولغاندەك ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى ماڭا

تىكىلدى ـ دە:

— ئاكا، سىز كىم بولىسىز؟ — دېدى ئۇ.

— ئەسپەر ئەپەندىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بىرى بولىمەن، دېدىم مەن.

— ئەسپەر ئاكامنى بىلىدىكەنسىز ـ دە، ھە!

— بىلىمەن، سىڭلىم، بىلىمەن، بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ كەچمىشلىرىنى تولۇق بىلىمەن. ھەتتا سىزنىڭ لالەگە ۋاكالىتەن ئالمۇتاغا بېرىپ پۈتتۈرۈپ كەلگەن ئىشىڭىزنىمۇ بىلىمەن. سىز ھەقىقەتەن مەن ئاڭلىغاندەك غەيرەتلىك، ئىرادىسى مۇستەھكەم، دوستلۇققا ساداقەتمەن قىز ئىكەنسىز، — دېدىم مەن.

— رەھمەت، ئاكا، باشقا كەلگەندە باتۇر دەپتىكەن ئەمەسمۇ!

— شۇنداق، سىڭلىم. شۇنداق، — دېدىم مەن ئىچ - ئىچىمدىن كەلگەن پىغاننى باسقان ھالدا.

ھىلالبۇۋىنىڭ كۆزلىرى كەڭرى كەتكەن شۇاقلىق ئېدىرىدىكى دۆمچەك ـ دۆمچەك قەبرىلەر ئارىسىدا ئېچىلىپ قالغان سېرىقچېچەك، قىزىل لالە، يەنە قانداقتۇر ئىسمى نامەلۇم گۈللەرگە تىكىلمەكتە. بايقى ئوغۇل ئىككى مۇرىسىنى سىلكىتىپ ھېلىغىچە ئېسەدەپ يىغلاپ ھىلالبۇۋىگە يېپىشقانچە سۆكۈت باسقان قەبرىستانلىقتىكى ھەر خىل قەبرە تاشلىرىغا قارىماقتا.

بىز زاراتگاھلىقتىن بىللە قايتتۇق. ھىلالبۇۋى كېيىنكى ئىشلار ھەققىدە ماڭا مۇنۇلارنى ئېيتىپ بەردى.

لالە شۇ كۈنى ئۇنىۋېرسىتېت قورۇسىدا ھوشىدىن كەتكەنچە قايتا ھوشىغا كەلمەپتۇ. ئىككى كۈنگىچە ئېلىپ بېرىلغان جىددىي قۇتقۇزۇش ئۇنۇم بەرمەي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. جۆھەرىۋۇى ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ئۆزگىرىشتىن كۈنلىرىنىڭ ئاخىرلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن چېغى، زىلالنى ھىلالبۇۋىنىڭ ھامىيلىقىغا ئۆتۈ-

كۆزۈپ بېرىش ھەققىدىكى قانۇن رەسمىيەتلىرىنى پۈتتۈرۈپ بول-غان كۈننىڭ ئەتىسى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئەسپەر ئەپەندى جان ئۈزگەن، بىزگە تونۇش ھېلىقى يالغۇز كىشىلىك كرېسلودا خۇددى ئەسپەر ئەپەندىدەك ئولتۇرغانچە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

ئانا لالەدىن ئايرىلىپ قېلىشتەك ھىجران ئازابىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن چېغى.

مەن تولىمۇ ئېھتىياتچانلىق بىلەن:

— سىڭلىم، خاپا بولمىسىڭىز، بىر ئىشنى سورىسام؟— دەدىم، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ پۈچىلىنىپ تۇرغانلىقىنى بىلىپ تۇرساممۇ.

— سوراڭ، ئاكا؟

— رەھىمىڭ كېيىنكى كۈنلىرى قانداق ئۆتتىكىن؟

— رەھىمىڭ كېيىنكى كۈنلىرى، — ھىلالبۇۋى بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى - دە، ئاندىن، — كىشىگە ئېيتقۇسىز دەرىجىدە ئاخىرلاشتى بولغاي، — دېدى.

— قانداقسىغا ئەمدى؟

— كىملەردۇر بىرلىرى رەھىمىڭ داچىسىغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم. ئوت ئۆچۈرۈش ئەترەتلىرى يېتىپ كەلگۈچە رەھىمىڭ تۇرالغۇسى — داچىنىڭ ئۈرنىدا بىر دۆۋە كۈللا قالغان چېغى، قارىغاندا رەھىمۇ شۇ ئوت بىلەن تەڭ...

ھىلالبۇۋى سۆزىنى توختىتىۋالدى. مېنىڭمۇ قايتا سوئال سوراپ ھىلالبۇۋىنىڭ كۆڭلىنىڭ ئارامىنى بۇزغۇم كەلمىدى.

— يۈرۈڭ، سىڭلىم، ئاۋۇ تۇرغان مېنىڭ ماشىنام، پاراڅ-لاشقاچ بىللە قايتايلى، — دېدىم.

مەن ماشىنا ئىشىكىنى ئاچقاچ كەينىمگە بۇرۇلۇپ يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بايىقى لالەنىڭ قەبرىسىگە قارىدىم. قەبرىنىڭ ئەتراپىدىكى شۇاقلارنىڭ ئارىسىدا قىپقىزىل ئېچىلىپ جۇلالىنىپ تۇرغان بايىقى بىرنەچچە تال قىزىل لالە شامالدا توزۇپ بەرگلىرىنى قەبرىنىڭ توپىسىغا قوشاقتا ئىدى.

2003 - يىل مارتتا غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مېھمانسارىيىدا يېزىشقا باشلىنىپ 2003 - يىل سېنتەبىر ئالمۇتا شەھىرى ئاق بۇلاقتا تاماملاندى.

图书在版编目(CIP)数据

拉莱/吐尔逊买买提·伊明著. —乌鲁木齐：
新疆青少年出版社，2005.10
ISBN978— 7—5371—5284—6

Ⅰ.拉… Ⅱ.吐… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—
维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 119256 号

ياخشى سۆز تاماقنىڭ ئىرقىدۇر

ئەدەللىسى ھېساب

责任编辑：再娜甫·穆沙
责任校对：阿布列孜·阿巴斯
封面设计：阿力甫·夏

拉莱（维吾尔文）

（长篇小说）

吐尔逊买买提·伊明　著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市北京北路29号　邮编：830012）
新疆新华书店发行
万裕文化产业有限公司印刷
850×1168毫米　32开本　8.875印张
2005年10月第1版　2012年2月第7次印刷

ISBN 978-7-5371-5284-6　定价：17.00元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

